ION COJA

PRELIMINARII LA GRAMATICA RAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

ION COJA

Preliminarii la GRAMATICA RAȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

PRELIMINARII LA
GRAMATICA RAȚIONALĂ
A LIMBII ROMÂNE

vol. I

GRAMATICA ARTICOLULUI

Scanned with OKEN Scanner

CÎTEVA PRECIZĂRI

I. Titlul gramaticii pe care încercăm s-o scriem este mai întîi de toate polemic, opunîndu-se descriptivismului sieşi suficient din lingvistica ultimelor decenii. Afirmăm, astfel, deopotrivă *obligaţia* de a face gramatică ţinînd seama de sensul elementelor în discuţie şi *posibilitatea* de a explica constantele comportamentului lor, ca şi abaterile. Caracterul explicativ al gramaticii noastre ne-a dus, foarte des, la considerarea faptelor din perspectiva diacronică, a devenirii lor, obligatorie cu atît mai mult cu cît ea însăşi, evoluţia, este supusă unor determinări a căror justificare sîntem datori s-o aflăm. Alteori explicaţia căutată ne-a scos în afara limbii, a semnificaţiei, în planul referenţial. În totul, aceste încercări introduc în descrierea limbajului un principiu de motivare contrar, la prima vedere, celui specific lingvistic: arbitrarul semnului lingvistic. Dacă semnul lingvistic este cel mai adesea arbitrar, mecanismul lingvistic, al grupării în serii paradigmatice şi al combinării în enunţuri, este mai curînd motivat, ceea ce face posibilă încercarea de a elabora gramatici raţionale, explicative.

Firește, lucrarea noastră nu este chiar ceea ce se înţelegea cîndva printr-o „gramatică raţională", deşi unele puncte de contact sînt uşor de stabilit între ceea ce facem noi şi gramaticile raţionale propriu-zise. Vom încerca să alegem din experienţa adunată, îndeosebi în ultimul secol de lingvistică, tot ce continuă litera şi spiritul gramaticilor raţionale, desigur în măsura în care şi unele şi altele se acordă cu ceea ce ni se pare nouă că poate fi azi o gramatică raţională.

Pentru noi *raţional* a însemnat, aşadar, şi motivat, justificat. Chiar dacă motivarea unor fapte de limbă ne-a

Scanned with OKEN Scanner

scos din cîmpul propriu-zis lingvistic, aceasta nu ne împiedică să acceptăm titlul propus. Cu atît mai mult cu cît, în ultimă instanță, din explicație în explicație, avansînd în lanțul cauzalității, orice fapt de limbă sfîrșește prin a ne scoate la acest liman, al extralingvisticului, de care lingvistica nu trebuie să se ferească, ci numai atingîndu-l să-și considere efortul împlinit, dus pînă la capăt.

II. Începem această gramatică cu un volum dedicat articolului, care, ca achiziție proaspătă a limbajului, e capabil să ilustreze exemplar cîteva procese capitale pentru înțelegerea mecanismului lingvistic:

— apariția unei noi părți de vorbire

— apariția unui nou morfem (categorie gramaticală)

— felul cum cercetarea sincronică obligă la investigații în diacronie

— subcategorizarea, pe criterii semantice, a unei părți de vorbire, confirmată în comportamentul morfo-sintactic (distribuție).

Mai există și un motiv accidental: ne-am ocupat de articol în mod deosebit cu intenții inițiale mult mai modeste, apoi însă ne-am dat seama că perspectiva deschisă de articol, în special, și de determinarea nominală, în general, ne propune *o gramatică a numelui,* care să aibă în centrul ei substantivul, *substantivitatea.* În morfologie substantivul și în sintaxă subiectul, ar fi — după intuițiile noastre prilejuite de cercetarea articolului — centrul de greutate al acestei noi gramatici. Predicativitatea, ea însăși reductibilă la substantivitate, este, în termenii vechilor gramatici raționale, un „accident", o ipostază a substantivității, care singura este capabilă să străbată timpul, să aibă *identitate,* să fie un reazem al gîndului, al înțelegerii noastre. Adică predicativitatea — ni se pare nouă deocamdată, înainte de a intra propriu-zis în miezul chestiunii — ar fi tot o formă a determinării nominale, iar aceasta, determinarea, ne pare a fi unul din mecanismele fundamentale ale limbajului. Prin determinare, gramatica — și lingvistica, în general, ajung să se centreze asupra acelui principiu lingvistic pe care Ferdinand de Saussure l-a numit „linearitatea semnului lingvistic". Precum se știe, lingvistica secolului nostru a dat atenție cu precădere primei trăsături fundamentale a semnului lingvistic: arbitrarul. Ferdinand de Saussure însuși postulase: „linguistique parce que arbitraire".

Scanned with OKEN Scanner

Dimpotrivă, noi credem că trăsătura cea mai importantă a semnului lingvistic, a limbajului, este linearitatea sa, dispunerea semnelor în succesiune, altfel spus principiul articulării limbajului, singur capabil să dea măsura inteligenței omenești dovedite prin limbaj, prin modul acestuia de funcționare. Arbitrarul semnului lingvistic este o trăsătură fatală, dar nu definitorie, istoria oricărei limbi ilustrînd mai curînd încercările de a spori motivarea lingvistică. Linearitatea reprezintă perspectiva din care limbajul capătă pe deplin coerență, organizare, justificare, motivare chiar, dovedindu-se a fi construcția rațională (sic!) a inteligenței umane. Este, acesta, unghiul cel mai înalt din care justificăm titlul nostru.

Pornind la drum, drum lung, orientați de această intuiție, ne simțim încurajați de cuvintele americanului Sol Saporta: „rezultatele trebuie să coincidă cu intuițiile noastre asupra naturii fenomenelor; altfel, ar trebui să ne îndoim de justețea lor. Cînd analiza noastră nu coincide cu intuițiile noastre considerăm de obicei necesar să modificăm analiza; numai rareori considerăm că e necesar să ne modificăm intuițiile". Pentru noi, intuițiile de la care pornim își află o primă confirmare în gramatica articolului pe care o prezentăm în acest volum.

III. Teoretic practicăm un eclectism impus de faptele de limbă, care ne-au amintit cînd de un termen sau o idee, cînd de o metodă ori vreun principiu proprii unei concepții sau alteia din cîte ne-am învrednicit să le cunoaștem pînă acum, nu foarte multe și nici în toate detaliile, dar suficiente pentru a face față onorabil primejdiei de a descoperi, a doua oară, America.

În cea mai mare parte, bibliografia am parcurs-o după ce în mintea noastră se articulase o imagine cuprinzătoare a gramaticii articolului. Coincidențele astfel constatate ne-au bucurat, căci în felul acesta se confirma justețea concluziilor noastre. Lingvistul nu creează, ci *descoperă*. N-am urmărit să fim originali și să nu repetăm lucruri spuse de alții, ci ne-am străduit să ne adecvăm și să ne aplicăm faptelor. Alte coincidențe, de care nu ne-am dat seama, vom fi bucuroși să ne fie semnalate de cititori și colegi. În acest scop, adică pentru a fi mai ușor reperate coincidențele, am indicat prin paranteze [C.1], [C.2] ș.a.m.d. acele ipoteze sau succinte teoretizări pentru care ne suspectăm de originalitate. S-ar putea ca nici una din

ele să nu reziste la un examen critic serios al originalității. În acest caz cititorului îi va rămîne să se mîngîie cu iluzia că toate aceste lucruri, deja spuse, sînt aici, acum, pentru prima oară puse în legătură unele cu altele. Cît ne privește, sperăm să nu fi făcut nici o afirmație nouă, originală, ceea ce ar însemna pentru noi că toate afirmațiile noastre sînt adevărate!

Strădania noastră a fost să facem o gramatică a articolului în primul rînd, și abia apoi o cercetare a ceea ce s-a scris despre articol, ne-au interesat faptele și traducerea în termeni lingvistici, științifici, a ceea ce este sentimentul vorbitorilor, dînd acestuia rolul suprem în evaluarea interpretărilor noastre. Asemenea atitudine este cea mai lipsită de originalitate, toți lingviștii procedînd la fel. Numai că n-o fac toți pînă la capăt.

IV. Prezentarea faptelor este făcută cît de cît sistematic, împărțind mai întîi materia pe capitole, primele două prezentînd fapte ce țin de nivelul paradigmatic, cuprinzînd adică cele ce putem spune despre articol teoretizînd sentimentul nostru de vorbitor al limbii române, beneficiar, firește, și al unor lecturi și cunoștințe de lingvistică, generală și românească, în speță dedicate articolului.

Apoi ipotezele emise am încercat să le verificăm în planul sintagmatic, luînd în considerație cu de-amănuntul faptele de limbă în expresia lor cea mai concretă și ultimă: enunțul. O serie de idei din primele capitole și-au găsit aici confirmarea sau completarea, ori infirmarea. În felul acesta am încercat ca prezentarea noastră să înfățișeze nu numai rezultatele la care am ajuns, ci și, pe cît s-a putut, modul în care am avansat în domeniul cercetat, inclusiv poticnelile și eșecurile înregistrate, atunci cînd, din menționarea lor, puteam face sensibilă cititorului aventura intelectuală trăită de noi, a grămăticului în genere. Căci lucrarea noastră nu s-a născut precum Atena din capul lui Zeus, cu veșmintele și armurile toate pe ea, ci printr-o gestație îndelungată, prin căutări și încercări, cele mai multe neizbutite. În mod obișnuit, această dinamică a investigației științifice răzbate foarte puțin în desfășurarea rezultatelor ultime la care ajungem. De aceea, pe parcursul lucrării, am păstrat puțin și din povestea însăși a cercetării noastre, dînd atenție și unor ipoteze care, justificate sau atrăgătoare la un moment dat al cercetării, s-au dovedit, pînă la urmă, greșite. În acest

Scanned with OKEN Scanner

fel, atît de puțin ortodox, sperăm să oferim cititorilor nu numai o suită de ipoteze mai mult sau mai puțin bine argumentate, ci și o imagine vie a gîndirii cercetătoare în acțiune.

Capitolul patru adună și completează, sistematizîndule, numeroasele trimiteri la istoria articolului la care am fost obligați (sic!) de efortul nostru comprehensiv față de structurile actuale ale articolului românesc. Capitolul cinci încearcă să precizeze în ce constă noutatea articolului, folosul pe care-l tragem de pe urma lui noi, cei ce vorbim o limbă „cu articol". În Apendice facem comentariul bibliografiei curente despre articol, ca și unele dezvoltări pe care le-am considerat mai puțin organice cu lucrarea propriu-zisă, parte din ele urmînd a fi reluate în volumele viitoare. Cele imediat următoare ar cuprinde substantivul, substituenții substantivului, determinanții lexicali și, în volumul V, grupul nominal. La capătul lor vom fi încheiat capitolul determinării nominale.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

FORME ŞI VALORI. OPOZIŢII

Forme

§ 1. Vom face distincţia între *forme* şi *valori* şi le vom descrie separat, pentru a urmări apoi (1) în ce măsură există un sistem general de corespondenţe constante între anumite forme şi anumite valori — lucru ce este de aşteptat să-l constatăm, altminteri dispărînd ca semn lingvistic obiectul cercetării noastre — precizînd (2) care sînt situaţiile cînd aceste corespondenţe se respectă şi (3) situaţiile cînd ne abatem de la ele. Conştiinţa existenţei acestora din urmă, a „excepţiilor", — la care nu e greu să ajungem, mai ales ca vorbitori ai limbii române (vezi „nearticularea substantivelor după prepoziţii") — ne obligă să facem distincţia între *forme* şi *valori*. În felul acesta sperăm să nu mai facem [C. 1] *greşeala, curentă în studiile despre articol, de a lua împreună substantive identice formal — cel mai adesea pe cele nearticulate — dar deosebite din punctul de vedere al valorilor exprimate.*

Propunîndu-ne să avem necontenit în vedere distincţia formă-valoare, sperăm să putem introduce mai multă ordine în [C. 2] descrierea şi interpretarea regulilor de distribuţie a *valorilor,* domeniu suspectat de noi că ar putea să ne ofere cel mai mult temeiurile unei „gramatici raţionale" a articolului. Dimpotrivă, domeniul *formelor,* în general mai conservator, prin interpretarea abaterilor de la corespondenţele generale cu valorile, sperăm să ne poată oferi argumente ori sugestii pentru istoria articolului.

§ 2. Din punctul de vedere al articolului, substantivele pot avea trei forme: articulat hotărît, articulat nehotărît şi nearticulat: *omul, un om, om.*

Paradigmă completă (flexiune după număr şi caz) au substantivele articulate hotărît.

Scanned with OKEN Scanner

Cele articulate nehotărît nu au — în limba română — formă pentru genitiv-dativ plural: *unor oameni* vine de la *unii oameni*. De asemenea, aceste substantive nu au vocativ.

Substantivele nearticulate au o paradigmă încă mai deficitară. (Vezi amănunte la § 24, 194 și 195.)

Se mai vorbește în gramaticile românești de articole adjectivale-demonstrative și genitival-posesive. Nu ne vom ocupa de ele deocamdată, din motive ce se vor lămuri atunci cînd vom stabili rolul acestor articole în constituirea sintagmei nominale, ceea ce va marca, probabil, punctul final al gramaticii numelui.

Pe parcursul cercetării noastre vom folosi termenii *articulat* și *nearticulat* cu referire la *forma* substantivelor, spre a putea astfel marca situațiile destul de frecvente în care forma substantivului nu corespunde cu valoarea acestuia.

Valori

§ 3. Din același punct de vedere substantivele pot avea următoarele valori:

a) nume al unui obiect[1] anumit, cunoscut atît emițătorului, cît și receptorului — valoare de *nume individual definit* (sau *nume definit*): **Profesorul** *a intrat în clasă.*

b) nume al unui obiect necunoscut receptorului — valoare de *nume individual nedefinit* (sau *nume nedefinit*): **Un profesor** *a intrat în clasă.*

c) nume al unei clase de obiecte — valoare de *nume general:*

> **Profesorul** *trebuie să fie un exemplu pentru elevi.*
> **Un profesor** *trebuie să fie un exemplu pentru elevi.*

d) nume al însușirilor unei clase de obiecte, prezentînd apartenența unui obiect la o anumită clasă de obiecte ca pe o însușire — valoare *adjectivală: Popescu este* **profesor.**

Pornim cercetarea noastră de la acest inventar de *valori nominale* la care ajungem fără nici o greutate prin

---

[1] Folosim termenul *obiect* pentru tot ceea ce poate fi denumit printr-un substantiv, inclusiv ființe, persoane etc.

Scanned with OKEN Scanner

observarea superficială a faptelor. Atît inventarul (numărul) valorilor, cît şi definiţiile date — după acelaşi procedeu — urmează a fi verificate în continuare (la capitolul III, mai ales), prin considerarea amănunţită a unui număr cît mai mare de fapte.

Între valorile şi formele substantivelor există, dincolo de excepţiile ce vor fi discutate mai jos, următoarele corespondenţe:

valoarea de nume definit — substantive articulate hotărît
valoarea de nume nedefinit — substantive articulate nehotărît
valoarea adjectivală — substantive nearticulate
valoarea de nume general — substantive articulate hotărît sau nehotărît.

Cunoscut—necunoscut

§ 4. Facem distincţia între *valori* şi *concepte*. Valorile sînt unităţi lingvistice din planul conţinutului, ele aparţin limbii, sînt implicite, aparţin, în termeni glosematici, formei conţinutului.

Prin *concepte* împrumutate dintr-un domeniu sau altul noi, lingviştii, încercăm să ne apropiem de aceste valori, să le explicităm, să le traducem din planul limbii în cel al vorbirii, al cuvintelor noastre, să ne „centrăm" asupra lor, cum ar spune Roman Jakobson.

Facem aşadar distincţie între *valori* şi *concepte*. Valorile aparţin *limbii*, inventarului de semnificaţii gramaticale *implicite*. Conceptele sînt ale *lingvisticii*, cu ajutorul lor încercăm *să explicităm* valorile pe care le manevrează limba. Conceptele pot fi specific lingvistice sau împrumutate din alt domeniu. Acest alt domeniu poate fi o altă ştiinţă sau limbajul comun. Termenii din limbajul comun prin care încercăm să explicităm valorile limbii devin şi ei, cu noua lor accepţie, termeni tehnici, de specialitate. În cazul nostru, metalimbaj.

Avem de definit valorile de *nume definit, nedefinit* etc., mai sus pomenite. În definiţia lor am uzat, printre altele, de conceptele *cunoscut* şi *necunoscut*. Evident[2], ele

[2] Spunem „evident" pentru că soarta oricărei definiţii este să fie incompletă, parţială, aproximativă.

Scanned with OKEN Scanner

nu acoperă decît parțial semnificația valorilor respective. Dar atît pentru definiția celor două valori, cît și, în genere, pentru problema articolului, conceptele *cunoscut* și *necunoscut* le considerăm fundamentale. Însăși opoziția nume definit/nume nedefinit este cea mai importantă, precum se va vedea. Pentru aceste valori considerăm drept gen *proxim* tocmai conceptele „cunoscut" și „necunoscut". În felul acesta, cu bună știință, am simplificat lucrurile reținînd totuși, sperăm, elementul esențial din care pot deriva celelalte definiții, date deja[3] valorilor lingvistice numite de noi, mai mult sau mai puțin motivat, nume definit și nume nedefinit[4].

Amintim, în legătură cu importanța dată de noi opoziției cunoscut/necunoscut două confirmări indirecte, acceptabile dat fiind că ne aflăm cu cercetarea noastră abia la început:

— etimologia articolului, mai ales cea remarcabil de semnificativă, a lui *niște (< ne scio quid)*

— definițiile asemănătoare[5] date articolului în lucrări care nu se ocupă în mod special de articol.

§ 5. O definiție este, printre altele, un instrument de lucru, mai ales atunci cînd definiția se produce la început, ca ipoteză. Simplitatea definițiilor date mai sus urmărește și împlinirea nevoii de a le manevra cu ușurință pe parcursul cercetării. În plus, această simplitate asigură definiției o mare elasticitate. Prin elasticitatea unei definiții înțelegem:

— capacitatea de a-și subordona fapte de a căror speță nu s-a ținut cont în elaborarea definiției

— posibilitatea de a fi completată și nu înlocuită prin considerarea acestor fapte noi.

Unul din scopurile lucrării noastre este și verificarea „elasticității" definițiilor date, în funcție de rezultatul acestei verificări urmînd să le păstrăm sau să le înlocuim.

Există o semnificație curentă a lui (obiect) *cunoscut* și (obiect) *necunoscut*. De la ea pornim în cercetarea noastră. Desigur, ea nu acoperă decît parțial semnificația va-

---

[3] Vezi Apendice I.

[4] Însăși denumirea dată, prin intenția de motivare (deoarece am folosit cuvinte deja existente în limbă), este un fel de definiție minimă.

[5] Vezi Apendice I.

Scanned with OKEN Scanner

lorilor în discuție (în sensul că numai o parte din cazurile de folosire sau absență a articolului hotărît și nehotărît se pot justifica apelînd la aceste concepte). Dar dacă ar fi să dăm valorilor nominale o definiție, cea mai scurtă cu putință, o definiție, să-i zicem, *minimă,* apoi va trebui să ne referim tocmai la aceste concepte. Definițiile date de noi mai sus (la § 2 și 3) sînt niște definiții minime. Lucrarea noastră, în întregimea ei, este o definiție *maximă,* care va anula sau numai va completa definițiile minime date de noi *intuitiv*. Cercetarea metodică a faptelor urmează să verifice cît de corectă a fost intuiția noastră de vorbitor al limbii române.

§ 6. O serie de fapte care completează definițiile date de noi, adăugîndu-se la ceea ce înțelegem prin *cunoscut* sau *necunoscut* în limbajul curent, au fost deja luate în seamă de cercetările anterioare. Amintim cîteva, după GA, vol. I (p. 99—101):

„Numele care apare articulat cu articolul hotărît poate fi introdus în comunicare în diverse feluri. După felul în care este introdus în comunicare substantivul articulat cu articol hotărît, putem distinge următoarele situații, care nu sînt exclusive:

a. Introducere directă. Substantivul articulat cu articol hotărît enclitic a figurat în comunicare în forma nearticulată sau cu articol nehotărît:

Era **o crîșmăriță; crîșmărița** *avea* **o fată... Fata...** Slavici, p. 51.

Odată introdus în comunicare, substantivul articulat poate apărea în frazele următoare, de un număr oricît de mare de ori. [...]

Tot ca o introducere directă a numelui articulat se pot socoti cazurile în care substantivul nu a fost menționat în vorbire, dar obiectul pe care îl denumește se înfățișează direct simțurilor:

Cine-i tovarășul? poate întreba unul dintre vorbitori despre cineva care trece pe lîngă ei.

b. Introducere indirectă. Numele articulat al obiectului este introdus în comunicare prin intermediul unui alt nume cu care are o legătură:

A construit **casa** (elementul introductiv) *înadins ca* **locatarii** *să se poată spiona reciproc.* [...] Rebreanu, R. I. 20.

Scanned with OKEN Scanner

După o convorbire în care una din părți se recunoaște vinovată se poate spune: ***Au urmat* explicațiile** (care erau de așteptat, căci însoțesc de obicei asemenea întîmplări).

c. Obiectul denumit de substantivul articulat e atît de cunoscut vorbitorilor, încît nu e necesar să mai fie semnalat prin ceva. Într-un exemplu ca acesta: *În podul* **grajdului** *îmi pare că mai e o curea din frîu* [. . .] (Slavici, p. 11), *grajdului* nu are nici un element introductiv în textul respectiv, dar substantivul denumește un obiect cu care cei doi vorbitori sînt familiarizați.

Cu cît numărul de vorbitori e mai mare, cu atît numărul obiectelor cunoscute (deci articulabile cu articol hotărît) e mai mic și invers. (s.n.) (Vezi mai jos, capitolul IV — n.n.)

Numele părților și organelor corpului, ca și numele unor acțiuni sau stări caracteristice, inerente unui lucru sau unei ființe, sînt presupuse ca precis individualizate și cunoscute, de aceea ele apar articulate: *întinde* **mîna,** *îl doare* **stomacul,** *l-a prins* **somnul** etc.

În acest tip de relație intră și articolul „generic", care arată genul sau specia: **omul** poate orice; **lupul** își schimbă *părul* . . ." etc., etc.

(În paranteză fie spus, relativ la semnificația „tehnică" pe care o capătă termenul lingvistic *cunoscut/necunoscut* pe care l-am adoptat: cea mai banală regulă de folosire a articolului, notată cu *a* în textul citat mai sus din GA, precizează că un substantiv nume al unui anumit obiect nu se va articula nehotărît decît o singură dată, atunci cînd apare pentru prima oară în textul respectiv. Mai departe, ori de cîte ori este folosit, substantivul respectiv, ca nume al acelui obiect, se va articula hotărît, ceea ce va semnifica identitatea referențială cu prima apariție în text a substantivului. Nu este posibilă și a doua apariție a aceluiași substantiv (obiect) articulat nehotărît pentru că, în acest caz, receptorul mesajului ar putea înțelege că este vorba de *alt* obiect necunoscut, acestea, obiectele necunoscute ce se subordonează unui substantiv oarecare, fiind mult mai numeroase decît cele cunoscute celor doi conlocutori. S-a ajuns astfel la regula de mai sus, destul de bizară la un examen mai atent, stabilind așadar că orice obiect va fi considerat „cunoscut" din momentul în care s-a vorbit măcar o dată despre el.)

Scanned with OKEN Scanner

Aceste fapte (şi altele, ce se vor adăuga pe parcurs) modifică destul de bine înţelesul termenilor *cunoscut* şi *necunoscut* de la care (înţelesul!) am plecat. Vom accepta aceste modificări prin care conceptele la care am apelat iniţial sperăm să acopere cît mai mult din semnificaţia reală, de fapt, a valorilor cercetate. Totodată, prin aceste modificări termenii în cauză, *cunoscut* şi *necunoscut,* ajung să capete o „specializare" aparte, devenind „mai" lingvistici, mai tehnici, fapt pentru care uneori vom apela şi la termenii *definit* şi *nedefinit,* consideraţi propriu-zis tehnici.

§ 7. Distincţia cunoscut-necunoscut porneşte de la o realitate elementară: cei doi parteneri la actul comunicării au experienţe diferite. De regulă, fiecare dintre noi comunicăm ceva despre un obiect care ne este cunoscut, aşa cum de cele mai multe ori ne gîndim la obiecte a căror reprezentare o avem, deci cunoscute. Problema distincţiei cunoscut-necunoscut se pune numai sau în primul rînd *din punctul de vedere al celui căruia i se transmite mesajul, al receptorului.* Cu alte cuvinte, articolul este „cerut" de receptor[6]. Pentru emiţător aproape toate obiectele despre care vorbeşte sînt cunoscute. Pentru receptor însă, obiectul cunoscut de emiţător, despre care acesta are ceva de comunicat, poate fi *cunoscut* sau *necunoscut.* În întrebuinţarea articolului emiţătorul va ţine, deci, seama de receptor, trebuind să ştie cît din experienţa sa coincide cu experienţa receptorului. (A şti acest lucru ţine tot de experienţa emiţătorului.) La limită, cînd aceste experienţe coincid total, emiţătorul va folosi numai substantive articulate hotărît, iar cînd diferă total, va folosi numai substantive articulate nehotărît. (Vezi şi cap. IV.)

§ 8. **„Metalangue" şi „metaparole".** Afirmînd că în folosirea articolului vorbitorul ţine seama de ceea ce este coincident în experienţa sa şi a receptorului, legăm astfel articolul de existenţa unei dezvoltate conştiinţe lingvistice a vorbitorilor. De aceea articolul şi este o achiziţie relativ recentă în istoria tuturor limbilor care îl posedă.

---

[6] Existenţa şi apariţia articolului dovedesc şi ele importanţa pe care o are receptorul în configurarea limbajului, sprijinind indirect ipoteza formulată de noi cu privire la apariţia limbajului la om în calitatea sa de receptor al unor mesaje. (Cf. Ion Z. Coja, *Pentru un punct de vedere lingvistic în problema originii limbii,* în PLG, VI, p. 17—24.)

Scanned with OKEN Scanner

Distincţia cunoscut-necunoscut nu aparţine unei „metalangue", cum s-ar părea din cele spuse mai sus, ci mai curînd unei „metaparole", unei conştiinţe aplecate asupra actului de comunicare (şi a actelor anterioare de comunicare) între vorbitor şi receptor.

S-au făcut multe speculaţii cu privire la funcţia metalingvistică a articolului, îndeosebi în jurul valorii de nume general. Acestea ar fi avut o mai mare îndreptăţire dacă pentru valoarea de nume general am fi avut un semn propriu, ceea ce, din păcate, nu este cazul în nici o limbă. (Vezi, totuşi, Apendice X, şi mai jos, § 10 şi § 33, cap. IV şi V).

Aşadar articolul nu ţine de metalimbă, nu este rodul sau expresia unei evaluări aplicate limbii, sistemului acesteia, ci ţine de metavorbire — dacă ne este îngăduit acest termen. Prin articol devine manifestă conştiinţa vorbitorilor că în *actul* de comunicare emiţătorul şi receptorul, perfect egali dinaintea codului lingvistic, a inventarului de semnificanţi şi semnificaţi, stăpînindu-l deopotrivă de bine, pot avea poziţii diferite faţă de referentul unor semnificaţi, emiţătorul mesajului cunoscînd referentul, receptorul nu. Astfel că triada semiotică semnificat, semnificant, referent poate fi analizată şi în acest chip, inedit, sugerat însă de faptele de limbă propriu-zisă: vorbitorul care ignoră un semnificat sau semnificant (neştiind ce înseamnă un cuvînt sau cum se cheamă un obiect) este în defect faţă de codul lingvistic, el nu stăpîneşte inventarul de semne al acestuia. Situaţia aceasta este, în principiu, aberantă, în orice caz excepţională, limba funcţionînd pe baza supoziţiei că fiecare vorbitor cunoaşte toate semnele codului. Frecventă, în schimb, este situaţia vorbitorului care nu cunoaşte unul sau altul dintre referenţii unui cuvînt (substantiv, în primul rînd). Această ignoranţă este fatală, inevitabilă şi constituie regula. Acestei situaţii limba îi face faţă prin articol.

§ 9. Din punctul de vedere al distincţiei cunoscut-necunoscut putem avea, în principiu, următoarele situaţii:

a — obiectul este cunoscut atît emiţătorului, cît şi receptorului

b — obiectul este cunoscut emiţătorului şi necunoscut pentru receptor

c — obiectul este necunoscut ambilor conlocutori

448.313

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ „GH. ASACHI" IAŞI

Scanned with OKEN Scanner

d — obiectul este necunoscut emițătorului și receptorului.

Primele două sînt cele mai frecvente și datorită lor avem articolul hotărît (pentru situația *a*) și nehotărît (pentru situația *b*)[7]. Situația *c* este mai rar întîlnită și, din punctul de vedere al receptorului — determinant, cum am văzut, sau, în orice caz, foarte important — este echivalentă cu situația *b*. Totuși, se pare că uneori se face distincția între situația *b* și *c* (vezi § 202 și următoarele). Situația *d* este, din perspectiva a ceea ce înseamnă „cunoscut" și „necunoscut" *pentru limbă* (sic), de neconceput.

(Într-un enunț ca *Vasile mi-a vorbit despre o fată pe care i-ai prezentat-o* s-ar părea că emițătorul — cel care elaborează enunțul, nu cunoaște despre ce fată e vorba, spre deosebire de receptor, care o cunoaște bine de vreme ce i-a prezentat-o și lui Vasile, deci ne aflăm în situația *d*. Excepția — cîtă este — se dovedește la o analiză atentă a se datora naturii ambigue a enunțului imaginat (enunț despre alt enunț, sursă a majorității paradoxurilor lingvistice, după cum au stabilit logicienii, un Bertrand Russel, de pildă), amestec de limbaj și metalimbaj! Vom mai avea ocazia să constatăm că asemenea enunțuri, suspecte de a aparține nu nivelului obișnuit de comunicare, ci unui nivel semiotic superior, unui metalimbaj, contravin adeseori regulilor gramaticale curente.)

§ 10. Distincția cunoscut-necunoscut poate fi exprimată și prin alte mijloace, în afara articolului: pronume personale, pronume și adjective demonstrative, posesive (pentru valoarea *cunoscut*), pronume și adjective nehotărîte (pentru valoarea *necunoscut*), alte adjective (de pildă adjectivul *respectiv* însoțește numai substantive nume individuale definite). O cercetare completă asupra artico-

---

[7] În *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor*, PLG, V, p. 82, urmărind altă chestiune, scriam:

„Există două situații în care pot să se afle vorbitorii în comunicare:

Situația A: interlocutorul cunoaște obiectul denumit de vorbitor, are reprezentarea acestuia, iar sintagma pe care i-o comunică vorbitorul are funcția de a identifica, de a separa această reprezentare, ajutînd interlocutorului să o actualizeze.

Situația B: interlocutorul nu cunoaște obiectul respectiv și vorbitorul este nevoit să formeze la interlocutor această reprezentare prin referire la genul proxim, folosind sintagme mai mult sau mai puțin dezvoltate . . ."

Scanned with OKEN Scanner

lului va trebui să inventarieze cît mai precis toate aceste mijloace care uneori înlocuiesc articolul, alteori îl însoţesc (vezi mai jos § 185).

Constatăm că aceste „alte mijloace" folosite pentru a marca distincţia cunoscut-necunoscut există şi în limbile care nu au articol, ceea ce ne duce la următoarea întrebare, foarte importantă: *prin ce se deosebeşte articolul de aceste alte mijloace de exprimare a opoziţiei cunoscut-necunoscut sau, altfel spus, cu ce „beneficiază" o limbă cu articol faţă de una fără articol?*

Răspunsul pe care-l vom da acestei întrebări va trebui pus în legătură cu următoarea chestiune: am considerat deja că opoziţia cunoscut-necunoscut este foarte importantă pentru articol. Alte fapte vor confirma această susţinere care însă vine în contradicţie cu constatarea că distincţia cunoscut-necunoscut poate fi marcată şi prin alte mijloace decît articolul, chiar şi în limbile care nu au articol.

Fără să trecem *încă* la examinarea faptelor putem da un răspuns provizoriu — măcar pentru a exclude de la început posibilitatea contradicţiei: articolul ar constitui expresia gramaticală a *opoziţiei* cunoscut-necunoscut, iar celelalte mijloace ar constitui expresia lexicală a *distincţiei* cunoscut-necunoscut, aşa cum se întîmplă şi cu alte categorii lingvistice, bunăoară aspectul, a cărui expresie este gramaticală şi lexicală în unele limbi, numai lexicală în altele. Dar, desigur, aflarea unui caz asemănător nu este o explicaţie şi măcar întrebarea pe care ne-am pus-o mai sus rămîne în picioare, aşteptîndu-şi răspunsul satisfăcător pentru toată lumea. (Vezi mai jos, cap. V).

§ 11. Fiecare substantiv are o *extensiune naturală* sau *absolută*, cuprinzînd toate obiectele ce pot fi numite prin substantivul respectiv, şi o *extensiune individuală* sau *relativă*, reprezentînd acea parte din extensiunea absolută constituită din obiectele *cunoscute* de un vorbitor. Firește, extensiunile individuale ale aceluiaşi substantiv diferă mai mult sau mai puţin de la un vorbitor la altul. Prin articol, prin opoziţia cunoscut-necunoscut se manifestă — am putea spune — conştiinţa acestui fapt, a deosebirilor dintre extensiunile individuale ale fiecărui substantiv.

Scanned with OKEN Scanner

În schimb, intensiunea fiecărui substantiv pare aceeași la toți vorbitorii, aceasta fiind una din condițiile de funcționare a codului lingvistic. În genere, socotim că pentru vorbitorii aceleiași limbi un anumit cuvînt, substantiv, oricare, va avea același sens. Intensiunea coincide — în mare — cu sensul lexical. Am spus mai sus despre intensiunea unui cuvînt că ea „pare" a fi aceeași pentru toți vorbitorii întrucît nu sînt puțini cei care susțin că diferă de la vorbitor la vorbitor și intensiunea, adică înțelesul aceluiași cuvînt. Împinsă pînă la extrem, această idee devine teoria solipsismului lingvistic.[8]

Dar, în timp ce faptul că extensiunile individuale ale aceluiași substantiv diferă de la vorbitor la vorbitor este învederat de codul lingvistic prin articol și celelalte mijloace care îl pot suplini, faptul că fiecare cuvînt ar avea și intensiuni individuale, diferite deci de la vorbitor la vorbitor, nu este „recunoscut" de limbă, sesizat de vorbitori. Ci numai în mod cu totul excepțional un X poet sau un Y filozof vor băga de seamă acest lucru și vor face mai mult sau mai puțin caz de aceasta[9], teoretizînd în afara spațiului limbii. Căci problema nu aparține lingvisticii, gramaticii, mai precis, deoarece:

1 — nu are repercusiuni asupra codului, asupra inventarului de semne și de reguli de combinare a semnelor

2 — nu există în conștiința masei de vorbitori.

§ 12. Precum s-a văzut, valoarea de *nume general* nu are o formă proprie. De aici rezultă întrebarea: cum recunoaștem cînd substantivele au această valoare?

Încercările de a găsi indicii formali ai acestei valori nu au dus la rezultate satisfăcătoare (vezi Apendice I și § 200). Identificarea valorii de nume general se face intuitiv, prin apel la întregul context. Sau, cum se afirmă într-un studiu dedicat acestei probleme, „experiența ne face să nu simțim nici o greutate în ce privește exprimarea sau descifrarea acestui sens"[10] (de nume general).

În schimb, pentru teoria articolului, neputința de a găsi indicii formali ai acestei valori poate avea urmări importante, permițînd — pe baza și a altor fapte — să se

---

[8] Vezi T.L.G., p. 174—180.

[9] *Ibidem.*

[10] Rita Marinovici, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, LR, V, 1956, nr. 6, p. 38.

Scanned with OKEN Scanner

tragă concluzia [C. 3] că această valoare nu este prea importantă şi că i s-a dat o atenţie exagerată într-o seamă de lucrări (vezi Apendice I) care au pus-o în centrul teoriei articolului. (Vezi şi mai sus, § 8 şi 10).

De aceea nici noi, în ipoteza noastră privitoare la apariţia articolului, nu vom avea în vedere exprimarea acestei valori.

Ipoteze

§ 13. Luînd tale quale definiţia distribuţiei complementare[11] şi neţinînd cont de rezervele ce există faţă de aplicabilitatea distribuţiei complementare în inventarierea invariantelor[12], mai ales cu cît ne depărtăm de nivelul fonologic al analizei, avînd sentimentul că forţăm întrucîtva lucrurile, putem face totuşi următorul raţionament: dacă distincţia între valoarea de nume general şi cea de nume individual o facem numai prin referire la contextul în care apare substantivul articulat, asta înseamnă:

(1) — că în acelaşi context (bine definit, incluzînd şi componentele extralingvistice — cf. mai jos, § 26) nu pot să apară deopotrivă cele două valori, de nume general şi de nume individual. Am avea, deci, un caz de distribuţie complementară din care ar rezulta ipotezele:

(2) — valoarea de nume general este o variantă a valorii de nume individual (definit sau nedefinit).

Dar dacă două valori (de nume individual definit şi de nume individual nedefinit) au ca variantă una şi aceeaşi valoare (de nume general) aceasta ar putea să însemne că:

---

[11] Vezi Valeria Guţu-Romalo, *Distribuţia*, în ELS, p. 40: „*Distribuţia complementară* reprezintă raportul de incompatibilitate de apariţie a două elemente A şi B în aceleaşi contexte. Două elemente A şi B sînt în distribuţie complementară, dacă nu au nici un context comun: în vecinătăţile în care apare A, nu poate apărea B şi invers. Neapărînd niciodată în acelaşi context, cele două elemente nu se opun unul celuilalt şi, ca atare, nu sînt comutabile. (...) Se consideră astfel că două segmente fonice care sînt în distribuţie complementară reprezintă acelaşi element invariant, acelaşi fonem sau, la alt nivel, acelaşi morfem".

[12] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

(3) — valoarea de nume definit şi cea de nume nedefinit sînt variante.

Din aceste două ipoteze rezultă o a treia:

(4) — valorile de nume — general, definit şi nedefinit — ale substantivului sînt variante. (Urmează să stabilim şi ale cui. Personal, considerăm semnificativ, dar nu concludent, sau concludent, fie, dar numai pentru noi, faptul că înainte de a fi ajuns la formularea ultimei ipoteze, încă de la început, am numit cele trei valori la fel: *nume).*

§ 14. O primă obiecţie faţă de ipoteza (2): substantivele nume generale articulate hotărît nu au exact aceeaşi valoare cu substantivele nume generale articulate nehotărît (vezi Apendice I). Ar urma că există două valori de nume general, una variantă a valorii de nume definit, alta variantă a valorii de nume nedefinit, ceea ce ar duce la anularea ipotezelor (3) şi (4).

Dar dificultatea de a distinge între cele „două" valori de nume general — dificultate rezultată mai ales din micimea diferenţei dintre ele — ne opreşte să contăm prea mult pe existenţa acestei distincţii, pe care vorbitorii o fac numai cu totul excepţional.

În plus, importanţa relativ minimă a valorii de nume general face cu atît mai puţin necesară menţinerea distincţiei dintre cele două „variante" ale valorii de nume general, pe care o vom considera şi mai departe ca fiind una singură. Să menţionăm, totuşi, [C. 4] o deosebire evidentă între cele două „variante": valoarea de nume general se poate exprima prin substantive articulate hotărît atît la singular, cît şi la plural, în vreme ce substantivele articulate nehotărît pot exprima valoarea de nume general numai atunci cînd sînt la singular: *prietenii la nevoie se cunosc* faţă de *nişte prieteni la nevoie se cunosc* (!). Aceasta decurge din sensul partitiv al articolului nehotărît la plural, sens incompatibil cu valoarea de nume general. (Vezi şi § 64).

Fără să purcedem la o analiză temeinică[13] a celor trei ipoteze le vom menţine totuşi, cu titlu, aş zice, consultativ, avînd ocazia să ne mai referim la ele, fără însă a le considera vreodată argumente.

---

[13] Ceea ce ar presupune o discuţie, în primul rînd, despre distribuţie şi conceptele adiacente acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

Valoarea adjectivală a substantivelor

§ 15. Nu totdeauna substantivele nearticulate au valoare adjectivală. De foarte multe ori substantivele nearticulate au valoare de nume, definit mai ales. Într-un enunț ca *l-am văzut azi pe director* este pentru oricine evident că *director*, deși nearticulat, are valoare de nume definit, prin el ne-am referit la o persoană cunoscută. De aceea, dat fiind că între formă și valoare nu există o coincidență totală, în capitolul III vom încerca să găsim cîteva procedee de stabilire a valorii unui substantiv, spre a evita astfel greșeala foarte curentă de a considera la un loc, sub același titlu, toate substantivele nearticulate, fără să se țină seama de „valoarea" acestora, nu totdeauna aceeași. O cercetare cît de sumară asupra articolului trebuie să aibă în vedere faptul că nu există concordanță perfectă între forma și valoarea substantivelor. De acest lucru trebuie să țină seama și orice gramatică a articolului, căutînd în primul rînd semnele valorii de nume definit în absența articolului hotărît. Pe de altă parte, excepțiile de la regulile generale de concordanță formă-valoare ne oferă cel mai interesant material pentru cunoașterea istoriei articolului.

Gustave Guillaume atrage într-un fel atenția asupra confuziei semnalate de noi mai sus atunci cînd spune că „absența articolului nu e numai un arhaism, ci o valoare nouă, căpătată de un procedeu vechi".[14] Dar Gustave Guillaume discută mai ales nearticularea substantivelor în anumite contexte fixe, sintagme uzuale, expresii, locuțiuni. Pe cît va fi posibil noi vom evita o asemenea restrîngere a materiei investigate, luînd în considerație în primul rînd contextele în care pot figura cît mai multe substantive. Nu e însă mai puțin adevărat că-n limba română sînt mult mai frecvente decît în franceză cazurile de folosire cu valoare de nume definit a substantivelor nearticulate.

§ 16. În legătură cu valoarea adjectivală a substantivelor se cuvine să ne întrebăm:

— ce anume face necesară existența acestei valori?

---

[14] Vezi G. Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919, p. 61–62.

Scanned with OKEN Scanner

— care este diferența dintre un substantiv cu valoare adjectivală și un adjectiv?

— ce diferență există între un substantiv cu valoare adjectivală și adjectivul derivat de la același substantiv?

Pentru a răspunde la aceste întrebări (și mai ales la prima) e nevoie să precizăm distincția substantiv-adjectiv, mai mult decît se face în gramaticile curente (de obicei numai la nivelul definițiilor: „substantivul este partea de vorbire care se declină și denumește obiecte în sens foarte larg, adică ființe, lucruri, fenomene, acțiuni, stări, însușiri, relații" și „adjectivul este partea de vorbire care se declină și exprimă o calitate a unui obiect, acordîndu-se cu substantivul care exprimă numele acelui obiect" — GA, vol. I, p. 55 și 114). Problema acestei distincții este de o complexitate mult mai mare decît ar părea la prima vedere. Noi însă ne vom rezuma la cîteva observații, cele pe care le vom socoti direct utile rezolvării întrebărilor de mai sus.

Fiecare substantiv grupează sub numele său o serie de obiecte cărora le e comună o anumită însușire sau mai multe. Această însușire (sau complex de însușiri) *nu are un nume* și nu este nimănui ușor să explice — „fără rest" — în ce constă o asemenea însușire, cel puțin pentru substantivele cele mai obișnuite. *Om,* de pildă. Din necesitatea de a se referi la această însușire vorbitorii nu vor inventa cuvinte noi — nu ar fi economic, ci vor proceda fie la derivarea unor adjective de la substantivele respective, fie la — putem oare să-i spunem astfel? — schimbarea categoriei gramaticale a acestora, adică la folosirea lor cu valoare adjectivală.

Substantivele adună sub același nume o serie de obiecte echivalente dintr-un punct de vedere implicat sau intuit de vorbitori, a cărui explicitare nu e la îndemîna vorbitorilor obișnuiți, de multe ori acest punct de vedere devenind obiectul de studiu al unor științe, care dezvoltă și o serie de concepte (respectiv, denumiri) proprii, specifice, dar totodată preiau din limba de toate zilele concepte și cuvinte pentru a le descrie, explica etc. (De pildă, în anatomie, zoologie, geografie, chimie etc., și chiar în fizică.)

Adjectivele și ele pot fi considerate că „adună sub același nume o serie de obiecte." Astfel, adjectivul *verde* vizează obiectele care au această însușire. De ce nu au și

Scanned with OKEN Scanner

ele statut de clasă de obiecte? Pentru că însuşirea respectivă este accidentală, neesenţială. Adjectivele denumesc însuşiri care nu sînt probabil niciodată comune şi specifice tuturor obiectelor supuse aceluiaşi substantiv. Un *cal* poate fi *mic* sau *mare, alb* sau *negru, tînăr* sau *bătrîn* atribute care pot să apară şi la alte obiecte, supuse altui nume, altei noţiuni. Nu există adjectiv care să numească o însuşire comună tuturor cailor[15]. Şi aceasta probabil pentru că o asemenea însuşire nici nu există.

Se pare că, în mod curent, [C. 5] la nivelul investigaţiilor (sic) la care ajunge orice vorbitor obişnuit al unei limbi tocmai în calitatea sa de vorbitor, obiectele sînt grupate în clase nu pe seama unei singure însuşiri comune, ci pe baza unui ansamblu de trăsături, dintre care nici una nu aparţine în mod exclusiv unei singure clase de obiecte. (Tocmai de aceea este posibilă analiza componenţială a semnificaţiei cuvintelor, în primul rînd a substantivelor. Adjectivele — cele primare, se înţelege — nu prea se potrivesc unui asemenea gen de analiză pentru că fiecare adjectiv, prin semnificaţia sa, este o unitate distinctivă, figurînd ele, adjectivele, adeseori ca *seme.*) Ceea ce este propriu unei semnificaţii, unui concept, unui substantiv, este combinaţia specifică a elementelor componenţiale, caracterul *articulat* (dar nu pe dimensiunea linearităţii) al semnificaţiei substantivelor în comparaţie cu semnificaţia adjectivelor. Această deosebire se stabileşte dintr-un punct de vedere evident logicizant.

§ 17. Din punct de vedere psihologic, substantivul este ceva care poate fi gîndit, ipostaziat, devenind obiect al reflecţiei noastre. Cînd ipostaziem o combinaţie de însuşiri proprie unui grup de obiecte supuse aceluiaşi nume, spunem că ne gîndim la un substantiv propriu-zis, la conceptul supraordonator, la noţiunea respectivă. Dar putem ipostazia şi o singură însuşire, care devine astfel substantiv: *leneş — lenevie, frumos — frumuseţe, mare — mărime* etc. Alături de aceste substantive provenite din adjective, mai avem o categorie de felul *leneş — leneşul, prost — prostul, zgîrcit — zgîrcitul* etc. Este de observat că în timp ce adjectivele *leneş, prost* ş.a. — care

[15] Un cuvînt ca *patruped* nu-l vom lua în consideraţie, căci nu aparţine limbii cercetate de noi, ci unui limbaj artificial, periferic. Chiar şi aşa, vom observa că numeşte o însuşire pe care o mai întîlnim şi la alte patrupede, nu numai la cabaline.

Scanned with OKEN Scanner

se pot substantiva astfel, prin numai articularea lor — denumesc însuşiri care aparţin unor obiecte din diverse clase, proşti şi leneşi putînd fi atît oamenii cît şi unele animale sau obiecte chiar, substantivele ce rezultă prin schimbarea categoriei gramaticale a acestor adjective se vor referi *numai* la oameni: *leneşul, prostul, zgîrcitul*. Faptul acesta intră în categoria acelora care ilustrează în chip atît de divers „amprenta" umană cu care este însemnat limbajul nostru.

§ 18. O amprentă umană încă mai bine specificată vom recunoaşte în faptul că [C. 6] dintre adjectivele nume ale unor însuşiri omeneşti se substantivează, de regulă, adjectivele care denumesc defecte: *leneş — leneşul, un leneş*, dar de la *harnic* nu putem spune *harnicul, un harnic*. *Neseriosule!*, dar nu şi *seriosule! Prost* se substantivează uşor, *deştept*, prin substantivare, devine nume al unui defect: *deşteptule! un deştept!* Regula aceasta funcţionează în limba română şi în limbile romanice[16], nu şi în celelalte limbi care au articol. Lăsînd deoparte alte comentarii pe care, cu generozitate, le-ar înlesni acest fapt, şi mărginindu-ne la preocupările în care ne-am angajat pînă aici, vom preciza că avem de ales între două explicaţii posibile:

— unitatea romanică în acest punct se datorează moştenirii în comun a unei reguli ce va fi funcţionat în latină, drept care ar urma să considerăm că articolul este preromanic, deci latinesc;

— dacă vom considera că articolul este o inovaţie concomitentă a limbilor romanice, funcţionarea regulei de mai sus s-ar explica prin perpetuarea, prin moştenirea în comun a aceleiaşi mentalităţi, acea mentalitate pe care în articolul citat mai sus am numit-o „maliţiozitatea" caracteristic latină.

Faptul că limbile romanice fac deosebire, printr-o regulă de gramatică, între adjective nume de defecte omeneşti şi adjective nume de calităţi, e de natură să justifice o dată în plus încercarea de a vedea în orice limbă nu numai o imagine a realităţii, ci şi un mod, propriu vorbitorilor acelei limbi, de a recepta realitatea. Nu numai enunţurile explicite sînt capabile să afirme ceva despre

---

[16] Vezi Ion Coja, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însuşiri omeneşti negative*, în MSFC, vol. III, p. 279—283.

Scanned with OKEN Scanner

realitate, ci şi structura limbii, regulile acesteia ne pot pune în evidenţă complexitatea relaţiei dintre om şi realitate, relaţie mijlocită nu numai prin simţuri şi raţiune, ci şi prin limbă.

Leneşul şi *lenevia*, ca substantive, provin de la acelaşi adjectiv: *leneş*. *Lenevia* ipostaziază această însuşire, care, ca toate însuşirile exprimate printr-un adjectiv, nici nu aparţine tuturor obiectelor dintr-o clasă oarecare, nici numai obiectelor dintr-o clasă anumită. De aceea, ca substantiv, *lenevia* va fi în categoria abstractelor. *Leneşul* însă, spre deosebire de adjectivul corespunzător, ajunge să fie aplicabil unor „obiecte", toate aparţinînd aceleiaşi clase: *om*. De aceea, *leneşul* va fi un substantiv concret (vezi cap. II).

§ 19. În ce priveşte deosebirea dintre un substantiv cu valoare adjectivală şi adjectivul derivat de la substantivul respectiv, diferenţa, să zicem, între *om* şi *omenesc*, sînt, iarăşi, multe lucruri de spus. Deocamdată cîteva observaţii numai:

Mai întîi e de observat că există o sumedenie de substantive de la care nu avem, în limbajul curent, nici un adjectiv derivat: *cal (cabalin* nu contează, fiind neologism şi tehnic), *cap, maşină, casă, vecin* etc. În bună măsură lipsa adjectivului corespunzător este suplinită, cînd este nevoie, de construcţii sintactice, îndeosebi prin atribute prepoziţionale *(coadă de cal)* sau genitivale *(coada calului)*.

[C. 7] Substantivele nearticulate cu valoare adjectivală apar în text spre a ne trimite la un referent, dar nu direct, ci mijlocit, prin alt substantiv din enunţ, articulat sau nume propriu (ori pronume). În felul acesta substantivele nearticulate seamănă bine cu adjectivul, drept care şi denumirea ce am dat-o acestor substantive. Substantivul *om* indică apartenenţa unui referent la clasa de obiecte pe care *om* o numeşte: *Socrate este om*, în care *Socrate* este referentul, iar *om* numeşte o clasă de obiecte, mai bine spus denumeşte atributele acestei clase. Adjectivul *omenesc* însă, fiind propriu-zis un adjectiv, arată legătura dintre un referent care nu aparţine clasei *om: gestul este omenesc* şi obiectele clasei numite prin substantivul de la care derivă adjectivul: *un gest omenesc = care aparţine oamenilor*, dar nu e om!

De aceea aceste adjective nu sînt aplicabile tocmai la substantivele care denumesc obiecte din clasa de obiecte

Scanned with OKEN Scanner

supusă substantivului din care derivă: *Socrate este omenesc* (!). Astfel că, de pildă, adjectivul *omenesc* poate determina practic orice substantiv, în afara substantivelor ce denumesc... oameni: *casă omenească, păr omenesc, urmă omenească, sentimente omeneşti,* dar *profesor omenesc* (!) *băiat omenesc* (!) *ofiţer omenesc* (!) etc. În schimb substantivul nearticulat — rareori folosit însă ca adjectiv (atribut) în limba română — introduce obiectul denumit prin substantivul la care se referă (ca nume predicativ sau apoziţie, în primul rînd): *Socrate,* în clasa respectivă de obiecte: *om. Socrate este om, Femeia poetă, Femeia arhitectă* etc. De aceea, — concluzie care priveşte cercetarea noastră propriu-zisă — deşi substantivele nearticulate au valoare adjectivală, le considerăm că ţin mai departe de substantiv, că reprezintă, alături de celelalte, o valoare *nominală. Omenesc* trimite la obiecte care nu aparţin clasei de obiecte *om,* ci sînt numai relative la *om. Om,* cu valoare adjectivală, arată apartenenţa la clasa de obiecte *om,* de aceea, alături de *un om* şi *omul, om* rămîne totuşi substantiv, legat de o singură şi aceeaşi clasă de obiecte, ceea ce nu se întîmplă şi cu adjectivele propriu-zise, aplicabile unor obiecte ţinînd de clase (substantive) diferite (vezi Apendice VI, *R. Piotrovski).*

Opoziţii

§ 20. Dacă inventarierea *formelor* nominale ce urmează a fi cercetate este uşoară, simplă, iar ceva mai greu ne-a fost să inventariem şi să definim *valorile* — lucru făcut parţial şi sub semnul provizoratului, urmînd ca pe parcursul lucrării să revenim cu nuanţări, precizări şi, poate, chiar cu completări ale inventarului de valori nominale — încă şi mai greu ne va fi să stabilim sistemul de *opoziţii* ce funcţionează în cadrul articulării substantivelor. Şi aceasta, dacă nu din alte motive, măcar pentru simplul motiv că o teorie mulţumitoare a opoziţiilor avem numai pentru nivelul fonologic[17].

---

[17] TLG, p. 235: „Studiul relaţiei de opoziţie este foarte avansat în fonologie şi încă destul de vag conturat în sintaxă (...) Situaţia e nesatisfăcătoare şi în lexicologie".

Scanned with OKEN Scanner

Vom considera, ca toată lumea, că (1) două elemente se opun în măsura în care pot figura în același context.[18] Considerăm că o opoziție va fi cu atît mai puternică, mai importantă, cu cît este mai mare numărul contextelor în care se poate produce. În *plec mîine* și *plec cu mașina* nu vom considera că *mîine* și *cu mașina* se opun, deoarece pot spune *plec mîine cu mașina*. De aceea vom completa definiția (1) spunînd că (2) două elemente se opun numai dacă au ceva comun, dacă „aparțin aceluiași sistem"[19]. „Orice opoziție presupune o bază de comparație comună și o trăsătură diferențiativă: caracteristica opoziției".[20]

Vom lua în discuție pe rînd fiecare dintre cele două condiții pe care trebuie, așadar, să le îndeplinească o opoziție.

§ 21. În ce privește prima condiție, dificultățile încep de cum vom încerca să lămurim ce înțelegem prin „același context". În fonologie, lucrurile par simple. Aici avem acele binecunoscute „perechi minimale": *masă/casă, pat/bat, tac/lac* etc. Pe baza acestor perechi minimale stabilim opozițiile *m/c, p/b, t/l*.

Cineva însă ar putea obiecta că [C. 8] o opoziție de felul *pat/bat* sau *lac/tac* reprezintă mai degrabă un artificiu al lingvistului, fără valoare pentru vorbitorul obișnuit de vreme ce cuvintele care alcătuiesc perechea minimală nu prea sînt ele în relație de opoziție, fiindu-ne greu să imaginăm un context comun pentru cuvintele *pat* și *bat* sau *tac* și *lac*. Ar urma — și credem că pe bună dreptate — să considerăm că nu sînt suficiente perechile minimale pentru stabilirea unei opoziții sau, în orice caz, va trebui să distingem între (1) opozițiile pe care le putem pune în evidență numai pe baza unor perechi minimale și (2) opozițiile pe care le putem stabili și pe baza unor enunțuri propriu-zise, de felul — pentru opoziția *t/l*, de pildă — a enunțului *te văd/le văd*.

---

[18] Vezi A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 33: „On a, d'autre part, les rapports que l'on conçoit entre des unités qui peuvent figurer dans un même contexte et qui, au moins dans ce contexte, s'excluent mutuellement; ces rapports sont dits *paradigmatiques* et on les désigne comme des *oppositions*."

[19] *Ibidem*, p. 105.

[20] Vezi M. Manoliu, *Structuralismul lingvistic*, București, 1973, p. 130 (după Trubetzkoy, *Principes de phonologie*).

Scanned with OKEN Scanner

La acestea s-ar mai putea adăuga (3) opoziţiile între elemente care „aparţin aceluiaşi sistem", dar nu apar niciodată în acelaşi context, chiar reducîndu-ne pretenţiile la o simplă pereche minimală. Este cazul, de pildă, al opoziţiilor ʒ/v, ʃ, č, ž, ŋ, j, w, h şi ŋ/ʒ, δ, j, w, h din engleză[21].

[C. 9] Cele trei categorii se pot reduce la două: (I) opoziţii care există numai în planul paradigmatic, incluzînd opoziţiile (1) şi (3), şi (II) opoziţii care există în planul paradigmatic şi se manifestă şi în cel sintagmatic prin faptul că elementele respectivei opoziţii pot figura în acelaşi context. Pe primele le vom numi opoziţii *potenţiale*, pe celelalte opoziţii *realizate*. *Reale* sînt amîndouă categoriile de opoziţii.

Întorcîndu-ne la definiţia dată opoziţiei, putem acum observa că prima condiţie viza existenţa planului sintagmatic, iar cea de-a doua (apartenenţa la acelaşi sistem, baza de comparaţie comună) vizează planul paradigmatic. Hotărîtoare, aşadar, pare a fi condiţia a doua, pe care o îndeplinesc toate opoziţiile pe care obişnuim să le considerăm ca atare.

§ 22. Un exemplu pentru limba română de opoziţie care se poate realiza la nivelul perechilor minimale, dar nu şi prin enunţuri propriu-zise („opoziţie potenţială") ne e mai greu să-l căutăm la nivel fonologic, această căutare presupunînd un efort specific de care nu ne simţim capabil. Vom găsi mai uşor un exemplu în morfologie. Fără o verificare amănunţită, afirmăm că opoziţia nominativ/genitiv (şi, în general, opoziţia de caz) nu poate fi pusă în evidenţă decît la nivelul perechilor minimale: *silva-silvae*. Ne e greu să găsim enunţuri propriu-zise care să difere numai prin cazul substantivului. Ceea ce, dat fiind că e vorba de caz, nu ne miră prea mult, cazul exprimînd tocmai circumstanţele relative ale unui obiect şi nu, cum e numărul sau genul, o caracteristică în sine, absolută. Aşadar, cazul depinde, faţă de număr sau gen, mult mai mult de context[22], iar acesta rămînînd acelaşi, cazul, dependent de context, nu se va putea modifica cu uşurinţă sau chiar deloc. (Tocmai aceasta face ca semnele cazului

---

[21] Vezi G. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, 1969, p. 20.

[22] [C. 10] Nu există restricţii de gen sau număr, ci numai de caz, pentru îndeplinirea unei funcţii sintactice.

Scanned with OKEN Scanner

să devină redundante şi să dispară, precum se ştie, într-o serie de limbi.)

Deci opoziţia de caz, care nu poate fi pusă uşor în evidenţă în planul sintagmatic, există ca atare, ca opoziţie, mai ales în planul paradigmatic, datorită acelei „baze comune", uşor de sesizat de oricine.

Se înţelege că numărul opoziţiilor de acest fel este mai mare decît cel al opoziţiilor *realizate* prin text, prin enunţ.

Rezultă, din cele de mai sus, că va trebui să stabilim, cu privire la articol, (1) ce opoziţii există în planul paradigmatic şi (2) care dintre ele ajung să se realizeze şi prin enunţ, în planul sintagmatic.

§ 23. Cum în acest capitol ne ocupăm de articol la nivelul sistemului, al paradigmaticului, încercînd să construim — din intuiţiile noastre în primul rînd şi de la ele mai departe avansînd prin deducţii — un model al sistemului articolului, ne vom ocupa în continuare de toate opoziţiile posibile, existente în planul paradigmatic, urmînd ca în capitolul al III-lea să cercetăm planul sintagmatic, atît pentru a verifica justeţea definiţiilor date în acest prim capitol, cît şi — pe lîngă altele — pentru a stabili care sînt opoziţiile realizate în enunţurile limbii române, condiţiile în care se petrece acest lucru ş.a.

Este, poate, aici locul să amintim cît de solidare sînt cele două planuri. *Segmentarea* — operaţie specifică centrării asupra planului sintagmatic şi *clasificarea* segmentelor rezultate, proprie cercetării planului paradigmatic, sînt operaţiile fundamentale prin care se realizează cunoaşterea lingvistică. Fiecare din ele corespunde unuia din cele două planuri, dar nu în mod exclusiv: segmentarea se face în planul sintagmatic, dar raţiunile ei rezultă din conştiinţa existenţei planului paradigmatic, din raportarea la acesta. Şi invers, clasele de unităţi aparţin planului paradigmatic, dar clasificarea se face avînd în vedere comportamentul asemănător din planul sintagmatic. Definiţiile de tip „context diagnostic" pun foarte bine în evidenţă această colaborare a planurilor limbii reflectată şi în metodologia lingvistică.

[C. 11] Să mai observăm, ca teorie a opoziţiilor, că ele aparţin *limbii,* nu realităţii. În natură nu avem opoziţii, pentru că nu există plan paradigmatic. Natura este o infinită derulare procesuală, un text infinit al existentului.

Scanned with OKEN Scanner

Natura înseamnă plan sintagmatic. Planul paradigmatic apare odată cu mintea omenească şi caracterizează activitatea umană, inclusiv cea locuţionară. Aşa se şi explică de ce planul fonologic şi cel morfologic sînt mai bine organizate într-un sistem de opoziţii: pentru că sînt cele mai depărtate de natură, de substanţa realităţii. Lexicul şi sintaxa sînt mai puţin sistematizate pentru că sînt mai mult sau mai puţin imagine a realităţii. Atît cît s-a putut sistematiza, lexicul, de pildă, s-a sistematizat în acele porţiuni ale sale care reprezintă *creaţie* a omului, adaosul la natură prin cultură. Caracterul de sistem al lexicului — ceea ce înseamnă, în primul rînd, raport de opoziţii între elemente — se vădeşte îndeosebi la termenii care aparţin culturii, materiale sau spirituale. În rest, avem substanţă aproape coincidentă cu forma căpătată în limbaj.

§ 24. La nivelul *formelor,* avem următoarele opoziţii potenţiale:

(1) substantive articulate hotărît/substantive articulate nehotărît
(2) substantive articulate hotărît/substantive nearticulate
(3) substantive articulate nehotărît/substantive nearticulate.

Ceea ce, foarte pe scurt, putem exprima prin „suita minimală" atît de cunoscută, asupra căreia a zăbovit mintea tuturor celor ce s-au ocupat de articol: *omul, un om, om.*

Revenind la cele spuse în § 1 şi 2, iată paradigma acestor forme:

N.	omul	un om	
G—D (a)	omului	(a) unui om	om
Ac. (pe)	om, calul	(pe) un om	
Voc.	omule	—	
N.	oamenii	nişte oameni	
G—D (a)	oamenilor	—	oameni
Ac. (pe)	oameni, caii	(pe) nişte oameni	
Voc.	oameni, oamenilor	—	

După cum se vede substantivele nearticulate nu flexionează decît după număr, şi atunci prin acord gramatical, de cele mai multe ori (Vezi şi Apendice VIII).

Nu putem alcătui un tablou corect al flexiunii nominale fără să avem în vedere şi valoarea substantivelor. Astfel,

Scanned with OKEN Scanner

la acuzativ, după prepoziție, majoritatea substantivelor nu se articulează (vezi mai jos, § 160—161), deși au valoare de nume individual definit. Evident, această formă aparține flexiunii substantivului articulat hotărît. De asemenea, considerăm că substantivele cu valoare adjectivală, nearticulate, nu flexionează după caz întrucît nici unul din procedeele de stabilire a cazului unui substantiv nu poate funcționa la aceste substantive. Este vorba, în principal, de substituirea prin pronume personal, aplicabilă la substantive nearticulate numai atunci cînd au valoare de nume definit (vezi § 60). Cînd asemenea substituiri nu sînt posibile conchidem că avem de-a face cu substantive nearticulate cu valoare adjectivală.

La genitiv-dativ substantivele apar numai articulate, hotărît sau nehotărît.

N. B. În *acestui om* sau *acestei fete* cele două substantive sînt nume definite și articulate hotărît. Atît doar că articolul se pune, cum e și firesc pentru limba română, la adjectiv cînd acesta precedă substantivul.

§ 25. La nivelul *valorilor* numărul opozițiilor sporește întrucît avem de-a face, cum s-a văzut, cu cel puțin patru valori. E drept că valoarea de nume general este foarte puțin marcată, neavînd o formă proprie, semnul ei distinctiv fiind de natură semantică (dacă ni se permite o asemenea exprimare) și necesitînd o analiză a textului în care apare pentru a fi recunoscut.

„Baza de comparație comună", necesară unor termeni pentru a fi considerați în opoziție, poate fi ușor pusă în evidență la nivelul formei: este însuși substantivul la care se adaugă articolul hotărît sau nehotărît ori „articolul zero".

Pentru valorile nominale am putea considera drept bază comună sensul lexical al fiecărui substantiv. Dar o asemenea soluție nu ne satisface. Ci vom încerca să găsim atît baza comună, cît și trăsătura specifică a valorilor nominale considerate în sine, separate de semnificațiile lexicale, accidentale, ale unui substantiv sau ale altuia.

Valorile de *nume definit* și de *nume nedefinit* sînt în modul cel mai evident asemănătoare și deosebite în același timp. Sînt asemănătoare ca nume de „obiecte", și deosebite prin opoziția netă, tranșantă, dintre *da* și *nu*, dintre „cunoscut" și „necunoscut". Opoziția dintre aceste valori este, precum se va vedea, cel mai des întîlnită.

Scanned with OKEN Scanner

Poate și pentru că este cea mai accesibilă inteligenței, fiind legată mai nemijlocit de realitate (vezi totuși mai sus, la § 4, 5, 6).

Aceste două valori se opun fiecare celei de *nume general*, deși același context nu poate, de regulă, selecționa atît valoarea de nume general, cît și valoarea de nume individual. E drept că în privința funcțiilor sintactice pe care le poate avea un substantiv nume general, acestea sînt cam aceleași cu funcțiile pe care le poate avea un substantiv nume individual. Așadar, contextele în care pot să apară cele două valori, de nume individual și de nume general sînt identice numai din punctul de vedere sintactic, ca tipuri de contexte în sens larg.

Prin valoarea sa generală un substantiv intră mai degrabă în opoziție *lexicală*, cu valoarea de nume general a altor substantive și nu cu valorile de nume individual ale aceluiași substantiv.

§ 26. *„Context"*. Cîteva precizări cu privire la termenul *context*, pe care îl vom folosi foarte des. Într-un sens larg, prin context înțelegem un text, cuprinzînd toate elementele susceptibile de a determina sau de a fi determinate de acel element a cărui poziție în interiorul textului respectiv ne interesează. A preciza contextul în care apare un element înseamnă a stabili locul ocupat de acesta într-o succesiune lineară de elemente.

Descrierea acestui context poate fi făcută în mai multe feluri. Bunăoară numind ca atare elementele ce aparțin succesiunii: „în limba engleză cuvintele care pot să figureze între *the* și *is* sînt substantive". Ori indicînd categoria căreia îi aparține fiecare element, stabilind astfel un tip de succesiune, un context tipic: „cuvintele care pot să apară între articolul hotărît și un verb sînt substantive", să zicem. Lingvistica trebuie să tindă spre reguli care să formuleze contexte tipice. Ideal vorbind, această tendință duce la elaborarea de reguli în care descrierea contextului se face prin apelul la denumirile funcțiilor sintactice. Gramatica se străduiește să împace numărul mic al funcțiilor sintactice și al părților de vorbire, în termenii cărora își formulează regulile, cu diversitatea infinită a contextelor. În această operație complicată una din soluții este subcategorizarea părților de vorbire (vezi cap. II și III). Altă soluție: sporirea numărului funcțiilor sintactice, uneori numai printr-o sub-

Scanned with OKEN Scanner

categorizare (sic!) și a acestora (cf. „nume predicativ de identificare“ și „de calificare“).

Cît de departe poate să meargă lingvistul cu această încărcare a inventarului de clase morfologice și sintactice? Criteriul acceptării unei noi clase ni se pare a fi unul singur: funcționarea în limbă a unor reguli care să valideze subcategorizarea propusă, posibilitatea de a introduce aceste subcategorii în descrierea unor contexte tipice, cu alte cuvinte comportamentul identic în plan sintagmatic. Firește, acest criteriu se corelează cu obligația de a nu institui o nouă subcategorie pentru un singur element.

Tipurile de contexte sînt diferite și în funcție de felul cum definim elementul ce ne interesează: gradul de abstracție în care descriem contextul este în proporție directă cu gradul de abstracție al termenului de definit.

Altminteri, apelul la context nu este soluția salvatoare care să acopere lipsa unor explicații propriu-zise, ci considerăm contextul a fi unul din conceptele lingvistice cele mai operante și mai importante. De aici rezultă obligația de a face teorie numai pe baza unor fapte de limbă precis încadrate într-un context. Nu vom face greșeala de a ne pune în fața seriei *om, omul, un om* și de a medita înfiorați asupra ei. Ea nu există în nici o limbă. Există numai propozițiile în care apare cînd *om,* cînd *omul,* cînd *un om.* Vom medita deci asupra condițiilor care determină apariția unei forme sau a alteia. Nu vom pierde așadar din vedere niciodată obligația de a încadra faptele comentate într-un context, de preferință *tipic,* ceea ce constituie o etapă pe parcursul fatal nedus pînă la capăt al formalizării. Neputința de a formaliza contextul lingvistic (sau limitele acestei formalizări) decurge din caracterul limbii de sistem deschis.

§ 27. Valoarea de nume general este, într-un fel, foarte apropiată de *valoarea adjectivală,* întrucît aceasta din urmă, numind însușirea de a face parte dintr-o clasă de obiecte numește acele însușiri ce sînt comune *tuturor* acestor obiecte și prin care le deosebim de obiectele ce aparțin *altei* clase. „Conținutul“ valorii adjectivale a unui substantiv (numărul de note comune obiectelor din aceeași clasă) „sporește“, de obicei, prin enunțurile ce cuprind substantive cu valoare generală. Așa, de exemplu, valoarea adjectivală a substantivului *prieten* sporește,

Scanned with OKEN Scanner

semantic, printr-un enunț ca *prietenul la nevoie se cunoaște*. Căci ceea ce este valabil pentru toți membrii unei clase de obiecte (valoarea de nume general) devine notă caracteristică a acestei clase, intră în cuprinsul valorii adjectivale, în semnificația substantivului cu valoare adjectivală.

În timp ce prin valorile de nume individual (definit sau nedefinit) substantivele desemnează, indică, prin valorile adjectivală și de nume general mai curînd semnifică, specifică.

Opoziția valoare adjectivală/valoare de nume general este de un interes minim pentru lingvistică (față de celelalte), putînd fi, în schimb, cu folos mai mare cercetată de către logicieni.

Ambele valori rezultă din conștiința grupării în clase a celor ce ne înconjoară, conștiința că fiecare obiect este subordonat unei clase de obiecte. De obicei, apelăm la valoarea de nume general pentru a putea face din clasa de obiecte un element al gîndirii noastre, un *obiect*, manevrabil, clasa căpătînd astfel, la acest nivel, mobilitatea pe care, în fapt, nu o au decît obiectele propriu-zise, reale, supuse unei clase sau alteia.

Valoarea adjectivală este necesară și ca urmare a faptului că unele obiecte aparțin mai multor clase, ceea ce lingvistic devine exprimabil prin punerea în relație sintactică (de dependență, în mod obișnuit) a două substantive, unul articulat, element regent, nume de obiect, iar celălalt nearticulat, cu valoare adjectivală, subordonat primului ca atribut, nume predicativ etc. Apariția, de predilecție chiar, a acestei valori la predicat ar fi un indiciu în plus că, din punct de vedere logic, predicatul este subordonat subiectului, teză căreia îi vom găsi mai jos confirmări suplimentare (§ 16—19, § 72, [C. 23]), urmînd a o discuta propriu-zis în secțiunea de sintaxă, în cadrul căreia vom da o atenție deosebită relației dintre substantiv și subiect.

§ 28. Valorile adjectivală și de nume individual nedefinit au și ele unele asemănări (vezi și mai jos, cap. III). Într-adevăr, tot ceea ce știm, ca receptori ai unui mesaj în care apare un substantiv articulat nehotărît, despre obiectul numit astfel, prin substantivul articulat nehotărît, sînt numai acele lucruri pe care le poate exprima valoarea adjectivală a acelui substantiv. Reprezentarea

Scanned with OKEN Scanner

acestui obiect rezultă din raportarea la valoarea adjectivală. Minimul comunicabil despre un obiect este tocmai valoarea adjectivală a substantivului corespunzător, adică numirea obiectului prin substantivul căruia i se subordonează, întrunind însușirile cuprinse în valoarea adjectivală a acelui substantiv.

§ 29. [C. 12] Sintagma *articol nehotărît + substantiv* poate fi citită în două feluri a căror complementaritate e ușor de bănuit, rezultînd din însăși complementaritatea emițător-receptor. Pentru primul, pentru emițător, *un* vrea să însemne că este vorba despre un singur obiect, *un* corespunde reprezentării singulare ce urmează a fi introdusă în mesaj (vezi și § 193). *Substantivul* ce succedă articolului nehotărît reprezintă clasa din care face parte obiectul avut în vedere, genul proxim cunoscut de receptor. Construind această sintagmă, emițătorul trece de la individ la clasă. Pentru receptor lucrurile stau altfel: prin articolul nehotărît află că este vorba de *ceva* reperabil în realitate, un *obiect* în sens larg, iar prin substantivul ce urmează capătă un amănunt suplimentar: din ce clasă de obiecte face parte. Trecerea este de la faptul de a fi *un, ceva,* de a fi *unul,* la o specificare prin indicarea clasei (sic), deci trecîndu-se de la o *supraclasă* (*un* — ceva, *obiect* în sens larg) la o *clasă (student),* subordonată. Dacă analizăm din această perspectivă momentul de ezitare, frecvent la oricine, după rostirea articolului nehotărît, *un* . . ., în căutarea cuvîntului potrivit, apare mai clar că emițătorul face un efort de ridicare la abstract a imaginii concrete ce o are, *un* fiind tocmai semnul acestei concreteți, al caracterului numărabil propriu calității de obiect concret, particular. La receptor parcursul este din cealaltă direcție, chiar dacă amîndoi, emițătorul și receptorul, se vor întîlni în același loc. În momentul cînd emițătorul ezită, receptorul este în așteptarea cuvîntului la care să-l reducă pe *un* (cf. § 166 și urm., despre determinarea numelui).

Fiecare obiect este *ceva,* este *un,* de aceea, logic vorbind și din punctul de vedere al receptorului, substantivul este elementul determinant al articolului nehotărît (sic!), acesta fiind deci elementul regent. Ceea ce s-ar vădi și din ordinea articol nehotărît — substantiv. (Articolul hotărît ar fi, urmărind această idee, element determinant al substantivului, specificînd de la *clasă* (substantivul) la obiect

Scanned with OKEN Scanner

cunoscut, anumit (articolul hotărît), deci ordinea logică ar fi substantiv — articol hotărît, așa cum logică este ordinea element regent — element determinant.) În vreme ce precedat de articolul nehotărît, substantivul limitează la o anumită clasă aplicabilitatea articolului — afirmație valabilă, așadar, din perspectiva receptorului. Folosit fără nici un fel de articol, deci cu valoare adjectivală, substantivul stabilește cărei *alte* clase îi aparține un obiect deja bine desemnat prin alt substantiv: *Ionescu este inginer, Studentul este poet.* În schimb sună mai puțin bine *Un student este poet*[23], față de *Un student citește,* de pildă, și asta tocmai pentru că printr-un substantiv articulat nehotărît nu desemnăm un obiect, ci îl circumscriem unei clase, operație foarte asemănătoare celei efectuate prin substantivul nearticulat. Circumscrierea în *altă* clasă se justifică numai pentru obiecte bine încadrate deja într-o clasă, obiecte cunoscute deja, despre care comunicăm apartenența la o altă clasă ca pe noutatea ce justifică mesajul. Așa se face că substantivele articulate nehotărît apar mult mai rar în funcția de subiect al unui predicat nominal. În G.A., de pildă, la capitolul despre predicatul nominal, nu găsim nici un subiect exprimat prin substantiv articulat nehotărît.

Nu ne dăm seama în ce măsură ar putea exista și la valoarea adjectivală o lectură dublă. Dar, în comentariul propoziției *un student este poet* (în fraza *un student este poet, altul actor* nu mai avem articol nehotărît, ci adjectiv pronominal nehotărît, vezi mai jos, § 65) am mai putea spune că după ce *obiectul (un)* a fost redus la clasă *(student)* nu are nici un sens să-i stabilim o nouă apartenență, la altă clasă, ci enunțul trebuie să continuie cu o informație de alt gen.

Această „lectură" făcută de receptor articolului nehotărît ca nume al ideii de „obiect în general" explică și transformarea lui *un* în pronume nehotărît: *unul, unii, una, unele,* forme deosebit de interesante pentru limba română, paradoxale, aș zice: articol nehotărît articulat hotărît! (cf. și **un *altul*, o *una***, iar în altă ordine, paradoxală este și punerea la plural a lui *un: unii*). Ca pronume nehotărît, *unul* are sensul de individ (obiect) în

---

[23] Acest enunț, cu o anumită intonație, este acceptabil, însă *un* devine astfel numeral (sau adjectiv nehotărît).

Scanned with OKEN Scanner

general, în sens larg, semnificație care justifică (și se justifică ea însăși prin) „lectura" propusă de noi ca fiind lectura receptorului.

Așadar, prin apelul la valoarea de nume nedefinit introducem în enunț un obiect prin indicarea genului său proxim (indiferent de sensul ascendent sau descendent al demersului mental, psihic), iar prin apelul la valoarea adjectivală, cel mai adesea, stabilim apartenența la o clasă de obiecte pentru un obiect deja identificat de receptor sau facem din această apartenență instrumentul identificării unui obiect numit printr-un alt substantiv, articulat hotărît: *studentul poet*. Despre sintagma *un student poet* vezi mai jos, § 106.

Pe parcursul acestei lucrări vom mai avea ocazia să constatăm felul cum *mecanismul lingvistic funcționează diferit la emițător față de receptor*.

§ 30. Cu greu putem stabili însă o apropiere între valoarea de nume definit și cea adjectivală. Desigur, și pentru acestea există o „bază de comparație comună". Dar în timp ce opozițiile celelalte se caracterizează și prin elemente suplimentare, care sporesc de la caz la caz baza comună minimă, cele două valori se opun numai în măsura acestei minime baze comune. Între cuvintele *calul/un om*, respectiv *cal/un om* există o asemănare oarecare, la nivel gramatical. Este tocmai asemănarea dintre valoarea de nume definit și nume nedefinit, respectiv nume nedefinit și valoarea adjectivală. Între *calul (meu)* și *om*, în care primul cuvînt are valoare de nume individual definit, nu mai există nici o asemănare, de ordin gramatical sau lexical. Distanța între valoarea de nume definit și cea adjectivală este cea mai mare. Ocurența lor în același enunț este foarte puțin probabilă. Această afirmație deducînd-o din definițiile date și din comentariile făcute pînă aici și urmînd a o verifica în capitolul al III-lea.

Comună celor două valori este „substantivitatea" valorii adjectivale (vezi mai sus, § 16—19, unde se discută diferența dintre adjectiv și substantivele cu valoare adjectivală, punîndu-se în evidență tocmai „substantivitatea" acestora din urmă, și Apendice VI, *R. Piotrovski)*.

§ 31. Cele patru valori nominale se pot grupa într-un sistem de opoziții precum urmează: orice obiect este *cunoscut* sau *necunoscut* celor doi interlocutori (sau măcar receptorului). Acest lucru îl marcăm prin valorile de nu-

Scanned with OKEN Scanner

me definit și de nume nedefinit. Prin aceste valori vizăm obiectele din sfera referențială a unui substantiv, *individualitățile* din care aceasta se constituie. *Totalitatea* obiectelor individuale din cadrul unei sfere de obiecte o cuprindem prin valoarea de nume general. Toate aceste trei valori, de nume, își împart între ele ceea ce putem considera a fi *extensiunea* unui termen, a unui substantiv (vezi mai sus, [C. 3], la § 31). *Intensiunea* acestuia este acoperită de valoarea adjectivală. Rezumînd:

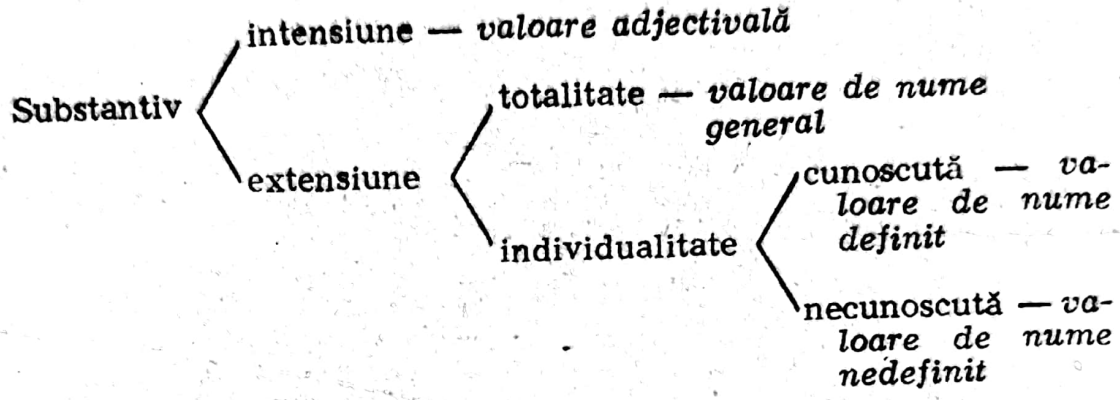

Cineva s-ar putea întreba de ce opoziția cunoscut/necunoscut apare numai în cadrul extensiunii, la nivelul individualităților. Răspunsul este foarte simplu: *totalitatea,* ca și *intensiunea,* este cunoscută odată cu însăși cunoașterea cuvîntului. Stăpînirea unui cod lingvistic presupune tocmai însușirea intensiunii substantivelor și, respectiv, din extensiune, a totalității (vezi și mai jos). În plus ne e și greu să ne imaginăm la aceste niveluri (îndeosebi al intensiunii) cum s-ar aplica distincția cunoscut/necunoscut.

§ 32. După cum se vede, modelul în care am dispus valorile articolului este un model rațional, inspirat de analiza logică a conceptelor, a cuvîntului, a cuprinderii realității prin limbaj etc. Chiar și distincția cunoscut/necunoscut, deși fără legături cu logica, este de natură rațională, în sensul că e motivată de realitate, de necesitățile comunicării corect sesizate de vorbitori. Cu alte cuvinte, sistemul valorilor nominale pe care l-am descris pînă aici, dispunerea acestor valori în planul paradigmatic ca și conținutul fiecărei valori în parte se dovedește a fi motivat, în mare fiind coincident cu unele rezultate curente ale analizei logice făcută conceptelor, noțiunilor.

Scanned with OKEN Scanner

În capitolul III, vom încerca să găsim și în planul sintagmatic o motivare a regulilor de folosire a articolului. Motivarea pe care o căutăm va încerca să apeleze în primul rînd la acest model paradigmatic al valorilor articolului, model care își va găsi confirmarea sau infirmarea în funcționarea planului sintagmatic. Așadar, ne propunem:

— să stabilim și să descriem cît mai bine regulile de folosire a articolului;

— să găsim motivarea acestor reguli (în primul rînd în modelul paradigmatic propus mai sus, fiind de așteptat și „corectarea" acestuia prin interpretarea regulilor de articulare).

§ 33. Cum articolul nu există în toate limbile, unii au fost tentați să interpreteze existența articolului ca pe un semn al gîndirii superioare, evoluate a vorbitorilor limbilor cu articol. Fără să fim de acord cu insinuările unor asemenea afirmații referitoare la superioritatea unor limbi asupra altora, și considerînd că orice limbă are la dispoziție — în lipsa articolului — suficiente alte posibilități pentru a dovedi inteligența celor ce o vorbesc (vezi cap. V), vom recunoaște, totuși, că articolul nu putea să apară decît ulterior altor părți de vorbire, mai „concrete", tocmai pentru că este, într-adevăr, mai „abstract" decît celelalte. Faptul de a marca lingvistic, prin semne diferite, extensiunea și intensiunea unui termen, a unui substantiv, ni se pare că dovedește, pe lîngă altele, o anumită conștiință lingvistică, capacitatea de a reflecta asupra propriilor gînduri și cuvinte. Dacă ar fi să-i găsim existenței articolului un loc în sistemul funcțiilor lingvistice ale lui Roman Jakobson[24] ne-am putea opri la funcția metalingvală[25]. Constatarea că prin același cuvînt ne putem referi la două lucruri atît de deosebite cum sînt intensiunea și extensiunea unui termen (valoarea adjectivală și cea de nume) îi „face" pe vorbitori să apeleze la semne diferite spre a le deosebi. Dar, așa cum se va vedea mai departe, nu este încă suficient lămurit dacă această conștiință lingvistică este cauza ori efectul evenimentului

---

[24] R. Jakobson, *Linguistique et poétique*, în *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 209—250, (traducerea românească în *Probleme de stilistică*, București, 1964).

[25] Sau, în termenii mai precizi pe care i-am propus la § 8, ar fi vorba de o „metavorbire", „metaparole".

Scanned with OKEN Scanner

lingvistic avut în vedere (apariția articolului, existența sa — vezi cap. IV și V).

§ 34. Interesant ni se pare că valoarea adjectivală, precum se va vedea mai jos (în cap. III), nu se opune celorlalte la nivelul enunțurilor, practic neexistînd contexte în care să poată figura atît valoarea adjectivală cît și cea de nume (sau chiar dacă admitem cîteva, sînt insuficiente pentru a justifica prin ele existența articolului). Cu alte cuvinte, [C. 13]) nu practica enunțării, a comunicării impune distincția între valoarea adjectivală și cea de nume, distincție pe care o facem deci nu pentru a evita confuzii ivite în actul vorbirii, al enunțării și decodării unui mesaj. De aceea vom considera că opoziția valoare adjectivală/valoare de nume există în primul rînd la nivelul sistemului, marcarea ei dovedind conștiința existenței acestui plan paradigmatic, „reflecția" vorbitorului asupra acestuia.

Faptul că atît de des valoarea de nume (definit) se exprimă prin forma de substantiv nearticulat, dovedește de asemenea că distincția valoare adjectivală/valoare de nume a fost sesizată în cadrul planului paradigmatic, adică printr-un act de reflectare metalingvistică.

Împrejurarea că valoarea de nume nu intră în opoziție sintagmatică cu cea adjectivală ar dovedi, așadar, că distincția dintre ele a fost sesizată la nivelul paradigmatic, adică în afara necesităților propriu-zise de comunicare. Lucrul acesta ar fi pe deplin adevărat (și foarte important) dacă pentru valoarea adjectivală am avea un semn propriu-zis, dar avem morfem zero! Și, cum se va vedea mai jos (cap. IV), aceasta ar putea dovedi, dimpotrivă, grija vorbitorilor de a marca valorile de nume, în virtutea căreia creează forme noi, formele articulate, asigurînd astfel transmiterea și distincția între două valori considerate foarte importante, forma nearticulată „rămînînd" să fie folosită, printre altele, cu o valoare căreia nu i se dă o formă nouă (chiar *proprie* putem spune), deoarece vorbitorilor nu li se va fi părut prea importantă: valoarea adjectivală (vezi § 197).

[C. 14] Tot pentru a dovedi cît de puțin importantă este în planul sintagmatic opoziția valoare de nume (definit)/valoare adjectivală, mai putem lua în seamă și numărul mare de substantive la care, din motive fonetice, nu se poate practic stabili opoziția articulat hotărît/near-

Scanned with OKEN Scanner

ticulat: *arbitru, centru, codru, cuscru, exemplu, lucru, băieţandru* (şi celelalte derivate cu — *andru*), *teatru, lotru, ministru, monstru, titlu, templu, suflu* etc., adică toate substantivele terminate în grupul *muta cum liquida* urmate de *u*. În acelaşi sens pot fi citate şi substantivele *serviciu, oficiu* etc.

În schimb, opoziţia cunoscut/necunoscut se manifestă la tot pasul în planul sintagmatic, al enunţurilor. Ea este descoperită de vorbitor în actul comunicării şi se impune ca o necesitate resimţită încă anterior existenţei articolului. Ea aparţine unei *metaparole*. În timp ce opoziţia valoare adjectivală/valoare de nume ar ţine de *metalangue* (vezi şi § 8).

Vorbim de o „metaparole" pentru că regulile de folosire în acelaşi context cînd a valorii de nume definit, cînd a celei de nume nedefinit obligă pe vorbitor să ţină cont de enunţurile deja „consumate", de contextul particular, lingvistic şi extralingvistic, de persoana receptorului şi altele. Alături de articol, ar ţine de „metaparole" şi pronumele (personale, posesive şi demonstrative în primul rînd), unele adjective (*respectiv*, de pildă). Un inventar cît de cît cuprinzător s-ar cuveni făcut. Şi, de asemenea, poate că în loc de „metaparole" ar fi mai potrivit să vorbim de conştiinţă „metareferenţială". Dacă termenul acesta n-ar suna încă şi mai rebarbativ . . .

§ 35. Cele spuse mai sus amintesc de G. Guillaume: „À la contemplation de la réalité par l'esprit succède peu à peu la contemplation du langage (idéalité). Ceci semble lié à un fait de civilisation: la pensée vivrait davantage parmi les ideés et moins parmi les choses"[26]. Idee în general justă, pe care o putem lega de un alt fenomen lingvistic: sporirea folosirii substantivelor derivate din infinitive în locul formelor verbale, inclusiv a celei de infinitiv, incapabile să ipostazieze verbul, să-l „conceptualizeze". Substantivul, mai mult decît verbul, scos din orice determinare temporală şi spaţială, poate fi uşor „contemplat".

Ceea ce reproşăm teoriei lui G. Guillaume este, printre altele, ideea că articolul apare pentru a face faţă unor necesităţi ale gîndirii, reale astăzi, după sute şi mii de ani de exersare a articolului, dar care nu e deloc sigur

[26] Vezi G. Guillaume, *op. cit.*, p. 46.

că se făceau atît de resimțite în momentul apariției articolului. Din această cauză G. Guillaume dă un loc minim în cadrul teoriei sale valorii de nume definit (numită de el „anaforică"), tocmai acestei valori care e sigur că intră în sistemul de dintotdeauna al articulării, fiind, desigur, cea mai „veche" valoare nominală (vezi cap. IV).

În general, teoria lui G. Guillaume e amendabilă pentru confuzia lingvist-vorbitor (sic!). Limbajul este un obiect de studiu, de reflecție și contemplație pentru lingvist, nu pentru vorbitor, care nu-și face un scop, o ocupație din a comunica prin cuvinte și din a lua aminte la mecanismul lingvistic.

S-ar putea spune chiar că întreaga sa teorie se bazează pe luarea în considerație a situațiilor „quand nous disons, sans aucune application particulière: *le pain*"[27]. Dar cînd spunem așa noi, vorbitorii?

Nu vom fi de acord nici cu ideea ce rezultă din acest mod de a „contempla" articolul: „les langues qui n'ont pas la valeur de l'article (...) attestent un état où le sujet pensant ne savait pas „regarder" une idée sans en faire mentalement emploi. Il n'existait pas pour lui d'attitude permanente définie a l'égard du nom, mais seulement des attitudes momentanées"[28].

Nu negăm posibilitatea de a lega apariția și mai ales funcționarea articolului de o anumită conștiință lingvistică mai dezvoltată, numai că am „coborî"-o la un nivel mai puțin metafizic. De pildă, am fi dispuși să discutăm despre conștiința vorbitorilor că printr-un substantiv denumim, de obicei, un obiect, unic, și nu categoria, clasa de obiecte ce poate fi denumită prin același cuvînt. De aceea articolul care introduce un substantiv într-un enunț este derivat de la numeralul *unu,* singularul, în mod paradoxal, nefiind suficient.

Pe scurt — mai jos, la capitolele IV și V vom reveni cu amănunte — articolul apare nu atît pentru a răspunde unor necesități stringente care i-ar fi reclamat existența, cît mai ales aceste necesități resimțite azi, reale, au apărut cu timpul, în cursul istoriei articolului, răsturnînd oarecum dictonul lui T. Maiorescu: „unde există necesitate, există și posibilitate" în forma „posibilitatea naște necesitatea", valabil în nenumărate situații.

---

[27] *Ibidem*, p. 78.
[28] *Ibidem*, p. 64.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL II

SUBSTANTIV ŞI ARTICOL

§ 36. Nu putem discuta despre articol fără să ne referim aproape permanent la substantiv. De fapt nu cercetăm articolul, ci *articularea substantivelor*. E o primă îndreptăţire pentru cei ce consideră că articolul nu este parte de vorbire, ci morfem al determinării (vezi mai jos, cap. V). Oricum, *substantivul este singura parte de vorbire care se articulează*. Mai mult, cuvintele aparţinînd altei clase flexionare devin substantive prin articulare. Nu există substantive care să nu se articuleze niciodată. Opoziţia cunoscut/necunoscut, dintre toate opoziţiile marcate prin articol, nu are aplicare decît la substantive, fiind imposibil de imaginat cum s-ar putea aplica la celelalte părţi de vorbire.

Pe temeiul celor de mai sus ne întrebăm de ce numai substantivul cunoaşte articolul?

Să mai observăm o trăsătură specifică substantivului: numai la acesta apare distincţia nume comun — nume propriu. Nu există verbe sau adjective proprii. Şi, iarăşi, aceeaşi întrebare: de ce?

De asemenea, se cuvine să mai observăm că există o categorie de cuvinte, substitutele (adică, în mare, pronumele)[29], care funcţionează practic numai de substantiv legate. Nu există proadjective, proadverbe sau proverbe[30], ci numai pronume. Din nou: de ce?

---

[29] Vezi M. Manoliu, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968.

[30] Deşi unele adverbe, precum cele relative, ar putea fi considerate un fel de „pro-adverbe". Dar numai în unele situaţii. În plus, existenţa pronumelor personale, care ne interesează propriu-zis, se leagă de *individualizare* şi *identificare*, procese psiholingvistice întîlnite numai la substantive.

Scanned with OKEN Scanner

Dar înainte de a încerca să formulăm răspunsurile la aceste întrebări[31] să aruncăm o privire asupra clasei substantivului din punctul de vedere al articulării.

§ 37. Referirea la substantiv fiind atît de necesară în cercetarea şi, deci, înţelegerea articolului, primul lucru pe care va trebui să-l facem este să definim precis termenul referinţelor noastre. În relevarea dificultăţilor legate de definirea substantivului se începe de obicei cu faptul că majoritatea substantivelor nu mai justifică numele de *substantivum* dat clasei, iar cea mai importantă dintre dificultăţile invocate este considerată eterogenitatea extraordinară a acestei părţi de vorbire, atît în sine, cît şi comparativ cu celelalte părţi de vorbire.

Scepticismul faţă de o definiţie semantică a substantivelor nu ni se pare, cu toate acestea, îndreptăţit. Mai întîi, dintr-un anumit punct de vedere [C. 15] clasa substantivelor este, dimpotrivă, mai unitară decît celelalte: *acţiunile* pot fi numite prin verbe, substantive, interjecţii, *însuşirile* prin adjective, substantive, verbe ş.a.m.d. În schimb, *obiectele şi fiinţele nu pot fi numite decît prin substantive*. Dacă în afară de obiecte şi fiinţe prin substantive mai denumim şi altele ar trebui ca, în loc să proclamăm imposibilitatea unei definiţii atotcuprinzătoare, să ne întrebăm de ce clasa substantivului este atît de generoasă şi primitoare, aproape orice putînd, teoretic, deveni substantiv?[32]

§ 38. Nu putem renunţa la încercarea de a da o definiţie de tip semantic substantivului întrucît, după părerea noastră, lingvistul, şi orice om de ştiinţă în domeniul său, trebuie să caute acele definiţii care să ofere nu numai un mijloc de a recunoaşte obiectele definite, ci şi un punct de plecare în înţelegerea motivelor pentru care

---

[31] Răspunsuri ce vor fi date la capătul discuţiilor despre *nume* şi vor constitui, probabil, argumente pentru considerarea numelui (şi a subiectului) ca fiind centrul propoziţiei, punctul de iradiere şi concentrare a operaţiilor pe care le necesită constituirea enunţurilor.

[32] Întrebarea poate fi interesantă mai degrabă pentru filozofii limbajului. Riscînd un răspuns pripit şi superficial, insuficient argumentat, dîndu-l mai degrabă sub titlul de impresie, am zice că în „generozitatea" substantivului se vădeşte fundamentul unei concepţii materialiste, substanţialiste despre lume, în care totul este, în cele din urmă, *ceva*.

Scanned with OKEN Scanner

obiectele (cuvintele) respective sînt grupate la un loc, în aceeași categorie.

De aceea, pentru că definiția nu e suficientă nici chiar atunci cînd ne oferă instrumentele recunoașterii obiectului definit, considerăm că încercarea de a înlocui definițiile de tip tradiționalist prin artificii de felul așa-zisului „context diagnostic" este unul din cele mai bune exemple de ceea ce nu trebuie să fie lingvistica.

Atîta vreme cît aproape întotdeauna orice substantiv din limba română se va traduce tot printr-un substantiv în engleză, maghiară sau italiană, la fel din engleză în rusă ș.a.m.d., o definiție semantică a substantivului este nu numai necesară, dar și posibilă. Dincolo de flexibilitatea substantivelor rusești și de sensibilitatea celor englezești la determinarea prin articol, există ceva care le face echivalente și acest ceva are, desigur, un fundament semantic, psihic.

Dacă vom considera că analiza realității, făcută prin părțile de vorbire, ține, în cadrul schemei semnului lingvistic a lui L. Hjelmslev, de forma conținutului și vom constata diferențe de la o limbă la alta, majoritatea acestor diferențe se vor manifesta în cadrul aceleiași părți de vorbire. Adică, de regulă, ceea ce într-o limbă este substantiv, substantiv rămîne și în celelalte, verbul, verb ș.a.m.d. Această identitate dovedește caracterul motivat al grupării la un loc a cuvintelor din fiecare parte de vorbire, deci posibilitatea găsirii unor definiții semantice.

(Afirmația cu privire la identitatea repartizării pe părți de vorbire a cuvintelor, a sensurilor, în limbi diferite, o facem fără o verificare temeinică. Această afirmație este o impresie a noastră, o presupunere ce urmează a fi vreodată verificată amănunțit).

Definiții „gramaticale"

§ 39. Pornim de la următoarea ipoteză: categoriile gramaticale ce se manifestă în comportarea substantivelor sînt motivate, justificabile logic întrucît există o anumită compatibilitate, reclamîndu-se reciproc, între substantiv și categoriile gramaticale ce-i sînt proprii.

Verificarea acestei ipoteze nu se poate face deopotrivă de ușor la toate substantivele. Dacă, de pildă, e ușor de

Scanned with OKEN Scanner

înțeles de ce *vacă* este de un gen, iar *bou* de altul, e mai greu de explicat de ce *fonem* și *sintagmă* să fie de genuri diferite. Din asemenea numeroase și lesne de găsit exemple conchidem că *elementele unei clase flexionare au diferite grade de compatibilitate cu categoriile gramaticale după care flexionează*. (O mare parte din ceea ce considerăm gramatica unei limbi se ocupă tocmai de descrierea acestor tipuri de compatibilitate, care împart cuvintele aceleiași clase flexionare în subdiviziuni mai greu sau mai ușor de identificat).

E vorba de compatibilitatea între două semnificații, una lexicală, alta gramaticală: semnificația cuvîntului ce ne interesează (*bou, vacă* etc.) și semnificația categoriei gramaticale după care flexionează cuvîntul. Cele două semnificații sînt comparabile în sensul că una din ele (cea gramaticală) este atributul celeilalte. Cînd analizăm cuvîntul *bou* și spunem că este „masculin, singular, nominativ", afirmăm astfel atribute ale obiectului respectiv. (Despre tipurile diferite de semnificație exprimate de fiecare categorie flexionară — genul față de caz, spre exemplu — vom discuta în volumul II, dedicat morfologiei substantivului.)

Compatibilitatea dintre semnificațiile cuvintelor (foarte numeroase) dintr-o clasă flexionară și semnificațiile categoriilor gramaticale (foarte puține la număr) justifică încercarea de a da o definiție semantică părților de vorbire, claselor flexionare.[33]

A defini o întreagă clasă de sensuri lexicale înseamnă a găsi elementul semantic comun acestora și compatibil cu semnificațiile gramaticale ale categoriilor flexionare proprii părții de vorbire respective.

Așadar, foarte pe scurt, din cele de pînă acum rezultă că o gramatică „rațională" își va propune:

— să dea părților de vorbire o definiție de tip semantic;

---

[33] Se spune că sensul lexical este mai concret decît cel gramatical. Sensul lexical este exprimat, de regulă, prin rădăcinile cuvintelor — în limbile flexionare —, iar sensul gramatical prin afixele aferente acestora. Dacă sensul fiecărui cuvînt în parte este definibil mult mai ușor decît sensul oricărei categorii gramaticale, în schimb mult mai greu de definit este sensul unei părți de vorbire, acel sens pe care trebuie să-l avem în vedere cînd dăm o denumire motivată părților de vorbire. Așa cum, de pildă, este denumirea de *substantivum*.

Scanned with OKEN Scanner

— să precizeze, în inventarul fiecărei părți de vorbire, care elemente justifică definiția dată acelei părți de vorbire;

— să cerceteze compatibilitatea dintre fiecare parte de vorbire și categoriile gramaticale proprii acelei părți de vorbire. Ideal, acestui examen ar trebui supus fiecare cuvînt;

— să explice excepțiile ca abateri de la condițiile impuse prin definiția dată părții de vorbire.

§ 40. După cum este bine știut, gramaticile moderne s-au întrecut în a critica și respinge definițiile de tip semantic, „tradiționaliste", ale părților de vorbire. O asemenea critică este justificată în măsura în care (din punctul de vedere semantic) fiecare parte de vorbire este, mai mult sau mai puțin, eterogenă, excelînd în această privință substantivul. Dar cum în locul definiției criticate nu putem pune altceva mai bun ne vedem obligați să o păstrăm pe aceasta, căutîndu-i numai justificări suplimentare.

Pe ce ne vom baza în momentul în care vom încerca să dăm o definiție semantică? Evident, nu pe toate cuvintele ce aparțin unei părți de vorbire, ci numai pe cele care sînt în cel mai înalt grad compatibile cu toate categoriile gramaticale proprii acelei părți de vorbire. Intuitiv, așa cum au procedat grămăticii dintotdeauna, mai puțin cei de azi.

§ 41. Metoda prin care vom ajunge la definiția căutată va fi următoarea: [C. 16] din masa cuvintelor ce alcătuiesc o clasă flexionară separăm acele cuvinte al căror sens[34] este perfect compatibil cu semnificația fiecăreia dintre categoriile gramaticale proprii acelei clase flexionare. Vom obține astfel, pentru fiecare categorie flexionară, liste separate: *fonem* sau *sintagmă* nu justifică existența genului, în schimb justifică existența numărului și vor apărea în lista cuvintelor compatibile cu categoria gramaticală a numărului. Definiția părții de vorbire o vom face pe baza cuvintelor care apar în toate listele, compatibile, adică, cu toate categoriile flexionare proprii acelei părți de vorbire[35]. În mod normal orice cuvînt dintr-o clasă

[34] Includem în *sens* și referenții, obiectele, fenomenele ca atare, anumite, ce pot fi desemnate prin cuvîntul respectiv.

[35] E de așteptat ca-n aceste liste finale să apară în primul rînd cuvintele mai des folosite și mai stabile.

Scanned with OKEN Scanner

flexionară trebuie să apară cel puțin pe una din liste, compatibilitatea acestui cuvînt cu una din categoriile flexionare constituind rațiunea încadrării sale în clasa flexionară respectivă[36].

O asemenea definiție semantică, dată pe baza substantivelor care sînt compatibile cu toate categoriile gramaticale proprii clasei substantivului, am putea-o numi *definiție gramaticală*. Credem că și altor părți de vorbire li s-ar potrivi definiții de acest fel. Ne gîndim în primul rînd la verb.

La fel vom proceda și în cercetarea noastră asupra articolului: pornind de la valorile articolului va trebui să stabilim care substantive sînt compatibile cu toate aceste valori. La ce ne va servi lista astfel obținută? Printre altele, la înțelegerea atît a apariției articolului, cît și a regulilor de folosire a acestuia (vezi cap. III și IV).

§ 42. Procedeului propus mai sus i se poate face următoarea obiecție: nu cumva astfel vom ajunge la o listă ce va cuprinde tocmai substantivele (situațiile de folosire a articolului) pe care le-am avut inconștient în vedere atunci cînd, intuitiv, numai pe baza sentimentului lingvistic, am definit la început valorile articolului? Nu înseamnă că ne învîrtim în cerc, pe loc, bazîndu-ne demonstrația tocmai pe ceea ce trebuia demonstrat?

Obiecția este de neînlăturat și nu avem cum o respinge. Prin procedeul descris putem numai identifica faptele de limbă care, în chestiunea articolului, determină în cel mai înalt grad sentimentul nostru de vorbitori. Formulăm în felul acesta o ipoteză inițială pe care nu e nevoie să o argumentăm imediat, fundamentarea și autentificarea ei urmînd a se produce pe parcursul cercetării noastre în măsura în care această ipoteză va permite o

---

[36] Referindu-ne numai la substantive, s-ar putea totuși ca unele dintre ele să nu apară pe nici o listă, să nu fie, adică, compatibile cu nici una din categoriile gramaticale ale substantivului: gen, număr, caz, determinare. De ce au fost încadrate la substantive aceste cuvinte este o întrebare mai puțin pentru lingviști și mai mult pentru filozofi, căci este vorba în primul rînd de a explica de ce substantivul este „forma gramaticală" a conceptelor oricît de abstracte și „desubstanțializate" ar fi acestea. Includerea lor printre substantive are ceva din procedeul personificării, făcînd mai accesibilă mînuirea acestor concepte. Oricum, aceste substantive nu ne vor interesa atunci cînd vom studia o categorie gramaticală sau alta.

Scanned with OKEN Scanner

descriere şi o interpretare coerentă a faptelor ce ţin de articol. O altă ipoteză prin care vor putea fi cuprinse mai multe fapte, mai coerent interpretate şi descrise, va fi, desigur, mai bună[37].

Deocamdată, punctul nostru de plecare (valorile articolului, aşa cum au fost definite mai sus) îl putem considera ca îndeplinind condiţia simplităţii mai mult decît alte teorii asupra articulării (vezi Apendice I).

Am considerat că opoziţia cunoscut-necunoscut este fundamentală în discuţia despre articol. Conform principiilor metodologice mai sus expuse urmează să vedem care substantive nu sînt (sau sînt foarte puţin) compatibile cu distincţia cunoscut-necunoscut.

Vom considera că substantivele puţin sau deloc compatibile cu opoziţia cunoscut/necunoscut, deci cu valorile de nume definit şi de nume nedefinit, sînt, prin aceasta, deficitare ca substantive, conţinînd mai puţin în definiţia substantivului. În ceea ce priveşte articolul, aceste substantive nu vor fi luate în consideraţie atunci cînd deducem „gramatica raţională" a articolului, adică atunci cînd încercăm să motivăm regulile de folosire a articolului. Importanţa acestor reguli ni se pare a fi în strînsă dependenţă de măsura în care ele antrenează substantive compatibile cu toate valorile articolului. Pe acestea, ne vom îngădui cîteodată să le numim „substantive propriuzise."

§ 43. **Substantivele abstracte** sînt cele în folosirea cărora vorbitorii nu au conştiinţa deosebirii între esenţă şi fenomen, între semnificaţie şi desemnat, între general şi particular, între intensiune şi extensiune. Enunţul (1) *m-a cuprins tristeţea* este perfect inteligibil de orice conlocutor român, spre deosebire de (2) *s-a dărîmat casa* care, pentru a fi înţeles, are nevoie de o precizare: *care casă? Casă* este substantiv concret, adică un substantiv care poate denumi şi esenţa şi fenomenul, şi conceptul şi obiectul etc. *Tristeţe* denumeşte o sferă de fenomene omogene practic identice în conştiinţa vorbitorilor medii şi de aceea semnificaţia este egală cu designaţia. Pentru a înţelege un enunţ în care apare un cuvînt ca *tristeţe* articulat hotărît este suficientă cunoaşterea codului, a sem-

[37] Vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Copenhaga, 1943, cap. 4.

Scanned with OKEN Scanner

nificației cuvîntului, fără să mai fie nevoie de referirea la context, cum se întîmplă în cazul substantivelor concrete folosite cu valoarea de nume cunoscut.

Desigur, se poate obiecta că una este tristețea dintr-o poezie a lui Bacovia și alta cea dintr-o poezie a lui Eminescu, dar pe noi nu ne interesează, ca lingviști, realitatea obiectivă, cea de fapt, ci realitatea așa cum apare ea transfigurată de limbaj[38]. Aceasta este, după mine, și greșeala de principiu făcută de cei care au negat utilitatea distincției substantive abstracte — substantive concrete.

Perspectiva vorbitorului și perspectiva lingvistului

§ 44. Există un punct de vedere, o perspectivă *a limbii* asupra realității. Această perspectivă este, poate, deformatoare sau simplificatoare, ceea ce însă nu ne mai interesează. Grija noastră va fi să nu confundăm această perspectivă cu punctul nostru de vedere asupra realității. Obiecțiile aduse distincției abstract-concret, în diverse studii (vezi Apendice IV), sînt, poate, corecte, dar nu la nivelul limbii. La acest nivel, *ca lingviști,* ne mulțumim să constatăm ce este, și apoi abia, din cu totul alt punct de vedere, ne putem întreba, fără ca acest lucru să fie obligatoriu pentru cunoașterea lingvistică, dacă faptele de limbă constatate concordă cu imaginea „corectă" a realității.

Iar din punctul de vedere al limbii distincția abstract-concret există, mai ales cu privire la substantiv. Gramatica numelui pune în evidență această distincție prin anumite restricții morfo-sintactice care ating — instituind-o astfel — categoria substantivelor abstracte.

Așa, de pildă, aceste substantive nu au plural: *jale, milă, plictiseală, tristețe* etc. *Iubiri* nu este pluralul substantivului abstract *iubire*$_1$, ci al substantivului *iubire*$_2$,

[38] În cazul substantivelor abstracte putem spune că realitatea este simplificată de limbaj și de conștiința lingvistică a vorbitorilor, fie dintr-o lipsă de interes prea mare pentru conținutul substantivelor abstracte, fie datorită dificultății de-a stabili diversitatea fenomenologică din cadrul acestora, majoritatea denumind fenomene care nu sînt „public observabile" (vezi B. Borgström, citat în TLG, p. 174 și urm.).

Scanned with OKEN Scanner

care nu mai denumește un sentiment, ci o relație, o „poveste de iubire" anumită. Avem, adică, două sensuri ale substantivului *iubire:* unul abstract, cu care substantivul respectiv nu poate fi la plural niciodată, și unul concret, care permite aceluiași substantiv să aibă și formă de plural. În aceeași situație se află și alte substantive: *bucurie, frumusețe* etc.[39].

[C. 17] Am putea spune că în cazul substantivelor concrete inteligența omului se dovedește prin capacitatea sa de a concepe valoarea de nume general ori valoarea adjectivală, sesizînd așadar unitatea acolo unde diversitatea este mai evidentă. La substantivele abstracte, inteligenței omenești i se cere un efort mai mare pentru a-și da seama de diversitatea din cadrul unui „spațiu" aparent și inițial omogen. (Am zis „inițial" pentru că așa apare în limbă, din punctul de vedere al limbii, care, în concepția noastră, constituie punctul de plecare în dezvoltarea individuală a inteligenței fiecăruia dintre noi. Punct de plecare de care ne depărtăm, mai mult sau mai puțin ori chiar deloc, cei mai mulți.) Așa se face că sesizarea diversității în extensiunea acestor substantive aparține numai unor conștiințe individuale — poeți și filozofi în primul rînd[40].

Așadar, la substantivele concrete este evidentă diversitatea fenomenelor adunate sub același concept, în timp ce la substantivele abstracte această diversitate nu există pentru masa vorbitorilor, care consideră omogenitatea atît de mare încît nu mai fac distincție între intensiunea și extensiunea termenului. De aceea, folosirea unui substantiv abstract cu articol nehotărît nu este admisibilă, căci ea presupune existența *subînțeleasă* a mai multor „obiecte", deci distincte, sub numele respectiv: *m-a apucat*

---

[39] Vezi Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române,* București, 1967, p. 92: „Substantivele care denumesc noțiuni abstracte au de asemenea o flexiune independentă în raport cu categoria numărului. Abstractele se întrebuințează, de obicei, numai la singular: *cinste, înțelepciune, prudență, temperanță* nu au forme de plural. Unele substantive cu sens abstract pot fi însă întrebuințate, în urma evoluției semantice, pentru a desemna o manifestare concretă, un obiect; în această situație, ele comportă forme de plural: *adevăr-adevăruri* „fapte adevărate *(adevărurile victoriei)*..."

[40] Vezi T L G, p. 174 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

o *tristeţe* (!)[41]. Articularea nehotărîtă a acestor substantive este posibilă numai dacă le determinăm printr-un atribut (sau le intonăm într-un anumit fel, ceea ce este acelaşi lucru), prin care devine explicită, şi, deci, admisă, diversitatea fenomenologică: *m-a apucat o tristeţe sfîşietoare*.

Din aceleaşi motive, substantivele abstracte nu pot fi determinate prin numerale: *trei respecte* (!), *patru temperanţe* (!).

Incompatibilitatea dintre substantivele abstracte şi categoria gramaticală a numărului se vădeşte şi în modul de funcţionare a acordului. Astfel, în cazul unui subiect multiplu alcătuit din substantive abstracte, predicatul mai curînd va fi folosit cu forma sa de singular, la fel şi adjectivul care ar fi folosit ca atribut comun al acelor substantive: *o jale şi o tristeţe imensă m-a apucat*. Prin aplicarea regulilor de acord acest enunţ devine: *o jale şi o tristeţe imense m-au apucat*, subiectul căpătînd astfel o concreteţe, surprinzătoare, pe care o recunoaştem uşor în sensul mult mai concret al verbului (*apuca* are în al doilea enunţ sensul de *lua, prinde, strînge*, şi nu sensul de *năpădi*, ca-n primul enunţ). La fel, spunem *capacitatea şi calitatea limitată a percepţiei*, fiind vorba de substantive abstracte, faţă de *casa şi maşina vîndute (ale lui X)*.

§ 45. Cu alt prilej am definit astfel opoziţia concret-abstract: „*Substantivele concrete* sînt cele a căror semnificaţie se constituie pe seama reprezentărilor unor obiecte sau fenomene ce poartă acelaşi nume cu substantivul respectiv. Astfel, substantivul *cal* are o semnificaţie dedusă de vorbitori pe seama reprezentărilor unor obiecte numite tot *cal*. *Substantivele abstracte* au o semnificaţie care se constituie pe seama reprezentărilor unor obiecte sau fenomene ce nu poartă acelaşi nume cu substantivul respectiv: semnificaţia cuvîntului *tristeţe* o legăm de reprezentările unor anumite obiecte sau fenomene, întîmplări etc., dar pe acestea nu le vom numi *tristeţe*, ci sînt altceva. La fel cuvintele *frumuseţe, prestanţă* etc.[42].

---

[41] In schimb, *mi-a venit o idee* — *idee* pare abstract, dar diversitatea de idei existentă este bine ştiută. De aceea aş spune că *idee* este un substantiv concret!

[42] Vezi I. Coja, *Cîteva ipoteze cu privire la articol*, în SL, p. 167.

Scanned with OKEN Scanner

Definiția aceasta ne pare acum insuficientă, dar am menționat-o aici întrucît recitind-o ne dăm seama că în ea s-a strecurat, deformată, impresia, simțul lingvistic comun, pentru care nu poate fi vorba de mai multe feluri de *tristețe*, de pildă, ci de aceeași semnificație, legată de fapte și stări de lucru diferite, aceasta nemaiavînd însă nici o importanță pentru vorbitori.

De aceea la substantivele abstracte valoarea de nume general se confundă cu cea de nume al unui obiect anumit. Să se compare *Tristețea*$_1$ *este un sentiment apăsător* și *Tristețea*$_2$ *l-a cuprins pe Gheorghe,* unde diferența între *tristețea*$_1$ și *tristețea*$_2$ este aproape nesesizabilă, cu *Prietenul*$_1$ *la nevoie se cunoaște* și *Mi-a venit prietenul*$_2$ în care diferența dintre *prietenul*$_1$ și *prietenul*$_2$, dintre valoarea de nume general și cea de nume individual cunoscut, este clară, evidentă.

Pentru motivele invocate mai sus substantivele abstracte ar urma să nu se poată articula nehotărît. Și, într-adevăr, în articularea nehotărîtă a substantivelor abstracte se constată, cum deja s-a și văzut, anumite particularități, anumite reguli restrictive de folosire a articolului nehotărît pe care va trebui să le punem în legătură cu faptul că substantivele abstracte denumesc „o sferă omogenă de fenomene identice în conștiința vorbitorilor“ (vezi amănunte la cap. III).

Așadar, la substantivele abstracte nu putem pune în evidență opoziția cunoscut-necunoscut, în general fiind greu de conceput un substantiv abstract cu cele patru valori date în mod obișnuit de folosirea articolului. În aceeași situație sînt și substantivele *nume de acțiune*.

§ 46. Dintre substantivele „concrete“ nu toate sînt compatibile în același grad cu articularea. Pentru a opera cu distincția cunoscut-necunoscut ne va fi mai ușor dacă domeniul de aplicație va fi o *sumă* de obiecte individualizabile, existînd fiecare separat de celelalte, și nu o *cantitate* de materie continuă, amorfă. Vom distinge, așadar, între substantivele concrete *nume de obiecte* și substantivele concrete *nume de materie*. *Obiectele* pot fi concepute separat pentru că ele există separat, ca individualități distincte de celelalte, chiar dacă toate supuse aceluiași concept. Obiectele au stabilitate în timp și de aceea pentru a le denumi putem folosi nume proprii. Iar faptul că nume proprii nu avem aproape niciodată pentru sub-

Scanned with OKEN Scanner

stantivele abstracte sau nume de materie îl putem considera în sprijinul disctincțiilor operate pînă aici[43]. Atît substantivele abstracte, cît și cele concrete nume de materie pot fi considerate ca non-individualizabile în sensul că fenomenele supuse conceptului denumit printr-un astfel de substantiv sînt greu de diferențiat între ele, cele abstracte pentru că nu sînt „public observabile", numele de materie din cauza instabilității formei lor. Fenomenele denumite prin substantive abstracte și nume de materie sînt non-individualizabile și, deci, incompatibile cu articularea, lucru vădit în existența unor reguli de articulare în definirea cărora vom fi obligați să recurgem la subclasa substantivelor „abstracte" sau nume de materie (vezi amănunte la § 120 și următoarele).

§ 47. Distincția nume de obiecte-nume de materie e sinonimă cu distincția *discontinuu-continuu*. Obiectele discontinue alcătuiesc, mai multe la un loc, o *sumă*, se caracterizează *numeric*, iar „obiectele" continue, prin adăugire, se constituie în *cantități*. „Obiectele" continue sînt informe. De aceea, ca și substantivele abstracte, substantivele nume de materie nu pot fi determinate prin numeral, nu se „numără". Pentru a exprima ceva analog pluralului substantivelor *nume de obiecte* (concrete individualizabile) folosim, în cazul substantivelor nume de materie, determinarea prin adjectivul *mult(ă)*, pe care nu-l putem folosi pe lîngă substantivele nume de obiecte: *mult om* (!). (Nu ignorăm expresia argotică *o femeie multă*, dar nu prezintă interes pentru noi.) Obiectele denumite prin substantivele individualizabile pot fi concepute separat pentru că ele există separat, ca individualități distincte de celelalte și egale cu sine. În asta constă discontinuitatea, faptul de a fi obiect, formă și nu materie amorfă.

§ 48. Pe lista categoriilor de substantive puțin sau deloc compatibile cu articolul mai adăugăm substantivele

---

[43] Vezi Em. Vasiliu, *Sens referențial și reguli de transformare*, în PLG, V, p. 105: „... în unele limbi care cunosc articolul, acesta are un regim special în raport cu substantivul-obiect, dacă substantivul este „nume de materie": în engleză se poate spune *I am drinking milk* sau *I am drinking the milk*; situația este analogă în română: *beau lapte* sau *beau laptele*. În schimb, dacă substantivul nu este nume de materie, trebuie să primească, în mod obligatoriu, articolul: engl. *I see the dog* și niciodată *I see dog* sau rom. *văd cîinele* și nu *văd cîine*".

Scanned with OKEN Scanner

concrete nume de obiecte puțin importante din punctul de vedere al individualității lor, ca obiecte distincte de celelalte din aceeași specie. Ce avem în vedere prin această formulare dacă nu nepotrivită, în orice caz greoaie?

Obiectele, fiind concrete, își creează în conștiința vorbitorului o reprezentare nemijlocită. Fiecare obiect are o formă stabilă în timp și diferită de a celorlalte obiecte ce pot fi denumite prin același substantiv: cal_1, cal_2, cal_3 ... cal_n. Pentru ca reprezentarea unui anumit obiect să se fixeze cu pregnanță, net distinctă de reprezentarea altor obiecte din aceeași sferă de extensiune, mai este nevoie și de un factor subiectiv: interesul vorbitorului pentru obiectele respective, interesul său de a le diferenția și de a releva, pe rînd, unul sau altul din ele. Acest „interes" constă (pe plan lingvistic) în referința frecventă (din motive practice, extralingvistice) la unul sau unele din obiectele „supuse" substantivului respectiv. (Pentru elevi „obiectele" numite *profesor* sînt mai interesante, mai apropiate de ei decît cele numite *veveriță*, în sfera primului substantiv elevii sesizînd o varietate care, deși există, în sine, reală și la obiectele denumite prin al doilea substantiv, le este în acest caz indiferentă și, practic, inexistentă.)

La aceste substantive distincția extensiune/intensiune se face relativ ușor. Considerate în sine, aceste substantive ar fi compatibile cu toate categoriile proprii substantivului, *substantivității*. Dar raportate la om, la o anumită societate, mod de viață etc., constatăm că lipsește interesul, motivele care să justifice aplicarea distincției cunoscut/necunoscut la obiectele supuse conceptului respectiv. Ele se vor articula sau nu în virtutea și în măsura instituirii unui sistem de reguli de articulare, dar nu vor contribui cu nimic la instaurarea acestui sistem.

§ 49. Toate obiectele (sau marea lor majoritate) la care se referă vorbitorul, în calitate de emițător, îi sînt acestuia cunoscute. Pentru receptor însă unele obiecte vor fi *cunoscute*, altele *necunoscute*. Dar, cum am văzut, distincția cunoscut-necunoscut (pe care o considerăm esențială pentru ipoteza noastră asupra articolului) nu poate fi făcută la toate substantivele nume de obiecte, ci numai la cele în a căror sferă de extensiune există o mare varietate de obiecte, de obiecte avînd o anumită „personalitate" care le face identificabile ca unități distincte,

Scanned with OKEN Scanner

unicate. Această „personalitate" le este descoperită (sau atribuită!) de interesul vorbitorilor, inegal răspîndit asupra celor din jurul lor.

§ 50. Aşadar, [C. 18] în identificarea substantivelor nume de obiecte care realizează opoziţia cunoscut-necunoscut trebuie să intervenim cu un criteriu nou: interesul vorbitorilor pentru obiectele denumite. Acest criteriu va duce la rezultate diferite de la un grup de vorbitori la altul, de la o regiune la alta, de la o epocă istorică la alta etc. Media lingvistică a acestor rezultate se vădeşte în regulile de articulare. Ne ferim să dăm o listă a substantivelor compatibile cu articolul din acest punct de vedere, căci ea n-ar oglindi decît poziţia substantivelor respective în raport cu autorul listei.

În general credem că nici nu trebuie să urmărim obţinerea unor liste ferme de substantive compatibile cu articolul. Aceasta în primul rînd pentru că verificarea corectitudinii listelor şi clasificărilor propuse o putem face numai prin corelarea acestora cu regulile de articulare care, aşa cum vom vedea, nu sînt suficient de ferme, de univoce, pentru a constitui baza unor clasificări riguroase.

§ 51. Întorcîndu-ne la întrebările puse la începutul acestui capitol şi în chip de concluzii la cele de mai sus putem răspunde că articolul şi numele proprii funcţionează legate de substantiv întrucît în cadrul acestei părţi de vorbire există o serie de substantive în întrebuinţarea cărora este posibilă şi necesară distincţia netă între:

a. obiecte cunoscute şi obiecte necunoscute conlocutorului, denumite prin acelaşi substantiv;

b. concept şi fenomen, amîndouă, de asemenea, numite prin acelaşi substantiv.

În legătură cu cele de mai sus trebuie remarcat faptul că [C. 19] procedeul determinării, întîlnit şi la alte părţi de vorbire, nu numai la substantive, cunoaşte, totuşi, la acestea din urmă o aplicare specifică: determinarea pînă la *identificare,* la *individualizare*. Tot ceea ce este unic se exprimă, aproape fără excepţie, prin substantive sau perifraze cu valoare de nume. Tocmai de aceea, pentru că prin determinarea sa substantivul poate deopotrivă califica sau identifica, vom avea *nume proprii,* dar nu şi verbe proprii etc. (Vezi Apendice VII).

*

Scanned with OKEN Scanner

N.B. *Cu recunoaşterea posibilităţii şi necesităţii de a face toate aceste distincţii* **numai la anumite substantive** *trebuie să înceapă orice încercare de a interpreta articolul, atît pe plan sincronic, cît şi pe plan diacronic.*

§ 52. Pe plan sincronic, cum se va vedea în capitolul următor, vom încerca să legăm regulile de folosire a articolului de definiţiile date la început, urmînd ca realizarea acestui lucru să certifice definiţiile respective, inclusiv importanţa dată unor valori sau unor opoziţii. În stabilirea regulilor de articulare vom lua în consideraţie în primul rînd substantivele care sînt *nume de obiecte identificabile*. Iar excepţiilor de la aceste reguli le vom acorda o atenţie proporţională cu calitatea de nume de obiecte identificabile a substantivelor ce vor prilejui producerea acestor excepţii.

Pe plan diacronic, pornind de la importanţa acordată opoziţiei cunoscut-necunoscut şi de la constatarea că această distincţie se poate realiza doar la o parte din substantive, nu putem conchide decît că *numai aceste substantive, nume de obiecte identificabile, au făcut necesară şi utilă apariţia articolului.*

Această ipoteză, strict deductivă, se întîlneşte cu rezultatele asemănătoare la care a ajuns G. Guillaume pe baza analizei primelor texte romanice[44]. Redăm rezumatul făcut acestor rezultate de Radu I. Paul: „Nu toate numele s-au bucurat la început de acelaşi tratament sub raportul articulării.

Primele noţiuni care s-au bucurat de tratamentul articulării au fost acelea care exprimau realităţi concrete multiple şi cu formă determinată sau discontinuă. De pildă noţiunea de om, copac, masă fac parte din această categorie, spre deosebire de toate celelalte categorii de noţiuni: concrete continue, exemplu: apă, nisip, vin; abstracte continue: bunătate, credinţă, sfîşiere etc., care exprimă realităţi unice, exemplu: lună, soare, paradis, Dumnezeu etc.; în fine numele proprii de fiinţe sau geografice.

Acest lucru e uşor de explicat. Noţiunile concrete, multiple prezentau spiritului, tocmai prin această natură a lor de multiplicitate a indivizilor conţinuţi în sfera lor,

---

[44] Vezi G. Guillaume, *op. cit.*, mai ales cap. IV.

Scanned with OKEN Scanner

o incertitudine care era corectată prin determinarea articulării.

În ordinea de mai sus, a diferitelor categorii de noțiuni și după principiul certitudinii sau incertitudinii, cu care se prezentau spiritului, s-a extins articolul la toate substantivele"[45].

În sensul celor susținute de G. Guillaume și de emulul său român putem lua în considerație și forma originară a articolului nehotărît din română. *Niște*, precum se știe, provine din sintagma *ne scio quid* care, evident, la „început", cînd forma internă era încă analizabilă, nu se va fi putut întrebuința pe lîngă substantivele nume de materie sau, mai ales, abstracte. A fost nevoie ca după o lungă folosință pe lîngă substantive nume de obiecte identificabile acest *ne scio quid* să se poată atașa și celorlalte substantive, sub efectul a două acțiuni paralele: (1) pierderea caracterului analizabil, „abstractizarea" sensului și (2) mecanica sistemului lingvistic care tindea să extindă folosirea acestui determinant și la alte substantive (toate, în principiu). Cele două acțiuni s-au desfășurat probabil într-o interacțiune dialectică, fiecare dintre ele fiind pe rînd cauză și efect al celeilalte.

Ne dăm ușor seama că substantivele care au dus la apariția articolului sînt dintre cele des folosite, majoritatea lor făcînd parte din fondul principal lexical. Frecventa lor folosire cu articolul face ca acesta, articolul, să fie simțit de vorbitori ca un indice al substantivității, ca un determinant specific al clasei substantivelor. Faptul acesta, că substantivele compatibile cu articolul sînt frecvent folosite, explică extinderea articolului la toate substantivele sau concură la explicarea acestui fenomen: „... în materie de inovații în morfologie rolul hotărîtor, ca punct de plecare, îl are fondul principal, pe cînd masa vocabularului servește ca teren de răspîndire și generalizare a inovațiilor"[46]. Așadar, apariția articolului la o serie întreagă de substantive (abstracte, nume de materie etc.) se va fi produs ca efect al unei mecanici lingvistice foarte puțin legată de vreo conștiință lingvistică excepțională.

---

[45] Radu I. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, 1932, p. 28—29.

[46] Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, București, 1957, p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

§ 53. Poate că nu aici era locul cel mai potrivit pentru emiterea ipotezelor de mai sus privitoare la istoria articolului. Prezentăm însă asemenea deducţii — deja făcute şi de alţii — pentru a introduce încă de la început o perspectivă istorică, ce este bine să ne însoţească permanent, întrucît datele privitoare la apariţia articolului sînt puţine şi nesigure, singura posibilitate de a le completa constituind-o interpretarea corectă a unor fapte de limbă contemporană.

Aşa de exemplu — întorcîndu-ne la cele spuse în primul capitol — din constatarea că valoarea de nume general se poate marca atît prin articol hotărît, cît şi prin articol nehotărît, putem deduce că articolul *nu* apare pentru a marca valoarea de nume general, că, deci, între articol şi această valoare relaţia existentă este ulterioară apariţiei propriu-zise a articolului, a celui hotărît cu valoare de nume individual definit, a celui nehotărît cu valoare de nume individual nedefinit.

Şi putem continua cu construcţia de ipoteze astfel: mai sus am constatat că „la substantivele concrete este evidentă diversitatea fenomenelor adunate sub acelaşi concept, în timp ce la substantivele abstracte această diversitate nu există pentru masa vorbitorilor, care consideră omogenitatea atît de mare încît nu mai fac distincţie între intensiunea şi extensiunea termenului“ şi că „la substantivele abstracte valoarea de nume general se confundă cu cea de nume al unui obiect anumit“. În sfera substantivelor abstracte neexistînd o varietate de „obiecte“, substantivele abstracte nu sînt folosite pentru a desemna obiecte diferite din aceeaşi specie: *prestanţă*$_1$, *prestanţă*$_2$ etc., *prestanţă*$_n$, ci pentru a desemna o semnificaţie *(prestanţă)*, deosebită de alta *(respect)*. La acest nivel nu se face de regulă diferenţa între „obiecte“, ci între substantive, între semnificaţii generale.

Ipoteza noastră: [C 20] extins la toate substantivele (inclusiv cele abstracte), articolul (hotărît sau nehotărît) începe să fie „simţit“ şi ca semn al valorii de nume general, practic singura valoare cu care sînt folosite substantivele abstracte. Articolul se „întoarce“ astfel la celelalte substantive, ca semn şi al valorii de nume general, valoare care, deci, n-a fost de la început exprimată prin articol.

Scanned with OKEN Scanner

O dovadă — pe lîngă cea oferită de texte[47] — o constituie existența unor substantive „nume de obiecte identificabile", nearticulate, cu valoare de nume general, în proverbe și alte locuțiuni, care, precum se știe, sînt în general mai conservatoare, abaterile pe care le conțin de la regulile limbii comune putînd fi interpretate ca fapte de limbă arhaice, și nu ca inovații: *Charbonnier est maître chez soi.*

Deci nu de la început articolul este legat de valoarea de nume general.

Deducem, de aici, că apariția unor substantive abstracte nearticulate în contexte unde este de așteptat să se producă articularea va putea fi interpretată ca un fapt de rezistență a acestor substantive (incompatibile cu valorile articolului), iar nearticularea, în aceleași condiții, a unor substantive concrete cu valoare de nume general va putea fi explicată ca arhaism. (Desigur, dacă, de la caz la caz, alte explicații nu vom mai găsi.)

Rezultă că în formularea și verificarea funcționării regulilor de articulare sau măcar în justificarea excepțiilor va trebui să avem în vedere felul substantivelor, reguli valabile pentru toate substantivele fiind, probabil, puține.

*

§ 54. În cele de mai sus am cercetat compatibilitatea substantivelor cu valoarea de nume definit și de nume nedefinit, distingînd în cadrul clasei substantivelor, din perspectiva opoziției cunoscut/necunoscut, anumite categorii de substantive. Să vedem acum ce raport există între aceste categorii de substantive și valoarea adjectivală. Ne întrebăm, adică, dacă toate substantivele pot avea această valoare.

Faptul că același cuvînt poate fi numele unui *obiect*, dar și numele unei însușiri (vezi mai sus § 16—19), aceasta este lucrul interesant și aproape paradoxal ce merită a fi relevat în legătură cu opoziția dintre cele două valori. Avînd în vedere cele spuse mai sus (că la substantivele abstracte nu se poate face distincția între intensiune și extensiune), ar urma că substantivele abstracte nu pot avea valoare adjectivală, întrucît ele nu pot realiza opo-

[47] Vezi G. Guillaume, *loc. cit.*, supra.

Scanned with OKEN Scanner

ziția de valoare de nume individual — valoare adjectivală. (Nerealizîndu-se unul din termenii opoziției, urmează că nici celălalt nu poate exista.)

După cum se va vedea în capitolul următor, valoarea adjectivală apare de obicei în anumite contexte din care sînt excluse celelalte valori. De exemplu, funcția de nume predicativ (vezi mai jos, § 86 și urm.). În aceste contexte putem introduce, desigur, și substantive abstracte, dar, trebuie să recunoaștem, cu destulă greutate. În plus, enunțurile astfel obținute (în care *prestanță, jale, drăgoste, milă* etc. sînt nume predicative, de exemplu) aparțin unui nivel de comunicare pe care nu-l ating, de obicei, mesajele curente, vorbitorii obișnuiți.

Iar apariția și existența articolului sînt fapte de limbă populară, vorbită în cele mai curente împrejurări. De aceea, se cuvine să dăm maximă atenție enunțurilor de la acest nivel.

Dificultatea de a pune în evidență opoziția adjectival-nominal la substantivele abstracte se vede mai clar la apoziție. În această funcție sintactică substantivele apar cu toate cele trei forme (și valorile corespunzătoare), aici aflînd, probabil, singurele contexte în care pot comuta substantivele articulate (hotărît sau nehotărît) și nearticulate:

Popescu, prieten de-al meu . . .
Popescu, prietenul meu . . .
Popescu, un prieten de-al meu . . .

Pentru un substantiv abstract va fi greu să apară cu toate cele trei forme în asemenea contexte (vezi amănunte la § 106).

§ 55. Un studiu complet al articolului ar urma să ia în discuție și compatibilitatea dintre diversele subcategorii de substantive și „sensul" fiecărei funcții sintactice[48]. Această perspectivă nu vizează direct articolul, ci distribuția substantivelor, despre care nu este momentul să discutăm. Deocamdată, precum se va vedea, noi vom cerceta cît de cît consecvent numai compatibilitatea dintre valorile articolului și sensul funcției sintactice, construind din aceste confruntări un model deductiv rațional, pe care apoi îl vom confrunta cu realitatea faptelor de limbă.

[48] Vezi Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, unele referinţe cu privire la compatibilitatea dintre subcategoriile substantivale şi anumite funcţii sintactice vom face şi noi, mai ales cînd rezultatele vor fi exemplare pentru teoria noastră.

Iată un exemplu de cum s-ar putea proceda în acest sens: [C. 21] funcţia de atribut genitival nu ni se pare potrivită oricărui substantiv. Sau, mergînd mai departe, nu orice substantiv poate sta în genitiv „în mod justificat". Se înţelege, aşadar, că acordăm genitivului o valoare precisă: nume al posesorului sau, acceptînd denumirea cazului, nume al înrudirii: *casa ţăranului, băiatul ţăranului*. Nu toate substantivele în genitiv pot exprima vreuna dintre aceste două valori fundamentale. Încît, altă ipoteză, celelalte valori ale cazului genitiv provin probabil din folosirea la genitiv a tuturor substantivelor, deci şi a celor incompatibile cu valori „fundamentale" ale genitivului. (Avem impresia că genitivele substituibile prin atributul prepoziţional cu *de* ar putea indica într-o măsură mulţumitoare substantivele incompatibile cu genitivul propriu-zis: *marginea caietului — marginea de caiet* dar *casa vecinului — casa de vecin* (!). Semnificativ, în acest sens, este faptul că substantivele nume proprii — care au totdeauna valoare de nume definit — nu pot fi niciodată atribute prepoziţionale cu de: *casa Mariei — casa de Maria* (!). De aceea vom considera că (1) *casa profesorului* şi (2) *casa de profesor* nu sînt enunţuri echivalente. În (1) substantivul în genitiv are valoare de nume definit sau de nume general, pe cînd în (2) *(de) profesor* are valoare adjectivală[49] sau de nume general, dar în nici un caz de nume individual definit).

La fel, credem că nu orice substantiv este capabil să îndeplinească — la un anumit nivel, „logic" să-l numim — funcţia de complement direct. Această afirmaţie se bazează în ultimă instanţă pe impresia că tranzitivitatea are un suport semantic, în care credem chiar dacă ni s-ar aminti că aceeaşi semnificaţie este exprimată într-o limbă

[49] În discuţia despre valoarea adjectivală a unor substantive precedate de prepoziţie (vezi şi mai jos, § 111 şi urm.), e bine să avem în vedere şi teoria lui Lucien Tesnière cu privire la rolul prepoziţiilor de a trece un cuvînt dintr-o clasă în alta pentru a-i permite să îndeplinească şi alte funcţii decît cea specifică clasei din care face parte (*Eléments de syntaxe structurale*, p. 367).

Scanned with OKEN Scanner

prin verb tranzitiv, şi în alta prin verb intranzitiv. Totuşi, în mare, această relaţie există. Dar de îndată ce am încerca să trecem la amănuntele analizei propriu-zise, complicaţiile s-ar înmulţi silindu-ne să ne abatem pentru multă vreme de la obiectul propriu-zis al cercetării noastre.

§ 56. În ce priveşte substantivele nume de materie, ele pot avea valoare adjectivală deşi nu sînt compatibile cu valoarea de nume individual. Ca substantive *concrete,* ele se pot opune însă însuşirii: *apă. E* **apă,** *nu e* **vin**; *apa s-a făcut* **vin** etc. Aşadar, valoarea adjectivală rezultă din opoziţia nu numai cu individualitatea unui obiect, ci şi cu *materialitatea* acestuia, ca nume. De aceea, în completarea celor spuse la capitolul anterior, am putea considera că *valorile de nume individual sînt mai concrete,* iar celelalte două mai abstracte.

Substantivele nume de acţiune — cărora, în general, le vom acorda cea mai mică importanţă — merg împreună cu cele abstracte, realizînd cu greu şi în contexte puţin frecventate valoarea adjectivală. Dificultatea de a avea la îndemînă un enunţ care să cuprindă un asemenea substantiv cu valoare adjectivală o vom considera în sprijinul afirmaţiei de mai sus.

Valoare de nume general poate avea orice substantiv.

•

În concluzie, încercarea noastră de a face o gramatică raţională a articulării substantivelor se va baza, în principiu, numai pe acele substantive compatibile prin semnificaţia lor cu toate cele patru valori ale articolului, urmînd a verifica în ce măsură pe aceste substantive se sprijină funcţionarea principalelor reguli de folosire a articolului.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL III

ARTICOLUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

§ 57. Am arătat mai sus (cap. I) că între formele şi valorile substantivelor există, în mare, următoarele echivalenţe:

(a) substantiv articulat hotărît — valoare de nume definit

(b) substantiv articulat nehotărît — valoare de nume nedefinit

(c) substantiv nearticulat — valoare adjectivală

(d) valoarea de nume general se poate exprima prin substantive articulate, fie hotărît, fie nehotărît..

Nici una din limbile care cunosc articolul nu respectă întocmai aceste echivalenţe, pe care le putem considera a fi regulile principale de articulare a substantivelor. Alte reguli vor stabili, aprioric, pentru fiecare funcţie sintactică ce valori nominale sînt potrivite, sînt compatibile cu „sensul" funcţiei sintactice, urmînd apoi a verifica în ce măsură (1) există o distribuţie a articolului determinată sintactic, (2) această distribuţie respectă regulile stabilite de noi prin acordarea semnificaţiei sintactice la semnificaţia valorii nominale, (3) abaterile de la corespondenţele valoare/formă, mai sus amintite, sînt determinate sintactic. Firește, în discutarea acestor abateri vom avea în vedere pe mai departe componenta semantică: lipsa de omogenitate din punct de vedere semantic a clasei substantivului. În general însă, în concordanţă cu cele stabilite în capitolul anterior, vom lua mai puţin în discuţie enunţurile în care apar substantivele abstracte, nume de materie, nume de acţiune etc.

Scanned with OKEN Scanner

Tipuri de neconcordanţe

§ 58. Teoretic, acestea ar putea fi în număr de şapte:
(1) substantive nearticulate cu valoare de nume definit
(2) substantive nearticulate cu valoare de nume nedefinit
(3) substantive nearticulate cu valoare de nume general
(4) substantive articulate hotărît cu valoare de nume nedefinit
(5) substantive articulate hotărît cu valoare adjectivală
(6) substantive articulate nehotărît cu valoare de nume definit
(7) substantive articulate nehotărît cu valoare adjectivală

După cum se va vedea, ultimele trei tipuri sînt rar întîlnite, dacă nu chiar inexistente. Cel mai des întîlnit pare a fi tipul (1) de neconcordanţă.

În ce priveşte intenţia noastră de a face o teorie coerentă a articolului fără a avea în vedere toate substantivele, ci numai (sau în primul rînd) pe cele care satisfac deplin definiţia gramaticală a clasei substantivului, comparînd *am pentru tine un tablou deosebit* cu *am pentru tine un respect deosebit,* nu e greu de observat că-n secvenţa a doua *un* nu indică chiar valoarea de nume individual nedefinit, valoare pe care o marchează satisfăcător în prima propoziţie. Cu toate acestea nu avem de-a face cu o excepţie ce s-ar putea încadra în vreunul din tipurile de mai sus. Substantivul *respect,* incompatibil cu oricare din valorile articolului, a ajuns să se articuleze aşa cum a ajuns să aibă şi un plural care nu exprimă pluralitatea *(respectele mele)* sau un genitiv care nu are nimic comun cu ideea de posesie. (Vezi mai sus, § 39—41, definiţia „gramaticală" a substantivului.) Încît a nu lua în consideraţie aceste substantive nu este consecinţa unui punct de vedere ales arbitrar, cum ar putea să pară cuiva, ci ne este impus de înseşi faptele de limbă.

§ 59. Propunîndu-ne să vedem care este distribuţia sintactică a valorilor şi formelor nominale ne propunem, în fapt, să vedem care sînt opoziţiile *realizate* de sistemul românesc de articulare, cele din planul sintagmatic, aşadar.

În principiu, la fiecare funcţie sintactică vom stabili ce opoziţii funcţionează, atît la nivelul valorilor, cît şi al formelor. Firesţe, caracterul „raţional" al articolului ar urma să rezulte din repartizarea sintactică a opoziţiilor

Scanned with OKEN Scanner

la nivelul valorilor nominale. Pe lîngă compatibilitatea dintre funcţia sintactică şi valoarea nominală, s-ar cuveni să avem în vedere şi relaţia dintre o anumită funcţie sintactică şi sensul substantivelor care pot îndeplini acea funcţie. Vom urmări consecvent această problemă în alt volum, în cel de faţă consemnăm numai aspecte privitoare la teoria articolului (vezi § 106, de pildă).

Cît priveşte abaterile de la corespondenţele valoare-formă, odată constatate va trebui să explicăm şi de ce aceste neconcordanţe nu afectează procesul comunicării, al înţelegerii. Va trebui, adică, să identificăm, în lipsa articolului, prin ce alte mijloace este indicată valoarea nominală.

Pentru a stabili corect inventarul situaţiilor în care avem sau nu concordanţă între valoarea şi forma substantivelor, va trebui să găsim cîteva procedee de verificare a acestei concordanţe, prin care să putem confirma intuiţia şi simţul lingvistic, reale, dar de care nu e nimeni obligat să ţină cont, mai ales că apelul nemijlocit la ele în cadrul demonstraţiei compromite în ochii unora nivelul ştiinţific al unei cercetări. Desigur, vom încerca să şi justificăm procedeele propuse.

Am avut în vedere şi posibilitatea de a formaliza aceste procedee. Reuşita noastră în această direcţie este minimă. Şi prin procedeele mai jos propuse n-am făcut decît să apelăm, pe un drum ocolit, tot la simţul limbii, practicînd mai ales *reducţia la text nereperabil* (ceea ce corespunde reducţiei la absurd din alte discipline). Justificarea ultimă a procedeelor propuse o va da însuşi faptul că prin folosirea lor vom putea (sau nu) elabora o descriere necontradictorie a articolului din limba română.

Procedee de stabilire a valorii substantivelor

§ 60. Pentru depistarea excepţiilor de tipul (1) şi (3) vom considera că are valoare de nume definit sau de nume general orice substantiv nearticulat care poate fi înlocuit cu un *pronume personal* fără ca această înlocuire să modifice cît de cît raporturile sintactice din textul respectiv.

Procedeul propus e un fel de probă a comutării şi ar urma să tragem concluzia că între pronumele personal

Scanned with OKEN Scanner

și cele două valori, de nume definit și de nume general, ar exista un raport de varianță, firesc între pronume și valoarea de nume definit, dar surprinzător pentru noi între pronume și valoarea de nume general. Nu avem, însă, un asemenea raport între pronumele personal și substantivele cu valoare de nume general. Pronumele personal poate substitui în orice text un substantiv cu valoare de nume general pentru că acesta este oricînd substituibil printr-un substantiv cu valoare de nume definit. Reciproca (în orice context unde apare valoarea de nume definit poate să apară și cea de nume general) nu este valabilă (vezi amănunte la cap. I).

Pentru a ști cînd substantivul nearticulat substituibil prin pronume personal are valoare de nume definit și cînd de nume general, apelăm, cum s-a văzut, la analiza semantică a contextului, a enunțului.

În *mă tem de profesoară* avem, deci, un substantiv cu valoare de nume individual definit: *mă tem de ea.* În *atitudine de profesoară* substituirea prin pronume personal nefiind posibilă, *profesoară* are valoare adjectivală. În *s-a întors profesoară* înlocuirea prin pronume duce la o modificare sintactică: *s-a întors ea* (*ea* — subiect, *profesoară* — element predicativ suplimentar). (Pentru *s-a întors ea* în care *ea* să poată fi luat drept element predicativ suplimentar, *s-a întors ea,* adică, acolo de unde se întoarce s-a regăsit pe sine și se întoarce așa cum o știm că a fost dintotdeauna — considerăm că avem de-a face cu o semnificație aparte a pronumelui personal, folosit nu ca pronume propriu-zis, ci ca nume al esenței ireductibile și de neconfundat a personalității cuiva. Ca și în *fii tu, nu altul; nu te schimba, rămîi tu (însuți)* etc.)

§ 61. Întrucît posibilitatea comutării prin pronume certifică numai valoarea de nume, adăugăm că substantivele nearticulate substituibile prin pronume personale au valoare de nume individual definit și nu de nume individual nedefinit atunci cînd (sau deoarece) în contextele respective substantivele pot să apară articulate nehotărît, dar nu și articulate hotărît (deci valoarea substantivelor nearticulate în poziția respectivă este, cum am văzut, de nume individual definit).

Mă tem de profesoară, mă tem de o profesoară, dar *mă tem de profesoara* (!). Așadar există o regulă (sau mai multe) care cere ca valoarea de nume individual definit,

Scanned with OKEN Scanner

în anumite situații (pe care le vom cerceta ulterior), să fie exprimată numai prin forma nearticulată a substantivelor. Mai greu vom putea constata interdicția paralelă, de a folosi în anumite situații articolul nehotărît pe lîngă substantive nume nedefinite (vezi mai jos, § 64).

Din cele de mai sus deducem că (1) orice substantiv nearticulat care, în contextul dat, poate fi articulat nehotărît (fără ca acest lucru să dea naștere unor modificări semantico-sintactice, se înțelege), are valoare de nume individual definit. Și reciproca: (2) orice substantiv nearticulat care, în contextul dat, nu poate fi articulat nehotărît, are valoare adjectivală.

Deci, în *mă tem de profesoară* substantivul nearticulat *profesoară* are valoare de nume definit pentru că e posibilă folosirea sa cu articol nehotărît: *mă tem de o profesoară*, iar în *s-a întors profesoară* substantivul nearticulat *profesoară* are valoare adjectivală pentru că nu e posibilă folosirea sa cu articol nehotărît fără producerea astfel a unor modificări sintactice: *s-a întors o profesoară* — *o profesoară* nu mai este element predicativ suplimentar, ci subiect. Rostirea emfatică *ea s-a întors o profesoară!*, unde *o profesoară* este tot element predicativ suplimentar, o considerăm modificare a contextului (prin adausul emfazei, vezi mai jos, § 63 și 70) (enunțul ni se pare, rostit oricum, greu reperabil).

Aceste două procedee se justifică prin faptul că valoarea de nume individual definit este în distribuție cvasiidentică cu valoarea de nume individual nedefinit, iar amîndouă, împreună sînt în distribuție cvasicomplementară[50] cu valoarea adjectivală (vezi mai jos, § 159).

§ 62. Desigur, vor mai putea fi găsite și alte procedee (vezi § 90, de pildă). Probabil cu același grad redus de formalizare (vezi subcapitolul următor). Pe lîngă aceste procedee va trebui să mai ținem cont și de funcția sintatică a substantivului. Așa cum vom vedea mai jos, de regulă, fiecărei funcții sintactice îi corespunde fie valoarea de nume, fie cea de adjectiv. Cu mențiunea, asupra căreia revenim, că toate aceste procedee n-au nici o aplicabilitate la un mare număr de substantive neutre din punctul de vedere al valorilor articolului, chiar dacă for-

[50] Fără a fi, din această cauză, variante (sic!). Vezi Apendice V, critica conceptului de distribuție complementară. Vezi și § 22.

Scanned with OKEN Scanner

mal urmează anumite reguli de articulare. În faza elaborării unei teorii a articolului interesul nostru faţă de aceste substantive este minim, grija noastră fiind să le înlăturăm pentru a nu ne complica deocamdată inutil. Cînd însă teoria astfel elaborată devine instrument de lucru, va trebui să ne întoarcem şi la aceste substantive, spre a le cuprinde pe toate. În *respectul elevilor faţă de profesor, l-am ajutat din respect, semne de respect, un respect exagerat* etc. simţim uşor existenţa unor diferenţe valorice în folosirea substantivului *respect,* deşi greu de precizat şi de încadrat în cele patru valori fundamentale ale articolului. Credem însă, că oricum asemenea valori nu pot fi interpretate decît ca secundare, nefiind valori ale articolului (sau ale substantivului articulat), ci reflexe ale acestora. Deocamdată ne luăm libertatea de a ne referi la aceste substantive numai pentru a ne confirma susţinerile. Cînd comportamentul lor poate infirma teoria noastră, considerăm că acesta e un lucru ignorabil în virtutea justificărilor de pînă aici.

Astfel, dacă pentru *l-am ajutat din respect* nici unul din procedeele de mai sus nu poate fi aplicat pentru a stabili valoarea substantivului *respect,* nu vom trage concluzia nici că aceste procedee nu sînt bune, nici că *numai* acestea nu sînt suficiente pentru a avansa cercetarea noastră (vezi alte procedee şi în § 63).

Articularea substantivelor determinate prin atribut

§ 63. Înainte de a trece la descrierea propriu-zisă a regulilor de articulare sîntem nevoiţi să anticipăm chestiuni ce-şi au locul firesc ceva mai departe.

Luarea în consideraţie a substantivelor determinate prin atribut complică mult încercarea noastră de a stabili care sînt regulile de articulare în limba română. Noi ne propunem, de aceea, să urmărim, în principal, substantivele neînsoţite de nici un fel de atribut. Chiar şi o anumită intonaţie, de obicei emfatică, o considerăm printre determinanţii substantivului. Ca atare obiecţiile care se vor sprijini pe enunţuri în care substantivele sînt într-un fel sau altul determinate nu-şi vor avea rostul decît în măsura în care noi înşine vom discuta asemenea enunţuri.

Scanned with OKEN Scanner

Motivăm această poziție în primul rînd prin faptul că există o mare diferență între articularea substantivelor nedeterminate și articularea celor determinate prin atribute. Cele mai frecvente cazuri de neconcordanță între valoare și formă apar în articularea substantivelor nedeterminate. În al doilea rînd, comportarea substantivelor nedeterminate dă adeseori o notă aparte sistemului românesc de articulare. Evident, această particularitate trebuie cu prioritate avută în vedere.

Pe scurt, lucrurile stau cam așa: substantivele nearticulate cu valoare de nume definit se articulează obligatoriu dacă primesc un determinant (atribut). Încît de aici am putea deduce și un alt procedeu de stabilire a valorii substantivelor: orice substantiv nearticulat are valoare de nume definit dacă prin determinarea sa devine obligatorie folosirea articolului *hotărît*.

Acest procedeu e bine să fie considerat complementar celor mai sus pomenite.

Insistăm asupra faptului că în cazul aplicării acestei probe avem în vedere folosirea articolului hotărît și nu a celui nehotărît. Și aceasta pentru că:

— în contextele în care apar substantive nearticulate cu valoare de nume definit, articolul nehotărît se poate folosi fără nici o restricție (vezi mai sus, § 60).

— în unele situații, determinarea unui substantiv nearticulat cu valoare adjectivală face necesară apariția articolului nehotărît, discordant față de valoarea substantivului (vezi mai jos discuția de la numele predicativ).

Deci vom lua în discuție în primul rînd articularea substantivelor *ne*determinate prin atribut, ceea ce, în comparație cu articularea substantivelor determinate prin atribut, constituie, cum spuneam, partea mai dificilă și mai complexă a articulării în limba română.

Pluralul substantivelor nearticulate

§ 64. În cazul concordanței valoare-formă, substantivele nearticulate au plural prin acord, mai ales: *ei sînt elevi*.

Cînd nu este vorba de acord, de cele mai multe ori substantivele nearticulate la plural au valoare de nume

Scanned with OKEN Scanner

nedefinite. Aşa se face că în contexte din care este exclus substantivul nearticulat la singular pot apărea aceleaşi substantive nearticulate la plural: *caut măr* (!) dar *caut mere, văd om* (!) dar *văd oameni* etc. Această observaţie ne poate duce la ipoteza că între singular şi valoarea adjectivală a substantivelor există o compatibilitate mai mare decît între plural şi aceeaşi valoare. Ceea ce ni se pare a fi şi logic: însuşirea de a fi *măr* sau *om* o au în mod egal toate merele şi toţi oamenii, ea este aceeaşi, de aceea nu are număr. Pluralitatea aparţine obiectelor, şi nu însuşirilor acestora. Tot aşa pluralul adjectivelor nu reflectă ceva din realitate, este iraţional, logic vorbind, şi se produce numai datorită acordului gramatical, a cărui justificare ca procedeu lingvistic nu ne mai interesează.[51]

De existenţa şi frecventa folosire a pluralului nearticulat cu valoare de nume nedefinit (deci în locul formei de articulat nehotărît) putem lega şi faptul, constatat de oricine predă gramatica limbii române în şcoală, că elevii uită foarte des de existenţa lui *nişte,* forma de plural al articolului nehotărît. Larga folosire a pluralului nearticulat cu valoare de articulat nehotărît duce la slăbirea poziţiei articolului nehotărît propriu-zis *nişte*.[52]

(Nu e tocmai bine spus „duce la slăbirea poziţiei articolului nehotărît *nişte*", ci mai exact ar fi să spunem că frecvenţa pluralului nearticulat cu valoare de nume nedefinit împiedică deplina generalizare a articolului nehotărît *nişte*. Privind lucrurile din perspectiva istoriei articolului, ţinînd cont şi de ezitările limbilor romanice — şi nu numai ale lor, vezi şi engleza, de pildă — în crearea unei forme pentru pluralul articolului nehotărît, putem spune, presupune, că pluralul nearticulat al sub-

---

[51] Ne-am aştepta ca-n engleză, unde adjectivele nu se acordă, substantivele cu valoare adjectivală să nu aibă plural. Dar nu este aşa: *they are students*. Aceasta şi altele ne fac să fim mai prudenţi, să vorbim de valoarea adjectivală a substantivelor în anumite situaţii şi să nu le considerăm adjective, aşa cum am fi tentaţi s-o facem, nu fără motiv, e drept. Vezi şi § 18—19, deosebirea dintre adjectiv şi valoarea adjectivală a substantivelor, motivele pentru care un substantiv cu valoare adjectivală continuă să fie substantiv.

[52] Vezi G. Guillaume, *Le problème de l'article*, p. 77: „L'article *un*, presque régulier au singulier, alors qu'au pluriel, dans les mêmes conditions, on continue de préférer à l'article *des*, déjà existant, le traitement zéro".

Scanned with OKEN Scanner

stantivelor a avut valoare de articulat nehotărît (nume nedefinit) încă de la început, opunînd rezistență apariției și răspîndirii unei forme proprii acestei valori). (A se vedea și mai jos, capitolul IV, § 202—4.)

În legătură cu *caut măr* (!), dar *caut mere,* să avem în vedere și faptul că puse la plural substantivele denumesc mai curînd o *cantitate* nedeterminată decît un *număr* de obiecte, adică substantivele propriu-zise, nume de obiecte, la plural ajung, să se apropie, ca valoare, de substantivele nume de materie *(caut apă)* și să poată fi folosite fără articol.

Pe de altă parte, pluralul substantivelor articulate nehotărît exprimînd un număr nedeterminat de obiecte din sfera de obiecte supuse acelui substantiv este, acest plural, fatal partitiv. Așa se face că:

— articolul nehotărît forma de plural ajunge să fie folosit ca partitiv pe lîngă substantive la singular: *niște pîine, niște apă* (vezi și § 109).

— valoarea de nume general nu se poate exprima prin substantive la plural articulate nehotărît, tocmai pentru că referentul acestor substantive este nedeterminat numeric, ceea ce contravine valorii de nume general care privește totalitatea obiectelor unei clase. (S-ar părea că numai însoțite de un atribut substantivele articulate nehotărît pot avea la plural valoare de nume general: *niște elevi își ascultă profesorul* (!) față de *niște elevi de treabă își ascultă profesorul.* Sensul real însă al acestui din urmă enunț este altul: „dacă sînteți elevi de treabă, de ce nu vă ascultați profesorul?“)

Articol nehotărît, adjectiv nehotărît sau numeral?

§ 65. Înainte de a începe propriu-zis cercetarea propusă, e nevoie să stabilim și posibilitățile de a distinge între *un, o* articol nehotărît și *un, o* adjectiv nehotărît. Indicațiile din gramaticile existente sînt insuficiente, cel mai adesea lipsesc.

„Se articulează cu articol hotărît orice substantiv care denumește un obiect cunoscut vorbitorilor, fie pentru că substantivul a mai fost amintit în cursul comunicării sau este precis determinat în momentul introducerii lui în comunicare, fie pentru că obiectul respectiv este conside-

Scanned with OKEN Scanner

rat ca general cunoscut, fiind unic sau foarte familiar vorbitorilor" (GA, vol. I, p. 98). Adeseori, pe lîngă articolul hotărît, avem şi alţi indici ai faptului că obiectul este cunoscut sau considerat astfel. În prezenţa acestor indici, un substantiv nu poate fi articulat nehotărît, valoarea acestora neconcordînd cu valoarea de substantiv articulat nehotărît. Astfel de indici sînt, de pildă, atributele posesive: *calul meu*. Indicarea posesorului, în mod logic, nu poate califica, nu atribuie o însuşire obiectului, ci îl identifică (vezi şi mai jos, la § 81).

Şi totuşi e posibilă formularea *un cal al meu*. Comparînd-o cu *un cal de lemn,* vedem imediat că *un* are, în cele două formulări, sensuri diferite. În prima, prin prezenţa lui *un* devine subînţeles faptul că în posesia persoanei respective se găsesc mai multe obiecte de acelaşi fel, căci numai în aceste condiţii un obiect, deşi aflat în posesia unei persoane cunoscute, poate fi necunoscut şi, deci, substantivul care-l denumeşte poate fi articulat nehotărît.

În felul acesta, însă, *un (o)* nu mai prezintă „obiectul desemnat de substantivul pe lîngă care stă ca fiind separat, individualizat în raport cu specia lui"[53], ci îl separă de un grup de obiecte de acelaşi fel aflate în posesia aceleiaşi persoane: *un cal al meu = unul din caii mei.*

Avem în această situaţie *un (o)* cu valoare de adjectiv nehotărît, provenit din pronumele *unul, una?* Numeral nu este, căci nu se opune altui numeral (ca într-o formulare de tipul: *nu vreau un covrig, ci doi),* iar articol nehotărît cu valoarea obişnuită am văzut că nu e.

[C. 22] Îl considerăm adjectiv, nehotărît, mai ales că, în prezenţa aceloraşi indici, folosirea pe lîngă substantivul respectiv a unui adjectiv, atribut de calificare, ne duce de asemenea să subînţelegem existenţa unui „grup de obiecte aflate în posesia persoanei respective". Să se compare *mi-am vîndut automobilul* (posesia e indicată prin pronumele personal în dativ posesiv) şi *mi-am vîndut automobilul verde.* Precizarea adusă de adjectivul *verde* nu e necesară decît dacă în posesia subiectului se află mai multe automobile, ceea ce devine subînţeles tocmai prin prezenţa adjectivului, la fel ca în *mi-am vîndut un automobil,* unde *un* ar fi tot adjectiv.

---

[53] Vezi G A, vol. I, p. 108.

Scanned with OKEN Scanner

Acestea ar fi motivele care ne fac să considerăm că atunci cînd *un (o)* separă un obiect nu de specia lui, ci de un grup de obiecte de acelaşi fel aflate într-o anumită situaţie explicită, nu este articol nehotărît, ci adjectiv pronominal nehotărît.

Articolul *un, o* mai este omonim şi cu numeralul *unul, una*. Mai mult chiar decît omonim, s-ar putea spune că, de regulă, articolul *un, o* este evitat în situaţiile în care interpretarea lui ca numeral nu este acceptabilă, contravine realităţii. Cînd Creangă spune „Irinuca avea bărbat şi o fată" nu articulează *un bărbat* pentru că, în mod obişnuit bărbaţii unei femei nu au număr, fiind unici şi tocmai pentru obiectele unice nu folosim articolul (sau numeralul) *un!* În schimb fetele cuiva pot fi mai multe, deci numărabile, iar atunci cînd are una vom zice *o fată*, ca să se ştie că n-are două, aşa cum ar fi la fel de normal. Dacă am spune că *Irinuca avea un bărbat şi o fată* s-ar înţelege că alte femei din Broşteni sau din Moldova ar putea avea, în mod legiuit sau obişnuit, mai mulţi bărbaţi. Că lucrurile nu stau aşa o dovedeşte sistemul de articulare a substantivelor în limba română.

La fel, ironic, în vorbirea tinerilor, întîlnim *mă doare un cap!*

Acestea dovedesc că articolul *un, o* păstrează în continuare sensul de numeral, într-un soi de subsol al semnificaţiei sale, vizibil îndeosebi atunci cînd contextul se opune folosirii numeralului. *Un, o* este propriu-zis numeral atunci cînd textul stabileşte în chip explicit opoziţia cu alt numeral: *o fată şedea pe bancă, iar două se jucau cu mingea.*[54]

Subiectul

§ 66. Conform definiţiei („o parte de propoziţie care arată *cine* (s.n.) săvîrşeşte acţiunea exprimată de predicatul verbal sau *cui* (s.n.) i se atribuie o însuşire ori o caracteristică exprimată prin numele predicativ" — GA,

[54] Pentru alte amănunte în această chestiune a se vedea Ion Z. Coja, *Articularea substantivelor după prepoziţie*, SCL, XIX, 1968, 4, p. 347—351.

Scanned with OKEN Scanner

vol. II, p. 87)[55] ar urma ca în funcția de subiect să nu apară decît substantive articulate, hotărît sau nehotărît, lucru care se și întîmplă cel mai adesea.

Excepții

Substantive nearticulate la plural: *spre defilare treceau muncitori și țărani.*

Pentru asemenea situații vezi cele spuse mai sus (§ 64), la care am adăuga observația că nearticularea unor astfel de substantive (subiect, la plural) pare a fi legată și de poziția post predicat care ar favoriza nearticularea (vezi și mai jos, § 68).

Avem, așadar, în exemplul de mai sus, o neconcordanță de tipul 2.

Enunțuri de tipul *țipenie de om nu se arată, picior de femeie n-a călcat pe aici,* în care avem de-a face cu valoarea de nume nedefinit (neconcordanță de tipul 2). În termeni neutri (enunțurile de mai sus aparțin, stilistic, vorbirii populare) am spune *nici un om nu se arată, nici o femeie n-a călcat pe aici,* folosind, deci, adjectivul pronominal negativ.

Țipenie de om, picior de femeie sînt expresii relativ fixe, bine sudate. Vom avea deseori ocazia să semnalăm, în asemenea sintagme, apariția unor substantive nearticulate cu valoare de nume (definit sau nedefinit). Explicația care ne atrage cel mai mult: aceste expresii s-au format într-o vreme îndepărtată, cînd articolul sau nu exista sau, mai probabil, încă nu se generalizase folosirea sa (vezi mai sus, § 53 și următoarele). Verificarea unei asemenea ipoteze se poate face pe baza unui inventar complet al expresiilor în cauză, urmărind în ce măsură etimologia — deci vechimea în limba română — a substantivelor nearticulate îngăduie legătura, propusă de noi, cu o fază îndepărtată din istoria determinării nominale.

§ 67. **Negația.** Se pare că există o relație între negație și lipsa articolului. În funcții sintactice care cer substantive articulate putem uneori întîlni substantive nearticulate dacă în enunțul respectiv este vorba de inexistența

[55] În continuare, toate definițiile funcțiilor sintactice se dau după aceeași GA, vol. II.

Scanned with OKEN Scanner

(nu de absența!)[56] obiectelor din sfera de obiecte denumită prin substantivul nearticulat: *am portocală* (!) dar *n-am portocală*. De aceea, articolul nehotărît, dacă apare în asemenea enunțuri, încetează de a fi articol devenind numeral *(n-am o portocală)* sau adjectiv negativ *(n-am* **nici o** *portocală)*. Ceva similar se petrece și în cazul substantivelor precedate de prepoziția *fără* (vezi § 100).

Considerăm că relația *articol-negație* s-ar cuveni aprofundată.

Mai adăugăm aici numai faptul că articolul este singura parte de vorbire care nu poate fi negată (cel puțin în limbajul curent), ceea ce poate fi un argument în favoarea considerării articolului ca morfem (vezi § 221).

Negația ar favoriza, așadar, apariția unor neconcordanțe (vezi și mai jos, la § 140, reluarea discuției despre negație). Tipul acestor neconcordanțe este mai greu de stabilit. În chip evident nu este vorba de valoarea adjectivală, iar aplicarea procedeelor mai sus amintite nu dă rezultatele obișnuite: *n-am portocală verde,* de exemplu.

§ 68. *Corb la córb nu-și scoate ochii; cui pe cui se scoate.*

Și aici putem considera nearticularea ca un fapt arhaic păstrat în condiții speciale, așa cum se întîmplă și-n alte limbi: fr. *(la) pauvreté n'est pas (un) vice; (le) charbonnier est maître chez soi.* Avem, așadar, o neconcordanță de tipul 3.

Pe de altă parte, în română avem de-a face cu o construcție specială: același cuvînt (dar nu și referent) apare și ca subiect și ca obiect al acțiunii. Din cauza prepozițiilor *la* și *pe,* substantivul obiect nu se articulează, ceea ce ar face ca prin atracție și pentru simetrie (importantă în asemenea construcții) să nu se articuleze nici subiectul, mai ales că predicatul nu se află între subiect și obiect, acestea fiind alăturate.

Pentru a explica nearticularea substantivelor în versurile *mal cu mal nu se zărească / glas cu glas nu se lovească / ochi cu ochi nu se ajungă* (unde nearticularea nu se mai poate lega de existența prepoziției, *cu* putînd introduce substantive articulate) va trebui, pe lîngă posibila existență a unui model — cel de mai sus — copiat

---

[56] Vezi mai jos, § 141.

Scanned with OKEN Scanner

aici, să ținem seama și de existența adverbului de negație. Dar, cum versurile de mai sus le putem transforma și în propoziții afirmative: *mal cu mal să se zărească / glas cu glas să se lovească / ochi cu ochi să se ajungă,* urmează să dăm o putere explicativă mai mare modelului de enunț în care subiectul și obiectul (în sens general, aici fiind vorba de un complement sociativ, dacă nu cumva *cu* este copulativ) sînt numiți prin același cuvînt. Nu întîmplător asemenea enunțuri, și însuși modelul lor, au o „sonoritate" arhaizantă.

Nu se găsește apă, nisip etc.

Excepțiile de acest fel sînt cele mai numeroase. În explicarea lor trebuie să ținem cont de următoarele fapte:

— avem de-a face cu substantive care denumesc materii, substanțe continue. Articularea acestora nu e cerută de semnificația lor, fiind chiar incompatibile cu valorile de nume individual (definit sau nedefinit). Că în alte situații se pot articula, aceasta ține de generalizarea articolului la întreaga clasă a substantivelor;

— s-ar putea ca-n exemplele de mai sus substantivele respective să fie „simțite" de unii vorbitori drept complemente directe.

În sprijinul acestei ipoteze am remarcat faptul că substantivele care apar nearticulate ca subiecte ale unor forme impersonale de tipul *se găsește,* rămîn nearticulate și în funcția de complement direct al aceluiași verbe.

Se găsește brînză (s.)
X găsește brînză (c.d.)
Se vede lumină (s.)
X vede lumină (c.d.)
Se aude muzică (s.)
X aude muzică (c.d.)

La fel, substantivele care ca subiecte ale acestor forme verbale impersonale se articulează obligatoriu, vor face acest lucru și ca obiecte directe ale aceluiași verbe: *se vede orașul* (s.), *vede orașul* (c.d.). Coincidența, în asemenea situații, a regimului articulării în funcția de subiect și de complement direct ar sprijini impresia comună că avem de-a face cu aceeași funcție sintactică: complement direct (vezi § 107 și următoarele).

Cînd aceleași substantive sînt în mod sigur subiect al propoziției ele se articulează deopotrivă, contînd mai puțin sensul lor. Acesta determină articularea substantivelor

Scanned with OKEN Scanner

în funcţia de complement direct, cînd unele substantive se articulează *vede oraşul,* iar altele nu: *vede lumină,* drept care conchidem că în *se vede lumină* şi *se vede oraşul* substantivele *lumină* şi *oraşul* sînt complemente directe.

În orice caz, acestea nu sînt subiectele logice ale predicatului. Cînd sînt şi subiecte logice şi subiecte gramaticale aceste substantive apar de regulă articulate: *brînza este proaspătă, carnea este ieftină.*

§ 69. În GA vol. I, § 115 (de unde am luat şi alte exemple) e dat enunţul *Zăpadă e multă anul acesta,* a cărui autenticitate pare îndoielnică. Mai pe românește ar suna *e multă zăpadă* sau *multă zăpadă e anul acesta.* Nearticularea se datorează prezenţei lui *multă,* care, ca şi *puţin,* însoţeşte substantive nume de materie nearticulate. Prezenţa lui *mult, puţin,* exclude articolul nehotărît (rolul pe care-l are acest articol pe lîngă substantivele nume de obiecte este oarecum îndeplinit de aceste adjective pe lîngă substantive nume de materie, întrucît determinarea acestora se face cantitativ, şi nu calitativ, nu pornind de la ideea şi constatarea varietăţii în cadrul aceleiaşi clase de obiecte, fapt de o importanţă capitală pentru articol, atît în ce priveşte apariţia şi utilitatea sa, cît şi, precum se vede, folosirea lui — vezi şi Apendice I).

Oricum, aceste substantive pot să apară nearticulate în funcţia de subiect, ceea ce, de asemenea, trebuie pus în legătură cu faptul de a denumi materii, substanţe continue: *anul acesta e zăpadă, la canal curge apă.*

Comparînd aceste propoziţii cu *zăpadă e anul acesta, apă curge la canal,* rostite cu o intonaţie neutră, vom constata că ultimele, în care subiectul se află înaintea verbului, „sună“ mai puţin firesc. Se pare, din nou, că poziţia „după predicat“ a subiectului este mai tolerantă cu apariţia în rolul de subiect a unor substantive nearticulate. Poate pentru că în această poziţie apar de obicei complementele directe, funcţie în care substantivele nume de materie apar mai des nearticulate.

Tot de poziţia subiectului faţă de predicat va trebui să amintim în legătură cu *mi-a venit scrisoare* (arhaic), *mi-a venit ordin de chemare, mi-a venit aprobare,* nearticularea aceloraşi substantive înaintea predicatului nefiind posibilă. În *am primit scrisoare (ordin, aprobare),* ca obiecte directe, pot să apară nearticulate. Alte elemente

Scanned with OKEN Scanner

care pot fi corelate la explicaţia nearticulării acestor substantive:

— e vorba, poate, de un model arhaic *(mi-a venit scrisoare)* calchiat în stilul vag administrativ căruia îi aparţin şi celelalte enunţuri

— alte substantive, în acelaşi context, se articulează: *mi-a venit prieten* (!) *mi-a venit cal* (!), ceea ce ne îndreptăţeşte să legăm nearticularea substantivelor de mai sus şi de semnificaţia lor, substantivele *aprobare, ordin de chemare* fiind din categoria celor care nu au „cerut" apariţia articolului. Mai trebuie spus şi că în *mi-a venit scrisoare* pronumele în dativ este complement indirect, în vreme ce în *mi-a venit prietenul* substantivul se articulează şi datorită dativului posesiv *mi-*. Lectura diferită pe care o facem pronumelui personal în dativ credem însă că e determinată de semnificaţia substantivului. Ea permite, în ultimă analiză, nearticularea lui *scrisoare*.

Pentru ipoteza că nearticularea unor substantive ar constitui un arhaism la nivel morfologic, am putea semnala şi diferenţa, exemplară, între *a face semn* şi *a face gest (!)*, datorată faptului că *semn* fiind un cuvînt vechi poate fi folosit nearticulat, în timp ce *gest* este un cuvînt nou şi prin aceasta „obligat" să se conformeze regulilor curente.

§ 70. **Accentul.** Cu accent pe subiect putem spune *scrisoare mi-a venit*. Substantivul *scrisoare* rămîne în acest enunţ tot cu valoare de nume al unui obiect, dar prin lipsa articolului s-ar părea că este scos în evidenţă faptul că obiectul aparţine unei anumite sfere de obiecte şi nu alteia, apropiate semantic (telegramă, carte poştală etc). Enunţul de mai sus ar continua firesc, întregindu-se, astfel: *scrisoare mi-a venit, nu carte poştală*, stabilindu-se opoziţia între două obiecte de speţe diferite, ceea ce face inutil articolul, al cărui rol este să stabilească „distanţa variabilă" faţă de obiecte de aceeaşi speţă, „supuse" aceluiaşi substantiv (vezi mai jos, § 114 şi 141).

Observăm deci că substantivele nearticulate pot să apară în funcţii sintactice cu care nu este compatibilă valoarea adjectivală (în condiţii în care respectarea concordanţei valoare-formă nu este supusă nici unei restricţii) cu condiţia de a accentua, prin intonaţie, aceste substantive. Firește, aceste substantive nu vor mai avea

Scanned with OKEN Scanner

valoare adjectivală, dată fiind funcţia lor. Lipsa articolului va fi suplinită de intonaţie.

La fel, cu o intonaţie neutră, enunţul *nu se vedea un om* nu este corect. Dar accentuînd pe *om* enunţul devine reperabil, cu sensul *nu se vedea (nici măcar) un om.*

Tocmai de aceea am convenit mai sus să considerăm că intonaţia şi accentul pot singure distinge două contexte care, deosebindu-se numai din acest punct de vedere, nu vor mai putea fi echivalate, ca identice (vezi şi § 89) din punctul de vedere al valorilor nominale. În general, pentru scopul cercetării noastre, vom conta în primul rînd pe enunţurile intonate neutru.

Concluzii

§ 71. În articularea substantivelor subiecte neconcordanţele sînt relativ puţine şi numai de tipul 2 şi 3. Din cauza semnificaţiei unor substantive (nu deplin compatibilă cu valorile marcate prin articol), ne e greu uneori să stabilim tipul de neconcordanţă (la substantivele nume de materie, de exemplu). Cele mai multe neconcordanţe nu au un caracter cît de cît sistematic, sînt excepţii izolate, greu de subsumat unei reguli.

Cîteodată lipsa articolului poate fi suplinită printr-o intonaţie anumită, fapt pe care, probabil, vom avea ocazia să-l mai constatăm şi la alte funcţii sintactice.

Alt factor care permite nearticularea substantivelor subiecte este negaţia acestora. Ceea ce, de asemenea, nu pare a fi caracteristic subiectului.

În toate situaţiile de mai sus aveam de-a face cu substantive nearticulate care nu au valoare adjectivală.

Rezultă, din cele de mai sus, că-n funcţia de subiect *singura opoziţie care se realizează este cea dintre valorile de nume definit şi de nume nedefinit.* Deşi întîlnim şi substantive nearticulate, acestea au, aproape totdeauna, valoare de nume, cel mai des de nume nedefinite.

*

Pentru excepţii de felul binecunoscutului vers eminescian *Peste vîrfuri trece lună,* vezi mai jos, § 121 şi următoarele.

Scanned with OKEN Scanner

Numele predicativ

§ 72. Din definiția numelui predicativ, în condițiile concordanței valoare-formă, rezultă că această funcție sintactică o vor îndeplini numai substantivele nearticulate. Ceea ce, în cele mai multe cazuri, se și întîmplă: *el este inginer, el a ajuns profesor, el s-a făcut ofițer* etc.

În mod semnificativ, foarte des apar în această funcție adjectivele.

Excepții:

a. Substantive articulate hotărît: *el este inginerul.*

Înainte de a discuta aceste excepții vom încerca să adîncim puțin teoria predicatului, în general, și a celui nominal, în special.

De obicei, prin predicat (inclusiv nominal) aducem o informație cu privire la subiect.[57] Putem vorbi despre [C. 23] o anumită anterioritate a subiectului față de predicat în conștiința receptorului unui mesaj. Orice enunț cuprinde o informație nouă despre ceva cunoscut receptorului în momentul cînd se produce enunțul. Aceasta este situația cea mai frecventă, pe baza căreia ne putem permite să vorbim de raportul de anterioritate a subiectului față de predicat.[58]

Enunțul *el este inginerul* se analizează, la prima vedere, *el* — subiect, *este inginerul* — predicat nominal. Să ne imaginăm una din situațiile care fac posibil acest enunț: am vorbit cu cineva despre un inginer și acesta intră pe ușă la un moment dat: *el este inginerul,* voi spune. În acest enunț noutatea, informația căpătată de receptor, este reprezentată de *el,* lucru indicat și printr-o anumită intonație, accentuîndu-se *él este inginerul.* Folosirea accentului este adeseori cerută de inversarea poziției obișnuite subiect + predicat. Dacă vom spune, în aceeași împrejurare, *inginerul este el* nu vom mai folosi nicicum

---

[57] Mai rar se întîmplă ca subiectul să aducă o informație despre predicat: *cine a venit? Popescu a venit.* Lăsăm de-o parte aceste situații care nu infirmă cele spuse mai sus, ci numai ar complica discuția, nu însă înainte de a observa că-n asemenea enunțuri, cînd subiectul poartă informația, acesta se accentuează. Cînd predicatul poartă informația, *intonația este neutră, ceea ce, pentru noi, este semnul că aceasta este situația cea mai frecventă în limbă.*

[58] Vezi și Ion Z. Coja, *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor,* în PLG, V, p. 85—86.

Scanned with OKEN Scanner

accentul, intonația va fi neutră, semn că succesiunea elementelor din enunț urmează regulile topicii celei mai des folosite. Cu alte cuvinte, în enunțul *él este inginerul* numele predicativ este *el*. (A se vedea în acest sens și deosebirea de intonație dintre *Patria mea este frumoasă* și *Frumoasă este patria mea!*, cînd inversarea poziției subiectului obligă la o intonație exclamativă, cu accent pe numele predicativ.)

Cu aceasta n-am rezolvat mare lucru, căci valoarea adjectivală este incompatibilă și cu sensul pronumelor, personale îndeosebi. Exprimarea numelui predicativ prin pronume personal constituie o abatere de la concordanța valoare-formă la fel de mare ca și folosirea, în aceeași funcție, a substantivelor articulate hotărît sau proprii.

§ 73. Să examinăm enunțul *Popescu este inginerul*, ocazionat, să zicem, de următoarea împrejurare: X îi vorbește lui Y despre un inginer, fără să-i spună acestuia pe nume. Eu îmi dau seama că este vorba de Popescu și știind că Y îl cunoaște pe Popescu, intervin în discuție, către Y: *Popescu este inginerul*. Prin acest enunț am stabilit identitatea referențială a doi termeni diferiți, faptul că prin aceștia este desemnată una și aceeași persoană.

Care este subiectul și care numele predicativ în acest enunț? Este adevărat că înainte de a se emite enunțul *Popescu este inginerul* se vorbea despre un inginer, deci *inginerul* ar fi subiectul. Dar totuși, înainte de a se vorbi despre acest inginer, Y știa de unul Popescu! Care mai este, atunci, subiectul? *Cine este Popescu? Popescu este inginerul. Cine este inginerul? Popescu este inginerul.* La fel, în primul exemplu, și *el*, și *inginerul* răspund la aceeași întrebare: *cine?*

Cele de mai sus ni se par suficiente pentru a conchide că enunțurile în care *a fi* leagă două substantive nume de obiecte definite, cunoscute, sînt de un tip aparte.[59] În timp ce, de regulă, numele predicativ exprimă o însușire a subiectului prin *încadrarea* acestuia într-o clasă de obiecte *(El este inginer)* ale cărei însușiri devin, astfel, atribute ale subiectului, prin enunțurile de tipul *el este inginerul* se stabilește *identitatea* referențială a celor două cuvinte, *el* și *inginerul*. De aici, din faptul identității lor, rezultă și dificultatea de a spune că unul este subiect, iar

[59] Vezi și mai jos, Apendice VII, *Mill, Frege, Russell.*

Scanned with OKEN Scanner

celălalt nume predicativ. Nu numai că nu avem mijloace pentru a le distinge astfel, dar poate că nu avem nici motive.

Într-un fel, [C. 24] asemenea enunțuri aparțin nivelului de comunicare metalingvistică. Enunțul *Popescu este inginerul* nu cuprinde nici o afirmație despre cod, în general, dar atrage atenția lui Y, care folosește cele două cuvinte, căruia i s-a vorbit o dată despre un *Popescu* și altădată despre un *inginer,* că prin cele două cuvinte nu sînt denumite obiecte distincte, ci unul și același. Dacă vom conveni că într-adevăr aceste enunțuri aparțin nivelului metalingvistic, atunci ele ies din sfera interesului nostru și nu le vom mai consemna nici ca excepții.

Semnificativ în acest sens ni se pare faptul că dintre celelalte verbe copulative, alături de *a fi,* numai verbul *a se numi* poate avea ca nume predicativ un nume propriu. Prin sensul său acest verb aparține mai degrabă metalimbajului sau acelui metalimbaj care este cuprins în limbajul însuși.

§ 74. b. Substantive articulate nehotărît: *Popescu este un inginer*

Prezența lui *un* este inutilă, individualitatea subiectului fiind deja marcată. De aceea, enunțul nu „sună" prea corect și e nevoie de o anumită intonație pentru a-l face acceptabil. Sau este reperabil acest enunț pentru cineva care nu-l cunoaște pe Popescu, aude vorbindu-se de un Popescu și întreabă *cine este Popescu? Popescu este un inginer,* i se răspunde, în această situație producîndu-se mai întîi aberația de a folosi un nume propriu pentru a desemna o persoană necunoscută receptorului. Că Popescu este o persoană necunoscută pentru receptor rezultă din prezența articolului nehotărît la . . . numele predicativ (sic!).

Se știe că limbajul, prin mecanismul său, face față în primul rînd unor situații des repetabile, firești, frecvente. Orice teorie, cît de sumară, a categoriilor limbajului, pune în evidență legătura parțială dintre limbă și realitate, limba luînd în considerație în primul rînd aspectele cele mai des întîlnite în viață. Pentru situațiile rarisime, limba este obligată să producă enunțuri în care să se abată de la reguli pe care, altminteri, le practică. O asemenea „dezicere" este și articularea nehotărîtă a

Scanned with OKEN Scanner

numelui predicativ, prin care facem față unei situații greu de prevăzut și foarte rare, oarecum absurde: folosirea unui nume propriu față de un receptor care nu cunoaște persoana astfel numită.

Articolul nehotărît, ca valoare, se apropie de articolul hotărît, amîndouă referindu-se la obiecte, concrete, distincte. Dar, pe cînd articolul hotărît indică obiectul anume, identificîndu-l, articolul nehotărît îl circumscrie numai, ca individualitate, unei clase. Ceea ce știm despre obiectul respectiv se reduce la ceea ce știm despre clasa de obiecte căreia îi aparține. Prin aceasta valoarea articolului nehotărît se apropie, cum am mai spus, de cea adjectivală, a substantivelor nearticulate. De aceea apariția unui substantiv articulat nehotărît în funcții sintactice care „cer" substantive nearticulate cu valoare adjectivală șochează mai puțin decît apariția, în aceeași poziție, a unui substantiv articulat hotărît.

Așa se face că în asemenea enunțuri *parcă* ar putea fi folosite și alte verbe copulative: *Popescu a ajuns un inginer*. Dar iarăși, pentru ca enunțul să nu pară forțat, e nevoie de o anumită intonație.

Cele de mai sus ni se par suficiente pentru a conchide asupra incompatibilității dintre funcția de nume predicativ și valoarea de nume, definit sau nedefinit.

Determinate printr-un atribut, numele predicative pot fi cu ușurință articulate nehotărît: *Popescu a devenit un inginer destoinic*. Ba, mai mult, în prezența atributului, articolul nehotărît devine obligatoriu în multe cazuri. Enunțurile *Popescu a devenit inginer bun, Popescu este inginer bun* par nefirești pe lîngă *Popescu a devenit un inginer bun, Popescu este un inginer bun*. S-ar părea, așadar, că putem formula o regulă, conform căreia substantivele nume predicative se articulează nehotărît în mod obligatoriu dacă sînt determinate printr-un atribut.

Să analizăm enunțurile:

(1) *Ea este profesoară frumoasă* (!)
(2) *Ea este profesoară de geografie.*
(3) *Ea este o profesoară frumoasă.*
(4) *Ea este o profesoară de geografie* (!)

Scanned with OKEN Scanner

Enunţurile (1) şi (4) le considerăm nereperabile, incorecte[60], deşi au aceeaşi structură ca (2), respectiv (3). Este tocmai lucrul pe care ne propunem să-l lămurim.

Vom mai lua în consideraţie şi alte enunţuri:

(5) *El este un tînăr* (!)
(6) *El este un profesor* (!)
(7) *El este un tînăr din Bucureşti*
(8) *El este un profesor din Bucureşti*

Enunţurile (4), (5), (6) le putem considera nereperabile întrucît funcţia de nume predicativ cere valoarea adjectivală, deci substantive nearticulate, şi nu substantive articulate nehotărît.

S-ar părea că în (7) şi (8) numele predicativ „suportă" articolul nehotărît întrucît este determinat de un atribut de identificare (vezi regula de mai sus), care exprimă o însuşire extrinsecă a substantivului respectiv, un semn accidental al acestuia *(venit din Bucureşti)*.

Prin substantive nearticulate (formă şi valoare) ne referim la însuşirile intrinseci, ale tuturor obiectelor ce pot fi denumite prin acel substantiv (sau prin acea sintagmă în care substantivul este element regent).

S-ar părea, deci, că în funcţia de nume predicativ nu pot să apară nearticulate (cu articolul nehotărît) substantive determinate prin atribute care indică însuşiri extrinseci: *el este profesor din Bucureşti* (!), dar *el este profesor de geografie*.

Şi invers, cînd substantivul este determinat de un atribut de calificare (prin care este indicată o însuşire intrinsecă) nu se articulează în funcţia de nume predicativ: *ea este profesoară de geografie*.

Atribute lexicale

§ 75. De ce, atunci, este nereperabil enunţul *ea este o profesoară frumoasă?* După cele de mai sus ar urma că *frumoasă* nu este atribut de calificare, nu exprimă o însuşire intrinsecă! Este adevărat că atributul *de geografie* indică o însuşire permanentă, pe cînd *frumoasă* una tre-

[60] Posibilitatea de a repera aceste enunţuri, rostite cu o anumită emfază, modificînd, deci, prin intonaţie contextul, nu o luăm în seamă.

Scanned with OKEN Scanner

cătoare! Să se fi gîndit oare atît de departe vorbitorii limbii române atunci cînd au făcut din (1) enunț nereperabil? Atunci ar trebui să se poată spune *ea este profesoară urîtă*, dat fiind că urîțenia nu e trecătoare, ca frumusețea. Dar nici acest enunț nu este reperabil.

Tot nereperabile considerăm a fi și enunțurile:

El este un inginer constructor (!)

El este un ofițer de artilerie (!)

El este un doctor în drept (!) etc.

Credem, mai degrabă, că [C. 25] vorbitorii limbii române consideră titlurile și numele de meserii ca pe un singur cuvînt, ca pe o singură unitate sintactică și de aceea nu mai funcționează în acest caz regula articulării nehotărîte a substantivelor determinate prin atribut în funcția de nume predicativ. Nu se poate spune *ea este o profesoară de geografie* la fel cum nu se poate spune *ea este o profesoară*. Cînd numele de meserie, considerat, așadar, ca o unitate, este determinat într-adevăr de un atribut propriu-zis, articularea cu articolul nehotărît este nu numai posibilă, ci și obligatorie: *ea este o profesoară de geografie destoinică, ea este profesoară de geografie destoinică* (!), conform regulii stabilite.

Cele de mai sus sugerează, din nou, existența unui punct de vedere al vorbitorilor comuni, al limbii (vezi cap. II, § 43), diferit de al lingvisticii. Din interpretarea faptelor amintite rezultă că, pentru vorbitorii de limbă română, *de geografie*, în sintagma *profesoară de geografie*, nu este atribut, ci că, din punct de vedere gramatical, întreaga sintagmă contează ca un singur cuvînt, ca o singură unitate lexicală, un fel de cuvînt compus. Distincția calificare-identificare nu ne ajută în distingerea acestor, cum să le numim?, atribute *„lexicale"*, de cele propriu-zise. Probabil că *atributele lexicale* (le-am putea numi astfel întrucît datorită lor obținem noi unități lexicale) vor fi fost toate pînă acum considerate atribute de calificare.

Ipoteza noastră nu pare a se susține însă cînd constatăm că în regimul de articulare a substantivelor după prepoziții, *de geografie, de artilerie* etc, contează ca atribute propriu-zise obligînd la articularea hotărîtă a substantivelor determinate, aidoma tuturor celorlalte atribute: *l-am văzut pe profesorul de geografie*, și nu *l-am văzut*

Scanned with OKEN Scanner

pe profesor de geografie (!), precum ne-am fi aşteptat în urma celor înfăţişate mai sus.

Obiecţia de mai sus ar putea însă dovedi numai că aceste atribute lexicale sînt mai uşor de considerat ca atare în anumite funcţii sintactice sau contexte. Contextul „după prepoziţie" este mai gramaticalizat decît funcţia de nume predicativ. S-ar putea crede, cu temei, că structurile cu un grad mai ridicat de gramaticalitate sînt mai conservatoare, deci în asemenea contexte calitatea de atribut lexical nu este (încă?) „recunoscută", acceptată, drept care toate substantivele însoţite de atribut se comportă la fel. Funcţia de nume predicativ are în schimb, probabil, cel mai mic grad de gramaticalizare, de aceea va accepta prima apariţia unei noi categorii sintactice, a unei noutăţi, în orice caz. (Vezi Apendice IX)

§ 76. Constatăm, aşadar, obligativitatea folosirii articolului nehotărît pe lîngă substantive nume predicative determinate de un atribut calificativ. Aceasta ne aminteşte de importanţa adjectivului (şi a atributului, în general[61]) în apariţia articolului, fiind tentaţi să ne întrebăm (cu titlu de ipoteză, desigur) dacă nu cumva (1) avem de-a face cu o reminiscenţă a unei reguli ce va fi funcţionat la apariţia articolului, regulă după care să fie obligatorie folosirea articolului pe lîngă substantive determinate prin atribut (vezi şi mai sus, § 63). La numele predicativ devine obligatoriu, în aceste situaţii, articolul nehotărît, a cărui valoare este cea mai apropiată de valoarea cerută de funcţia sintactică.

Dar, după cum am văzut, nu orice atribut cere articularea nehotărîtă a substantivului determinat nume predicativ. Aceasta ne face (2) să legăm cele discutate de valoarea emfatică a articolului nehotărît (vezi cap. V): *aceasta este o fată* **destoinică**, *el este un inginer* **grozav**. Totuşi, articolul nehotărît este obligatoriu şi cînd avem un atribut „neutru", deci în lipsa oricărei emfaze: *aceasta este o casă de lemn*. Problema articulării nehotărîte a numelor predicative determinate prin atribute calificative

---

[61] Vezi A. Graur, *Autour de l'article postposé*, în BL, V, 1937, p. 204—218 şi *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL, XIII, 1945, p. 156—161 precum şi în lucrarea de faţă, capitolul IV şi V.

Scanned with OKEN Scanner

rămîne deschisă, cele două explicaţii (şi mai ales prima) nefiind suficiente.

Lăsînd de o parte aceste situaţii speciale, putem conchide că în funcţia de nume predicativ substantivele apar nearticulate şi cu valoare adjectivală. *În această funcţie nu se realizează nici una din opoziţiile potenţiale.*

Atributul

§ 77. GA (şi altele) împarte atributele în două categorii: de calificare şi de identificare. Preluăm această distincţie, făcînd totuşi unele ajustări şi nuanţări.

Logic vorbind, atributele pot pune în evidenţă două categorii de însuşiri ale unui obiect: însuşiri *intrinseci,* prin care un obiect este circumscris unei sfere de obiecte mai mică decît cea denumită prin substantivul determinat *(o haină roşie),* indicînd, am putea spune, un fel de gen proxim al obiectului, şi însuşiri *extrinseci,* accidentale, care „personalizează" un obiect, îl individualizează, putînd diferenţia obiecte identice din punctul de vedere al însuşirilor intrinseci. Însuşirile *extrinseci* permit reperarea obiectului dintre celelalte din aceeaşi clasă, *identificarea* sa: *haina mea.*

Însuşiri intrinseci pot exprima substantivele nearticulate. Valoarea de adjectiv a substantivului este compatibilă cu funcţia de atribut de calificare. Însuşiri extrinseci pot exprima substantivele articulate hotărît. Valoarea de nume individual definit poate exprima o însuşire extrinsecă. Relaţia dintre un substantiv şi un atribut substantival articulat hotărît (sau nearticulat, dar cu valoare de nume individual definit) este, în planul fenomenologic corespondent, o relaţie accidentală, întîmplătoare, capabilă să individualizeze pînă la identificarea obiectului denumit prin substantivul determinat: *haina tatii.*

Atributul substantival articulat hotărît (sau cu valoarea corespunzătoare articolului hotărît) este numele unui obiect anumit. Raportarea unui obiect (denumit prin substantivul determinat) la un *obiect anumit* (denumit prin atributul substantival cu valoare de nume definit) nu poate califica, nu poate arăta o însuşire propriu-zisă, legată de natura obiectului raportat, ci numai o relaţie din care putem face un reper în vederea recunoaşterii şi

Scanned with OKEN Scanner

identificării obiectului respectiv. Însăşi raportarea unui obiect$_1$ (substantivul regent) la alt obiect$_2$ (substantivul atribut) se justifică, logic, de faptul că obiectul$_2$ ne este bine cunoscut, putînd să ne orienteze în lumea obiectelor, să ne ajute să identificăm obiectul$_1$ al enunţului nostru. (Spre a evita complicaţii importante pentru teoria atributului, dar nu şi a articolului, avem în vedere numai atributele neizolate. Altminteri, oricum atributele izolate sînt foarte rar substantivale.)

§ 78. Substantivele articulate nehotărît au o situaţie specială. Valoarea de nume individual nedefinit pare incompatibilă cu funcţia de atribut. Într-adevăr, prin faptul că denumesc obiecte concrete substantivele articulate nehotărît nu pot exprima o însuşire intrinsecă. Ele pot exprima o însuşire (o relaţie) extrinsecă, dar interesul faţă de o asemenea însuşire există în măsura în care ne ajută să identificăm un obiect cunoscut. Şi e lipsit de sens să apelezi la un obiect necunoscut *(un ofiţer)* pentru a identifica un obiect cunoscut *(haina): haina unui ofiţer.*

Într-un limbaj cu o structură gramaticală strict logică, ar urma să nu existe atribute substantivale articulate nehotărît. Într-un asemenea limbaj vom avea numai următoarele tipuri de atribute:

a — substantiv articulat hotărît + substantiv nearticulat atribut de calificare

b — substantiv articulat nehotărît + substantiv nearticulat atribut de calificare

c — substantiv nearticulat + substantiv nearticulat atribut de calificare

d — substantiv articulat hotărît + substantiv articulat hotărît atribut de identificare.

§ 79. Cîteva precizări la cele de mai sus:

Avem în vedere, în discuţia privitoare la articularea substantivelor atribute, şi felul cum se articulează substantivele determinate prin atribut[62]. Procedînd astfel nu ne abatem de la propriile noastre premise (vezi mai sus, § 63), ci punem în evidenţă şi ţinem cont de faptul că felul atributului substantival este legat şi de felul în care se articulează substantivul regent. Într-un model grama-

[62] Vezi şi GA, vol. II, p. 140: „Atributele neizolate pot fi de identificare sau de calificare. Aceasta poate să depindă de *prezenţa sau absenţa articolului enclitic la substantivul determinat*" (s.n.)

Scanned with OKEN Scanner

tical logic, substantivele articulate hotărît nu pot fi atribute decît ale unor substantive articulate tot hotărît, substantivele articulate nehotărît nu vor putea avea ca atribute decît numai substantive nearticulate, iar cele nearticulate nu vor putea fi determinate decît tot prin substantive nearticulate. Realitatea lingvistică nu confirmă întocmai acest model dedus prin confruntarea valorilor articolului şi a sensului funcţiei de atribut. Deşi sînt posibile şi alte construcţii, vom vedea însă că primele, cele aparţinînd modelului logic, sînt totuşi cele mai frecvente.

O altă precizare: într-o construcţie de tipul *a* (substantiv articulat hotărît + substantiv nearticulat atribut) *consider că avem un atribut de calificare,* deşi substantivul determinat este articulat hotărît, pentru că acest atribut exprimă o însuşire intrinsecă. Logic vorbind, o însuşire intrinsecă nu poate identifica pentru că nu există o asemenea însuşire pe care s-o aibă un singur obiect din totalitatea celor supuse aceluiaşi concept, aceluiaşi nume. În comunicare însă, acest lucru e posibil (identificarea printr-o însuşire intrinsecă, deci identificarea indicată prin articularea hotărîtă a substantivului determinat prin atribut de calificare), dacă dintre obiectele de acelaşi fel cunoscute de cei doi interlocutori numai unul are însuşirea intrinsecă respectivă: *haina roşie.* (Evident, numai în garderoba cuiva poate exista o singură haină roşie, identificabilă printre celelalte datorită acestei însuşiri.)

§ 80. În afara oricăror restricţii, din considerente teoretice, sînt posibile următoarele combinaţii:

(1) substantiv articulat hotărît + (atribut) substantiv articulat hotărît
(2) substantiv articulat hotărît + (atribut) substantiv articulat nehotărît
(3) substantiv articulat hotărît + (atribut) substantiv nearticulat
(4) substantiv articulat nehotărît + (atribut) substantiv articulat hotărît
(5) substantiv articulat nehotărît + (atribut) substantiv articulat nehotărît
(6) substantiv articulat nehotărît + (atribut) substantiv nearticulat
(7) substantiv nearticulat + (atribut) substantiv articulat hotărît

Scanned with OKEN Scanner

(8) substantiv nearticulat + (atribut) substantiv articulat nehotărît
(9) substantiv nearticulat + (atribut) substantiv nearticulat.

După cum se vede, luăm în consideraţie numai construcţiile care respectă ordinea „normală" din limba română, cu atributul postpus.

Am scos din discuţie substantivele cu valoare de nume general, ceea ce nu modifică rezultatele cercetării noastre, dar simplifică expunerea şi analiza faptelor. Chiar dacă în unele exemple vom întîlni această valoare, specificarea ei, faptul de a ţine cont de ea în comentariul nostru nu ni se pare obligatoriu.

Combinaţiile (1), (3), (6) şi (9) le-am notat mai sus prin *d, a, b* şi, respectiv, *c*.

§ 81. Combinaţia (1) este absolut firească. Din mai multe obiecte cunoscute identificăm un anumit obiect cunoscut datorită relaţiei dintre acesta şi alt obiect cunoscut.

(Se cuvine să menţionăm aici că folosirea atributelor pe lîngă substantive articulate hotărît este necesară, cel puţin teoretic, dacă există mai multe obiecte din aceeaşi sferă cunoscute de către amîndoi conlocuitorii.)

Combinaţia (2) am considerat-o logic nejustificată: *haina unui ţăran*. Cu ce ne ajută în cunoaşterea sau recunoaşterea unui obiect deja cunoscut *(haina)* referirea la un obiect necunoscut *(un ţăran)*? S-ar părea, deci, că enunţuri de felul acesta — *haina unui ofiţer, şapca unui elev* etc. — sînt absurde. Ele totuşi există şi sînt chiar des întîlnite.

Mai întîi să reamintim faptul, la care vom mai reveni pe parcurs, că referirea la un obiect necunoscut (substantiv articulat nehotărît) este oarecum capabilă să califice (mai puţin, desigur, decît referinţa la valoarea adjectivală a substantivelor), căci despre un obiect necunoscut pe care îl numim cu numele clasei căreia îi aparţine ştim totuşi ceva: notele caracteristice ale acestei clase. Aşadar, *unui ofiţer*, ca atribut, ar fi sinonim cu *de ofiţer*. Dar *haina unui ofiţer*, din punctul de vedere al valorilor exprimabile cu ajutorul articolului, nu este acelaşi lucru cu *haina de ofiţer* (să se compare *am luat din cuier haina unui ofiţer* cu *am luat din cuier haina de ofiţer*). În *haina unui ofiţer* avem *haina*, substantiv articulat hotărît cu valoare

Scanned with OKEN Scanner

de nume nedefinit, *haina unui ofițer = o haină a unui ofițer*, combinație de tipul (5).

Propozițiile *în cuier se găsea haina unui ofițer, în cuier se găsea o haină a unui ofițer*, din punctul de vedere al valorilor substantivelor determinate prin atribut *(haina, o haină)*, sînt identice. Se observă, numai, impresia de exprimare greoaie, neobișnuită, pe care o lasă construcția de tipul (5): *o haină a unui ofițer*. Așadar, substantivele articulate hotărît determinate printr-un atribut genitival articulat nehotărît sînt reductibile la combinațiile de tipul (5).

§ 82. Dacă acceptăm că referința la un substantiv nearticulat poate califica într-o oarecare măsură și în anumite împrejurări (ne e ușor să ne imaginăm, să zicem, într-o fabulă, distincția calitativă ce se poate face între *calul unui țăran* și *calul unui boier*), atunci construcțiile de tipul (5) ar deveni justificate, și odată cu ele și cele de tipul (2), folosite tocmai pentru a le evita pe cele de tipul (5), greoaie. Rămîne însă de explicat de ce aceste construcții par greoaie și de ce, pentru evitarea lor s-a apelat la construcțiile de tipul (2).

Nu putem conta prea mult nici pe posibilitatea de a califica prin referința la un obiect necunoscut. Dacă ar fi așa ar trebui să echivalăm construcțiile de tipul (2) cu cele de tipul (3), unde avem un substantiv articulat hotărît determinat de un atribut de calificare. Ceea ce nu este posibil, întrucît, precum s-a văzut, în construcțiile de tipul (2) substantivul determinat articulat hotărît are valoare de nume nedefinit, pe cînd în cele de tipul (3) are valoare de nume definit.

Neconcordanței dintre forma și valoarea substantivului determinat din construcțiile de tipul (2) va trebui, de aceea, să-i căutăm și alte explicații.

§ 83. Iată una, oarecum complementară celei de mai înainte:

În folosirea articolului vorbitorii țin cont de persoana receptorului, de ceea ce este cunoscut acestuia sau nu. Astfel, enunțul *a venit vecinul*, adresat cuiva de-al casei, devine, adresat unui oaspete, *a venit un vecin*. În timp ce fiecare dintre noi, cînd ne vorbim nouă înșine (în așa zisa vorbire interioară), folosim numai sau aproape numai substantive articulate hotărît (mai ales cînd e vorba de lucruri petrecute sau existente, mai puțin cînd ne ima-

Scanned with OKEN Scanner

ginăm ceva), în actul comunicării propriu-zise va trebui să avem „evidența" celor cunoscute și de receptor, în funcție de cuprinderea acestui context comun (vezi și mai jos, la capitolul IV) urmînd a folosi articolul hotărît. Pe măsură ce se înmulțesc mesajele schimbate sporește folosirea articolului hotărît, la fel cum într-o narațiune ultimele pagini cuprind mai multe substantive articulate hotărît (și pronume) decît primele pagini. De aceea, de cele mai multe ori substantivele articulate nehotărît marchează valoarea de nume nedefinit din punctul de vedere al receptorului, pentru acesta fiind vorba de un obiect necunoscut, în timp ce pentru emițător e vorba de un obiect cunoscut, pe care însă nu-l va putea denumi printr-un substantiv articulat hotărît, deoarece pentru receptor obiectul respectiv este necunoscut.

În aprecierea acestui context comun vorbitorul poate greși, articulînd hotărît *(haina)* un substantiv nume al unui obiect necunoscut vorbitorului, greșeală pe care o va repara prin adăugarea unui atribut articulat nehotărît *(unui ofițer)*. Receptorul va interpreta substantivul articulat hotărît ca avînd valoare de nume nedefinit (datorită atributului) și, mai departe, în calitate de vorbitor, de emițător, va folosi construcțiile de tipul (2) ca echivalente celor de tipul (5), care prezintă dezavantajul de a părea greoaie (probabil din cauza repetării articolului nehotărît). Asemenea greșeli vor fi impus pînă la urmă, prin uzaj, combinația de tipul (2). (Vezi și § 105, nota de la subsol.)

§ 84. Construcțiile de tipul (3), după cum am văzut, sînt justificate, întrucît indicarea unei însușiri intrinseci poate duce la identificarea unui obiect dintr-un grup restrîns de obiecte de același fel dintre care numai unul prezintă însușirea respectivă.

Construcțiile de tipul (4) sînt însă, tot teoretic vorbind, absurde. Referința la un obiect cunoscut nu poate califica, ci numai identifica, ceea ce vine în contradicție cu prezența articolului nehotărît la substantivul determinat. Urmează ca enunțuri de tipul *o haină a tatii* să nu existe în limba română. Dar ele există.

Nu e greu de observat, însă, că din asemenea enunțuri rezultă, subînțeles, faptul că în posesia persoanei respective există mai multe haine: *o haină a tatii = una din hainele tatii*. Așadar, construcțiile de tipul (4), teoretic

Scanned with OKEN Scanner

inacceptabile, numai aparent există, întrucît articolul nehotărît de la substantivul determinat este, de fapt, adjectiv pronominal nehotărît: *o haină a tatii era verde, alta roşie* (vezi mai sus, § 65). În sprijinul acestei interpretări stă faptul că nu putem folosi în construcţii de tipul (4) ca substantive determinate numele unor obiecte care nu pot fi mai multe în relaţie cu acelaşi atribut: *un tată al băiatului* (!), *o gură a fetei* (!). Faptul că dintr-o construcţie de tipul (4) se subînţelege că mai multe obiecte sînt în situaţia de a avea acelaşi atribut se datorează omonimiei articolului nehotărît cu pronumele nehotărît adjectiv *(un)*. Ar urma să constatăm că la plural, unde nu mai există această omonimie, combinaţiile de tipul (4) să nu mai fie nicicum posibile, nici măcar aparent: *nişte haine ale tatii (hoţul a furat nişte haine ale ofiţerului)*. Enunţul este posibil, dar din nou se subînţelege (prin comparaţie cu *hainele tatii,* bunăoară) că e vorba de o parte din hainele persoanei respective, *nişte* avînd valoare partitivă aici, aşa cum are şi la singular, pe lîngă substantive nume de materii: *nişte apă*. Această valoare partitivă este marcată de obicei şi prin prezenţa înaintea atributului a unui *de* partitiv: *o haină de-a tatii, nişte haine de-ale tatii*. Construcţiile de tipul (4) în care apare şi acest *de* partitiv sînt mai frecvente şi mai firesti tocmai deoarece cu ajutorul acestuia se marchează mai bine valoarea de adjectiv pronominal nehotărît a lui *un, o, nişte* în construcţiile de acest tip.

§ 85. Despre construcţiile de tipul (5), la cele spuse mai sus am mai avea de adăugat următoarele: şi ele pot fi considerate, în acelaşi sens ca (2), greşite. „Greşeala" constă în faptul de a folosi ca atribut un substantiv articulat nehotărît (nu ţinem cont acum de posibilitatea de a califica uneori în felul acesta un alt substantiv, posibilitate care nu se realizează decît în anumite contexte). Ceea ce din punctul de vedere al vorbitorului este o construcţie de tipul (1) *(haina vecinului)*, în care amîndouă substantivele denumesc obiecte cunoscute, poate fi considerat că devine, din punctul de vedere al receptorului, prin aplicarea simplă a regulilor concordanţei forma-valoare, o construcţie de tipul (5) *(o haină a unui vecin)*, fără a ţine cont de faptul că un atribut articulat neho-

Scanned with OKEN Scanner

tărît este, strict logic, un nonsens, neputînd nici califica, nici identifica.

Deşi foarte puţin sau deloc justificate ca atribute, ele devin utile datorită legăturilor de înţeles ce se stabilesc cu alte cuvinte din enunţ, de care nu sînt legate direct prin nici un fel de raport sintactic (vezi mai jos § 93—94, nota din subsol).

Am văzut, însă, că în anumite situaţii un asemenea atribut poate totuşi califica. Atunci cînd contextul nu permite o asemenea interpretare a valorii atributului substantival articulat nehotărît e posibil ca articolul nehotărît al substantivului determinat să fie, de fapt, adjectiv pronominal nehotărît.

Construcţiile de tipul (6) sînt perfect justificate teoretic. Substantivele nearticulate cu valoare adjectivală sînt întru totul potrivite funcţiei de atribut calificativ prin care se poate determina numai bine un substantiv articulat nehotărît.

§ 86. Enunţurile de tipul (7) par şi ele nefireşti, teoretic imposibile, relaţia dintre valoarea adjectivală (substantivul nearticulat) şi cea de nume definit (atribut substantival articulat hotărît) fiind greu de justificat (vezi mai jos). Enunţuri de acest fel există însă, deşi rare: *el a venit ca domn al Ţării Româneşti, a ajuns preşedinte al României* etc. În asemenea enunţuri credem că avem de-a face nu cu un substantiv nearticulat cu valoare adjectivală *(domn)* determinat de un substantiv articulat hotărît *(Ţara)*, ci de o sintagmă nominală relativ fixă — *domnul Ţării Româneşti, preşedintele României* — nearticulată, cu valoare adjectivală exprimată tocmai prin lipsa articolului la termenul regent al sintagmei.

Mai sus am văzut că valoarea de adjectiv a unui substantiv poate duce la identificarea unui obiect, acceptînd combinaţiile de tipul (3), substantiv articulat hotărît + atribut substantiv nearticulat. Invers însă (substantiv nearticulat + atribut substantival articulat hotărît), am spus că este o construcţie teoretic inacceptabilă. De ce? Pentru că substantivul articulat hotărît (sau cu această valoare) denumeşte un obiect anumit, unic. În primul caz, în construcţiile de tipul (3), era vorba de un obiect care are o calitate anumită *(calul de lemn)*, pe care o mai au şi alte obiecte. În al doilea caz, al construcţiilor de tipul (7), ar fi vorba de o calitate *(domn)* care rezultă

Scanned with OKEN Scanner

din raportarea la un obiect anumit, unic, e vorba, în ultimă instanță, de calitatea de a fi un anumit obiect, ceea ce, în principiu, este un nonsens (sau aproape).

§ 87. Vorbim despre valoarea de adjectiv a unor *substantive,* a unor cuvinte nume ale unor clase de obiecte, și de însușirea unor obiecte de a avea ca predicat substantivul respectiv nearticulat: *Ionescu este inginer.* Valoarea adjectivală a unui substantiv rezultă din abstragerea unor însușiri comune tuturor obiectelor din clasa respectivă. Mai multe obiecte nu pot fi grupate în aceeași clasă decît avînd anumite trăsături comune. E greu de conceput însușirea de a fi un anumit obiect. Cît de ușor ne vine să concepem însușirea de a fi *oraș,* față de însușirea de a fi *Constanța,* însușirea de a fi *constănțean,* față de însușirea de a fi *Coja* și a fi *Coja* față de a fi *Coja Ion.* De aceea nu există adjective proprii și din aceleași motive substantivele proprii nu pot avea, în mod obișnuit, valoare adjectivală.

Numai în mod excepțional anumite *„obiecte"* unice pot fi *concepute* ca avînd valoare adjectivală (sic!). Însușirea de a fi „obiectul" respectiv rezultă nu din compararea mai multor obiecte de același fel (lucru imposibil fiind vorba de un obiect anumit, unic), ci, eventual, din compararea diverselor ipostaze în timp ale obiectului respectiv. Așa, de pildă, se formează pe baza unui singur exemplar noțiunile *soare, lună* și altele. Durata mare în timp a unor asemenea „obiecte" anumite, unice, naște, de regulă, o pluralitate de ipostaze, pe baza cărora se constituie un concept. Sau, cînd e vorba de o persoană anumită, diversitatea manifestărilor sale, reductibile, printr-un efort de reflectare, de meditație, la o anumită constantă, schemă, inedită pentru limbaj (în sensul că nu există un cuvînt care s-o denumească), e posibilă conceperea însușirii de a fi persoana respectivă, să zicem, pentru a da un exemplu, însușirea de a fi Don Quijote[63] sau, însușirea de a fi Eminescu, mai greu, totuși, de conceput — fiind vorba de o ipostază umană unică, nerepetată de nimeni, dar nu imposibil — fiind vorba de o existență și o gîndire relativ binecunoscute, intrate în conștiința socială.

---

[63] Ne e ușor să ne închipuim această însușire pentru că Don Quijote a devenit deja substantiv comun, *nume comun.*

Scanned with OKEN Scanner

§ 88. Cînd obiectul unic (substantiv articulat hotărît) prin natura sa nu poate fi conceptualizat, se pare că e nevoie de o anumită intonație, emfatică, prin care este relevată calitatea numită prin substantivul nearticulat, asupra căruia, în acest scop, cade accentul din frază, trecînd oarecum pe un plan secundar relația sa cu atributul substantival hotărît. Să se compare în acest sens *el a ajuns director al liceului* cu *el a ajuns directorul liceului,* dintre care enunțul al doilea poate fi rostit cu o intonație neutră, primul mai puțin.

Dar e probabil că pînă la urmă nu avem de-a face decît aparent cu un *substantiv nearticulat + substantiv articulat hotărît,* în realitate fiind vorba iarăși de o sintagmă (*directorul liceului, președintele României* etc.) relativ fixă, considerată ca o singură unitate sintactică (vezi mai sus, § 75). Această sintagmă, ca orice substantiv, poate avea diverse valori. În enunțurile de mai sus am avea în fapt asemenea sintagme nearticulate, cu valoare adjectivală, marcată prin lipsa articolului la substantivul regent.

§ 89. Construcțiile de tipul (8) sînt și ele destul de rare: *el s-a prezentat ca director al unui liceu, a ajuns director al unui liceu.* Și în aceste enunțuri recunoaștem o anumită intonație, specifică, prin accentuarea construcției analizate. Aici, ca și-n alte ocazii, putem constata că [C. 16] *abaterile de la intonația neutră, „normală", suplinesc un anumit grad redus de acceptabilitate, neconformarea întocmai la modelele sintactico-morfologice cele mai curente.*

Menținem rezervele formulate mai sus, cu privire la construcțiile de tipul (7). Față de acestea, totuși, cele de tipul (8) au un grad de acceptabilitate mai ridicat, dată fiind posibila valoare calificativă a atributelor substantivale articulate nehotărît. Iar prezența unui atribut de calificare pe lîngă un substantiv nearticulat — în enunțuri de tipul (9) — este un lucru așteptat, decurgînd firesc din premisele teoretice stabilite inițial: *el a ajuns director de liceu.* (Exemple în care atributul substantival cu valoare adjectivală să nu fie introdus printr-o prepoziție — *de,* cel mai adesea, vezi mai jos § 97, — sînt greu de găsit).

Construcțiile de tipul 9 sînt și ele rare.

Scanned with OKEN Scanner

Cîteva concluzii

§ 90. 1. Substantivele articulate hotărît nu pot fi atribute ale unor substantive articulate nehotărît. Substantivele articulate hotărît sînt, deci, numai atribute de identificare, ele nu determină decît substantive articulate hotărît.

De la ultima propoziție avem reciproca: atributele substantivale care pot sta *numai* pe lîngă substantive articulate hotărît sînt atribute de identificare propriu-zisă, denumind obiecte anumite. Indiferent de forma lor, aceste substantive au valoare de nume definit.

Această concluzie ne va fi de mare folos în discuțiile asupra atributelor substantivale prepoziționale. Dată fiind poziția lor (după prepoziție), aceste substantive sînt aproape totdeauna nearticulate. În stabilirea măsurii în care forma lor concordă cu valoarea ne vom putea folosi și de regula de mai sus, considerînd, deci, că *atributele substantivale prepoziționale care nu pot determina decît substantive articulate hotărît au valoare de nume definit* (vezi § 60).

2. În „comportarea" atributelor substantivale articulate nehotărît recunoaștem caracterul echivoc al valorii de nume nedefinit. Această valoare uneori poate fi apropiată de cea adjectivală întrucît ceea ce se știe despre un nume nedefinit sînt numai notele generale ale clasei din care face parte obiectul astfel denumit, trecînd oarecum pe un plan secundar individualitatea acestuia, faptul că este *un,* un obiect. Astfel se explică, în parte, existența atributelor articulate nehotărît. Fără posibilitatea acestei ușoare adaptări a valorii lor e probabil că n-ar putea exista atribute articulate nehotărît (așa cum rezultă din premisele teoretice acceptate) decît printr-o greșită codificare a mesajului, printr-o apreciere eronată a ceea ce este contextul comun celor doi parteneri: emițător și receptor.

3. Determinarea prin atribut a substantivelor nearticulate este „normală" cînd atributul este un substantiv tot nearticulat. Celelalte două situații posibile le considerăm nespecifice pentru atributul românesc. Enunțurile de tipul (7) și (8) sînt rar întîlnite, necesită o intonație specială și s-ar părea că nici nu aparțin în fapt acestor tipuri de enunțuri.

Scanned with OKEN Scanner

Atributul substantival genitival

§ 91. În această funcție nu apar substantive nearticulate (vezi și § 2 și 25).

Combinațiile teoretic posibile sînt de tipul (1), (2), (4) și (5), cu păstrarea obiecțiilor făcute mai sus.

Cea mai frecventă este combinația de tipul 1: substantiv articulat hotărît + substantiv articulat hotărît în genitiv.

La cele spuse mai sus adăugăm un singur fapt, ale cărui consecințe și implicații le vom cerceta în continuare: relația în genere indicată de cazul genitiv (posesie, înrudire sau apartenență) este considerată de vorbitori suficientă identificării obiectului posedat în condițiile în care posesorul este cunoscut. Aceasta și pentru că de cele mai multe ori între obiectele puse în relație prin cazul genitiv există un raport de implicație reciprocă, fie prin asociație *(casă — pod: podul casei)*, fie prin inerență *(om — mînă: mîna omului)*.[64]

Cînd genitivul pune în relație asemenea substantive, constatăm că e suficient ca posesorul să fie cunoscut pentru ca termenul asociat să fie introdus în enunț deja articulat hotărît, chiar dacă despre „obiectul" respectiv nu a mai fost pînă atunci vorba: *Am bătut la poarta unui țăran. Ne-a răspuns nevasta țăranului* (vezi și § 6).

În urma acestei constatări putem completa discuția asupra construcțiilor de tipul (2) în care atributul este genitival, întrebîndu-ne dacă nu cumva relația de implicație dintre cei doi termeni justifică articularea hotărîtă a termenului asociat. Căci, în definitiv, în enunțul de mai sus (cel cu *nevasta țăranului)* termenul prim nu este nici el cunoscut, deși, după cum se știe, nu putea fi totuși articulat și a doua oară tot nehotărît — *Am bătut la poarta unui țăran. Ne-a răspuns nevasta unui țăran* (!) — conform regulei cunoscute că într-un text un substantiv nu poate apărea de două ori articulat nehotărît dacă de fiecare dată denumește același obiect. Dacă nu ținem

---

[64] Vom numi substantivul în genitiv termen *prim*, celălalt — termen *asociat*, înțelegînd, în funcție de context, prin *termen* atît substantivul, cît și obiectul denumit, referentul. Unde va apărea necesară distincția substantiv/obiect, vom face precizarea cuvenită.

Scanned with OKEN Scanner

seama, totuşi, de această rezervă, am putea formula regula: *un substantiv, denumind un obiect necunoscut* (care, adică, apare pentru prima oară în comunicare), *se va articula totuşi hotărît dacă se află în raport de implicaţie reciprocă cu alt substantiv, prezent în discurs ca atribut genitival al substantivului în cauză, indiferent de felul cum este articulat atributul genitival.*

De la această regulă mai importantă este reciproca: [C. 17] *un substantiv articulat hotărît, dar denumind un obiect necunoscut* (de care n-a mai fost vorba înainte) *este considerat în raport de implicaţie reciprocă cu atributul său genitival.*

Verificăm cele două reguli prin analiza unor enunţuri ca *avionul unui ţăran* (!) sau *motocicleta împăratului* (!). Aceste enunţuri par nefireşti întrucît prezintă cele două obiecte *avion — ţăran* respectiv *motocicletă — împărat,* ca aflîndu-se în raporturi de implicaţie reciprocă, ca şi cînd ar fi un lucru obişnuit pentru un ţăran să aibă avion sau pentru un împărat — motocicletă.

Lexical şi gramatical

§ 92. Relaţia de posesie între două obiecte se poate exprima în două feluri: *lexical: ţăranul are un cal, ţăranul are un avion* şi *gramatical: calul ţăranului.*[65] Prin mijloace lexicale relaţia de posesie poate fi stabilită fără alte restricţii decît cele impuse de coerenţă şi verosimilitate. Din acest mod de exprimare a posesiei nu se poate deduce nimic cu privire la natura raportului de posesie dintre cele două obiecte.

Prin mijloace gramaticale este exprimată relaţia de posesie între substantive pe care conştiinţa socială a vorbitorilor le înregistrează ca frecvent aflate în acest raport.

Adică, [C. 18] prin mijloace lexicale putem exprima relaţia de posesie între obiecte de orice fel, pe cînd prin mijloace gramaticale nu putem exprima decît relaţii de

---

[65] Avem în vedere modul de exprimare a acestui raport pentru prima oară într-un text. Faptul că după *un ţăran avea un avion* folosirea genitivului *(avionul ţăranului)* e posibilă fără a ne mai şoca nu ne interesează, nedovedind nimic împotriva celor susţinute.

Scanned with OKEN Scanner

posesie „social-acceptate", am zice[66]. Cînd raportul de posesie se stabileşte între obiecte pe care conştiinţa vorbitorilor nu le-a înregistrat ca termeni ai unui asemenea raport exprimarea gramaticală trebuie „pregătită", precedată de exprimarea lexicală a raportului „genitival": *un ţăran avea un avion. Avionul ţăranului* . . .

Prin formularea *avionul unui ţăran,* în paradigma cuvintelor care în mod obişnuit pot figura ca elemente determinate ale atributului *unui ţăran* este introdus *avionul,* cu totul neaşteptat. Efectul unor asemenea construcţii ar putea conveni de minune scriitorilor. Din păcate nu putem exemplifica folosirea de către scriitori a acestei posibilităţi pe care le-o oferă structura gramaticală a limbii române.

§ 93. Dintre cele patru tipuri de enunţuri în care poate să apară un atribut substantival genitival — (1), (2), (4) şi (5) — numai unul s-a dovedit conform premiselor teoretice propuse iniţial (tipul *calul ţăranului*). Celelalte enunţuri, teoretic nejustificate, s-au dovedit posibile (capabile de a avea un sens) în urma unor deplasări de valori pe care cu greu le-am fi putut prevedea în construcţia teoretică aprioric concepută:

— *un (o)* devine adjectiv pronominal nehotărît;

— datorită relaţiilor de implicaţie reciprocă existente între substantivele determinate şi atributele lor genitivale, articolul hotărît poate apărea la substantivele determinate chiar dacă acestea denumesc obiecte necunoscute;

— capacitatea atributelor genitivale articulate nehotărît de a califica[67], apropiindu-se, ca valoare, în aceste situaţii de substantivele nearticulate.

Aceste „deplasări" în sensul şi valoarea unor elemente lingvistice ilustrează elasticitatea regulilor limbii, adap-

[66] Tot „social-acceptate" considerăm şi acele sensuri sau relaţii din realitatea extralingvistică a căror exprimare a fost gramaticalizată, fapt ce denotă importanţa deosebită pe care vorbitorii au dat-o relaţiei respective. Aceste sensuri şi relaţii le numim categorii gramaticale. În cele comentate aici, însă, avem în vedere nu faptul de a exprima gramatical relaţia de posesie, ci faptul că în anumite situaţii, cînd e vorba de a pune în această relaţie anumite obiecte, exprimarea gramaticală a posesiei se face cu unele restricţii şi condiţionări, altminteri, la nivelul lexicului, inexistente.

[67] Aceleaşi atribute pot avea şi o valoare circumstanţială: *X, căruia îi plac dulciurile, s-a însurat cu o fată a unui cofetar.*

Scanned with OKEN Scanner

tabilitatea acesteia la situaţiile reale deosebit de diverse cărora le face faţă în actul de comunicare. Aceste situaţii concrete, particulare, prin infinita lor diversitate nu pot fi toate prinse în reţeaua de reguli limitate numeric, a căror constituire s-a făcut în ordinea frecvenţei situaţiilor tip care au determinat alcătuirea semnificaţiilor gramaticale sau lexicale.

§ 94. [C. 19] **Schema.** Neconcordanţa dintre realitatea lingvistică şi presupunerile pe care le poate face cercetătorul nu dovedeşte inutilitatea acestor presupuneri, ci relevă numai complexitatea situaţiilor ce rezultă din funcţionarea limbii ca mijloc de comunicare. „Abaterile" limbii de la modelele presupuse, deduse, nu duc la anularea acestora, căci în anumite situaţii tocmai ele sînt cele pe care limba însăşi le „recunoaşte" ca *modele* unice. În acest sens am vedea o legătură între prezenţa articolului la prepoziţiile care se construiesc cu genitivul şi faptul că singurul tip de enunţ *teoretic* acceptabil este tipul (1) — substantiv articulat hotărît + substantiv articulat hotărît în genitiv: *calul ţăranului.*

Prepoziţiile care se construiesc cu genitivul sînt articulate hotărît, iar cele care se construiesc cu dativul sînt nearticulate. Nearticulate sînt şi substantivele care au atribute în dativ. Aşadar, după tipul *substantiv nearticulat + substantiv în dativ,* avem *prepoziţii nearticulate + substantiv în dativ.* La fel, *prepoziţii articulate hotărît + substantiv în genitiv* este o construcţie după tipul (1), *substantiv articulat hotărît + substantiv în genitiv.* Or acesta este tipul teoretic cel mai acceptabil presupus de noi, ceea ce dovedeşte că presupunerea noastră a fost justă şi utilă.[68]

---

[68] Dar în felul acesta s-ar părea că nu demonstrăm decît faptul că enunţurile de tipul (4) şi (5) — în care substantivele determinate apar articulate nehotărît, în timp ce prepoziţiile care cer genitivul sînt toate articulate hotărît — se află la periferia structurii gramaticale. Prepoziţiile care se construiesc cu genitivul pot introduce şi substantive articulate nehotărît: *împotriva unui ţăran.* Dar acest enunţ nu poate fi considerat ca urmînd schema tipului (2) *(calul unui ţăran),* pentru că aici, cum am văzut, substantivele articulate hotărît au valoare de nume nedefinite, enunţurile de tipul (2) fiind, în cele din urmă, variantă a celor de tipul (5). Dacă am avea un enunţ de tipul (2) în care substan-

Scanned with OKEN Scanner

În ce privește unele prepoziții articulate care se construiesc și cu dativul: *înapoia-(mi), îndărătu-(mi),* avem articol din alte motive:

— cu rol de vocală de legătură, cerută de forma atonă a pronumelui și de consoana finală *-i* (semivocală) și *-t.*

— forma nearticulată feminină *-ă,* întîlnită la alte prepoziții, nu se poate folosi în cazul lui *înapoi* întrucît în limba română *-ă* nu apare după *i* vocalic ori consonantic.

Așijderea, substantivele compuse de tipul substantiv + substantiv în genitiv sînt articulate hotărît (atît elementul regent cît și cel determinant): *ciuboțica cucului, traista ciobanului, floarea-soarelui.* Aflate deci în situația de a se fixa la una din combinațiile posibile (vezi mai sus, § 80 și 91); aceste cuvinte compuse au ales structura cea mai frecventă și mai „normală": substantiv articulat hotărît în genitiv: *o traista ciobanului, din floarea-soarelui s-a făcut ciuboțica cucului.*

Regăsim *schema* și în alte situații: de pildă, poziția adverbului și complementului direct este, de cele mai multe ori, după verbul regent, putînd sta însă și înaintea acestuia. Ordinea devine fixă, netolerînd vreo abatere, în construcțiile derivate (prin substantivarea verbului), iar această ordine este identică celei pe care intuiția noastră o consideră a fi cea „obișnuită": *înainte merge, merge înainte,* dar numai *mersul înainte, acordă ajutor popoarelor, acordă popoarelor ajutor, ajutor acordă popoarelor* etc., dar numai *acordarea de ajutor popoarelor.*

Determinanții substantivului pot sta și înaintea acestuia. Dar cînd un asemenea determinant — articolul hotărît — a trebuit să „aleagă", să se „fixeze" la o singură poziție, devenind imobil, limba a ales poziția cea mai des folosită a determinanților, respectînd, așadar, *schema.*

Exemple se mai pot adăuga, noi înșine vom reveni cu altele. Deci ce este „schema"? Ar fi acel tipar sau model pe care însăși limba îl „recunoaște" ca fiind cel mai frecvent sau cel mai firesc. Și îl „recunoaște" anume prin

---

tivul articulat hotărît să aibă și valoare de nume definit, atunci toată teoria noastră ar cădea. Pentru un enunț ca *lupta împotriva unei fiare* amintim că ne limităm la substantivele nume de obiecte, ființe etc., cele care realizează propriu-zis substantivitatea. *Lupta* nu este un substantiv propriu-zis.

Scanned with OKEN Scanner

aceea că din mai multe modele concurente (sinonime sau cvasi-sinonime) limba „folosește", urmează unul singur în construcțiile derivate, rezultate prin aplicarea unei transformări sau altcum.

§ 95. Legătura dintre articularea prepozițiilor și modelul după care se face această articulare este evident în cazul unei prepoziții ca *asupra,* care se construiește cu genitivul *(o privire asupra trecutului)* și care, atunci cînd este urmată de un dativ, capătă forma nearticulată:

„Astfel zise lin pădurea
Bolți *asupră*-mi clătinînd."

Deosebirea între cele două modele ne este familiară din cunoscutul cîntec școlăresc:

„A venit vacanța
Cu trenul din Franța
Moarte profesorilor
Dărîmarea școlilor".

În aceste situații articolul a fost interpretat numai cu „rolul de a distinge prepoziția de adverb"[69]. S-ar putea să fie vorba mai curînd de obligativitatea articolului hotărît înaintea unui genitiv. Căci de pericolul confuziei între prepoziție și adverb *(înaintea* și *înainte)* nu poate fi vorba, genitivul, obligatoriu după prepoziții, nu apare niciodată după adverb. În plus, prepoziții ca *deasupra* ș.a. sînt identice cu adverbul corespunzător, și aceasta nu afectează comunicarea, iar alte prepoziții articulate construite cu genitivul nu au corespondent adverbial (*asupra, contra* și altele).

Articularea adverbului (devenit astfel prepoziție) înaintea unui substantiv în genitiv este conformă, așa cum am văzut, regulilor de articulare, teoretic și aprioric stabilite, cu privire la relația *substantiv — substantiv în genitiv,* reguli care, în principal, stabilesc imposibilitatea determinării prin genitiv a unui substantiv articulat nehotărît sau nearticulat[70].

---

[69] Vezi *Structura morfologică a limbii române,* p. 167.

[70] Vezi și F. Ciobanu, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale* în SG, II, p. 96: „Pentru a putea fi legat de substantivul pe lîngă care era așezat și față de care juca rol de prepoziție, adverbul pe de o parte a primit articol, fapt care dovedește că din punct de vedere morfologic era considerat ca un substantiv determinat de alt substantiv, iar pe de alta a fost întovărășit de prepoziții, mai ales prepoziția *de*".

Scanned with OKEN Scanner

Interesant e că aceleaşi adverbe urmate de prepoziţia *de*, nu se mai articulează (*înainte de* etc.). Vom vedea mai jos (§ 97) că aceasta este singura prepoziţie care precedă atribute substantivale care pot determina substantive nearticulate, atît ca formă, cît şi ca valoare, confirmînd astfel cele susţinute de noi cu privire la funcţionarea în limbă a unor „scheme".

§ 96. Am constatat, aşadar, existenţa mai multor tipuri de enunţuri în care poate să apară atributul genitival. Deductiv (prin examenul compatibilităţii dintre funcţia de atribut substantival genitival şi valorile articolului) şi intuitiv (sic!) (e vorba în primul rînd de intuirea unor deosebiri privitoare la frecvenţa celor patru tipuri de atribute) am considerat că numai unul dintre aceste tipuri satisface condiţiile funcţiei sintactice de atribut substantival.

Am mai constatat, fapt ce ni se pare de o importanţă teoretică aparte, că atunci cînd dintre aceste construcţii structural diferite urmează să fie copiată numai una, după modelul căreia să se obţină, ca un reflex, o construcţie derivată relativ fixată, tipul de enunţ care s-a impus în limbă a fost cel propus de noi ca fiind cel mai important şi cel mai reprezentativ, cel mai „logic". Ceea ce ni se pare că dovedeşte justeţea socotelilor făcute de noi, consensul lor cu „socotelile" pe care şi le-a făcut şi limba română atunci cînd a impus, de pildă, articularea hotărîtă a prepoziţiilor ce se construiesc cu genitivul. În cele din urmă asemenea confirmări justifică însăşi încercarea de a face gramatica raţională a unei limbi.

Atributul substantival prepoziţional

§ 97. Vom urmări, la fiecare prepoziţie în parte, ce tipuri de atribute sînt posibile.

În acest capitol ne interesează ce relaţii pot exista între două substantive nume de obiecte, relaţii pe baza cărora acestea sînt identificabile sau calificabile unele prin altele, lucru ce ni se pare interesant şi demn de a fi studiat nu numai din punct de vedere lingvistic. De aceea nu vom lua în discuţie enunţurile în care substantivul determinat provine dintr-un verb, întrucît atributul prepoziţional reprezintă în acest caz fostul complement cir-

Scanned with OKEN Scanner

cumstanțial al verbului substantivizat. Din același motiv nu ne interesează prepozițiile care introduc atribute numai pe lîngă substantive nume de acțiuni sau provenite din verbe.

Prepoziția DE apare în enunțuri de tipul (3), (6), și (9): *casa de lemn, o casă de lemn, casa de lemn de brad* (construcția de tipul (9) este *lemn de brad*). Din ultimul exemplu se vede și că substantivele precedate de această prepoziție, ca atribute, nu se articulează nici dacă, la rîndul lor, primesc o determinare (vezi § 160). Așadar, atributele substantivale precedate de prepoziția *de* sînt nearticulate, avînd și valoare adjectivală (vezi și proba înlocuirii prin pronume personal, imposibilă). Sînt atribute de calificare.

§ 98. *Prepoziția DIN* introduce substantive care nu pot fi atribute ale unor substantive articulate nehotărît *(o casă din pădure* (!) și care se articulează dacă le determinăm prin alt atribut *(casa din pădurea de brad)*. Așadar, deși substantivele precedate de această prepoziție apar, de regulă, nearticulate, ele au valoare de nume definit. Cu alte cuvinte, prepoziția *din* apare numai în enunțuri de tipul (1).

S-ar putea obiecta că *din* poate selecta și valoarea de nearticulat — tipul (3) sau (6) — deoarece în *casa din lemn de brad* sau *o casă din lemn de brad* substantivul *lemn,* deși determinat de un atribut, rămîne nearticulat. Considerăm, însă, că în asemenea enunțuri *din* este sinonim cu *de* și mai corect ar fi să vorbim de două prepoziții *din,* omonime: din_1 — sinonim cu *de,* din_2 — cu sensul „de este în", „care este în". Consecințele gramaticale constatate ne obligă să vedem nu două sensuri deosebite ale aceluiași cuvînt, ci două cuvinte, două prepoziții, așadar.

Cînd un substantiv determinat de un atribut substantival precedat de prepoziția *din*[71] se articulează nehotărît, avem, ca și în cazul atributelor genitivale de tipul (4), *un (o)* adjectiv nehotărît:

o casă din pădure = una din casele pădurii
o cărare din pădure = una din cărările pădurii

În enunțul *o floare din pădure* nu putem, totuși, considera pe *o* adjectiv nehotărît. Credem că într-un ase-

[71] Se înțelege că în continuare este vorba de prepoziția din_2.

Scanned with OKEN Scanner

menea enunț înaintea prepoziției se subînțelege un participiu, atributul fiind în fapt complementul acestuia: *o floare (luată) din pădure*. Că trebuie subînțeles un participiu al unui verb care să arate separarea, desprinderea, ne-o dovedește faptul că dacă folosim ca determinat al atributului numele unui obiect care nu poate fi desprins din locul indicat prin atribut, comunicarea este absurdă: *am o floare din pădure* față de *am o casă din pădure* (!).

În enunțuri de tipul (5), funcția de complement circumstanțial a substantivelor precedate de *din (dintr-o)* este mai evidentă: *am o floare din(tr-o) grădină (am luat o floare dintr-o grădină* — sau *am o floare luată dintr-o grădină)* față de *am o casă dintr-o pădure* (!)

Așadar, în enunțuri de tipul (4) și (5) construite cu prepoziția *din* numai aparent avem de-a face cu atribute, aceste tipuri de enunț fiind, deci, incompatibile cu sensul prepoziției *din*. Formal, asemenea enunțuri sînt posibile dacă îndeplinesc condiția ca substantivele determinate prin atribute precedate de prepoziția *din* să denumească obiecte mobile, transportabile dintr-un loc în altul, ceea ce dovedește că în fapt atributul este, în asemenea enunțuri, complement circumstanțial de loc, al unui participiu subînțeles.

Prin indicarea locului unde se află un obiect putem identifica acel obiect, dar nu-l putem califica. De aceea sînt posibile, în cazul prepoziției *din*, numai enunțuri de tipul (1).

§ 99 *Prepoziția DE LA* este în aceeași situație, admițînd numai enunțuri de tipul (1). În *am un măr de la munte* se subînțelege un participiu, *adus*, de pildă, care „evită" determinarea unui substantiv articulat nehotărît. Acest participiu nu mai poate fi subînțeles cînd determinatul este nume de obiect netransportabil, obținîndu-se, astfel, din nou un enunț nereperabil: *am o casă de la munte* (!)

Prepoziția DINTRE. Precedă și ea numai valoarea de articulat hotărît: *locuiesc în casa dintre brazi*. În *locuiesc într-o casă dintre brazi*, formulare oricum neobișnuită, tot nu avem articol nehotărît. Un asemenea enunț este

Scanned with OKEN Scanner

posibil dacă *„între brazi“* este un loc deja cunoscut sau pe care receptorul mesajului îl poate privi în chiar momentul comunicării.

Prepoziția DE DUPĂ nu admite nici ea decît enunțuri de tipul (1).

§ 100. *Prepozițiile CU și FĂRĂ.* Amîndouă precedă atribute calificative (determinante ale unui substantiv articulat hotărît ori nehotărît sau nearticulat): *un sat cu popă, satul cu popă catolic, un sat fără popă, satul fără popă catolic.* Faptul că, determinate printr-un atribut, substantivele precedate de *cu* sau *fără* nu se articulează, dovedește că aceste substantive au valoare adjectivală, concordantă cu tipurile de enunțuri de mai sus: (3), (6).

În enunțuri de tipul (2) *satul cu un popă,* (5) *un sat cu un popă* sau (8) *W. a ajuns sat cu un popă* nu avem articol, ci numeral. (Asemenea enunțuri ar „suna“ mai bine dacă am adăuga, după numeral, adjectivul *singur: satul cu un singur popă* etc., tocmai pentru că *un* este numeral).

În aceleași enunțuri, prepoziția *fără* cere precedarea articolului nehotărît prin *nici,* ceea ce dovedește, de asemenea, că nu avem de-a face propriu-zis cu un articol nehotărît.

Enunțurile de tipul (9) sînt rare: *W. a ajuns sat cu (fără) popă.*

Prepoziția *cu,* însă, poate preceda și atribute de identificare. În acest caz, substantivul atribut de identificare se articulează hotărît, pentru a nu se confunda cu atributul de calificare: *omul cu mîrțoaga, femeia cu cățelul.* Aceste atribute nu pot să apară, așa cum am convenit și teoretic, pe lîngă substantive articulate nehotărît: *o femeie cu cățelul* (!)

§ 101. *Prepoziția DESPRE* o găsim în enunțuri de tipul (1), (4) și (5). În enunțuri de tipul (1) și (4) substantivul precedat de această prepoziție nu se articulează hotărît decît dacă este urmat de un atribut, ceea ce dovedește că are valoare de nume definit și că, deci, enunțurile respective aparțin într-adevăr tipurilor (1) *(cartea*

Scanned with OKEN Scanner

despre elefant — cartea despre elefantul african) și (4) *(o carte despre elefant — o carte despre elefantul african).*

În enunțuri de tipul (2) *(cartea despre un filozof)* formularea pare destul de forțată, întrucît prin referința la un obiect necunoscut *(un filozof)* nu avem cum identifica un obiect cunoscut *(cartea).* Formularea este mai puțin forțată sau chiar deloc în enunțuri de tipul (5) *(o carte despre un filozof).*

Să observăm, însă, că asemenea atribute nu spun nimic despre *carte* ca *obiect (groasă, cartonată* etc), ci ele privesc conținutul acesteia ca purtătoare a unui mesaj, a unei informații. Se poate observa că puține sînt substantivele care pot fi determinate de atribute prepoziționale construite cu *despre: o floare despre . . .* (!), *un prieten despre . . .* (!) și că aceste substantive sînt, semantic, dacă nu și etimologic, legate de verbe *dicendi* sau, mai potrivit, verbe *referendi: a spune, a povesti, a-și aminti, a scrie, a citi* etc., *veste, știre, amintire, scrisoare, povestire, istorie* etc. De aceea, atributele introduse prin această prepoziție au și ceva din „comportamentul" unor complemente indirecte, ceea ce, la origine, și sînt. Ar trebui să ne intereseze mai puțin, prin ele nerealizîndu-se ceea ce ne-a preocupat de la bun început să înțelegem: *cum prin referința la un obiect putem identifica sau califica alt obiect.*

Pentru a conchide asupra articulării substantivelor în rol de atribut, să adunăm într-un tabel toate observațiile făcute pînă aici, spre a avea o vedere cuprinzătoare asupra problemei (vezi tabelul alăturat).

§ 101. Cîteva lămuriri privind „citirea" tabelului alăturat:

— V și F semnifică *valoarea,* respectiv *forma* corespunzătoare tipului de enunț. Cînd există concordanță între valoare și formă semnul (+) apare în dreptul unui tip de enunț, atît la V, cît și la F.

— în caz de neconcordanță între valoare și formă, semnul (+) apare numai la rubrica F cînd tipul respectiv de enunț se realizează numai formal, valoarea propriu-zisă a vreunuia dintre substantive fiind alta, proprie ti-

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul nr. 1

Tip enunț	Felul atributului / Structura enunțului		în genitiv	de (din$_1$)	din	de la	dintre	de după	cu	fără	despre
1	substantiv art. hotărît + *subst. art. hotărît*	V	+		+	+	+	+	+		+
		F	+		(3)	(3)	(3)	(3)	+		(3)
2	substantiv art. hot. + *subst. art. nehotărît*	V	(5)						numeral	numeral	
		F	+						+	+	
3	Substantiv art. hotărît + *subst. nearticulat*	V		+	(1)	(1)	(1)	(1)	+	+	(1)
		F		+	+	+	+	+	+	+	+
4	substantiv art. nehot. + *subst. art. hotărît*	V	(a)+		(a) +	(a) +	(a) +	(a) +			+
		F	(a)+		(a)(6)	(a)(6)	(a)(6)	(a)(6)			(6)
5	substantiv art. nehot. + *subst. art. nehotărît*	V	+		c.c.l.	c.c.l.		c.c.l.	numeral	numeral	+
		F	+		+	+		+	+	+	+
6	substantiv art. nehot. + *subst. nearticulat*	V		+	(a)(4)	(a)(4)	(a)(4)	(a)(4)	+	+	
		F		+	(a) +	(a) +	(a) +	(a) +	+	+	
7	substantiv nearticulat + *subst. art. hotărît*	V	+								
		F	+								
8	substantiv nearticulat + *subst. art. nehotărît*	V	+						numeral	numeral	
		F	+						+	+	
9	substantiv nearticulat + *subst. nearticulat*	V		+					+	+	
		F		+					+	+	

Scanned with OKEN Scanner

pului de enunț al cărui număr este trecut în dreptul lui V. Astfel, notația

3	V	(1)
	F	+

se citește în felul următor: în enunțul de tipul (3) substantivele au valoarea corespunzătoare enunțului de tipul (1), adică substantivul nearticulat are valoare de nume definit: *casa din pădure*. Se citește la fel notația

1	V	+
	F	3)

adică enunțul în care se realizează valorile corespunzătoare tipului (1) formal ține de tipul (3): *pădure* are valoare de nume definit, deși e nearticulat.

— notația (a) marchează faptul că în enunțurile respective articolul nehotărît de la substantivul *determinat* este, în fapt, adjectiv nehotărît. Alături am pus semnul (+) pentru a marca realizarea valorii (sau formei) *atributului* — care ne interesează în primul rînd, chiar dacă enunțul, în întregime, nu se încadrează în tiparul respectiv.

Astfel, notația

6	V	(a)(4)
	F	(a)+

se citește astfel: articolul nehotărît care apare la substantivul determinat este, de fapt, adjectiv nehotărît, (a). Substantivul determinat (atributul) nearticulat are valoarea din cadrul structurii (4), adică de nume definit, corespondentă articolului hotărît: *am o floare din grădină = am o floare luată din grădină*.

— valorile de numeral și de complement circumstanțial de loc nu le-am trecut între paranteze pentru că ele privesc substantivul determinant, cel care aparent este atribut (în realitate fiind complement circumstanțial de loc) articulat nehotărît (în fapt fiind determinat printr-un numeral).

Scanned with OKEN Scanner

§ 103. În tabelul de mai sus, *din punctul de vedere al valorii* substantivelor atribute se observă următoarele:

1. Cele mai numeroase sînt atributele de identificare *(valoare de nume definit),* ceea ce și teoretic era previzibil. Apare de 14 ori.

Valoarea adjectivală (la substantive nearticulate) apare și ea des, lucru de asemenea firesc. Apare de 9 ori, ca atribut de calificare.

Valoarea de nume nedefinit, pe care am considerat-o, însă înainte de cercetarea faptelor, incompatibilă cu funcția de atribut, apare, totuși, de trei ori. Nu niciodată, cum ne așteptam, petrecîndu-se un lucru mai greu de prevăzut la examenul pur teoretic și deductiv: posibilitatea de a exprima o însușire prin referirea la un substantiv articulat nehotărît.

2. Inventarul opozițiilor e ușor de urmărit pe același tabel. Opoziția articulat hotărît/articulat nehotărît apare la acele prepoziții care realizează enunțurile de tipul (1) și (2) sau tipul (4) și (5) ori (7) și (8). Opoziția articulat hotărît/nearticulat presupune realizarea enunțurilor de tipul (1) și (3) sau (4)/(6) ori (7)/(9). Opoziția articulat nehotărît/nearticulat: (2)/(3) sau (5)/(6), (8)/(9).

Opoziția *articulat hotărît — nearticulat*[72] se realizează o singură dată, la atributele prepoziționale introduse prin *cu,* care realizează deopotrivă enunțuri de tipul (1) și (3). Mai mult decît atît, după cum s-a văzut, nici nu e sigur (exemplele, în orice caz, sînt greu de găsit) că opoziția se poate realiza în același context și la aceleași substantive.

Opoziția *articulat hotărît — articulat nehotărît* se realizează de trei ori: de două ori la atributul genitival (4)/(5) și (7)/(8) și o dată la atributul prepozițional construit cu *despre,* ceea ce reprezintă maximum posibil, dat fiind că valoarea de nume nedefinit apare numai de trei ori.

Opoziția *articulat nehotărît — nearticulat* nu se realizează niciodată.

§ 104. *Din punctul de vedere al formei* substantivelor atribute observăm că numai 36 de enunțuri, din 81 teoretic posibile, se realizează (notate cu + la rubrica F).

---

[72] Deși nu folosim denumirea specială a valorilor, la acest paragraf avem în vedere opoziția între *valorile* corespunzătoare formelor nominale.

Scanned with OKEN Scanner

Dintre aceste 36 se mai pot scădea cele şase enunţuri în care la substantivul articulat nehotărît avem de-a face, de fapt, cu *un (o)* numeral, precum şi alte nouă enunţuri în care acelaşi articol nehotărît este propriu-zis adjectiv nehotărît. Rămîn astfel 21 de enunţuri în care avem de 14 ori atribute nearticulate, de 3 ori articulate hotărît şi de 4 ori articulate nehotărît (reductibile aceste 4 la 3, dat fiind că atributul genitival de tipul (2) este, în fapt, de tipul (5). Precum se vede, cele mai multe sînt atribute nearticulate (din cauza nearticulării substantivelor cu valoare de nume definit după prepoziţie): tipul (3) şi (6). Enunţurile de tipul (5) sînt aparent şapte: în trei însă avem complemente circumstanţiale de loc, iar în alte două avem numeral (sau adjectiv nehotărît).

Opoziţia articulat hotărît — nearticulat apare o singură dată. Tot la prepoziţia *cu*.

Opoziţia articulat hotărît — articulat nehotărît se realizează de două (trei) ori, la atributul genitival.

Opoziţia articulat nehotărît — nearticulat nu se realizează niciodată.

Ţinînd seamă de faptul că substantivele nearticulate apar ca atribute de 14 ori stabilind o singură opoziţie, iar cele articulate hotărît de 3 ori, intrînd în 3 opoziţii, cele articulate nehotărît de 3 ori, stabilind 2 opoziţii, putem spune pe de o parte că opoziţia articulat hotărît — nehotărît, în cifre relative îndeosebi, este cea mai importantă, iar pe de alta că forma articulat hotărît reprezintă elementul cel mai important din inventarul de forme ale articolului.

§ 105. În privinţa corespondenţei valoare — formă:

1. Forma *articulat hotărît* exprimă întotdeauna valoarea de nume definit, cu excepţia substantivului determinat din enunţurile de tipul (2), genitival, cînd se produce un fapt cu totul rar în gramatica articolului: substantivul articulat hotărît are valoare de nume nedefinit: *haina unui ofiţer = o haină a unui ofiţer*. Caracterul cu totul excepţional al acestei abateri vine oarecum în sprijinul ideii că la originea acestei construcţii s-ar afla o greşeală de codificare.

Forma *articulat nehotărît* exprimă, pe lîngă valoarea de nume nedefinit şi altele (cînd articolul nehotărît este, de fapt, adjectiv nehotărît sau numeral). Uneori chiar o

Scanned with OKEN Scanner

valoare apropiată de cea adjectivală (vezi atributul genitival, tipul (2), (5) și (8).[73]

Forma *nearticulat* exprimă valoarea de adjectiv în jumătate din cazuri, în rest avînd valoare de nume definit.

2. Valoarea de nume definit este exprimată prin substantive articulate hotărît în patru din cele 14 apariții ale sale. În rest întîlnim pentru a marca această valoare forma de substantiv nearticulat.

Valoarea de nume nedefinit se exprimă prin articol nehotărît și, o singură dată, prin articolul hotărît.

Valoarea de adjectiv se exprimă numai prin substantive nearticulate.

Apoziția

§ 106. Este partea de vorbire în cadrul căreia se realizează cel mai bine opozițiile din sistemul articolului, în condițiile unei coincidențe totale a valorilor cu formele corespunzătoare:

Popescu, inginer și director totodată al fabricii, zise ...
Popescu, un inginer, zise ...
Popescu, inginerul, zise ...

Dintre toate părțile de propoziție, apoziția este cea mai apropiată în chip sistematic de funcția metalingvistică. (Semnificativă, în acest sens, este și etimologia lui *anume* și, probabil, *adică*[74], adverbele prin care adeseori sînt introduse apozițiile.)

Această coincidență (a faptului că prin apoziție se realizează funcția metalingvistică a limbajului și a faptului că la apoziție sistemul articolului se manifestă nestingherit, fără deformări) o luăm în sprijinul ideii că apariția și existența articolului trebuie pusă totuși în legătură cu

---

[73] De remarcat că substantivele articulate nehotărît au o valoare apropiată de cea adjectivală atunci cînd sînt în cazul genitiv, situație în care substantivele nearticulate nu se pot afla, în mod normal, niciodată (vezi și cap. IV, § 206). Oare nu ar putea fi aceasta o altă explicație — sau măcar s-o completeze pe cea dată la § 83 — pentru deplasarea de sens a valorii substantivelor articulate nehotărît?

[74] [C, 20] *adică* < *ad* + *dicat*, cu *d* păstrat datorită geminării sale: *ad* + *dicat*, *addicat** > *adică*. Această ipoteză pare a fi confirmată de existența în graiul oltenesc a unui *ozîcă*, cu sensul „adică", frecvent întîlnit la Marin Sorescu, de pildă.

Scanned with OKEN Scanner

sporirea funcției metalingvistice a limbajului (vezi cap. IV și V), cu creșterea conștiinței (meta)lingvistice a vorbitorilor.

Rolul explicativ al apoziției este să suplinească insuficiența codului, a cunoașterii codului (inventarului) lexical, în condițiile în care unele substantive ajung în primul rînd să desemneze, și nu să semnifice (doar). Aceste substantive ajung să aibă nevoie de explicații, de apoziție. Și credem că e vorba tocmai de acele substantive care sînt compatibile cu valorile articolului, capabile deopotrivă să semnifice și să desemneze, să identifice. Mai ales pe lîngă acestea vom întîlni apoziții. Și în primul rînd pe lîngă numele proprii. Dovadă — frecvența mică a apoziției pe lîngă substantivele articulate nehotărît sau nearticulate. Astfel, făcînd în acest sens o statistică sumară, pe exemplele de apoziție date în capitolul respectiv din GA, pe care o putem lua drept „martor" neutru, imparțial, constatăm că din vreo cincizeci de apoziții numai trei apar pe lîngă substantive articulate nehotărît și nici una pe lîngă substantive nearticulate. Restul determină substantive articulate hotărît, pronume personale și nume proprii.

În ce privește felul substantivelor, atît cele regente, cît și apozițiile, sînt de cele mai multe ori substantive propriu-zise. Apariția în amîndouă pozițiile (atît ca termen regent, cît și ca apoziție) a substantivelor nume proprii sau a pronumelor, personale, cel mai adesea, vine în sprijinul celor de mai sus. În GA, toate exemplele de apoziție conțin numai substantive propriu-zise, substantive nume proprii sau pronume.

Complementul direct

§ 107. „Complementul direct este partea de propoziție care determină un verb sau o interjecție indicînd obiectul asupra căruia se exercită o acțiune sau care este rezultatul unei acțiuni".

Conform definițiilor urmează că în această funcție vom avea numai substantive cu valoare de nume, definite sau nedefinite: *să-ți dau capra și să-mi dai gîsca, găina s-a ouat un ou.* Complementele directe precedate de prepo-

Scanned with OKEN Scanner

ziția *pe* sînt nearticulate și au valoare de nume definit: *L-am văzut pe profesor — L-am văzut pe profesorul de română.*

Excepții

§ 108. Substantivele nume de materie au, cum deja s-a văzut, un regim special de articulare și, așa cum am stabilit, nu le luăm prea mult în considerație atunci cînd încercăm să descriem, în principiile sale, funcționarea articolului. Le pomenim din nou însă, deoarece, mai ales în funcția de complement direct, se constată, la aceste substantive, un fapt interesant. Și anume, o serie de substantive au sensul de nume de materie sau de nume de obiect, după cum sînt nearticulate sau articulate hotărît: *mănînc miel / mănînc mielul, caut pîine / caut pîinea, beau apă / beau apa, poftim tort / poftim tortul* etc. La unele dintre aceste substantive, prin prezența articolului (hotărît) sau absența articolului distingem mai curînd între o cantitate determinată *(beau apa)* și una nedeterminată *(beau apă)* (vezi și Apendice I).

Așadar, din opozițiile *mănînc miel* (*porc* etc.) / *mănînc mielul* (*porcul* etc.), în general prin jocul articulării și al nearticulării unor nume de animale, româna poate să facă (și ea) distincția între obiecte și materie aproape ca în engleză: *pig/pork, cow/beef* etc. Deosebirea este doar în procedee: româna uzează în acest scop *numai* de procedee gramaticale. Aceste substantive, la singular, acceptă pe *niște* partitiv: *niște miel, niște pîine*. La plural, *niște* devine articol nehotărît propriu-zis, iar substantivele nu mai denumesc materia, ci obiectul: *niște miei, niște pîini* etc. Așadar, ca nume de materie aceste substantive sînt *singularia tantum*, și primesc articolul nehotărît partitiv *niște*, iar ca nume de obiecte se supun tratamentului comun: *un miel/niște miei.*

§ 109. Comparînd *spală rufe* cu *spală rufele* putem spune că în primul enunț e vorba de o acțiune frecventă *(„toată ziua spală rufe")*, constituind chiar meseria cuiva *(„cu ce se ocupă? Spală rufe")*, în timp ce prin *spală rufele* denumim o acțiune de moment. La fel *spală copii — spală copiii, crește copii — crește copiii, taie lemne — taie lemnele* ș.a.

Credem că în aceste enunțuri nu avem de-a face cu un substantiv nearticulat la plural cu valoare de nume ne-

Scanned with OKEN Scanner

definit, întrucît în *spală niște rufe* prezența formei articulate nehotărît trimite tot la o acțiune momentană, întîmplătoare.

De asemenea, nu este vorba nici de valoare adjectivală la aceste substantive, deși s-ar putea spune că există o legătură între acest sens al verbului (sensul de acțiune des repetată, zilnic, cu o durată nelimitată) și valoarea adjectivală, legătură care să explice nearticularea substantivului complement direct chiar dacă acesta nu denumește o însușire, ci un număr nedeterminat de obiecte. Complementele directe articulate (hotărît sau nehotărît) — ar putea susține cineva — impun duratei acțiunii o limită, limita conținutului lor referențial. Această limită dispare practic atunci cînd acțiunea este legată de speța obiectelor, al cărei conținut referențial este inepuizabil: *spală rufe, crește copii, taie lemne* etc.[75] Cu alte cuvinte, prin valoarea sa adjectivală substantivul trimite la calitatea de a aparține unei specii și prin asta, indirect, la întreaga specie, numeric nesfîrșită. De aceea, legînd durata unei acțiuni de un substantiv nearticulat cu valoare adjectivală aceasta, durata, ar deveni și ea nedeterminată.

Numai că în *spală rufe* substantivul nu are valoare adjectivală, ci denumește, evident, obiecte, fără a avea însă, precum am văzut, nici valoare de nume definit, nici de nume nedefinit. Ci o valoare *nouă,* probabil.

§ 110. Asupra corectitudinii observațiilor noastre avem totuși un motiv de îndoială: am luat în considerație substantive (nearticulate) la plural, ceea ce, cum am văzut mai sus, nu permite totdeauna degajarea corectă a teoriei articolului. De aceea, atît pentru ipoteza unei valori nominale noi, cît și pentru respingerea acesteia, e preferabil să luăm în considerație enunțuri în care substantivul suspect de o asemenea valoare să fie la singular.

Din analiza enunțurilor de tipul: (1) *(pe cap) purta pălărie, purta bască, purta șapcă* și (2) *purta coș* (!) față de (3) *purta un coș* s-ar părea că absența articolului la unele

---

[75] E drept că uneori putem să ne referim prin *spală rufe* și la o acțiune momentană. Ceea ce are însă importanță, menținînd valabilitatea comentariilor făcute mai sus și în continuare, este faptul că pentru acțiunea durativă, a cuiva care a făcut meserie din această acțiune, nu vom folosi niciodată articulat substantivul în funcția de complement direct, ci numai nearticulat — *spală rufe.*

Scanned with OKEN Scanner

complemente directe exprimă mai mult decît frecvența acțiunii care are drept obiect substantivul respectiv (a se compara *purta pălărie* cu (4) *purta o pălărie*), și, anume, poate exprima caracterul firesc, natural, normal, de aceea repetat, am zice chiar „social acceptat", al relației triple subiect-acțiune-obiect. De aceea, acțiunea de a purta un coș pe cap, nefirească, nu o putem exprima folosind forma nearticulată a complementului direct: *purta coș* (!). În schimb, enunțul în care apare forma articulată nehotărît este neutru, sub acest aspect, nu include nici o presupoziție referitoare la natura acțiunii respective. S-ar putea ca faptul de a purta pe cap un coș să fie nu chiar nefiresc, ci numai rar întîlnit. Presupoziția *firesc,* nu numai *frecvent,* care însoțește nearticularea unor complemente directe (mai ales cînd sînt la singular) rezultă și mai clar din enunțurile *mi-am cumpărat casă, mi-am cumpărat căruță, mi-am cumpărat cal,* dar *mi-am cumpărat lup* (!), deși merge *mi-am cumpărat un lup.* Pentru vorbitori faptul de a cumpăra un lup este mai degrabă nefiresc decît rar, iar enunțul *mi-am cumpărat lup* nu este corect întrucît prin nearticularea complementului direct se exprimă presupoziția că acțiunea respectivă este firească, ceea ce contrazice realitatea.[76]

Nici în aceste enunțuri nu se realizează, așadar, cele trei tipuri de opoziții decît formal, întrucît valoarea adjectivală nu apare niciodată. Ce valoare au aceste substantive nearticulate? Care este deosebirea dintre *poartă pălărie* și *poartă o pălărie,* între *și-a cumpărat cal* și *și-a cumpărat un cal?* Dificultatea de a găsi imediat un răspuns ne face să ne gîndim iar la existența unei valori nominale noi. E drept că din cele de mai sus, din constatarea că prezența articolului nehotărît înlătură presupoziția „firesc", „normal", „frecvent", nu putem deduce clar că avem o valoare nouă a substantivului nearticulat. Oricum, deosebirea dintre *purta bască* și *purta o bască* este evidentă și destul de „paralelă" cu deosebirea dintre *spală*

[76] Asemenea exemple ne fac să credem că lingvistica ar fi interesată să inventarieze nu numai fondul principal de cuvinte ori morfeme, ci și un „fond principal de gesturi și situații" din existența noastră cotidiană, componentă a experienței de viață ale cărei sedimente timpul le-a depus și într-o serie de structuri lingvistice.

Scanned with OKEN Scanner

rufe și *spală niște rufe*. Continuăm verificarea ipotezei unei valori nominale noi.

§ 111. Comparînd între ele enunțurile

(1) *Mi-am cumpărat mașină*
(2) *Mi-am cumpărat o mașină*
(3) *Mi-am vîndut mașina*
(4) *Mi-am vîndut mașină* (!)

s-ar părea că folosirea articolului, în cazul complementelor directe, depinde uneori și de sensul verbului regent. Am văzut deja (§ 65) că funcționează în limba română consensul, gramaticalizat, după care obiectele aflate în posesia unei persoane cunoscute sînt, prin aceasta, considerate și ele cunoscute. În enunțurile de mai sus, în (1) și (2) verbul *a cumpăra,* prin semnificația sa, indică *intrarea* unor obiecte în posesia unei persoane. De aceea substantivele respective pot fi articulate nehotărît sau nearticulate, chiar dacă posesorul e cunoscut. (Pentru deosebirea dintre (1) și (2), vezi mai jos.) În (3) și (4) sensul verbului — *a vinde* — presupunînd faptul posesiei ca anterior acțiunii verbului, substantivele, întrucît denumesc obiecte aflate deja în posesia cuiva, nu vor mai putea fi nearticulate sau articulate nehotărît (în *mi-am vîndut o mașină* se pare că *o* este adjectiv pronominal nehotărît — vezi și § 64).

S-ar putea spune, chiar cu titlu de obiecție, că în enunțurile de mai sus — (3) și (4) — posesia este indicată prin dativul posesiv și nu prin anterioritatea relației de posesie dedusă din sensul verbului. Dar tocmai semnificația diferită a celor două verbe face că în (1) și (2) *mi-* să fie complement indirect, iar în (3) și (4) să fie dativ posesiv, deci atribut.

În alți termeni, este vorba de o relație subiect-obiect care, după sensul verbului, deducem că este anterioară sau nu momentului cînd se produce acțiunea verbului. În cazul unei anteriorități a acestei relații față de verb se pare că e mai greu să folosim în funcția de complement direct substantive nearticulate sau chiar articulate nehotărît.

De aceea, se spune *îndur nevoi,* dar nu și *las nevoi* sau, mai ales, *îmi las nevoi* (!). Nu poți lăsa, părăsi, decît ceea ce deja ai. Iar ce ai e deja cunoscut, odată cu posesorul. La fel: *și-a luat nevastă* dar *și-a lăsat nevastă* (!) sau *și-a părăsit nevastă* (!). De asemenea, nu poți păstra

Scanned with OKEN Scanner

decît ceea ce ai, există deja. De aceea *păstrați liniștea*, dar *faceți liniște* și nu *faceți liniștea* (!), *redă culoarea*, dar *dă culoare* și nu *dă culoarea* (!).

§ 112. Nu se poate spune *și-a părăsit nevastă*, dar merge *și-a părăsit nevastă, casă, copii*. În al doilea enunț se remarcă o intonație anumită și faptul enumerării complementelor, ceea ce, la un loc, fac posibilă abaterea de la normă (*abaterea* constînd în folosirea substantivelor nearticulate în funcția de complement direct deși sînt determinate de un dativ posesiv, ceea ce, în mod *normal* atrage articularea hotărîtă a substantivelor respective).

Comparînd (1) *mi-am vîndut mașină, casă, tot și-am plecat; și-a părăsit nevastă, casă, copii* și (2) *mi-am vîndut mașina, casa, tot și-am plecat; și-a părăsit nevasta, casa, copiii* ne dăm ușor seama că numai (sau mai ales) enunțurile (1) realizează un efect aparte, prezentînd abandonarea ființelor și obiectelor respective ca pe un fapt excepțional, neobișnuit, contrar firii. Efectul este obținut prin nearticularea complementelor directe: *nevastă, copii, casă, mașină*. Aceste substantive, deși denumesc obiecte (chiar bine cunoscute), sînt nearticulate, ceea ce face ca identitatea obiectelor respective să se estompeze, reducîndu-se la faptul de a aparține unei anumite spețe, fapt care însă devine pregnant, scos în relief, adus în primul plan. Or tocmai faptul de a aparține unei anumite clase de obiecte față de care există, aș zice, o anumită atitudine socială, publică, face ca acțiunea de a abandona un obiect din speța respectivă să devină semnificativă în vreun fel. Am zice chiar că enunțurile (1) contează pe această „atitudine" în obținerea efectului scontat[77].

§ 113. Prin funcția anaforică și de identificare a articolului hotărît substantivele articulate hotărît se apropie foarte mult de numele propriu: *X și-a părăsit nevasta — X a părăsit-o pe Veturia*. În felul acesta, prin identificarea precisă a obiectului, sînt puse în prim plan acele particularități care atribuie obiectului respectiv o identitate distinctă de celelalte obiecte, care aparțin aceleiași spețe (sau alteia). De multe ori însă vorbitorul are nevoie

---

[77] Ceea ce poate fi verificat printr-un enunț ca ***mi-am vîndut cearșaf, ibric, brichetă*** care sună ciudat tocmai pentru că în cazul lui *cearșaf, ibric, brichetă* nu putem vorbi de o „poziție" sau „atitudine" cît de cît similară cu cea ușor de presupus față de *nevastă, copii, casă, mașină*.

Scanned with OKEN Scanner

să numească un obiect anumit şi-n acelaşi timp să insiste asupra calităţilor esenţiale ale obiectului, asupra acelor calităţi ce rezultă din apartenenţa sa la o clasă de obiecte. În acest scop nu va putea folosi formele articulate, prea mult centrate asupra individualităţii obiectului desemnat. În schimb, dacă contextul exclude valoarea adjectivală şi admite numai valoarea de nume, substantivul va putea fi cu succes folosit nearticulat pentru a denumi deopotrivă un obiect (ceea ce rezultă din contextul care cere numai valoare de nume), în acelaşi timp insistînd asupra calităţilor lui esenţiale, „asupra acelor calităţi ce rezultă din apartenenţa sa la o clasă de obiecte". Şi vorbitorul va spune *X şi-a părăsit nevastă* (*casă, copii* etc.) chiar dacă cel căruia i se adresează o cunoaşte foarte bine pe nevasta lui X, chiar şi pe nume. (Ba, mai mult, în condiţiile imaginate mai sus, din faptul că în loc de *Veturia* va spune *nevastă,* aşadar din apelul care se face la speţa obiectului în scopul de a prezenta gestul abandonului ca nejustificat, avem motive să înţelegem că Veturia avea un singur argument serios spre a nu fi părăsită: statutul social de soţie, soţie a lui X, vinovat fiind acesta mai degrabă faţă de . . . concept decît faţă de . . . realizarea acestuia în persoana numitei Veturia.)

În plus, dintre cele trei forme substantivale, forma nearticulată are şi cea mai mare . . . putere de „evocare" a speţei, datorită relaţiei cu valoarea adjectivală pe care o exprimă de obicei.

O valoare nominală „nouă"?

§ 114. Cele înfăţişate mai sus vin în sprijinul ipotezei privitoare la „apariţia" unei noi valori nominale. Prin această valoare substantivul este tot nume al unui obiect. Dar de data aceasta opoziţia cunoscut/necunoscut, în al cărei termeni ne-am obişnuit să prezentăm, ca vorbitori ai limbii române, orice obiect al interesului nostru, nu mai are importanţă, ba chiar o evităm, încercăm s-o neutralizăm, pentru că estompează ceea ce, în unele cazuri, este tocmai lucrul pe care vrem să-l exprimăm cu pregnanţă: obiectul respectiv întruneşte atributele unei clase anumite de obiecte, iar mai mult ce s-ar putea spune despre acest obiect, spre a-l diferenţia şi identifica, nu

Scanned with OKEN Scanner

ne interesează tocmai pentru a nu face din aceste amănunte suplimentare, accidentale prin natura lor, un element de prim plan, pentru a nu trece pe plan secundar speţa, esenţa obiectului. Să se compare, din acest punct de vedere, enunţurile:

(1) *a intrat într-o casă nouă*
(2) *a intrat în casa nouă*
(3) *a intrat în casă nouă*
(4) *a primit o casă de la părinţi*
(5) *a primit casa de la părinţi*
(6) *a primit casă de la părinţi*
(7) *Ce are? Băiat sau fată?*

Această „nouă" valoare nominală o vom numi *absolută.*

§ 115. Încercînd să definim noua valoare vom reţine următoarele elemente, prin a căror enumerare vom înlocui o definiţie propriu-zisă:

1 — nume de obiect (ceea ce rezultă din context, din funcţia sintactică: *mi-am cumpărat maşină);*

2 — indiferenţa la opoziţia cunoscut/necunoscut, neutralizată, chiar dacă uneori este vorba de un obiect *altminteri* foarte cunoscut;

3 — individualitatea, unicitatea obiectului estompîndu-se, rămîne revelată *doar* apartenenţa la o anumită specie de obiecte şi nu la alta.

Consider că prin această valoare un substantiv intră mai degrabă în opoziţie *lexicală,* cu alt substantiv: *are băiat, nu fată.* Fapt confirmat de răspîndirea acestei valori în poezie, îndeosebi cea modernă, substantivul ridicîndu-se astfel de la ceea ce este circumstanţiat cunoscut (substantivele articulate), ca *fenomen,* la ceea ce este nemijlocit cunoscut: valoarea sa absolută de *nomen.*

În termeni kantieni, am putea într-adevăr spune că prin valoarea nominală absolută dispare, în mod paradoxal, deosebirea între *nomen* şi *fenomen.* Ceea ce semnificăm printr-un substantiv cu valoare absolută este *fenomen* — putînd să îndeplinească o funcţie sintactică specifică numelor de „obiecte", complement direct, în exemplele de mai sus — dar este şi *nomen,* conţinînd numai în această măsură ca element semnificativ, din planul conţinutului.

§ 116. În continuare, odată admisă ipoteza existenţei valorii nominale absolute, vom încerca să stabilim:

Scanned with OKEN Scanner

1. poziția acestei valori în cadrul sistemului de valori ale substantivului;

2. care substantive sînt compatibile cu valoarea absolută;

3. în ce funcții sintactice poate să apară această valoare;

4. cum deosebim un substantiv nearticulat cu valoare adjectivală de un substantiv nearticulat cu valoare absolută.

Se vor mai ivi probabil și alte întrebări legate de „apariția" acestei valori. Cele de mai sus ni le punem încă de la început, oarecum aprioric, pe baza celor cîteva elemente pe care le-am reținut deja în favoarea ipotezei unei noi valori nominale și mai ales pe baza tipicului stabilit în cercetarea de pînă acum a celorlalte valori ale substantivului.

Deja faptul de a numi „nouă" această valoare ne pune în fața unei chestiuni ce va trebui, de asemenea, discutată: este vorba de o valoare nominală care a apărut *ulterior* celorlalte în limbă sau numai *în cursul cercetării* noastre? Este nouă numai pentru că n-am avut-o noi în vedere de la bun început?

§ 117. Nu ne este ușor să stabilim un loc acestei valori în schița[78] făcută la § 31, în care fiecare valoare nominală își găsea un corespondent proxim în planul logic. Dificultatea de a afla acestei valori un loc printre celelalte valori nominale se datorează poate și faptului că ea nu este „printre" ele, ci „deasupra" lor, însumîndu-le și anulîndu-le totodată. În termeni mai tehnici, neutralizîndu-le.

S-ar putea ca valoarea absolută să exprime tocmai ceea ce am considerat la început că trebuie să fie „baza de comparație comună" a celor patru valori. Dacă putem vorbi de un sens lexical, al rădăcinii substantivelor, apoi valoarea absolută este, din toate celelalte valori, cea mai apropiată de acest sens lexical „pur".

---

[78] Precum se vede, în discuția noii valori procedăm la reluarea parcursului din primele două capitole, stabilind mai întîi poziția valorii absolute în planul paradigmatic, după care vom reveni la obiectul propriu-zis al acestui capitol: planul sintagmatic.

Scanned with OKEN Scanner

§ 118. Valoarea absolută se apropie cel mai mult de valoarea adjectivală. Cu o deosebire esenţială: substantivul cu valoare absolută rămîne în continuare *substantiv*, nume al unui *obiect*, a *ceva*.

Prin valoarea nominală absolută se evidenţiază o anumită indiferenţă faţă de diversitatea obiectelor supuse aceluiaşi concept, o uniformizare, omogenizantă, vorbitorului fiindu-i suficientă calitatea obiectului numit de a face parte dintr-o clasă anumită de obiecte şi nu din alta (prin aceasta valoarea absolută se apropie de cea adjectivală). Valoarea absolută învederează tocmai perspectiva din care într-o clasă de obiecte intră obiecte de acelaşi fel, dintre care enunţul, vorbitorul, nu „alege", ci „culege" unul, oricare, dintre obiecte.

Valoarea adjectivală numeşte, cum am mai spus, însuşirile comune unei mulţimi de obiecte. Dar nici un obiect nu are *numai* aceste însuşiri, ci şi altele, care îl individualizează faţă de celelalte obiecte. Dacă ne-am închipui un obiect care să aibă numai aceste însuşiri am ajunge la arhetip, la numele conceptului, la valoarea nominală generală. Căci un obiect cu numai asemenea însuşiri e de neconceput ca *obiect:* de ce culoare va fi calul care ar avea numai însuşirile comune tuturor cailor?

Prin substantivul cu valoare nominală absolută numim nu un obiect care are numai însuşirile comune tuturor obiectelor din clasa respectivă, ci un obiect la care ne interesează nu ce alte însuşiri are, în plus faţă de cele minimale, ci simplă şi suficientă apartenenţa sa la o anumită clasă de obiecte şi nu la alta. Este un „obiect" depersonalizat, nu pentru că nu-şi are, ca orice „obiect", personalitatea, individualitatea sa, ci pentru că pe vorbitor nu-l mai interesează această personalitate.

Dacă prin valoarea de nume general putem spune că privim arhetipul ca obiect, ca şi cînd ar fi obiect, fenomen, prin valoarea nominală absolută obiectul e văzut ca arhetip, fiind însă, rămînînd, obiect.

§ 119. Prin ce se deosebeşte atunci această valoare „nouă" de valoarea de nume nedefinit? La prima vedere, un substantiv articulat nehotărît — *mi-am cumpărat o maşină* — denumeşte tot „un obiect la care nu ne interesează ce însuşiri are în plus faţă de cele ale clasei sale".

Scanned with OKEN Scanner

Şi, totuşi, deosebiri există. Folosirea articolului nehotărît exprimă o anumită poziţie a receptorului faţă de obiectul denumit: nu îl cunoaşte, nu i s-a vorbit despre el. Numai prima oară cînd ne referim la un obiect — în cadrul unei situaţii lingvistice date — putem să-l denumim printr-un substantiv articulat nehotărît. În schimb pot folosi valoarea absolută referindu-mă la un obiect foarte bine cunoscut receptorului: *anul trecut, ţi-amintești, cînd mi-am cumpărat maşină.*

Aşadar, folosirea articolului nehotărît e legată de situaţia „obiectului" în raport atît cu cei doi conlocutori, cît şi cu enunţul lingvistic. Toate aceste circumstanţe ne sînt indiferente atunci cînd apelăm la valoarea nominală absolută.

În plus, într-o mulţime de contexte articolul nehotărît poate fi simţit ca numeral (sau adjectiv nehotărît): *Şi-a părăsit o casă, o maşină, o nevastă şi a plecat!* — enunţ acceptabil numai cu o intonaţie emfatică a articolului, fără de care articularea nehotărîtă a substantivului *nevastă* devine absurdă într-o limbă ai cărei vorbitori practică monogamia, aşa cum este limba română, în marea majoritate a cazurilor.

§ 120. Între valoarea nominală absolută şi cea de nume individual definit distanţa este, probabil, cea mai mare. Valoarea absolută, cum am văzut deja, poate să apară şi în folosirea unor substantive care denumesc obiecte bine cunoscute. Dar lingvistic acest fapt nu mai este marcat. Iar vorbitorul, în asemenea enunţuri, atrage atenţia nu asupra obiectului, asupra individualităţii nete a acestuia, ci, dimpotrivă, asupra a ceea ce este indistinct la un nivel anumit (al clasei de obiecte), dar distinct la alt nivel, al claselor de obiecte, al opoziţiei dintre obiecte aparţinînd unor clase diferite, opozabile în virtutea acestui fapt.

Valoarea nominală absolută poate să apară atît în locul celei de nume nedefinit: *mi-am cumpărat maşină,* cît şi în locul celei de nume definit: *(pentru tine) mi-am vîndut maşină* (*casă* etc.).

Distanţa între valoarea nominală absolută şi cea de nume definit fiind cea mai mare, apariţia uneia în locul celeilalte se face mai greu. De aceea, în enunţul imaginat de noi mai sus e nevoie, pe lîngă faptul enumerării, şi de o anumită intonaţie. În schimb „efectul" este cu atît mai mare. Şi ştim că în enunţul de mai sus valoarea absolută

Scanned with OKEN Scanner

apare în locul celei de nume definit întrucît aceasta din urmă era cerută de sensul verbului (ceea ce vinzi ai deja, este cunoscut deci — vezi mai sus, § 111) și de sensul posesiv al pronumelui în dativ.

§ 121. Cînd e vorba de un substantiv nume al unui obiect *unic* și binecunoscut (vezi și § 87), desigur că articularea hotărîtă este și mai mult „cerută", de aceea și apariția, în asemenea situații, a valorii absolute în locul celei de nume definit, deci a substantivului nearticulat în locul celui articulat hotărît, este încă și mai surprinzătoare, de un efect și mai mare:

Peste vîrfuri trece lună . . .

Printre altele, efectul poetic se datorează aici nu unui transfer de la un obiect la altul (cum se petrec lucrurile în cazul unei obișnuite metafore, cînd poetul stabilește o analogie nouă, neașteptată și revelatorie între două obiecte net distincte pînă *atunci*), ci includerii obiectului unic *lună* în altă categorie de substantive: a abstractelor ori a numelor de materie, care și ele, în contextul dat, se mai pot folosi nearticulate, precum am văzut. Cititorul este astfel obligat să-și imagineze luna ca pe o materie, revărsîndu-se asupra peisajului și nu doar punctîndu-l, ceea ce se potrivește foarte bine și realității, nu luna, cît lumina acesteia fermecîndu-ne (în altă poezie luna *varsă* dulcea ei văpaie), iar aceasta, lumina, avînd atributele unei substanțe continue.

În același context mai este admisibilă și apariția nearticulată a unor substantive abstracte, ceea ce are, ca efect, includerea lui *lună* printre acestea, obligîndu-ne astfel să receptăm întreg tabloul nu atît ca peisaj, cît ca stare sufletească.

În fine, nearticularea substantivelor în acest context este mai ușor acceptabilă dacă acestea sînt determinate printr-un atribut, ceea ce le pune în evidență valoarea absolută cu care intră în enunț: *bate vînt de primăvară*. Substantivul *lună*, folosit fără vreun atribut, rămîne, lingvistic vorbind, ușor „suspendat", impunînd o pauză, care nu-i numai cea de la sfîrșit de vers, și care ne obligă să-i actualizăm *lunii* atributele posibile, bine cunoscute, estompate pînă la urmă de absența totuși a determinantului. Încît luna apare aici arhetipal, ceea ce introduce o atmosferă de reverie de la primul vers, fără ca pentru

Scanned with OKEN Scanner

aceasta poetul să risipească felurite cuvinte şi imagini, ci numai modificînd uşor regulile de articulare.

§ 122. S-a scris mult despre acest vers. Nu noi vom spune ultimul cuvînt, ci dorim numai să oferim cîteva elemente preliminare uşor de mînuit şi de controlat. S-ar părea că Eminescu a folosit forma nearticulată din necesităţi de rimă. La fel cum s-ar mai fi întîmplat şi în alt vers: *Un soare de s-ar stinge-n cer / Răsare iarăşi* **soare.** Chiar dacă ar fi aşa, efectul la cititor nu este mai mic şi aceasta contează.

În ceea ce îl priveşte pe Eminescu se pare totuşi că nu a fost o întîmplare folosirea nearticulată a lui *lună* în versul discutat, fiind pe deplin conştient de această valoare nominală absolută şi de efectele deosebite pe care le putea obţine apelînd la ea. Radu I. Paul, în amintita sa lucrare, dă o sumedenie de exemple de substantive nearticulate cu valoare absolută şi care nu mai sînt cerute de rimă. Alegem cîteva şi noi: *La-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă,* (...) *Fu prăpastie? genună? Fu noian întins de apă? / N-a fost lume pricepută şi nici minte s-o priceapă; Căci unde-ajunge nu-i hotar / Nici ochi spre a cunoaşte; Nu voi mormînt bogat* etc., etc.

Substantivul (II)

§ 123. În capitolul II am constatat că substantivul este o clasă de cuvinte eterogenă în două sensuri: pe de o parte la nivelul clasei substantivelor, unele denumind obiecte, altele persoane, altele materii, altele fenomene psihice etc. Pe de altă parte, la unele substantive, majoritatea des întrebuinţate, întîlnim o mare diversitate în cadrul mulţimii de obiecte ce pot fi numite prin acelaşi substantiv. Această diversitate permite şi, totodată, reclamă identificarea şi distingerea netă a unui obiect de celelalte, din aceeaşi clasă. Am tras concluzia că mai ales aceste din urmă substantive au făcut necesară şi posibilă apariţia articolului, funcţionarea sa. Numai pe baza acestor substantive putem înjgheba o teorie coerentă a articolului, inclusiv să punem în evidenţă cele patru (sau cinci) valori nominale.

Scanned with OKEN Scanner

Iată-ne acum, după ce am găsit o nouă valoare nominală, întrebîndu-ne care substantive sînt compatibile cu această valoare.

Răspunsul pare uşor de dat, în urma celor spune pînă aici: toate substantivele. Diversitatea din cadrul clasei substantivelor începea să apară cu evidenţă în momentul cînd le cercetam din perspectiva opoziţiei cunoscut-necunoscut. Cum valoarea absolută înseamnă tocmai neutralizarea acestei opoziţii, ar urma ca din perspectiva valorii nominale absolute clasa substantivelor să se prezinte omogen, toate substantivele fiind capabile să aibă această valoare.

„Valoarea neutră" [C. 21]

§ 124. Totuşi, una ni se pare a fi valoarea absolută la substantivele la care această valoare rezultă prin neutralizarea opoziţiei cunoscut-necunoscut, şi alta valoarea absolută la substantivele la care nu poate fi vorba de opoziţia cunoscut/necunoscut. De aceea propunem pentru acestea din urmă termenul de *valoare neutră* prin care indicăm nu indiferenţa la distincţia cunoscut/necunoscut, ci incompatibilitatea, contiguitatea imposibilă dintre sensul acestor substantive şi valorile esenţiale ale articolului, de nume definit şi de nume nedefinit.

La fel, de exemplu, vorbim de neutralizarea opoziţiei de număr numai la cuvintele care cunosc această categorie gramaticală. Astfel, în enunţurile de tipul *case de lemn* s-ar putea să avem o neutralizare a opoziţiei de număr *lemn/lemne*. Şi considerăm că este vorba despre o neutralizare pentru că această opoziţie *(lemn/lemne)* se poate manifesta în alte contexte. De aceea nu vom spune la adverb că se produce neutralizarea opoziţiei singular/plural. Căci *absenţa* nu este acelaşi lucru cu inexistenţa. Distincţie de număr la adverb nu *există,* iar la substantiv, în unele situaţii doar, ea poate *lipsi,* prin neutralizare.

La fel stau lucrurile şi pentru articol: la unele substantive, în anumite contexte, se neutralizează opoziţia cunoscut — necunoscut. Vom spune că în această situaţie substantivele au valoare absolută. La alte substantive asemenea distincţie nu se poate face în nici un context, fiind

Scanned with OKEN Scanner

inexistentă pentru aceste substantive, a căror valoare o vom numi, deci, *neutră*.

Să se compare în acest sens enunțurile:

(1) *Chiar cu nerăbdare dacă vine . . .*
(2) *Chiar cu mașina dacă vine . . .*
(3) *Chiar cu o mașină dacă vine . . .*
(4) *Chiar cu mașină dacă vine . . .*

Este evident pentru oricine că în (1) și (4) substantivele au valori deosebite, deși destul de apropiate, chiar aceleași, poate, considerate în sine, însă cu deosebirea certă că în (4) valoarea absolută a substantivului nearticulat are o anumită perspectivă dată de opoziția cu *mașina/o mașină* pe care o neutralizează. Valorii neutre din (1) a substantivului *nerăbdare* îi lipsește tocmai această perspectivă, situarea într-un sistem de corelații ai cărui termeni să-i poată aminti conștiinței vorbitorilor.

§ 125. Așadar, pînă la acest punct al cercetării noastre cel puțin, ar rezulta următorul inventar de valori:

1. valoare de nume individual definit
2. valoare de nume individual nedefinit
3. valoare de nume general
4. valoare nominală absolută
5. valoare adjectivală
(6). valoare neutră

Numai unele substantive pot avea, în funcție de context, oricare din primele cinci valori. Am conchis că aceste substantive au făcut, probabil, necesară și posibilă existența articolului, aceasta în plan diacronic, iar în plan sincronic ele dau coerență și stabilitate regulilor de folosire a articolului. De ele trebuie să ținem seama atunci cînd încercăm să degajăm sistemul articolului.

Celelalte substantive le considerăm la periferia acestui sistem. Ele au numai valoare neutră sau de nume general.

§ 126. Mai sus (§ 118), deosebind valoarea absolută de cea adjectivală am spus că „substantivul cu valoare absolută rămîne în continuare substantiv, nume al unui obiect, a *ceva*." Această afirmație nu contrazice cele spuse de noi în paragraful anterior, din care se înțelege că și substantivele care nu denumesc obiecte pot avea valoare absolută, Acest lucru este adevărat. Dar — și cu asta ne întoarcem la definiția semantică a substantivului — indiferent de semnificația sa, orice substantiv, credem noi,

Scanned with OKEN Scanner

exprimă ceva, cuprins în această semnificație *sau nu*[79], prin care își justifică sau își dobîndește statutul de substantiv. Acest ceva se pierde prin apelul la valoarea adjectivală. De aceea spunem că toate substantivele, chiar și cele abstracte, nume de acțiuni etc. pot avea valoare nominală absolută, fiind, dacă nu nume al unui obiect propriu-zis, totuși nume a *ceva* conceput ca entitate, chiar dacă nu este vorba de o substanță, ci de un act psihic oarecum corespondent al substanței (sic!): ipostazierea. Specifică substantivelor, conținutului lor, este posibilitatea de a se ipostazia (de a fi ipostaziate), de a deveni obiect asupra căruia să se poată *opri* gîndul nostru.

§ 127. Aș zice chiar că valoarea absolută aparține sistemului, limbii, pe cînd celelalte valori, îndeosebi cele de nume individual, aparțin vorbirii, enunțului concret, procesului. Iar sistemul existînd în mintea noastră în măsura în care sîntem competenți să vorbim limba respectivă, așa s-ar explica excesele mentaliste, psihologiste, de atîtea ori supralicitate de către unii cercetători ai articolului. Căci a distinge între valoarea absolută și cea de nume definit a unui substantiv devine într-un fel expresia intuiției *de către vorbitor* a distincției *langue-parole*[80].

Cele spuse pînă aici nu infirmă o asemenea ipoteză: la nivelul sistemului substantivul devine astfel o clasă omogenă, substantivele — fiecare — existînd în cadrul acestuia cu valoarea lor absolută, independentă de experiențele de viață diferite ale lui Popescu, Ionescu etc.

Dar, în timp ce la unele substantive distanța limbă-vorbire este mică, practic nulă, trecerea de la una la alta nefiind sesizabilă pentru vorbitor, la altele, denumind, am zice în primul rînd fenomene „public observabile", distanța respectivă este foarte mare, pentru vorbitor fiind evidente în primul rînd semnificațiile de la nivelul vorbirii, legate acestea de experiențele particulare ale vorbitorilor. Pentru a denumi aceste semnificații uneori se poate re-

---

[79] Putînd fi în afara acesteia, un fel de punct de vedere, de perspectivă din care este privită aceeași semnificație: astfel interpretăm deosebirea dintre *a fugi* și *fugă*.

[80] Vezi teoria lui G. Guillaume, cu rezerva că el ia la un loc toate substantivele nearticulate, fără nici o diferențiere de ordin semantic, fără nici o *subcategorizare*.

Scanned with OKEN Scanner

curge la o serie de *cuvinte care nu există decît în planul discursului, al vorbirii*: substantivele nume proprii.

§ 128. Dar de intuirea de către vorbitori a existenței celor două nivele — *limbă* și *vorbire* — nu putem vorbi decît în momentul cînd aceștia, alături de valorile nominale circumstanțiate — de nume definit și de nume nedefinit — vor concepe la aceleași substantive și valoarea absolută[81]. De însăși existența acestei valori nu putem vorbi decît din momentul în care ea apare la substantivele nume de obiecte ușor individualizabile, chiar dacă la alte substantive a existat dintotdeauna, dar nu ca valoare într-un sistem de valori, opozabilă altora, ci numai (sau aproape numai) ca sens lexical, ca unică valoare posibilă.

Cu cele spuse pînă aici reactualizăm, într-un fel, o discuție mai veche pentru lingviști: avem voie să vorbim de un sens al cuvintelor în afara oricărui context? La unele substantive există mari diferențe între sensul lexical „pur" detașat de orice context și sensurile contextuale.[82] La alte substantive aceste diferențe sînt practic nule. Dar numai în măsura în care primele apar în enunțuri cu valoarea absolută, cu sensul lexical „pur", detașat de orice circumstanță, numai în această măsură vom putea spune că apare în vorbire însăși valoarea absolută.

Astfel, substantive ca *respect, nepăsare* etc., apar în diverse contexte cu același sens pe care-l au și în dicționare, adică la nivelul *langue*.[83] Nu putem numi absolută această valoare, nu o putem numi nici măcar valoare — la nivelul gramatical — căci ea nu se opune altora. Ea intră în opoziții numai la nivelul lexical. În schimb, la substantive ca *fată, prieten* etc. este evidentă deosebirea dintre diferitele sensuri contextuale, *referențiale*, pe de o parte, și între aceste sensuri și cel absolut, lexical, „din dicționar".

---

[81] Considerăm că valorile de nume general și adjectivală contribuie mai puțin la distingerea netă între cele două nivele ale limbajului. Chiar dacă valoarea de nume general *ar părea* destul de net că aparține *limbii*.

[82] Avem în vedere, firește, poziția receptorului masajelor, deci acele sensuri care se pot transmite prin cuvinte în mod curent.

[83] Această afirmație — și altele din această lucrare — este adevărată din punctul de vedere al vorbitorului comun, punct de vedere *suveran* pentru lingvist.

Scanned with OKEN Scanner

Cu alte cuvinte, dacă unele substantive au avut dintotdeauna numai valoarea absolută, pentru că nu puteau avea nici una dintre celelalte valori, asta nu înseamnă — oricît ar părea de ciudat — că valoarea nominală absolută există dintotdeauna. Ea apare abia în momentul cînd încep să fie folosite cu această valoare substantivele care în mod curent au celelalte valori: adjectivală sau, mai ales, de nume.

De aceea, credem că şi din punctul de vedere al istoriei articolului putem numi „nouă" această valoare, ea fiind ultima, cea mai „recentă" valoare nominală.

§ 129. Prin existenţa celor trei forme şi a valorilor respective, angrenate într-un sistem de opoziţii *între ele,* între formele şi valorile aceluiaşi substantiv, substantivul, fiecare, devine un microsistem, structurat, „centrat" asupra sa. Orice formă substantivală opunîndu-se altei forme (şi valori) a aceluiaşi substantiv, opoziţiile lexicale cu alte substantive erau mai greu de marcat, neexistînd o formă nominală care să raporteze substantivul la alte substantive şi nu la alte forme ale aceluiaşi substantiv. Valoarea absolută tocmai acest lucru îl face. Ea restabileşte deplin posibilitatea substantivelor de a intra în opoziţie între ele. Aflată „deasupra" celorlalte valori, ea reface opoziţiile dinafara substantivului, între substantive, instaurîndu-se ca termen al acestor opoziţii în calitatea sa de a fi reprezentativă pentru orice substantive, prin indiferenţa sa la diversele circumstanţe evidenţiate prin celelalte forme şi valori, inclusiv cea de nume general, pe care ne permitem s-o considerăm sieşi suficientă, definind identitatea unui concept, a unei clase de obiecte, însă fără raportare la alte substantive, ci prin opoziţie cu identitatea obiectelor ce alcătuiesc clasa respectivă (valorile de nume definit şi nume nedefinit) şi pentru a căror denumire folosim acelaşi cuvînt ca şi pentru concept (valoarea de nume general).

Funcţii sintactice (II)

§ 130. Faptul că am considerat această nouă valoare ca fiind „absolută", apropiată de sensul lexical pur, necircumstanţiat de nici un context, de nici o situaţie concretă, ar urma să fie dovedit prin . . . inexistenţa substan-

Scanned with OKEN Scanner

tivelor cu valoare absolută în enunțurile curente, obișnuite. Și, într-adevăr, cel mai des întîlnim această valoare în texte literare, poetice, convenind cel mai bine funcției poeziei, naturii sale paradoxale.

În mod special aceste substantive au o frecvență relativ mare în titluri, de cărți, de poezii, de filme etc. Iată cîteva din titlurile date de Eminescu poeziilor sale: *Venere și Madonă, Înger de pază, Înger și demon, Floare albastră, Împărat și proletar, Melancolie, Singurătate, Freamăt de codru, Revedere, Despărțire, Odă* etc. Desigur, domeniul titlurilor este la periferia limbii și nu justifică apariția unei valori noi. În schimb, o cercetare istorică a morfo-sintaxei titlurilor ne poate fi de folos în datarea rapidă a apariției acestei valori în cadrul propriu-zis al limbii.

Dar nu excludem, astfel, nici situațiile cînd realitatea însăși impune folosirea valorii nominale absolute, neutralizînd în fapt opoziția cunoscut/necunoscut.

— *Maria a născut!*

— Ce? **Fată** ***sau*** **băiat?**

În dialogul imaginat mai sus, prin forța lucrurilor nu mai poate fi vorba de opoziția cunoscut/necunoscut cu privire la cele două substantive.

De asemenea, e de luat în considerație și poezia populară în legătură cu vechimea acestei valori: *bate vînt de primăvară.*

§ 131. Valoarea absolută se exprimă prin substantive nearticulate.

Substantivele nearticulate mai pot exprima frecvent și alte valori: adjectivală și de nume definit. Mai sus (§ 60) am arătat cîteva procedee pentru a distinge substantivele nearticulate cu valoare de nume definit. Desigur, vorbitorii au foarte puțin în vedere asemenea procedee. Aceștia, pentru a înțelege corect valoarea unui substantiv nearticulat, uzează mai curînd de funcția sintactică a acestuia, de context, așadar, existînd, cum s-a văzut pînă aici, un soi de distribuție complementară sui generis a celor două valori, de nume definit și adjectivală. Astfel, în funcția de complement direct nu poate să apară valoarea adjectivală, ci numai cea de nume. Dar, cum am văzut, poate să apară și valoarea absolută. Cum în această funcție substantivele cu valoare de nume definit se articulează, apariția cu valoare absolută a unor substantive ne-

Scanned with OKEN Scanner

articulate complemente directe nu duce la nici o confuzie: *cumpăr maşina — cumpăr maşină*. În schimb, cînd substantivul cu valoare de nume definit, prin aplicarea unor reguli anterioare, pe cît se pare, apariţiei valorii absolute, este nearticulat *(sînt în maşină)* ne este greu să ne imaginăm acelaşi substantiv, în acelaşi context, tot nearticulat, dar cu valoare absolută. Precum se ştie, în limba română, în majoritatea cazurilor după prepoziţie substantivele nu se articulează şi au, de obicei, valoare de nume definit. Dacă însă le vom determina printr-un atribut adjectival, substantivele se vor articula, exprimînd mai departe aceeaşi valoare, de nume definit. Iar forma nearticulată rămîne astfel „liberă", şi prin ea va putea fi exprimată valoarea absolută: *sînt în maşina nouă / sînt în maşină nouă.*

Cele de mai sus ne sugerează următoarea schiţă privitoare la valoarea absolută şi raporturile ei cu celelalte valori în planul sintagmatic:

— valoare absolută se exprimă prin substantive nearticulate.

— din această cauză ea nu poate să apară în acelaşi context cu valoarea adjectivală, care se exprimă tot prin substantive nearticulate.

— valoarea absolută, în principiu, poate să apară numai în contextele în care valoarea de nume definit se exprimă prin substantive articulate hotărît. În contextele în care valoarea de nume definit se exprimă prin substantive nearticulate, valoarea absolută nu poate să apară. Într-un asemenea enunţ vorbitorii vor interpreta substantivul nearticulat ca nume definit, ceea ce dovedeşte că această valoare este mai importantă pentru vorbitori decît cea absolută. Şi anterioară acesteia.

§ 132. În această parte — capitolul III — a lucrării noastre ne-am propus să cercetăm articolul în planul sintagmatic, să stabilim regulile articulării substantivelor, în raport în primul rînd cu funcţiile sintactice. Anticipînd una din concluzii, am spus că valoarea adjectivală este în distribuţie complementară[84] cu cea de nume definit. Atragem atenţia asupra importanţei pe care o acordăm acestui fapt în construcţia teoriei noastre asupra artico-

[84] Vezi rezervele (Apendice V) cu privire la posibilitatea unei analize distribuţionale a elementelor de conţinut.

Scanned with OKEN Scanner

lului. E vorba adică, în alți termeni, de faptul că [C. 22] niciodată (sau aproape niciodată) substantivele nearticulate (cu valoare adjectivală) nu sînt în raport de comutare cu substantivele articulate hotărît (cu valoare de nume definit). Că, deci, această opoziție este, în planul sintagmatic, ca și inexistentă. Există o serie de contexte (foarte puține, e drept) în care substantivele nu pot să apară cu valoarea de nume definit (articulate hotărît), iar în restul contextelor nu pot să apară substantivele cu valoare adjectivală. Cele care ne interesează în mod deosebit sînt contextele din care sînt excluse substantivele cu valoare adjectivală.

Mai întîi constatăm că în unele dintre aceste contexte pot să apară substantive nearticulate, dar nu cu valoare adjectivală (incompatibilă cu contextul), ci cu valoare de nume definit, valoare „cerută", și astfel indicată, de context. Considerăm că nearticularea substantivelor nume definite în asemenea cazuri poate fi interpretată ca un stadiu arhaic, contextele respective constituind probabil o zonă a limbii în care articolul nu a apucat să se extindă din diverse motive, inocurența (sic!) valorii adjectivale în aceste contexte fiind numai condiția ce a favorizat acțiunea cauzei propriu-zise. De pildă, pentru română, o bună parte din substantivele în acuzativ precedate de prepoziție nu se articulează, deși exprimă valoarea de nume definit.

§ 133. [C. 23] În celelalte contexte din care este exclusă valoarea adjectivală, și în care substantivele nume definite intră cu forma lor corespunzătoare, articulate hotărît, realizînd, de cele mai multe ori, opoziția sintagmatică cu substantivele articulate nehotărît, forma nearticulată, neputînd să apară nici cu valoare adjectivală, nici cu valoare de nume definit, este „liberă" în aceste contexte, adică și nefolosită, dar și liberă să capete o valoare nouă, cu care să poată figura în aceste contexte fără teamă de a produce confuzii cu celelalte valori.

Sau — din sens invers — dacă va fi apărut la un moment dat necesitatea de a exprima o nouă valoare nominală, în speță, cea absolută, această necesitate se putea rezolva ușor (adică fără suplimentarea inventarului de semne) în contextele în care substantivele nume definite apăreau articulate hotărît și din care contexte se înțelege că erau excluse substantivele cu valoare adjectivală, ceea

Scanned with OKEN Scanner

ce lăsa liberă forma nearticulată spre a putea fi folosită cu o valoare nouă, alta decît cea adjectivală. Dar numai în acele contexte, suficient de numeroase, ce-i drept. În acest din urmă caz („sens") necesitatea a creat, a găsit posibilitatea. Iar în primul, invers: *posibilitatea a creat necesitatea* (sic!).

Vom insista ceva mai mult asupra acestei ipoteze, detaliind-o.

§ 134. În planul paradigmatic aveam, aşadar, la nivelul formelor nominale, următoarele opoziţii:

(a) articulat hotărît — articulat nehotărît
(b) articulat hotărît — nearticulat
(c) articulat nehotărît — nearticulat

În planul sintagmatic se realizează numai opoziţiile (a) — foarte frecvent — şi (c) — mai rar. Opoziţia (b) practic nu se realizează (cu excepţia apoziţiei).

Planul paradigmatic are o existenţă reală, nu numai în lucrările de lingvistică, ci şi în mintea vorbitorilor, în cadrul limbii — *langue*. De aceea e de presupus că [C. 24] acest plan ar exercita o anumită presiune asupra vorbitorilor, pe atît de puternică pe cît e de mare conştiinţa acestora că numărul opoziţiilor din „paradigmatic" e mai mare decît cel realizat în planul sintagmatic.

Sau, în termenii propuşi în prima parte a lucrării noastre (§ 22 şi următoarele), ipoteza de mai sus capătă forma următorului enunţ: [C. 24'] numărul opoziţiilor *realizate* este mai mic decît al celor potenţiale, tinzînd însă să crească şi să-l egaleze. Această tendinţă se înfăptuieşte în strînsă dependenţă de conştiinţa lingvistică a vorbitorilor, în sensul că procesul e favorizat sau chiar declanşat de vorbitorii capabili să sesizeze, mai mult sau mai puţin explicit, existenţa unor posibilităţi de expresie în cadrul *limbii*, insuficient utilizate de *vorbire*.

Aşadar, sub presiunea planului paradigmatic, vorbitorii (sau unii vorbitori) tind să realizeze şi în planul sintagmatic opoziţia articulat hotărît — nearticulat. Şi cum valoarea adjectivală, corespunzătoare formei nearticulate, este incompatibilă cu contextele în care apare valoarea de nume definit, în asemenea contexte forma nearticulată, folosită totuşi (sub presiunea paradigmei), va căpăta o valoare nouă, prin care satisface atît „pretenţia" contextului (şi va fi nume de obiect), cît şi „amintirea" valorii

Scanned with OKEN Scanner

adjectivale, pe care o asociem de obicei formei nearticulate a substantivelor.

§ 135. Cele de mai sus constituie o ipoteză cu privire la apariţia valorii absolute. Ne-am bazat explicaţia dată pe presupunerea exercitării în limbă a unei *presiuni paradigmatice* care tinde să realizeze în vorbire, în enunţ, toate opoziţiile posibile, existente deja în sistem ca potenţialitate. Aceeaşi presiune paradigmatică se poate releva şi în exercitarea de către limbaj a funcţiei poetice. Căci ce altceva înseamnă, în ultimă instanţă, proiectarea unei echivalenţe din axa selecţiei în cea a combinaţiei?[85] Funcţie care pe drept cuvînt s-a spus că ar consta în centrarea asupra limbajului, mai exact, asupra *limbii*.

Presupunem, aşadar, că vorbitorii sînt influenţaţi de existenţa în sistem a celor trei (sau patru) valori nominale, de opoziţiile care ordonează aceste valori într-un sistem. Corespondenţele formă-valoare (vezi § 3), fără conştiinţa clară a distincţiilor şi restricţiilor existente, totuşi neesenţiale, facilitează apariţia *formei* nearticulate chiar şi în contexte din care este exclusă *valoarea* adjectivală, din acest motiv forma nearticulată căpătînd o valoare nouă (sau numai relativ nouă, căci ea exista deja, precum am văzut mai sus, dar nu în cadrul sistemului articolului, ci la substantivele de la periferia acestui sistem).

§ 136. O putem lua şi invers: de la valoarea absolută spre forma nearticulată, considerînd că [C. 25] nevoia de a exprima această valoare i-a făcut pe vorbitori să recurgă la forma nearticulată, „liberă“, neutilizată într-o sumedenie de contexte. În favoarea acestei „direcţii“ amintim punctul probabil de plecare: faptul că valoarea absolută exista deja, la „celelalte“ substantive.

Asemănarea dintre valoarea absolută şi cea adjectivală ar explica „împrumutarea“ de către valoarea absolută a formei corespunzătoare valorii adjectivale cu care, poate, unii vorbitori vor fi şi confundat-o.

Explicînd astfel apariţia valorii nominale absolute recurgem, într-o prezentare *grosso modo* a lucrurilor, la *intenţia* de a folosi această valoare şi, implicit, la con-

---

[85] Roman Jakobson, *Lingvistică şi poetică*, în *Essais de linguistique générale*, p. 209—250 (sau în antologia *Probleme de stilistică*, citată mai sus).

Scanned with OKEN Scanner

știința existenței ei. În vreme ce în paragrafele precedente am dat o explicație bazată pe supunerea vorbitorilor față de un mecanism lingvistic, folosirea în virtutea inerției „paradigmatice" a formei nearticulate în opoziție cu cele articulate.

Personal sîntem tentați să credem în această din urmă explicație, dată din interiorul limbii.

S-ar putea însă ca la apariția valorii absolute să fi concurat atît o „direcție", cît și cealaltă.

Căci chiar acceptînd ca punct de plecare presiunea paradigmei, aceasta s-a bazat pe conștiința, mai mult sau mai puțin clară, a existenței opozițiilor potențiale. Așadar, explicația mecanicistă nu o exclude pe cea mentalistă[86], nu sînt disjuncte, ci, dimpotrivă, conjuncte.

Cele de mai sus amintesc teoria lui G. Guillaume cu privire la apariția articolului: „A la contemplation de la réalité par l'esprit succède peu à peu la contemplation du language (idéalité). Ceci semble lié à un fait de civilisation: la pensée vivrait devantage permi les idées et moins parmi les choses."[87]

De contemplarea propriu-zisă a limbajului nu poate fi vorba decît la lingvist (de aceea și dă G. Guillaume o așa mare importanță valorii „generice" a substantivelor, secundară după noi, mai ales datorită frecvenței sale relativ reduse și lipsei unei mărci proprii). Vorbitorii obișnuiți sînt numai sensibili la tendințele sistemului lingvistic, urmîndu-le cu o promptitudine mai mică sau mai mare după cum le este și „talentul" de vorbitori. Deși afirmația că „la pensée vivrait devantage parmi les idées" are oarecare acoperire. În sprijinul ei am putea pune sporirea cazurilor de folosire a substantivelor derivate din infinitive[88], prin care verbele respective, desprinse de circumstanțieri, sînt transformate în concepte. Dealtfel, acceptarea acestei idei, într-o formă mai puțin tranșantă doar, n-ar însemna decît să punem „bază de masă" continuei dezvoltări pe care gîndirea individuală și instituționalizată a cunoscut-o mai ales în „contemplarea ideilor".

---

[86] Cf. R. Jakobson, *op. cit.*, p. 101.
[87] G. Guillaume, *op. cit.*, p. 46.
[88] Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 95.

Scanned with OKEN Scanner

§ 137. [C. 26] Cele presupuse în paragrafele precedente, cu privire la modul cum a apărut valoarea nominală absolută, ne pun în faţa tentaţiei de a teoretiza, concluziv, astfel: precum s-a văzut în primul capitol (§ 22 şi următoarele) unele elemente se opun între ele atît în plan paradigmatic, cît şi în plan sintagmatic (contractînd, în cadrul acestuia din urmă, aşa numitele raporturi de comutare). Alte elemente se opun numai în plan paradigmatic, iar în plan sintagmatic sînt în distribuţie complementară (sau quasi-complementară).

În legătură cu elementele ce se opun numai în plan paradigmatic presupunem că vorbitorii capătă la un moment dat „conştiinţa" acestor opoziţii şi vor avea în continuare tendinţa de a le transfera din planul paradigmatic în cel sintagmatic, creînd contexte prin care între cele două (sau mai multe) elemente să se poată stabili un raport de comutare.

Ceea ce numim adeseori contribuţia unui scriitor la îmbogăţirea limbii constă tocmai în sporirea numărului elementelor aflate în raport de comutare. În acest sens, pentru problema ce ne interesează — opoziţia articulat/nearticulat în limba română — este cu totul exemplar rolul lui Mihail Eminescu.

Ne vom permite, aşadar, să conchidem că, dintr-un anumit punct de vedere, îmbogăţirea unei limbi se face în două feluri:

— sporind numărul elementelor aflate în relaţie paradigmatică prin sporirea inventarului de unităţi de la un nivel sau altul;

— sporind numărul elementelor care, deja aflate în limbă în relaţie de opoziţie în planul paradigmatic, ajung să se opună şi în plan sintagmatic, intrînd în relaţii de comutare.

Acest al doilea procedeu ni se pare a fi mai important (din punctul de vedere al limbii) şi mai interesant (din punctul de vedere al lingvisticii).

*

În ultimă analiză avem de-a face cu o schimbare lingvistică, o inovaţie, al cărei punct de plecare ni se par a fi, în chip evident, indivizii cu un bun simţ şi *sentiment* al limbii, pe scurt, talentaţi.

Scanned with OKEN Scanner

Chiar şi astăzi, am spune, folosirea acestei valori este cu preferinţă întîlnită în textele care vizează obţinerea unui efect nou, neaşteptat, căci această valoare încă îşi continuă în zilele noastre procesul de stabilizare, de intrare în sistematica valorilor nominale. În acest proces rolul cel mai activ îl joacă literatura, scrisă, beletristică. Poezia îndeosebi.

Valoarea absolută este rezultatul centrării asupra limbajului, cum spune Roman Jakobson despre actul poetic. Această atitudine nu este practicată, în mod cît de cît curent, demn de a fi luat în seamă, decît de un număr relativ mic de vorbitori.

§ 138. Întorcîndu-ne la schiţa propusă mai sus, la sfîrşitul § 131, în legătură cu afirmaţia că valoarea nominală absolută apare (sau poate) să apară numai în enunţuri în care substantivele cu valoare de nume sînt articulate, adăugăm: [C. 27] cu cît coincide mai mult valoarea de nume (definit, mai ales) cu formele substantivale articulate, cu atît mai multe sînt posibilităţile de apariţie a valorii nominale absolute, şi, invers, cu cît sînt mai numeroase contextele în care substantivele cu valoare de nume apar nearticulate, cu atît (şi în acele contexte) sînt diminuate posibilităţile de apariţie şi existenţă a valorii nominale absolute (în condiţiile în care această valoare se exprimă prin forma nearticulată, cum se întîmplă de regulă în română şi în majoritatea limbilor care cunosc articolul).

Astfel, faptul că în română de cele mai multe ori substantivele nume definite nu se articulează după prepoziţii face ca în această poziţie să nu putem avea substantive cu valoare nominală absolută, ceea ce în franceză, de pildă, este perfect *posibil,* întrucît după prepoziţie substantivele cu valoare de nume definit îşi păstrează articolul hotărît. Distincţia între *il est sur la chaise* şi *il est sur chaise* este imaginabilă şi posibilă în franceză, pe cînd în română nu. Totuşi, această limitare este la rîndul ei... limitată de faptul că în limba română dacă vom folosi un determinant pe lîngă un substantiv nume definit precedat de prepoziţie acesta, substantivul, se va articula hotărît, putînd astfel intra în opoziţie cu substantivul nearticulat cu valoare absolută: *intru în casă,* dar *intru în casa nouă/intru în casă nouă.*

Scanned with OKEN Scanner

§ 139. În concluzia celor de mai sus rezultă că valoarea absolută e de întîlnit în funcţiile sintactice (sau, altfel spus, în contextele) în care nu poate să apară valoarea adjectivală şi în care substantivele cu valoare de nume definit se articulează, conform regulilor de corespondenţă formă-valoare.

De asemenea, în funcţiile sintactice (contextele) în care substantivele nume definite sînt la genitiv sau dativ nu e posibilă apariţia valorii absolute pentru că, aşa cum am văzut, *substantivele nearticulate* (deci cele cu valoare adjectivală sau absolută) *nu flexionează după caz.* Substantivele, nume de obiecte, definite sau nedefinite, sînt totdeauna articulate cînd stau în genitiv sau dativ. Ele nu se articulează după majoritatea prepoziţiilor care cer acuzativul, dar se articulează *totdeauna* după prepoziţiile care cer genitivul sau dativul.

Aceste fapte, cum se va vedea, pun într-o lumină nouă raportul dintre apariţia articolului şi slăbirea flexiunii nominale (vezi cap. IV, § 206).

Aşadar, în funcţiile sintactice şi contextele care cer fie genitivul, fie dativul, nici nu ne vom mai osteni să căutăm substantivele cu valoare absolută. Dintre cele discutate deja rămîne să revedem subiectul, atributul prepoziţional şi apoziţional, numele predicativ, complementul direct, cu şi fără prepoziţie, întrebîndu-ne (1) dacă nu cumva apelul la cele spuse în jurul valorii absolute ne va îngădui să explicăm altfel ceea ce am considerat mai sus a fi excepţii, şi (2) dacă toate substantivele nearticulate pe care le-am considerat cu valoare adjectivală rămîn mai departe cu acest statut.

Pentru toate astea va trebui însă, mai înainte, să hotărîm „cum deosebim un substantiv nearticulat cu valoare adjectivală de un substantiv nearticulat cu valoare absolută."

§ 140. Valoarea absolută poate să apară în:

a — contexte admisibile şi pentru substantive articulate hotărît: *mi-am cumpărat maşină/mi-am cumpărat maşina*

b — contexte din care sînt excluse substantivele articulate: *în loc de* **măgar** *a adus un catîr.*[89]

[89] Se poate spune: *în loc de* **un** *măgar,* dar *un* este aici mai curînd numeral. Oricum, înlocuirea cu un substantiv articulat hotărît este cu certitudine imposibilă.

Scanned with OKEN Scanner

Întrebarea pe care ne-am pus-o la sfîrșitul paragrafului anterior se leagă de contextele de tipul (b), pe care nu le-am avut în vedere atunci cînd am formulat concluzia de la începutul aceluiași paragraf.

În primul rînd ne gîndim că posibilitatea substituției printr-un adjectiv ar proba valoarea adjectivală. După această regulă s-ar părea că în contextul imaginat mai sus am avea de-a face cu o valoare adjectivală: *în loc de verde, s-a făcut galben*. Însă numai „s-ar părea", căci aici *verde* trebuie pus în legătură cu verbul copulativ *s-a făcut*. De aceea, în enunțul *în loc de măgar, s-a făcut catîr*, *măgar* are valoare adjectivală, opunîndu-se sintactic unui nume predicativ, iar în enunțul inițial are valoare absolută, opunîndu-se unui complement direct (nume de obiect): *un catîr*.

Așadar, reluînd în continuare discuția asupra articolului în limba română contemporană, vom supune fiecare substantiv nearticulat la două serii de probe spre a vedea — ceea ce deja am făcut și preconizat încă de la început — (1) dacă nu cumva are valoare de nume definit (vezi § 74) sau — (2) ceea ce abia de acum vom face — dacă substantivul nearticulat care s-a dovedit că nu are valoare de nume definit nu este cumva folosit cu valoare absolută și nu neapărat cu valoare adjectivală, cum am considerat pînă la acest punct al cercetării noastre.

Așadar, pentru contextele în care pot să apară numai substantive nearticulate, vom considera că acestea au valoare absolută dacă nu sînt substituibile prin adjective. Iar dacă un substantiv nearticulat apare în contexte în care sînt admise și substantive articulate hotărît, urmează că substantivul nearticulat are valoare nominală absolută.

Subiectul (II) **Negația** (II)

§ 141. Substantivele nearticulate întîlnite în funcția de subiect au mai degrabă valoare absolută. Firește, cînd e vorba de substantive compatibile cu toate valorile nominale. Așa de pildă, în *scrisoáre mi-a venit*, cînd accentuăm primul cuvînt, lăsînd astfel să capete relief opoziția, lexicală, cu alți termeni care ar putea să-l concureze: *telegramă, carte poștală* etc. Dacă acest termen apare

Scanned with OKEN Scanner

în enunț, făcînd explicită opoziția, intonația poate fi neutră: *mi-a venit scrisoare, nu telegramă* sau *scrisoare mi-a venit, nu telegramă.*

În ce privește negația, acest act presupune în mod normal valoarea de nume definit și cea adjectivală: *omul nu venea, el nu este om* sau *nu omul (nu) venea, el este nu om (,ci fiară).* Prezența în asemenea enunțuri a substantivelor articulate nehotărît este greu de reperat: (1) *un om nu venea* (!) sau (2) *nu un om venea.* Enunțul (1) nu sună românește (ci *nici un om nu venea*), iar în (2) *un* este numeral.

Se cuvine să ne amintim că prin negație putem exprima două lucruri diferite: *absența,* a cuiva cunoscut: *omul nu venea,* și *inexistența,* unei calități: *el nu este om,* sau a unei specii (adică a unor obiecte capabile să reprezinte specia respectivă): (3) *nici un om nu se vedea,* (4) *țipenie de om nu se vedea.* Pentru al doilea caz, de inexistență, se potrivește cel mai bine valoarea nominală absolută. O vom întîlni mai des în anunțurile ce cuprind o negație.

Negarea unui substantiv cu valoare de nume nedefinit („obiect necunoscut") nu poate fi nici absență, nici inexistență. O asemenea negație este lipsită de sens. Calitatea unui obiect anumit de a-ți fi necunoscut o poți constata numai în prezența obiectului. Iar în prezența obiectului nu mai poate fi vorba nici de absență, nici de inexistență. Diferența între (3) și (4): în (3) se accentuează asupra faptului absenței, sugerînd — credem — că este așteptată apariția cuiva, pe cînd în (4) avem inexistență „neutră".

Absența este a unui obiect identificat, a cărui lipsă devine astfel remarcabilă, iar *inexistența* privește specia și este semnificativă tocmai prin raportarea la specie.

§ 142. **Numele predicativ** (II)

Substantivele nearticulate nume predicative fiind totdeauna substituibile prin adjective urmează că ele au într-adevăr valoare adjectivală. La cele spuse la § 73, penultimul alineat, am putea adăuga, în ordinea de idei de acolo, că există unele verbe copulative care cer după ele numai (sau și) nume proprii: *El se numește Popescu.*

Scanned with OKEN Scanner

Dar aceste verbe (*a se numi, a se chema* ş.a.) nu aparţin propriu-zis limbajului, ci metalimbajului, aşa că nu vor conta ca argument pentru nici un fel de obiecţie.

Atributul (II)

§ 143. Mai întîi ca element determinat, e de aşteptat ca un substantiv cu valoare absolută să nu poată fi determinat decît de un atribut de calificare propriu-zisă. Un atribut de identificare propriu-zisă actualizează distincţia cunoscut-necunoscut şi, din această cauză, nu are cum determina un substantiv cu valoare absolută:

(1) Mi-am cumpărat o casă de lemn.
(2) Mi-am cumpărat casa de lemn.
(3) Mi-am cumpărat casă de lemn.
(4) Mi-am cumpărat casa lui Vasile.
(5) Mi-am cumpărat casă a lui Vasile (!)
(6) Mi-am cumpărat casa din pădure.
(7) Mi-am cumpărat casă din pădure (!) (sau „merge", dar atunci *din pădure este* complement circumstanţial de loc).

În enunţul (3) am spune că nu substantivul *casă* are valoare absolută, ci întreaga sintagmă *casă de lemn,* denumind o specie nouă (*casă de lemn*), chiar dacă subspecie a alteia: *casă.* Această impresie o putem corela cu distincţia identificare/calificare, împreună deschizînd o perspectivă nouă asupra determinării. Credem că [C. 28] ar trebui să distingem în cadrul determinării acele sintagme care se construiesc pentru a realiza o economie paradigmatică, prin ele evitîndu-se apelul la un cuvînt nou. Altele sînt sintagmele prin care nu putem spune că încărcăm planul sintagmatic pentru a obţine o economie în planul paradigmatic: *casa lui Vasile, casa din pădure.*[90] Primele (de tipul *casă de lemn , cal roşu*) există ca un întreg, ca o unitate lexicală, în principiu substituibile printr-un nou cuvînt, iar celelalte sînt o combinaţie accidentală de unităţi lexicale, substituibile, la nevoie, printr-un nume propriu. Aceste două opoziţii, calificare/identificare şi nume comun/nume propriu se cuvine a fi discutate şi împreună, căci substantivele comune *califică*

[90] Vezi A. Martinet, *Eléments de linguistique générale,* p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

obiectele supuse numelui lor, iar substantivele proprii le *identifică*. Cu ajutorul articolului hotărît însă, numele comune ajung să identifice, devenind oarecum nume proprii. La rîndul lor, numele proprii, precum se ştie, pot califica, devenind nume comune.

§ 144. Ca elemente determinante, ca atribute, substantivele cu valoare absolută nu sînt de căutat — după cum am convenit mai sus — printre atributele în genitiv sau dativ sau printre cele prepoziţionale care, determinate prin alt atribut, se articulează. Aşadar, apariţia valorii absolute este posibilă numai printre atributele considerate la început ca avînd valoare adjectivală. E vorba de atributele substantivale precedate de prepoziţiile *de*, *din*$_1$, *cu* şi *fără*.

Iată cîteva enunţuri suspecte de a conţine substantive cu valoare nominală absolută, şi nu cu valoare adjectivală, deci:

(Mi-am cumpărat) (1) casa de lemn
(2) o casă de lemn
(3) *casă de lemn*

(4) haina de ofiţer
(5) o haină de ofiţer
(6) *haină de ofiţer*

(7) casa cu balcon
(8) o casă cu balcon
(9) *casă cu balcon*

(10) casa fără balcon
(11) o casă fără balcon
(12) *casă fără balcon*.

Prepoziţia **de** (II)

§ 145. În primele trei enunţuri de mai sus s-ar părea că avem de-a face cu un substantiv (*lemn*) care nu face parte din categoria celor capabile să ilustreze funcţionarea articolului, fiind nume de materie. Astfel de substantive se pare că apar după prepoziţia *de* fără nici o restricţie.

În schimb apariţia celor propriu-zise (adică a celor compatibile cu toate valorile articolului) pare a fi condiţionată de anumiţi factori, semantici.

Scanned with OKEN Scanner

Din enunțurile (13) *casa de om* (!)
(14) *o casă de om*
(15) *casă de om*
(16) *creierul de om*
(17) *pielea de om*
(18) *haina de om* (!)
(19) *creionul de om* (!)

(cu mențiunea că în (14) și (15), spre a face textul reperabil, *om* are un sens aparte) deducem valoarea adjectivală a atributelor prepoziționale în (16) și (17) unde atributul *de om* determină substantive — *creierul, pielea* — care numesc ceva deopotrivă inerent omului, dar și altor ființe. În (18) și (19) este vorba de ceva exclusiv omenesc, însușirea *de om* nu mai poate fi opusă alteia *(creierul de maimuță)* și este oarecum și redundantă, căci *haina* și *creionul* nu pot fi decît *de om,* sau, corect spus, *ale omului.*

Pentru a continua discuția ne-ar trebui și un enunț în care substantivul determinat să fie numele unui obiect nici inerent, nici exclusiv pentru „substantivul" determinat. Dacă am considera în această situație mărul pe care cineva îl mănîncă, vedem că *mărul de om* nu se poate spune, ci, cel mult, *mărul omului. Haina de ofițer* se poate spune, haina nefiind nici inerentă, nici exclusivă ofițerilor.

Din cele de mai sus, legate mai mult de determinare, în general, și care nu sînt decît începutul unei discuții vădit complicate, rezultă încă o dată complexitatea extraordinară a faptelor care, într-un fel sau altul, se leagă de articol. Mărturisim aici și impresia, adeseori încercată pe parcursul cercetării noastre, că o gramatică a articolului, ideal realizată, pretinde o *rescriere* a întregii gramatici a limbii române. (Deocamdată cel puțin, ne oprim aici, așteptînd să se adune mai multe și mai importante justificările acestei noi gramatici.)

În concluzie, atributele precedate de prepoziția *de* au valoare adjectivală, împreună, prepoziția cu substantivul.

Prepozițiile cu și fără

§ 146. Substantivele propriu-zise, nearticulate, precedate de *cu* sau *fără* au valoare absolută, evidentă mai ales în cazul prepoziției *cu,* deși după această prepoziție

Scanned with OKEN Scanner

mai greu vom întîlni substantive propriu-zise nearticulate.

În privința prepoziției *fără* reamintim cele spuse mai sus, cu privire la negație.

Deci nu avem valoare adjectivală, cum am considerat inițial (vezi § 100). Felul acestei valori rezultă mai curînd din analiza sensului enunțurilor *(sat cu popă — sat fără popă* etc.) decît din aplicarea procedeelor de distincție între cele două valori în discuție.

După prepoziția *cu* nearticulate sînt mai ales substantivele „celelalte": *cafea cu lapte, om cu răbdare* etc. Cu precădere la cele abstracte am avea de-a face cu valoarea neutră, variantă, cum am stabilit, a celei absolute.

Articularea substantivelor precedate de prepoziții

§ 147. Fără a abandona perspectiva sintactică din care ne-am propus să cercetăm articularea substantivelor în româna contemporană, deoarece în continuare „vin" funcții sintactice în care substantivele sînt aproape totdeauna precedate de prepoziții (sau în dativ, cînd însă vor fi obligatoriu articulate) vom înfățișa și noi faptele sub titlul de mai sus, cu atît mai mult cu cît în lingvistica românească „articularea substantivelor precedate de prepoziții" are o anumită tradiție, legată de faptul, caracteristic românei, că deseori, după prepoziție, substantivele nu se articulează. Nu se articulează hotărît, s-ar cuveni să precizăm, deoarece de absența articolului hotărît este vorba și nu de a celui nehotărît:

Sînt certat de profesorul (!) dar *Sînt certat de un profesor.*

Mă duc la școala (!) dar *Mă duc la o școală* etc.

Cum bine se știe articularea hotărîtă a substantivelor precedate de prepoziție este aproape totdeauna acceptată cu condiția determinării prin atribut a substantivului respectiv: *Sînt certat de profesorul meu, mă duc la școala de ofițeri* etc. Iar în alte situații substantivul precedat de prepoziție și determinat prin atribut rămîne obligatoriu nearticulat (casa de **lemn** de brad) sau e liber să aibă ambele forme: *m-am mutat în* **casa/casă** *nouă.*

Scanned with OKEN Scanner

§ 148. Sînt, aşadar, posibile următoarele secvenţe:

a — prepoziţie + substantiv articulat hotărît: *vine cu trenul*

b — prepoziţie + substantiv articulat nehotărît: *merge la un film*

c — prepoziţie + substantiv nearticulat: *merge la şcoală*

d — prepoziţie + substantiv articulat hotărît + atribut: *merge la şcoala de ofiţeri*

e — prepoziţie + substantiv nearticulat + atribut: *merge la casă nouă*

Vom urmări, în continuare, repartiţia prepoziţiilor în cele cinci tipuri de secvenţe, ţinînd cont mai departe, în stabilirea asemănărilor, de funcţiile sintactice şi de sensul (felul) substantivelor, într-un cuvînt, de contextul în care apar prepoziţiile. Firește, nu avem în vedere prepoziţiile care cer genitivul şi dativul.

§ 149. A

Prepoziţia *a* intră în secvenţa (c) şi (e):

seamănă a cal

miroase a floare/floare de muşeţel

Secvenţele (a), (b) şi (d) nu sînt reperabile, cel puţin în limbajul obişnuit.

Substantivele precedate de această prepoziţie au valoare absolută.

Am avut în vedere prepoziţia *a* folosită numai cu „sensul fundamental: direcţia abstractă".[91] Această definiţie o considerăm confirmată prin absenţa substantivelor articulate din secvenţele unde apare prepoziţia *a*. Ca şi în folosirea ei la infinitiv, formă a valorii absolute a verbelor!

CĂTRE

Prepoziţia *către* intră în secvenţele (b), (c) şi (d). Faptul că nu intră în secvenţele (e) ar dovedi că după această prepoziţie nu pot să figureze substantive cu valoare nominală absolută.

Din apariţia prepoziţiei *către* în secvenţa (d) deducem că în (c) substantivele nearticulate precedate de această prepoziţie au valoare de nume definit.

---

[91] Vezi GA, vol. I, p. 334.

Scanned with OKEN Scanner

§ 150. CU

Prepoziția *cu* apare în toate cele cinci secvențe:

(a) *vine cu trenul*
(b) *vine cu un prieten*
(c) *vine cu plăcere*
(d) *vine cu trenul de seară*
(e) *vine cu tren de lux*

Cu privire la această prepoziție sînt de făcut mai multe observații:

Mai întîi vom băga de seamă că substantivele care apar în secvența (a) nu pot să apară în secvența (c) și invers. În (a) apar numai substantive nume de obiecte și ființe, adică substantivele compatibile cu articolul. În (c) apar substantivele abstracte și nume de materie.

În (e) apar substantive care pot figura în (a). De remarcat că folosirea acestor substantive nearticulate după prepoziția *cu* este condiționată de prezența unui atribut, pe dos de cum ne-am obișnuit, ca prezența unui atribut să condiționeze *articularea* unui substantiv precedat de prepoziție. În felul acesta, prin secvența (e) substantivele nume de obiecte și ființe pot căpăta valoare absolută după prepoziția *cu*.

Substantivele care apar în secvența (e) rămîn — ca și în secvențele (a) — complemente circumstanțiale instrumentale, căpătînd însă o nuanță modală destul de marcată. În general, folosirea valorii absolute pare că transformă în modalitate circumstanța propriu-zisă, în aspect verbal, am putea spune, folosind cuvîntul *aspect* într-un sens mai larg decît cel tehnic, consacrat în gramatici[92]. Alte exemple de transformare a circumstanței (exprimată prin substantiv articulat hotărît) în modalitate, aspect (substantiv nearticulat, cu valoare absolută): *Șade pe cîmpul verde / șade pe cîmp verde; s-a îmbrăcat în vesta neagră / s-a îmbrăcat în vestă neagră* etc.

Substantivele, abstracte ori nume de materie, care pot să apară în secvența (c) primesc cu oarecare greutate un atribut: enunțul *vine cu plăcere mare* nu „sună" tocmai românește. Obișnuit se spune *vine cu mare plăcere* sau

---

[92] Asgar Rosenstand Hansen, *Artikel systemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952, vorbește și el despre „aspect nominal" cu privire la substantivele nearticulate, dar fără să distingă între valoarea absolută și cea adjectivală.

Scanned with OKEN Scanner

vine cu o plăcere mare. În secvența (c) substantivele par a avea valoare adjectivală. Observăm că și-n alte situații cînd substantivele au cu certitudine valoare adjectivală (în funcția de nume predicativ și de element predicativ suplimentar) determinarea lor prin atribut se face în condiții asemănătoare: nu *el este inginer bun* ci, mai curînd, *el este un inginer bun*, nu *l-am considerat prieten bun* ci, la fel, *l-am considerat bun prieten* sau *l-am considerat un prieten bun*.

S-ar părea, așadar, că substantivele, cînd au valoare adjectivală, dacă sînt determinate printr-un atribut se articulează nehotărît sau vor pune atributul înainte, ambele procedee — articularea nehotărîtă și prepunerea atributului — avînd, stilistic, o valoare emfatică, al cărei rost nu ne mai interesează.

În ce privește distincția între cele două valori pe care, așadar, le poate avea un substantiv articulat nehotărît determinat printr-un atribut, confuzia posibilă este evitată prin apelul la funcția sintactică, deductibilă, adeseori, din sensul substantivelor.

Așadar, în secvențele construite cu prepoziția *cu* același substantiv poate să apară fie numai în (a), (b), (d) și (e) (substantivele compatibile cu toate valorile articolului), fie în (c) (substantivele abstracte și nume de materie). Cele două categorii de substantive au o secvență comună, pe care n-am avut-o în vedere mai sus, secvența (b'): prepoziție + substantiv articulat nehotărît + atribut:

vine cu un tren de lux
vine cu o plăcere mare

În primul enunț substantivul este complement circumstanțial instrumental, în al doilea este complement de mod. Cele două funcții sintactice diferite rezultă din sensul diferit al substantivelor respective, din apartenența acestora la cele două subclase diferite de substantive (nume de obiecte și ființe, respectiv abstracte). Cu diferența că în *vine cu o plăcere mare* folosirea atributului este obligatorie datorită articolului nehotărît, iar în *vine cu un tren de lux* nu se stabilește nici o dependență între atribut și articolul nehotărît. În schimb, după cum am văzut, apariția în (e) a unor substantive propriu-zise, reclamă determinarea lor printr-un atribut, numai în felul acesta, deci, fiindu-le cu putință să exprime valoarea absolută:

vine cu tren (!), dar *vine cu tren de lux*

Scanned with OKEN Scanner

Substantivele nume de materie folosite cu prepoziția *cu* se articulează, în general, după aceleași reguli ca și substantivele abstracte.

Așadar, nici în cazul prepoziției *cu* nu prea se realizează opoziția articulat hotărît/nearticulat. Ea apare prin secvențele (d) și (e), *vine cu trenul de lux/vine cu tren de lux*, la care putem adăuga și secvența (b') *vine cu un tren de lux*. Dar posibilitatea de a introduce în perechile de opoziții un substantiv propriu-zis nearticulat este, am văzut, condiționată de prezența atributului (vezi § 77).

§ 151. DE

Prepoziția *de*, precedînd complemente, intră în mod obișnuit în secvențele (b), (c) și (d). Așadar, complementele introduse prin *de*, nearticulate, au valoare de nume definit.

(b) *beteag de un picior*
(c) *beteag de picior*
(d) *beteag de piciorul drept*

În secvența (e) nu intră decît ca element predicativ suplimentar: *am luat-o de fată cuminte* (cu sensul de *drept*).

DE LA.

Prepoziția *de la* intră în secvențele (b), (c), (d) și, uneori, (e):

Vine de la o nuntă
Vine de la nuntă
Vine de la nunta boierească
Vine de la nuntă boierească

Substantivele care denumesc un spațiu propriu-zis intră numai în secvența (c):

vine de la pădure
vine de la oraș

Substantivele nume de persoană apar de regulă în secvențele (b), (c) și (d):

vine de la un vecin
vine de la vecin
vine de la vecinul nostru

Aceleași observații și pentru prepoziția LA.

§ 152. DESPRE

Prepoziția *despre* intră în secvențe de tipul (b), (c) și (d). Pentru secvențe de tipul (e) ne-a fost greu să găsim un exemplu acceptabil.

Scanned with OKEN Scanner

DIN

Intră în secvenţe de tipul (b), (c), (d) şi (e). În secvenţele (b) apare cu forma variantă *dintru:*

(b) *Provine dintr-o insulă.*

(c) *A venit din pădure.*

(d) *A venit din pădurea de brazi.*

(e) *Din boier sărac, s-a pomenit ţăran bogat.*
Provine din familie de muncitori.
Făcută din lemn de brad.

Secvenţele (b) sînt mai uşor de întîlnit sub forma (b'):

(b') *Provine dintr-o insulă apropiată.*

În secvenţele (e) substantivele precedate de prepoziţia *din* pot avea atît valoare absolută, cît şi adjectivală. Deosebirea o vom face prin context. Astfel, în enunţul *din boier sărac, s-a pomenit ţăran bogat, boier* are valoare adjectivală prin paralelă cu *ţăran,* element predicativ suplimentar. În general au această valoare complementele raportabile într-un fel sau altul la funcţiile sintactice în care apar, obişnuit, substantive cu valoare adjectivală: atribut prepoziţional *(cu, de, din*$_1$*),* nume predicativ, element predicativ suplimentar.

DINTRE

Apare în secvenţe de tipul (b), (c) şi (d).

DREPT

Apare în secvenţe de tipul (c) şi (e), concordante cu valoarea adjectivală cerută de elementul predicativ suplimentar pe care îl introduce:

(c) *L-am considerat drept judecător*

(e) *L-am considerat drept judecător cinstit*

Folosirea după această prepoziţie a substantivelor articulate nehotărît este, de cele mai multe ori, condiţionată de determinarea prin atribut a substantivului:

L-am considerat drept un judecător (!)

L-am considerat drept un judecător cinstit

Ceea ce ar dovedi valoarea adjectivală a substantivelor precedate de această prepoziţie.

În cazul identităţii referenţiale (vezi mai sus § 73) prepoziţia *drept* poate introduce şi substantive cu valoare de nume definit: *L-am luat drept Vasile, l-am luat drept doctorul.*

Aşadar, *drept* intră în secvenţele (a), (b'), (c), (d) şi (e). Dar substantivele care apar în secvenţe de tipul (a) sau (d) nu apar şi în secvenţe de tipul (c) sau (e). Astfel că

Scanned with OKEN Scanner

opoziția articulat hotărît/nearticulat nu se realizează nici la substantivele precedate de această prepoziție.

§ 153. DUPĂ

Intră în secvențele de tipul (b), (c) și (d).

FĂRĂ

Fiind în multe situații perechea antonimică a prepoziției *cu*, ne-am așteptat ca *fără* să aibă un comportament, în mare, asemănător. Datorită însă sensului ei, care o apropie de negație, prepoziția *fără* introduce mai ales substantive cu valoare absolută, nearticulate chiar și cînd sînt determinate prin atribute:

(b) *A venit fără un pantof.*

(c) *A venit fără pantof.*

(d) *A lucrat fără cleștele de cuie.*

(e) *A lucrat fără clește de cuie.*

Considerăm că în (b), (c) și (e) substantivele precedate de *fără* sînt complemente circumstanțiale de mod, propunînd corectura în acest sens a GA, vol. I, p. 359. Într-un enunț ca *a scos cuiele fără clește* nu avem complement circumstanțial instrumental sau, cel puțin, nu putem avea certitudinea aceasta, deoarece *clește* poate să aibă și valoare absolută, dovadă că articularea sa, în cazul determinării prin atribut, nu este obligatorie. Deci, în *fără clește de cuie, clește* are valoare absolută și este complement circumstanțial de mod, iar în *fără cleștele de cuie* avem valoare de nume definit, deci complement circumstanțial instrumental. Secvența *fără clește* este insuficientă pentru a stabili valoarea substantivului și, implicit, funcția sintactică. După sensul prepoziției, al negației, al absenței, mai curînd, credem că mai frecventă este funcția de complement circumstanțial de mod. Ceea ce se confirmă și în faptul că această prepoziție introduce atribute de calificare (vezi § 100).

[C. 29] Opozițiilor paralele (1) nume comun/nume propriu și (2) calificare/identificare (vezi § 143) le putem adăuga opoziția (3) modalitate/circumstanță, opunînd așadar de o parte (I) nume comun, atribut de calificare, complement de mod, de alta (II) nume propriu, identificare, circumstanță. Această opoziție între doi termeni multipli ne este sugerată de comportamentul unor substantive:

Scanned with OKEN Scanner

cele proprii care nu sînt practic niciodată atribute de calificare sau complemente de mod propriu-zise, ca şi cele comune, care au acelaşi comportament cînd sînt articulate hotărît, iar cînd *nu* sînt articulate hotărît pot fi atribute de calificare, complemente de mod. Am mai constatat că o serie de atribute de identificare sînt, la origine — adică în structura de adîncime, complemente circumstanţiale. Ele selectează pe *a fi* predicativ, în vreme ce atributele de calificare sînt „foste" nume predicative.

Perspectiva deschisă de aceste consideraţiuni va trebui s-o abandonăm deocamdată. Am menţionat-o numai ca exemplu de implicaţie îndepărtată pe care o poate avea discuţia asupra regulilor de folosire a articolului, ca o dovadă în plus că în limbă „tout se tient".

§ 154. ÎN

Apare în secvenţe de tipul (b), (c), (d) şi (e). În secvenţele de tipul (b) intră cu forma variantă *întru*. În secvenţele de tipul (c) intră de regulă cu valoarea de nume definit:

Am intrat în casă.

În secvenţele de tipul (e) apare cu o serie întreagă de restricţii: *am intrat în casă nouă*. În acest enunţ, de pildă, puţine sînt atributele care să poată determina substantivul nearticulat: *am intrat în casă înaltă* (!), dovadă, alta, că valoarea absolută nu s-a stabilizat pe deplin în limbă. (În schimb pot spune *îmi cumpăr casă înaltă*, stabilindu-se o legătură, reală, între sensul verbului şi al atributului, legătură imposibil de stabilit între *intru* şi *(casă) înaltă.)*

Cu alt sens decît cel obişnuit, *în* introduce şi substantive cu valoare absolută *(se apropie de dînsul preschimbată în fecioară)*, dovedită atît prin analiza semantică a enunţului, cît şi prin faptul că determinarea prin atribut nu obligă la articulare: *preschimbată în femeie bătrînă*.

§ 155. LA

Intră în secvenţe de tipul (b), (c), (d) şi (e). Secvenţele de tipul (e) sînt puţine şi au un „aer" artificial, vădesc o anumită intenţie stilistică.

Semnalăm în legătură cu această prepoziţie situaţia ciudată a unor substantive — toate nume de persoană —

Scanned with OKEN Scanner

care nu pot să apară după prepoziția *la* nearticulate (și, firește, neînsoțite de un atribut):

Mă duc la stadion dar

Mă duc la prieten (!)

Am dat cartea la prieten (!)

Am plecat (am mers) la prieten (!)

S-ar părea că nu toate substantivele nume de persoană sînt în aceeași situație:

Mă duc la doctor, dar *mă duc la vecin* (!)

În aceeași situație se află și prepoziția *de la:*

Vin de la stadion dar

Vin de la prieten (!)

Iau cartea de la coleg (!)

§ 156. PE

Intră în secvențe de tipul (b), (c), (d) și (e).

Secvențele de tipul (e) sînt, din nou, destul de greu de găsit și niciodată cu substantivul în funcția de complement direct:

A venit pe drum de țară, dar

L-am văzut pe profesor de geografie (!)

Împreună cu verbul *a face* (avînd sensul de „a se preface, a juca rolul de") prepoziția *pe* apare și în enunțuri de tipul (a): *fac pe prostul.*

Și în legătură cu *pe* e de semnalat situația unor substantive ca *prieten, coleg:*

L-am întîlnit pe prieten (!)

L-am întîlnit pe coleg (!) sînt enunțuri care nu „sună" românește, ci

L-am întîlnit pe prietenul meu (tău etc.)

L-am văzut pe un coleg, deși *l-am văzut pe doctor.*

PE LÎNGĂ

Substantivele complemente circumstanțiale precedate de această prepoziție sînt nearticulate — secvența de tipul (c) — avînd valoare de nume definit sau adjectivală în funcție de rolul sintactic al substantivului care „se adaugă":

(1) *Pe lîngă pictor mai era și sculptor.*

(2) *Pe lîngă pictor mai era și sculptorul.*

În (1) *pictor* are valoare adjectivală datorită lui *sculptor* care are funcția de nume predicativ, iar în (2) valoare de nume definit.

Scanned with OKEN Scanner

La fel, în secvențe de tipul (c) nici după prepoziția *pe lîngă* nu pot figura substantive de felul lui *prieten, coleg* ș.a. În aceeași situație se află și prepoziția *pentru.*

Substantive „relative".

§ 157. După cît se pare, substantivele *prieten, coleg, vecin, frate, soră, văr* ș.a. au o situație aparte: ele nu pot fi folosite cu prepoziție fără a fi determinate printr-un atribut, chiar și cînd e vorba de prepoziții care cer genitivul sau dativul: *am reușit datorită prietenului* (!). Ba, mai mult, comportamentul lor este același indiferent că sînt sau nu precedate de prepoziție, în diverse funcții sintactice. Enunțuri ca:

A venit prietenul
Colegul a adus o carte
Fratele s-a întors

le considerăm în mod obișnuit nereperabile, și nu numai în românește, ci și în alte limbi, cu sau fără articol. Simțim nevoia să determinăm aceste substantive, arătînd despre *al cui* prieten, coleg ori frate este vorba, căci fiecare din noi avem prieteni, dar fiecare alții. A fi doctor înseamnă ceva, dar a fi prieten, fără a preciza al cui, este un nonsens. Chiar reluate într-un text, asemenea substantive nu se pot folosi fără un determinant: *A venit colegul meu cu o carte frumoasă. L-am rugat să mi-o dea și colegul mi-a dat-o* (a doua apariție a *colegului* ni se pare greu de acceptat în lipsa unui atribut).

De remarcat că în aceleași contexte folosirea formei articulate nehotărît este întru totul acceptabilă:

A venit un prieten
Un coleg a adus o carte

Observația este foarte importantă căci plasează articolul nehotărît în aceeași clasă cu determinanții propriu-ziși, lexicali, ceea ce, precum se va vedea, constituie încă un motiv pentru a nu considera nicicum articolul nehotărît ca morfem, ca element gramatical (vezi capitolul V).

Pe de altă parte, pentru teoria articolului și, în genere, pentru cele de mai sus, ar fi interesant de inventariat contextele în care aceste substantive pot să apară articulate hotărît ori nearticulate, dar oricum neînsoțite de vreun atribut. Pînă atunci însă, să dăm un nume substan-

Scanned with OKEN Scanner

tivelor de felul lui *prieten, frate, vecin* etc. Le vom numi substantive *relative,* deoarece apartenența unui obiect la sfera lor referențială este în mai multe feluri relativă, depinzînd de raportul acestora cu alte obiecte („referent secundar"). Așa de pildă cineva născut singur la părinți nu este pentru nimeni *frate,* cuvînt ce nu se va folosi niciodată, deci, cu referință la acea persoană. Fiecare dintre noi este *frate, prieten* sau *coleg* pentru anumite persoane, dar nu și pentru celelalte. Spre deosebire de substantivele *absolute,* ca *doctor,* sau *inginer,* ori *profesor.* De aceea folosirea lui *prieten, coleg, frate, soră* ca apelative — ceea ce presupune absența „referentului secundar" — nu este în mod obișnuit acceptabilă. Și cum multe apelative devin nume proprii (și invers, orice nume propriu provenit din nume comun a fost mai întîi folosit ca apelativ) nu ne vom mira că foarte puține, aproape nici unul dintre substantivele relative nu figurează printre numele proprii[93].

Semnificativă în sensul celor de mai sus este situația substantivului *soră,* care are un sens relativ și altul absolut. Decodarea sensului se face în funcție de context:

În cameră a intrat sora sau *În cameră a intrat o soră* față de *În cameră a intrat sora mea.* Neînsoțit de nici un determinant lexical, substantivul *soră* este decodat cu sensul absolut: „soră medicală".

Dintre contextele în care totuși folosirea substantivelor „relative" este posibilă fără a le determina printr-un atribut, considerăm certe cîteva: în funcția de atribut precedat de prepoziția *de: a făcut un gest de prieten,* în funcția de element predicativ: *din dușman l-am făcut prieten* (vom considera că-l avem pe *dușman* cu valoare adjectivală, rezultată din raportarea la elementul predicativ) și de complement circumstanțial opozițional: *în loc de prieten, i-a devenit dușman.* În asemenea contexte substantivele de felul lui *soră* este decodificat cu sensul de bază, cel mai frecvent: *acesta nu-i un gest de soră* față de *acesta nu-i un gest de soră medicală.*

---

[93] Cercetarea inventarului substantivelor comune devenite proprii și a celor ce *nu* sînt folosite, în chip curent, ca nume proprii va interesa, credem, teoria substantivului și, deci, și a articolului.

Scanned with OKEN Scanner

Să mai băgăm de seamă că în contextele în care apar nearticulate, substantivele relative nu sînt niciodată nume de obiecte, ci au valoare de nume general (sau, după caz, adjectivală).

În concluzie, din punctul de vedere al articulării, la substantivele relative, datorită obligației de a le determina prin atribut (și pentru că determinarea prin atribut exclude folosirea fără articol a acestor substantive atunci cînd au valoare de nume) se poate spune că vom avea mai puține cazuri de neconcordanță între valoare și formă. Dar din această concluzie nu putem deduce vreun procedeu de aflare a valorii nominale (prin înlocuirea cu substantive relative a celorlalte), deoarece substantivele relative nu pot să apară nedeterminate prin atribut nici în funcția de nume predicativ: *el este prieten* (!)

Ceea ce este însă mai demn de reținut este constatarea că în planul limbii se produce un reflex al subcategorizării acestor substantive relative, despre care logicienii au vorbit deja (vezi Apendice VII, *Mill, Frege, Russell*), la aceștia părînd însă că gruparea substantivelor relative este lipsită de suportul strict al limbii, al regulilor de distribuție a substantivelor. Dar, precum s-a văzut, regulile de distribuție în text a substantivelor relative sînt, în cîteva puncte (bunăoară obligativitatea determinării prin atribut), deosebite de a celorlalte substantive, motiv pentru care categoria de substantive relative aparține și lingvisticii, gramaticii, nu numai logicii, marcînd astfel o nouă coincidență lingvistică-logică în sprijinul atît al încercării de a scrie o gramatică rațională, cît și al reconsiderării unor vechi gramatici în care distincția propusă de noi era practicată. (Cf. Beauzée, *Grammaire,* vol. I, p. 50, citat de Sorin Stati, *Interferențe lingvistice,* p. 110 și 134)

§ 158. PENTRU

Apare în contexte de tipul (b), (c) și (d).

Nu l-am găsit în contexte de tipul (e). Posibilitatea existenței unui enunț ca *nu vreau să scriu pentru glorie deșartă* ne reamintește că încercarea noastră de a face o gramatică rațională a articolului ia în considerație numai o parte din substantive, pe cele compatibile cu toate categoriile gramaticale proprii substantivului.

Așadar, *pentru* nu introduce substantive cu valoare nominală absolută.

Scanned with OKEN Scanner

PESTE

Apare, de asemenea, numai în contexte de tipul (b), (c) şi (d). În contexte de tipul (e) este mai greu reperabilă: *trece peste vîrf de munte*. Dar foarte puţine substantive pot fi introduse prin prepoziţia *peste* în secvenţe de tipul (e). Această observaţie, dealtfel, se verifică şi la majoritatea celorlalte prepoziţii care apar în contexte de tipul (e), în vreme ce în celelalte tipuri de contexte ele pot introduce orice substantiv (în limitele contiguităţii semantice).

PÎNĂ

În prepoziţii compuse, cu *la, în* etc. apare în enunţuri de tipul (b), (c) şi (d). Faţă de prepoziţiile simple *la, în* etc., cele compuse, *pînă la, pînă în, pînă peste* etc., apar şi mai rar în enunţuri de tipul (e): *Merg în casă nouă* şi *Merg pînă în casă nouă* (!).

§ 159. PRIN

Intră în secvenţe de tipul (b), (c) şi (d). În (b) apare sub forma variantă *printr-*. În secvenţe de tipul (e) nu apare decît înaintea unor substantive la plural: *am trecut prin şcoli înalte* şi *prin văi adînci*. Situaţia aceasta o mai întîlnim şi la alte prepoziţii care nu sînt „acceptate" de secvenţele (e). Dar, după cum am stabilit, substantivele la plural contează mai puţin pentru teoria articolului (vezi § 64). Aceleaşi motive ne fac să trecem peste prepoziţia *printre*, care cere numai substantive la plural.

SPRE

Intră în secvenţe de tipul (b), (c) şi (d).

SUB

Intră în secvenţe de tipul (b), (c) şi (d).

Alături de aceste prepoziţii ar mai fi de luat în consideraţie şi locuţiunile prepoziţionale, dar rezultatele la care ajungem vor fi aceleaşi. Şi anume: opoziţia nume definit/nume nedefinit se realizează la toate prepoziţiile. Valoarea adjectivală apare numai la anumite prepoziţii. La nivelul formelor, cea mai frecventă este opoziţia nearticulat/articulat nehotărît. Dar, cum s-a văzut, de cele mai multe ori substantivele nearticulate după prepoziţii au valoare de nume definit.

Valoarea absolută apare cu mare neregularitate, nu după toate prepoziţiile şi nici la toate substantivele[94] etc.

[94] Ceea ce ar dovedi, din nou, că valoarea absolută este de dată recentă, ulterioară celorlalte.

Folosirea ei, în general numai în secvențe de tipul (e), marchează stilistic enunțul respectiv, vădind intenția emițătorului de a obține un efect particular.

§ 160. Din această sumară prezentare a articulării substantivelor după prepoziție în limba română conchidem următoarele:

a — după prepozițiile care cer cazul genitiv sau dativ substantivele sînt întotdeauna articulate, fie hotărît, fie nehotărît. În aceste contexte se realizează numai opoziția articulat hotărît (nume definit)/articulat nehotărît (nume nedefinit).

b — după prepozițiile care cer acuzativul substantivele apar nearticulate sau articulate nehotărît. Cele nearticulate au, de cele mai multe ori, valoarea de nume definit. La nivelul valorilor, așadar, singura care se realizează consecvent este tot opoziția dintre valoarea de nume definit și cea de nume nedefinit. La nivelul formei această opoziție devine nearticulat/articulat nehotărît.

c — după unele prepoziții substantivele pot să apară și articulate hotărît. Astfel, după prepoziția *cu*. Dar și în aceste condiții opoziția articulat hotărît/nearticulat (sau chiar articulat nehotărît/nearticulat) se realizează greu cînd e vorba de același substantiv. După *cu* apar articulate hotărît anumite substantive, și nearticulate altele.

d — prin determinarea cu atribut a substantivelor precedate de prepoziție se stabilește corespondența regulată dintre valorile și formele în opoziție. În anumite contexte apare și opoziția nearticulat/articulat hotărît sau nearticulat/articulat nehotărît, forma nearticulat corespunzînd de astă dată (cînd substantivul precedat de prepoziție este determinat prin atribut) valorii absolute. De regulă, această valoare marchează stilistic enunțurile în care apare, prin efectul transformării circumstanței în modalitate, în aspect (vezi § 150).

Concluzii

§ 161. Am încercat în acest capitol, cel mai important din toată lucrarea, să deducem funcționarea sistemului articulării în aspectul său sensibil, manifestat în planul sintagmatic, al enunțurilor. În încercarea noastră de a *motiva* apariția în enunț a unei forme substantivale sau

Scanned with OKEN Scanner

a alteia am plecat de la bun început cu ceea ce ne pusese la dispoziție examenul intuitiv și aprioric al faptelor, făcut la nivelul planului paradigmatic: distincția între substantive propriu-zise și „celelalte", gramatica „rațională" a articolului urmînd să se constituie în primul rînd pe seama faptelor de articulare a substantivelor propriu-zise. Trecînd la analiza acestora am constatat destul de repede intervenția altor elemente, de mai mică importanță, care însă provoacă numeroase abateri de la corespondențele generale valoare nominală — formă substantivală: pluralul, negația, intonația, poziția față de verb, sensul verbului, sensul prepoziției și altele, de care, deci, sîntem obligați să ținem cont în discuția regulilor de articulare. Pe parcursul acestei discuții am intrat uneori mai mult în amănunte, nu rareori interesante. Cum am făcut și la începutul capitolului despre complementul direct sau la numele predicativ. N-am putut face acest lucru totdeauna, căci s-ar fi dat capitolului III o extensiune prea mare. Așa că ne-am mulțumit pe de o parte să sugerăm complexitatea extraordinară a faptelor pe care le antrenează cercetarea articulării, iar pe de alta să reținem ceea ce am considerat suficient pentru a degaja caracterul „rațional", motivat, al sistemului de articulare, în principiile sale.

Elementele de bază în motivarea apariției unei forme (valori) sau alteia au fost:

1. funcția sintactică
2. felul substantivului în discuție
3. semnificația elementului regent
4. valoarea substantivului corelativ.[95]

Adăugate celor mai sus pomenite, căpătăm o listă destul de cuprinzătoare, pe care am încercat s-o prezentăm în ordinea acțiunii prioritare, dar n-am reușit să stabilim cu certitudine nici întîietatea unei reguli față de altele, nici măsura în care se poate face o ierarhie a elementelor ce determină funcționarea articolului. Sîntem însă pe deplin conștienți că abia elucidînd aceste două chestiuni vom rezolva problema de care ne ocupăm, vom reuși într-adevăr să rescriem gramatica articolului. Ceea ce este însă cu totul remarcabil la acest inventar de ele-

[95] Cum a fost cazul unor substantive complemente circumstanțiale opoziționale.

Scanned with OKEN Scanner

mente care intervin în funcționarea regulilor de articulare este faptul că majoritatea lor (dacă nu chiar toate) au ca efect *nearticularea* unor substantive cu valoare de nume, definit mai ales, aceasta constituind abaterea cea mai frecventă de la regulile de corespondență valoare — formă nominală.

Lucrul cel mai important care rezultă din cele de pînă aici îl constituie distribuția formelor și valorilor. În afara unor situații de excepție, opoziția dintre valoarea adjectivală și cea de nume (definit, mai ales) nu se realizează practic. Singura opoziție care se stabilește cu ușurință în majoritatea enunțurilor este cea dintre valorile nume definit și nume nedefinit. Prin apariția valorii absolute, la nivelul formei sporește numărul opozițiilor articulat hotărît/nearticulat. Dar, precum s-a văzut, valoarea absolută este încă departe de a fi pe deplin intrată în sistemul de valori și opoziții ale articolului.

De asemenea, la plural, prin nearticularea substantivelor cu valoare de nume nedefinit, sporește numărul opozițiilor articulat hotărît/nearticulat. În schimb, substantivele nume de materii și abstracte, care adeseori apar nearticulate, nu intră în nici o opoziție, nefiind comutabile cu forma lor articulată decît în cazuri excepționale (vezi § 108).

În general, cu mici și neînsemnate excepții, substantivelor articulate hotărît le corespunde valoarea de nume definit, iar celor articulate nehotărît valoarea de nume nedefinit. Greul alcătuirii unei gramatici a articolului începe din momentul în care vom lua în discuție substantivele nearticulate. Acestea pot avea oricare dintre valorile articolului: adjectivală, absolută, de nume definit, de nume nedefinit, generală, în fine, „neutră". Recunoaștem valoarea marcată de forma nearticulată prin apel la context. Și anume la elementele mai sus enumerate.

În fine, observațiile prilejuite de articularea substantivului ne pun adeseori în situația de a reface porțiuni întinse din gramatica limbii române, acțiune la care sperăm să purcedem în volumele viitoare, ocazie pentru care ne rezervăm și dreptul de a reveni asupra articolului.

În mare însă putem conchide că distribuția valorilor (în primul rînd) și a formelor articolului are un caracter motivat, coerent, rațional, îngăduindu-ne să trecem dincolo de simpla descriere a faptelor. Dar complexitatea extra-

Scanned with OKEN Scanner

ordinară a factorilor de care trebuie să ținem seama în justificarea ocurențelor studiate este adeseori descurajantă. Condiția primă (vezi mai sus, § 1, [C. 1]) pe care trebuie s-o respecte orice încercare de abordare a domeniului cercetării noastre considerăm că este *permanenta distincție între valoare și formă, discuția separată a ocurențelor în cele două planuri.* Complexitatea cercetării (dar și a domeniului) se dezvăluie în momentul cînd facem inventarul abaterilor de la corespondențele obișnuite valoare — formă, încercînd a le și explica. În această încercare sîntem adeseori obligați să facem apel la istoria articolului, atît ca punct de plecare, cît și ca țintă pentru soluțiile date.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

ISTORIA ARTICOLULUI

§ 162. Iată cîteva din faptele care determină interesul special cu care a fost cercetată apariția articolului:

a — articolul apare relativ recent, în perioada „istorică" a celor mai multe dintre limbile care îl cunosc.

b — articolul apare numai în unele limbi.

c — în majoritatea limbilor articolul apare prin adaptarea la o nouă funcțiune a unui pronume demonstrativ (devenit articol hotărît) și a numeralului *unu* (devenit articol nehotărît). Aceste coincidențe îndreptățesc încercarea de a motiva apariția articolului și explică — fără a justifica, desigur — introducerea în această discuție a unui punct de vedere teleologic, deseori întîlnit, mai ales la cei ce privesc limba „ca un reflex al unor valori esențiale de cultură și civilizație, cercînd să introducă pe această cale studiul limbei în sfera unui interes mai viu și mai general uman"[96].

d — statutul incert al articolului — parte de vorbire sau categorie gramaticală? — și într-un caz și în celălalt articolul reprezentînd cea mai nouă achiziție mai importantă a limbajului.

e — legătura, de mulți presupusă, între pierderea flexiunii cazuale și apariția articolului.

Păstrînd în continuare distincția valoare-formă și obligația de a le cerceta separat, ajungem la complicații cu totul neașteptate, care nu au contat mai deloc pentru cercetătorii dinaintea noastră. Astfel, orice întrebare cu privire la articol pare că se divizează în altele, după numărul formelor și al valorilor ce intră în componența ar-

[96] Vezi Radu I. Paul, *Flexiunea nominală internă*, p. 3.

ticolului. Întrebarea cînd apare articolul? se transformă, de pildă, în întrebările:
(a) cînd apare articolul hotărît?
(b) cînd apare articolul nehotărît?
(c) cînd apar substantivele nearticulate? (sic!)
(d) cînd apare valoarea de nume definit?
(e) cînd apare valoarea de nume nedefinit?
(f) cînd apare valoarea de nume general?
(g) cînd apare valoarea de nume absolut?
(h) cînd apare valoarea adjectivală?

Va trebui oare să dăm un răspuns la fiecare dintre aceste întrebări? Vom încerca, dar pînă atunci să observăm că tradiția cercetării articolului s-a creat mai ales (dacă nu cumva chiar *numai*) în jurul primelor două întrebări și, în special, al celei dintîi. Firește, vom acorda acestora o atenție deosebită, străduindu-ne să adăugăm un răspuns nou sau cel puțin elemente noi la soluțiile propuse deja de alții.

§ 163. Întrebarea (c) *cînd apar substantivele nearticulate?* pare destul de ciudată. Substantive nearticulate au existat și înainte de apariția articolului, cînd toate substantivele erau, firește, nearticulate. Ce legătură poate avea această întrebare cu istoria articolului?

Și totuși legătura există. Precum s-a văzut, în funcție de anumite condiționări, sintactice mai ales, orice valoare se poate exprima prin substantive nearticulate, în timp ce prin substantivele articulate (hotărît sau nehotărît) nu putem exprima decît anumite valori, proprii formei respective. Este probabil că nu de la bun început substantivele (nearticulate, firește) au exprimat atît de multe valori, că, deci, aceste valori au apărut la date diferite, adăugîndu-se unele altora pînă la constituirea inventarului actual. De aceea, putem spune că dacă am reuși să scriem istoria substantivelor nearticulate, ea ar include, prin forța lucrurilor, și cea mai bună parte din istoria articolului. Iar în întregimea sa, ceea ce am obține ar fi o *istorie a determinării nominale*.

Cu alte cuvinte, de aflarea unui răspuns acceptabil la fiecare din întrebările puse mai sus este interesată istoria determinării nominale, din care face parte și istoria articolului, capitolul cel mai important, probabil.

În plus, de substantive nearticulate credem că nu poate fi vorba decît din momentul în care există și substantive

Scanned with OKEN Scanner

articulate. Şi atunci ne va interesa ce valoare (sau valori) au avut substantivele nearticulate în momentul apariţiei substantivelor articulate şi cum au ajuns să-şi adauge şi celelalte valori.

Schiţă de istorie a determinării

§ 164. Printre mijloacele de determinare a numelui (vezi § 185), articolul, apariţia sa, reprezintă nu un simplu adaus mecanic al unei valori noi, ci o *rearanjare* a întregului sistem[97], printre altele şi pentru „a face loc"[98] articolului, care nu a reprezentat pe de-a întregul şi de la bun început o noutate (vezi mai jos, cap. V), ci a preluat o parte din valorile existente deja în momentul considerat al „apariţiei" sale, ceea ce, evident, va fi afectat poziţia celorlalţi determinanţi nominali.

De aceea, în funcţie şi de subiectul lucrării noastre, chestiunea istoriei determinării nominale se desface în alte două: (1) ce din ceea ce a fost înainte de articol îşi continuă existenţa prin articol (şi precizînd acest lucru vom putea defini mai bine în ce constă noutatea articolului) şi (2) în ce constă „reaşezarea" sistemului determinanţilor nominali, „reaşezare" provocată de apariţia articolului.

Pentru a răspunde acestor întrebări, ca şi celor dinainte, vom încerca să definim determinarea şi să schiţăm un model evolutiv al determinării nominale. Firește, va fi un model deductiv (cînd vom avea din ce) şi ipotetic (verificîndu-ne presupunerile prin procedeul reducerii la absurd atunci cînd, iarăşi, va putea fi şi acesta aplicat, nu totdeauna).

§ 165. Încercarea noastră de a schiţa un model deductiv al evoluţiei lingvistice (în speţă, al determinării nominale) porneşte de la credinţa că evoluţia lingvistică este supusă unei legităţi, unei „raţiuni" ce include deopotrivă condiţionarea internă şi externă a faptelor de limbă. Atît cît dispunem de date certe referitoare la istoria limbilor ne putem da seama că în evoluţia unei limbi există, la un anumit nivel, accidente ce nu pot fi nicicum prevăzute

---

[97] Vezi F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 43.
[98] Vezi A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berna, 1955, p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

și care, evident, nu au nici o legătură cu „sensul“ evoluției firești a limbii respective (de pildă, contactul cu altă limbă sau apariția culturii scrise, care pot anula unele tendințe sau numai le întîrzia).

Dar la alt nivel, de mai mare generalitate, recunoaștem ușor evoluției lingvistice un sens, o logică, o justificare fie în sine (considerînd limba ca mijloc de comunicare tot *mai perfectibil*), fie în evoluția fenomenelor adiacente (gîndire, societate etc.). Iar această „rațiune“ ar urma să justifice încercarea de a formula ipoteze cu privire la devenirea lingvistică în epoci pentru care documentarea fiind ca și nulă sau chiar inexistentă de-a binelea, prudența și decența constituie condiționarea cea mai importantă pentru cercetător.

Firește, nu ne facem iluzii că lucrurile se vor fi petrecut în realitate chiar așa cum, la acest nivel, de mare generalitate, ni le putem noi imagina. La fel și în ce privește ordinea în timp la care va fi să ajungem: este o ordine posibilă, nu reală, și valabilă *structural*. Așa de pildă, întrebîndu-ne dacă substantivele *la început* au fost nume de obiecte sau nume de noțiuni (vezi mai jos, § 176—186) și avînd de ales între două răspunsuri, s-ar putea ca nici unul să nu fie bun, adică să ni se demonstreze că e de neimaginat comunicarea prin substantive nume numai de obiecte (soluție la care am fi tentați să ne oprim) sau numai de concepte. Și ni s-ar putea demonstra că încă de la început substantivele au denumit și obiecte și noțiuni, ca și azi.

Dar — ne vom permite totuși să insistăm — ponderea celor două valori nominale nu va fi fost aceeași ca azi. Și avem toate motivele ca să considerăm că valoarea de nume de obiecte a substantivelor era mai des folosită decît astăzi și, de asemenea, mai des folosită și *atunci* (ca și azi) decît valoarea de nume al unei noțiuni. Ceea ce pentru noi înseamnă că, dintr-un punct de vedere *structural*, valoarea substantivului de nume al unui obiect este anterioară celei de nume al unui concept, echivalînd astfel frecvența mare cu anterioritatea.

Căci în deducția noastră, împingînd pînă la capăt tendința de creștere a frecvenței substantivelor nume de obiecte anumite cu cît ne întoarcem mai mult în timp, ajungem la un punct în care această frecvență trebuie să devină 100%, excluzînd existența celorlalte substan-

Scanned with OKEN Scanner

tive (valori), nume de noțiune. Dar acest moment e posibil să nu fi existat *în fapt* sau să fi fost deja depășit în fazele preumane ale comunicării. Existența sa *în principiu* (sic!) ni se pare însă indiscutabilă, deoarece dă coerență faptelor cunoscute.

Cronologia pe care o vom stabili astfel este valabilă în principiu, într-o ordine structurală dedusă. O vom numi *cronologie structurală* întrucît în stabilirea ei ne orientăm în funcție de puterea cît mai mare a ipotezelor ce ni se oferă de a explica structurile lingvistice cunoscute, din epocile istorice ale limbilor, și pentru că la ea ajungem prin deducții făcute în interiorul faptelor de limbă. Această cronologie o vom distinge de cea filologică, dedusă — atunci cînd e cu putință — din datele ce ni le oferă textele. Cronologia filologică, aparent obiectivă, are un defect de multă vreme binecunoscut: „les faits que fournit la succession des textes dans les cas exceptionnels où les gens qui écrivent ont suivi plus ou moins complètement l'usage de la langue parlée en leur temps sont presque toujours d'importance médiocre, le plus souvent insignifiants, par rapport aux grands faits qui ont eu lieu sans avoir été notés par personne“ (A. Meillet).

Cronologia structurală pentru care optăm e limitată în rezultatele ei de capacitatea cercetătorului de a înțelege, de a formula corect deducțiile sale, respectînd nu atît regulile logicii formale, cît mai ales regulile încă nescrisei logici a limbajului, mai ales ale cauzalității și finalității lingvistice. Prin asta cronologia structurală este perfectibilă, ceea ce nu putem face și cu izvoarele literare, practic epuizate ca sursă de informații.

Această numită de noi cronologie este, în fapt, reconstrucție de structuri lingvistice.

Foarte pe scurt spus, cronologia (reconstrucția) structurală este cea care poate explica cel mai bine, într-un cadru rațional, deductiv, structurile actuale ca rezultînd dintr-un anumit proces evolutiv.

Determinarea

§ 166. Se știe că substantivele denumesc noțiuni, categorii de obiecte, și nu obiecte concrete, anumite. Nu putem avea cîte un cuvînt pentru fiecare obiect în parte.

Scanned with OKEN Scanner

Ar fi nevoie pentru aceasta de foarte multe cuvinte, care ar avea şi o existenţă efemeră, dispărînd odată cu obiectul denumit. Dar aşa cum nu dispar categoriile de obiecte sau fiinţe, noţiunile, tot aşa nu dispar de la o zi la alta nici cuvintele, pentru că ele denumesc noţiuni. De aici şi posibilitatea de a alcătui dicţionare, unde cuvîntul, detaşat de context, este considerat ca nume al unei noţiuni.

În comunicare însă, folosind aceste cuvinte care denumesc noţiuni, determinăm la interlocutor reprezentarea nu a unor noţiuni, abstracte, ci — de cele mai multe ori — a unor obiecte sau fiinţe anumite, concrete.

Mecanismul prin care în comunicare, deşi folosim cuvinte nume de noţiuni, putem numi obiecte anumite, pare că decurge din caracterul liniar al comunicării, din faptul înşiruirii cuvintelor. Într-o sintagmă formată dintr-un substantiv şi cîteva atribute, primul cuvînt denumeşte o sferă de obiecte 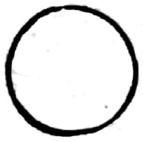 , următorul o altă sferă de obiecte, care coincide parţial cu prima 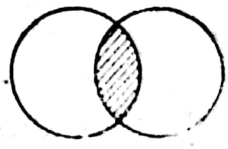

iar dacă mai adăugăm un cuvînt, sfera acestuia va interfera parţial zona de coincidenţă a primelor două, ducînd la formarea unei zone de triplă interferenţă, cu o cuprindere mai mică ş.a.m.d., după schema 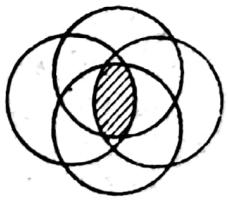

Acesta este procesul numit determinare.[99]

§ 167. Faţă de cele de mai sus se pot formula unele rezerve:

a — în vorbire, în practica comunicării, sintagmele nominale dezvoltate, cu două şi trei atribute, sînt rare. Se pare, deci, că alta este explicaţia — cel puţin pentru o

[99] Vezi Şt. Iacob, *Determinare şi individualizare*, în LR, 3/1957 şi A. Martinet, în *Éléments de linguistique générale*, despre dubla articulare a limbajului.

Scanned with OKEN Scanner

bună parte din cazuri — a faptului că vorbitorii se pot referi la un conținut concret, anumit prin cuvinte altminteri nume de noțiuni.

b — prin mecanismul „reducerii" sferelor, descris mai sus, nici în cazul sintagmelor dezvoltate nu reușim să creăm la receptor imaginea unui obiect necunoscut acestuia. În felul descris ajungem la sfere cu o cuprindere din ce în ce mai mică, dar înglobînd mereu, în principiu, *mai multe* obiecte.

Probabil că mai pot fi făcute și alte obiecții (de pildă, că nici unul dintre noi, în momentul comunicării, nu are sentimentul[100] unei „reduceri", ci, dimpotrivă, al unei acumulări). Ne oprim la aceste două[101] obiecții pentru a le examina mai amănunțit, sperînd în felul acesta să aducem lămuriri mai apropiate de obiectul interesului nostru: articolul.

§ 168. În limba vorbită, comparativ cu cea scrisă, constatăm o mare abundență de sintagme nominale reduse, nedezvoltate, monomembre chiar. Aceasta înseamnă oare că printre deosebirile dintre limba vorbită și limba scrisă trebuie să căutăm cauzele care fac posibilă denumirea obiectelor concrete prin numai cuvîntul nume al noțiunii respective?

E știut faptul că vorbind, în prezența receptorului mesajului, oamenii au la dispoziție și alte mijloace de expresie, nelingvistice mai ales, care completează comunicarea lingvistică și care nu pot fi reproduse în scris (gesturi, mimică, intonație etc.). E cazul, oare, să trecem asupra acestor elemente funcția reductivă a cuvîntului, absent, dar înlocuit deci? Procedînd în felul acesta am include prima obiecție în a doua, de a cărei rezolvare ar depinde, deci, și îndepărtarea primei obiecții. Dar nu putem trece la discutarea celei de a doua obiecții înainte de a verifica și presupunerea că în cazurile oferite de limba vorbită n-am avea o reducere a sferelor noționale (de vreme ce sintagmele sînt monomembre de cele mai multe ori) și,

---

[100] Acest „sentiment" îl considerăm totuși un criteriu de evaluare a soluțiilor propuse pentru o mulțime de fapte ce țin să explice mecanismul de funcționare a limbii.

[101] Pentru alte chestiuni ce ar putea decurge din cele de mai sus și din cele ce vor urma în paragrafele următoare, vezi și Ion Z. Coja, *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor*, în PLG, V, p. 83—104.

Scanned with OKEN Scanner

deci, să căutăm altă explicație contradicției[102] semnalate de la bun început, explicație nouă valabilă cel puțin pentru situațiile oferite în mod obișnuit de limba vorbită.

Deci trebuie explicat cum e posibil ca vorbitorul, denumind obiectul respectiv numai prin numele speței, al noțiunii care-l cuprinde, să fie înțeles de interlocutor, care nu se va gîndi la infinitele variante concrete prin care se „realizează" noțiunea, ci la una singură, aceeași la care s-a gîndit și vorbitorul. Explicația trebuie să pornească tot de la diferențele care există între limba scrisă și cea vorbită.

§ 169. După părerea noastră, deosebirea esențială (evident, din perspectiva impusă de subiectul lucrării de față) nu constă în faptul că actul comunicării vorbite are loc în prezența receptorului (ceea ce face posibilă întrebuințarea gesturilor, mimicei etc.), ci în faptul că interlocutorul, în marea majoritate a cazurilor, este o persoană cunoscută, cu care vorbitorul are interese comune, cunoștințe comune, și cu care, lucru la fel de important, comunicarea se desfășoară pe baza acestui fond comun, la care se face adeseori referire. (De aceea, din acest punct de vedere, comunicarea prin scris între doi cunoscuți, corespondența între ei, bunăoară, o putem considera tot limbă vorbită.)

Va trebui, așadar, să avem în vedere existența unui context care însoțește de obicei orice act de comunicare (vorbită) între persoane care se cunosc. Acest context constă dintr-o sumă de cunoștințe comune la care cei doi conclocutori vor face dese referiri.

S-ar putea crede că acest context este rezultatul unor discuții anterioare între conlocutori. Dar, ne putem întreba, cum s-au înțeles aceștia prima oară? Folosind sintagme dezvoltate? Considerarea situațiilor reale în care se desfășoară de obicei cele mai frecvente acte de comunicare nu ne oferă asemenea exemple. Și atunci?

§ 170. [C. 30] Am stabilit mai sus că de cele mai multe ori în actul de comunicare vorbită

---

[102] E vorba de contradicția, în mare, dintre sensul substantivului în *langue*, nume de concept, și sensul din *parole*, nume de obiect. (N. B. Ne luăm libertatea de a folosi o terminologie mai puțin riguroasă, dar curentă, atunci cînd din aproximațiile noastre nu decurg consecințe pentru obiectul cercetat.)

Scanned with OKEN Scanner

a. conlocutorii se cunosc, au o sumă de antecedente, cunoştinţe şi interese comune;

b. comunicarea se referă necontenit (sau aproape necontenit) la aceste cunoştinţe.

Cele de mai sus conduc la ipoteza că la baza procesului comunicării vorbite se află faptul esenţial că cei doi conlocutori trăiesc în acelaşi mediu (de vreme ce se cunosc şi comunică între ei), că, deci, vorbitorii alcătuiesc comunităţi lingvistice, bazate pe anumite legături de rudenie, de interese, preocupări etc. Aceste comunităţi, care fac posibile condiţiile în care se desfăşoară actele ce ţin de *vorbire — parole,* le vom numi grupări lingvistice. (Termenul *comunitate* ar fi mai indicat, dar el deja e des folosit pentru a-i desemna pe cei ce vorbesc aceeaşi limbă, indiferent în ce măsură sînt şi prin altceva legaţi între ei.)

E vorba de grupări relativ stabile (fiind rare schimbările care să le afecteze evident). Referirile la elementele unei asemenea grupări (persoane, obiecte, evenimente etc.) fiind frecvente, pentru vorbitorii respectivi cuvintele capătă fiecare o adresă mai precisă, mai concretă. Fără să înceteze a fi nume ale noţiunilor, substantivele sînt folosite cu precădere pentru a denumi obiectele, puţine la număr, incluse în sfera de interese ale grupării lingvistice respective, îndeosebi legate de cei doi conlocutori.

Adică cuvintele, fiind folosite mai ales pentru a denumi obiectele înconjurătoare, cunoscute, iar acestea fiind puţine la număr din aceeaşi specie (care pot fi numite prin acelaşi cuvînt), adesea unice în cadrul grupării respective, se ajunge firesc la situaţia consemnată mai sus: în comunicarea de toate zilele nu avem nevoie de sintagme dezvoltate pentru a denumi ceva, ci foarte adesea e suficient numai cuvîntul care denumeşte noţiunea ce include obiectul de denumit, singurul, din sfera referenţială a noţiunii, „cunoscut“ şi de emiţător, şi de receptor.

Este de maximă importanţă considerarea existenţei acestui context ca o consecinţă a existenţei unor grupări, de interese şi cunoştinţe, bazate pe diverse relaţii (familie, sat, locul de muncă, cercul de prieteni etc.), în cadrul cărora cuvintele nu capătă sensuri noi, dar devin, pentru membrii acestor comunităţi, legate mai mult de anumite obiecte.

Scanned with OKEN Scanner

În felul acesta varietatea infinită a obiectelor ce pot fi denumite prin același cuvînt din *limbă — langue* se reduce considerabil din punctul de vedere al vorbitorilor, al necesităților și al condițiilor concrete de comunicare.

§ 171. Trebuie amintit aici, în legătură cu întreaga discuție relativă la sintagma nominală, că procesul de achiziție a limbajului, la copil, începe prin stabilirea unei relații între semnalul sonor și un anumit obiect, de la bun început substantivele fiind folosite ca nume de obiect, copilul ajungînd mult mai tîrziu să conceapă noțiunile și să le numească prin cuvinte deja existente în vocabularul său, existente în chip nemijlocit legate de obiectele concrete.

Și ontogenetic, și filogenetic, putem vorbi de primordialitatea folosirii substantivelor ca nume ale obiectelor. Fie că înțelegem această primordialitate într-o cronologie propriu-zisă sau numai structurală.

Așadar, presupunem că vorbitorii au, mai mult sau mai puțin clară, conștiința faptului că prin cuvintele (substantivele) folosite de emițătorul unui mesaj acesta se va referi la obiecte cunoscute. Aceasta cînd, cum se întîmplă de cele mai multe ori, emițătorul și receptorul se cunosc între ei, căci — ipoteza noastră — fac amîndoi parte din aceeași grupare lingvistică.

§ 172. Înainte de a merge mai departe e necesar să facem cîteva precizări:

a. prima obiecție de la § 167 era îndreptățită de acele situații oferite de comunicarea orală cînd printr-un cuvînt (substantiv propriu sau comun) desemnăm cu precizie o *anumită* persoană, un *anumit* obiect. De exemplu, cuvîntul *director,* pentru două persoane care lucrează în aceeași întreprindere: *mă duc la director.*

b. nu intră în discuție cazurile cînd precizarea nu e nici necesară, nici posibilă: *mă duc să vînez iepuri.*

c. intră în discuție și numele proprii, căci ele au un sens (denumesc ceva) numai cînd știm ce persoană anume poartă numele respectiv, altfel spus, cînd o cunoaștem. *Numele proprii sînt indicele lingvistic cel mai sigur al existenței grupărilor lingvistice.* Numele proprii nu pot exista decît în cadrul acestora.

d. am considerat că nu este obligatoriu ca din context să facă parte discuțiile anterioare dintre emițător și re-

Scanned with OKEN Scanner

ceptor. Discuțiile anterioare nu justifică existența contextului, dar ele îl pot îmbogăți, completa. De cele mai multe ori aceste „discuții" există, de vreme ce conlocutorii se cunosc. Dar, în cadrul unor grupări mai largi, se ivește posibilitatea ca doi conlocutori care n-au mai stat niciodată de vorbă să poată face apel la un context, mai puțin cuprinzător, dar existent. De pildă doi elevi ai aceleiași școli.

e. e necesar să avem în vedere și posibilitatea ca doi conlocutori, care nu se cunosc, comunicînd, să aibă la ce context comun să facă apel. Pe baza acestuia îi vom considera că aparțin aceleiași grupări lingvistice. Nu avem în vedere grupările restrînse (familie, cerc de prieteni, tovarăși de muncă etc.), unde toți se cunosc între ei. În schimb, doi locuitori ai aceluiași oraș, chiar dacă nu se cunosc, vor putea uza de un context extralingvistic mai cuprinzător decît în cazul cînd ar comunica conlocutori necunoscuți din orașe diferite. Contextul va fi mai cuprinzător dacă vor fi de vîrste apropiate, de aceeași profesie etc. De asemenea, între un român din Baia Mare și altul din Constanța avem mai mult context decît între oricare dintre ei și un sîrb, între aceștia contextul fiind mai cuprinzător decît între unul dintre ei și un argentinian. Anumite persoane, evenimente sau obiecte pot deveni „context" pentru întreaga populație a globului. Dar de la aceste fapte nu ne vom aștepta la consecințe pe plan lingvistic. Cel puțin deocamdată, fiind puține la număr.

*

Putem chiar considera că nici o comunicare verbală nu se desfășoară în lipsa unui context, cît de puțin cuprinzător ar fi acesta, rezultat din unele determinări general umane, universale, care, în ultimă instanță, explică însăși comunicabilitatea[103].

În concluzie, vom spune că elementele contextului unui mesaj pot proveni de la următoarele:

— discuțiile anterioare purtate de cei doi conlocutori
— apartenența lor la aceeași grupare lingvistică
— condițiile în care se desfășoară comunicarea (aceste condiții sînt cunoscute celor doi prin contactul direct cu ele)

[103] Vezi TLG, p. 174—180 și A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 33.

Scanned with OKEN Scanner

— cunoştinţe general umane
— natura umană, aceeaşi.
(Probabil că această listă nu este completă.)

§ 173. Ipoteza existenţei grupărilor lingvistice e greu de verificat prin altceva[104] decît prin faptul că numai astfel putem răspunde obiecţiei (a) de la § 167, obiecţie ce corespunde unei situaţii reale. Viaţa îi grupează pe oameni în asemenea comunităţi lingvistice. Acestea nu sînt închise din punct de vedere strict lingvistic, ci subordonate limbii naţionale, pe baza căreia funcţionează. *Ceea ce îi uneşte pe membrii unei asemenea grupări este faptul că existenţa lor se desfăşoară într-un cadru dat, limitat, relativ acelaşi pentru toţi.* De aceea, pot aparţine unei asemenea grupări chiar indivizi ce vorbesc limbi diferite.

Caracterul deschis al acestor grupări nu rezultă numai din subordonarea faţă de limba naţională, ci şi din contactul dintre membrii diferitelor grupări, din faptul că *oamenii nu aparţin unei singure comunităţi,* unei singure grupări, ci mai multora: familie, loc de muncă, cerc de prieteni etc. Practic, *nu există două persoane care să facă parte din aceleaşi* (nici una în plus sau în minus) *grupări lingvistice, care să figureze în aceleaşi „contexte" ori „ocurenţe" sociale,* avînd deci aceeaşi familie, aceeaşi slujbă, aceiaşi prieteni, aceiaşi duşmani ş.a.m.d.

Firește, cu cît ne întoarcem în timp, aceste grupări au un caracter tot mai închis, sînt mai clar separate de celelalte (subordonate aceleiaşi limbi), individul „tinzînd", în această retrospecţie a noastră, să aparţină unui număr tot mai mic de grupări, la limită, uneia singure, care să-i fie şi familie şi loc de muncă şi celelalte care, la omul modern, constituie tot atîtea grupări distincte. Tot la limită, aceste grupări, închise, nu se mai subordonează lingvistic nimănui, avînd un idiom propriu, distinct. Şi e bine ştiut că fărîmiţarea lingvistică, sporirea numărului de idiomuri în proporţie inversă cu numărul de vorbitori ai fiecăruia, este fenomenul care se constată cu cît ne întoarcem în timp sau azi la populaţiile aşa-zis primitive.

---

[104] Numele proprii, reamintim, nu pot exista decît în cadrul unor asemenea grupări. „Semnificaţia" numelor proprii diferă de la o grupare la alta.

Scanned with OKEN Scanner

§ 174. Familia este una din principalele forme de grupare lingvistică a oamenilor. Între membrii unei asemenea grupări, care se cunosc foarte bine şi au multe interese comune etc., existînd, deci, un context extralingvistic foarte cuprinzător, comunicarea va lua forme simple, insuficiente însă pentru un străin. Vor predomina substantivele nedeterminate prin atribute, articulate hotărît, numele proprii, pronumele etc.

Tot grupări lingvistice pot fi considerate locul de muncă, satul sau cartierul, cercul de prieteni etc. Cît de cuprinzător este contextul la o grupare faţă de alta, cred că ar fi greu de precizat, iar un inventar al acestui context extralingvistic s-ar putea face anevoie, ceea ce ne împiedică să intrăm în amănunte[105].

Nu se poate face o delimitare strictă a acestor colectivităţi, a măsurii în care contextul e mai mult sau mai puţin cuprinzător. Un context extralingvistic poate exista şi numai pentru doi vorbitori (situaţii limită): doi fraţi, doi prieteni sau doi soţi. Există însă evenimente sau persoane care devin context extralingvistic chiar pentru un popor întreg: *împăratul! regele!*, contînd ca atare pentru oameni care îşi vorbesc pentru prima oară.

Aceste comunităţi pot uneori să se caracterizeze în plus printr-o anumită receptivitate la subînţelesuri sau sensuri modificate ale unor cuvinte[106]. Aceste particularităţi nu sînt obligatorii şi nu ele conferă caracterul de grupare lingvistică, în accepţia dată aici. Marea majoritate a grupărilor nu prezintă particularităţi lingvistice care să le diferenţieze între ele în chip evident. *În faptul că în cadrul lor cuvintele (substantivele) ajung să fie mai legate de anumite obiecte sau persoane, constă particularitatea lor lingvistică cea mai importantă din punctul de vedere al lucrării noastre.*

Firește, nu e vorba de toate substantivele, ci de cele care denumesc obiecte şi persoane.

§ 175. Oricum, chiar dacă nu vom accepta existenţa acestor „grupări", va trebui să fim de acord cu faptul atît de banal că vorbirea, ca proces concret, se produce mai

---

[105] Credem că noile tehnici de anchetă sociolingvistică ar putea fi cu folos aplicate în acest domeniu.

[106] De pildă, pentru mine şi cîţiva prieteni, în urma unei întîmplări, cuvîntul *caustic* e folosit, în glumă, cu sensul de *zgîrcit*.

Scanned with OKEN Scanner

ales între oameni care se cunosc şi care, atunci cînd comunică între ei, fiecare actualizează mental ceea ce ştie despre celălalt şi ceea ce ştie că celălalt ştie despre sine etc., şi în felul acesta cuvintele se leagă mai direct de anumite obiecte, de cele care intră în sfera intereselor şi cunoştinţelor comune ale celor doi vorbitori.

Iar gruparea lingvistică ar fi lărgirea la mai multe persoane a relaţiilor admise mai sus. Adică ideea existenţei acestor grupări lingvistice este foarte plauzibilă şi greu de respins. Firește, aceste grupări sînt altceva decît cunoscutul context socio-cultural, cu care nu se pot confunda!

Ceea ce caracterizează, de regulă, grupările lingvistice este cadrul relativ *stabil* şi *limitat* în care îşi desfăşoară existenţa. În acest cadru obiectele de acelaşi fel (subordonate aceluiaşi concept, aceluiaşi nume) nu sînt multe, adeseori unice, ceea ce face ca foarte des singură denumirea prin substantivul altminteri nume de concept să fie suficientă identificării obiectului.

Existenţei acestor limite şi, mai ales, *depăşirii* lor le acordăm o importanţă deosebită, date fiind consecinţele lingvistice pe care le punem pe seama lor.

Identificare şi calificare

§ 176. Pentru orice discuţie referitoare la determinare se cuvine să facem distincţia între *identificare* (cînd receptorul *cunoaşte* obiectul denumit de emiţător, are deja reprezentarea acestuia, iar sintagma pe care i-o comunică emiţătorul are funcţia de a identifica, de a separa această reprezentare, de a o actualiza) şi *calificare* (receptorul *nu cunoaşte* obiectul denumit şi vorbitorul este nevoit să formeze la interlocutor o reprezentare aproximativă a obiectului, folosind sintagme mai mult sau mai puţin dezvoltate; aproximaţia, oricît de mică, rămîne însă mereu).

Firește, cu cît numărul obiectelor de acelaşi fel cunoscute de cei doi conlocutori este mai mic, cu atît mai puţin dezvoltată va fi sintagma necesară desemnării unuia dintre acele obiecte. Iar cînd obiectul este unic (adică dintre obiectele de acelaşi fel unul singur este cunoscut deopotrivă celor doi parteneri) este suficient substantivul nume al clasei respective de obiecte, fără alte determinări: *mă duc la director*.

Scanned with OKEN Scanner

Posibilitatea de a califica un obiect necunoscut, de a-l descrie mai mult sau mai puțin aproximativ, decurge din valoarea de nume de noțiune a substantivelor. Receptorul este în situația nu de a identifica o reprezentare pe care o are, ci de a-și forma, mai mult sau mai puțin aproximativ, o reprezentare a obiectului în lipsa contactului nemijlocit cu acesta. Asemenea situații se ivesc rar în cadrul unei grupări restrînse și nu au consecințe lingvistice în aceste limite.

De aceea, putem considera că *identificarea* corespunde comunicării între oameni care aparțin unor grupări lingvistice de felul celor mai sus descrise, comunicării în cadrul *contextului* dat de apartenența la aceeași grupare lingvistică a celor doi parteneri.

Calificarea ilustrează ieșirea din limitele contextului impus de apartenența la o anumită grupare lingvistică. E vorba de ieșirea receptorului sau a emițătorului, ori a amîndurora deodată, prin aceea că obiectul mesajului nu aparține acestui context, *nu este cunoscut* receptorului.

S-ar putea să pară cuiva, și nu întrutotul pe nedrept, că exagerăm în insistența cu care detaliem și revenim asupra unor fapte oarecum banale și nu tocmai noi. (A se vedea în acest sens pasajul citat deja la începutul lucrării noastre din capitolul despre articol al GA: „Cu cît numărul de vorbitori e mai mare, cu atît numărul obiectelor cunoscute (deci articulabile cu articol hotărît) e mai mic și invers.“ Pasaj revelator, dar, din păcate, rămas fără continuare, în lucrarea citată, prea puțin legat de rest).

Insistăm însă amăgiți nu atît de noutatea celor înfățișate, cît de speranța că pe seama lor vom putea clădi o teorie simplă, banală, și pentru apariția articolului. O teorie care să apeleze la fapte lingvistice cotidiene, obișnuite la orice nivel social și intelectual al activității locuționare.

§ 177. Să încercăm acum să introducem perspectiva cronologică asupra celor de mai sus. Credem că pentru oricine e mai plauzibilă o evoluție care să treacă de la grupări lingvistice mai închise, mai stabile (atît ca număr al persoanelor incluse, cît și ca număr al „obiectelor“ de interes comun, aparținînd acelui context extralingvistic de care vorbeam mai sus) și, poate, mai reduse (în același sens), la grupări lingvistice mai deschise, interferente (prin

Scanned with OKEN Scanner

apartenența fiecărui individ la mai multe grupări). De asemenea, e de presupus că *identificarea* precedă *calificarea,* că, adică, întîi s-a vorbit despre (sau mai mult despre) obiecte cunoscute, aparținînd contextului comun. Ceea ce concordă cu *natura profund redundantă a limbajului în raport cu realitatea,* această calitate a limbajului explicînd deopotrivă apariția și funcționarea sa, comunicabilitatea prin cuvînt.

(Evident, formulînd această ipoteză, avem în vedere, cum am precizat mai sus, ponderea inițial mult mai mare a identificării, față de care, puținele cazuri de calificare ce vor fi existînd și ele de la bun început, să nu poată conta. Și atunci nu mai vorbim de *apariția* ulterioară a calificării, ci de *sporirea* ulterioară a situațiilor în care s-a recurs la calificare, cînd, adică, emițătorul a avut de comunicat ceva despre un „obiect" *necunoscut* receptorului.)

La fel, e ușor de bănuit că deschiderea acelor grupări lingvistice are ca efect apariția (sau sporirea) situațiilor cînd comunicarea avea ca obiect fapte, persoane sau obiecte necunoscute receptorului.

§ 178. Sporirea numărului acestor situații — cînd nu se cunoaște „obiectul" — este de mare importanță pentru evoluția determinării nominale.

Pe de altă parte, faptul de a cunoaște mai multe obiecte din aceeași clasă creează vorbitorilor condițiile descoperirii și aprofundării (sic!) valorii de nume de noțiune pe care o au substantivele. Însăși noțiunea ca atare, ca sumă de note comune obiectelor dintr-o anumită categorie, este cu atît mai corectă, mai epurată de note accidentale, cu cît se constituie, în mintea fiecăruia, pe baza unui număr mai mare de obiecte.

Așadar, presupunem desfășurarea în ordine (cronologică sau, mai mult chiar, de cauză-efect) a următoarelor evenimente: (a) deschiderea grupărilor lingvistice — (b) depășirea limitelor contextului existenței cotidiene — (c) sporirea numărului cazurilor de comunicare despre „obiecte" necunoscute receptorului — (d) consolidarea cuvîntului (substantivului) ca nume al unui concept.

Ni se pare destul de evident că procesul (d) este strîns legat de (c), că numai în condițiile în care de același cuvînt legi un număr mare de obiecte de același fel, dar, firește, distincte, poți construi mai corect un concept, poți,

Scanned with OKEN Scanner

în cele din urmă, „descoperi“ valoarea de nume general a substantivelor[107].

Existența pînă în zilele de azi a acelor grupări lingvistice în al căror cadru desfășurăm cea mai mare parte a activității noastre „locuționare“, ne obligă să presupunem că ele au existat dintotdeauna, fiind cu atît mai stabile, mai închise cu cît ne întoarcem în timp.

Dezvoltarea societății înseamnă tot mai accentuata deschidere a acestor comunități (prin contacte sporite între indivizii aparținînd unor grupuri diferite), interferența acestor grupări, stabilitatea mai mică a elementelor componente (persoane și „obiecte“) etc. Pe scurt, evoluția în timp a acestor grupări în sensul de mai sus (demonstrabil prin reducerea la absurd a ipotezei opuse) constă în individualizarea tot mai accentuată a experienței de viață, traductibilă, printre altele, în sporirea (1) a inventarului de obiecte supuse aceluiași nume și (2) a situațiilor în care obiectul ce prilejuiește construirea și emiterea unui mesaj este cunoscut numai emițătorului, nu și receptorului.

De aceea, credem noi, trebuie făcută o legătură între procesele (c) și (d) — pe de o parte — și primele două pe de altă parte.

§ 179. Procesele (c) și (d) au implicații directe în istoria determinării nominale. Însăși determinarea, ca procedeu lingvistic, se datorează producerii evenimentelor (c) și (d). Căci substantivul, pentru a denumi un obiect anumit — ceea ce este principala sa funcție — va avea nevoie de compliniri, de determinarea sa prin alte cuvinte sau morfeme și aceasta începînd din momentul în care este folosit cu conștiința (mai mult sau mai puțin explicită) că este nume de concept, și nu de obiect. Iar aceste semne ale determinării, prin care vom marca valoarea de

[107] O paranteză, în legătură cu o idee mai sus enunțată: situația în care receptorului i se vorbește despre un obiect necunoscut este de luat în considerație și din alt punct de vedere: căci prin ea receptorul realizează mai bine valoarea substantivului de nume al unui concept. Pentru că el nu va actualiza reprezentarea unui obiect anumit, ci numai notele comune pe care le au obiectele cunoscute lui din speța respectivă. Cu alte cuvinte, [C. 31] la valoarea de nume de noțiune a substantivelor vorbitorii ajung *în calitatea lor de receptori*, exersînd postura de receptori. Vezi mai sus, § 7 și 8 și Ion Z. Coja, *Pentru un punct de vedere lingvistic în problema originii limbajului*, în PLG, VI, p. 17—24.

Scanned with OKEN Scanner

nume de obiect a substantivelor, vor trebui diferențiate, după cum este vorba de un obiect anumit, cunoscut de receptor, căruia i se „cere" să-l *identifice,* sau de un obiect anumit, dar necunoscut, a cărui imagine trebuie și poate fi numai circumscrisă, cît mai strîns, prin ceea ce am numit a fi *calificarea.*

Legătura despre care vorbeam mai sus, dintre aceste procese — (c) și (d) — și celelalte două — (a) și (b) — introduce în problema istoriei determinării nominale o perspectivă sociologică neașteptată, cu implicații asupra istoriei articolului.

Din cele de mai sus se înțelege că evoluția societății (de care legăm istoria determinării nominale) [C. 32] nu trebuie privită de lingvist ca istorie, incluzînd și evenimente propriu-zise, cît de cît databile, ci ca dezvoltare lentă, asigurînd o corelare strînsă a elementelor în evoluție. Aplicată la evoluția grupărilor lingvistice, evoluția societății se referă la cadrele vieții cotidiene, atît de puțin cercetate și care vor trebui vreodată să facă obiectul sociologiei istorice, inexistentă deocamdată, din păcate.

§ 180. Cu alt prilej[108] am încercat să stabilesc o legătură mai directă, mai explicită între aceste fapte socio-istorice și istoria articolului, spunînd:

„Nevoia articulării nu a fost resimțită atît timp cît situația A domina, cînd substantivele, în majoritatea cazurilor, denumeau obiecte anumite, cunoscute, avînd valoarea pe care mai tîrziu o vor avea substantivele articulate hotărît. Nevoia de a distinge cele două valori (articulat hotărît și articulat nehotărît) va apărea odată cu apariția valorii de articulat nehotărît, adică odată cu sporirea situațiilor B, cînd interlocutorul nu mai cunoaște obiectul (persoana sau evenimentul) despre care vorbitorul vrea să-i comunice ceva.

Teoretic, sporirea situațiilor B se putea face lent sau brusc. În ce caz ar fi mai probabilă apariția articolului? Evident, atunci cînd avem o sporire bruscă. În termeni sociali, aceasta corespunde cu deschiderea bruscă a grupărilor lingvistice, cu eventuala lor dezorganizare, cu punerea vorbitorilor în situația de a nu mai dispune de un context prea cuprinzător.

Cunosc limbile care au articol un asemenea moment?

---

[108] Vezi Ion Z. Coja, *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor,* în PLG, V, p. 96.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru latină (şi limbile romanice) am avea perioada lungă (din punct de vedere istoric, nu şi lingvistic) de intense frămîntări şi prefaceri sociale (nu politice) a colonizărilor şi a migraţiei popoarelor răsăritene. Pentru limbile germanice ar fi perioada lor de migrare, perioadă care nu duce, în principiu, numai la unificarea lingvistică a grupărilor în migraţie, ci şi la dezmembrarea grupărilor care nu se mai pot reface decît în condiţiile unei vieţi stabilizate, sigure.

Asemenea perioade nu găsim, de pildă, la popoarele slave, care mai degrabă s-au infiltrat, lent (de aceea şi formează un teritoriu compact), ceea ce nu a dus la dezmembrarea grupărilor lingvistice."

§ 181. Cele spuse atunci le consider acum greşite, din mai multe motive. Personal mi-aş reproşa mai ales tonul aproape categoric cu care emiteam o ipoteză atît de greu verificabilă, ca şi excesul de preciziune la care credeam că pot ajunge prin numai vagi asociaţii şi deducţii făcute la nivelul aproape maxim al generalizării lingvistice.

Dar n-aş renunţa nici azi să văd în evoluţia determinării, implicit în apariţia articolului, pe lîngă alte condiţionări, şi una de natură socială, în sensul celor spuse mai sus, condiţionare mai puţin evidentă, care nu se exprimă prin „evenimente istorice" şi care nu priveşte societatea decît strict din punct de vedere lingvistic. Adică, sîntem de părere că însuşi „socialul", „societatea" trebuie considerate dintr-un punct de vedere strict lingvistic (ceea ce le restrînge mult cuprinderea, e drept) şi abia apoi să fie cercetată limba din perspectiva lor. După părerea noastră, într-o asemenea întreprindere am ajunge — de pildă — la concluzia că împărţirea societăţii în clase, un fapt atît de evident şi de important din punct de vedere propriu-zis istoric, al istoriei societăţii, este aproape cu totul neglijabil din punctul de vedere al istoriei limbii. În afara cîtorva chestiuni minore, periferice (de vocabular), nimic important din istoria limbajului nu are vreo legătură cu împărţirea societăţii în clase. În schimb, acele „grupări lingvistice" de care nimeni[109] n-a mai vorbit, deşi exis-

[109] Vezi A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* în *„Linguistique historique et linguistique générale"*, Paris, 1921, tom I, p. 245—246, ca şi alţi autori, a evidenţiat numai „influenţa diviziunii oamenilor în clase distincte asupra sensului cuvintelor".

Scanned with OKEN Scanner

tenţa lor e uşor sesizabilă, dar neinteresantă din punct de vedere politic, „istoric" etc., se dovedesc, iată, mult mai importante *din perspectiva limbii,* angajate în funcţionarea a însuşi mecanismului limbii.

Cu alte cuvinte, şi frizînd paradoxul, putem spune că în problema raportului limbă-societate trebuie formulat un punct de vedere dedus din condiţia . . . imanenţei (sic!) limbajului, cea pusă de Hjelmslev[110]. Şi credem că, astfel formulată propunerea noastră, nu am comis o *contradictio in dictione*. Adică, într-un model cît mai pur al mecanismului lingvistic nu poate lipsi condiţionarea socială. Dar trebuie văzut, din perspectiva acestui model, ce anume, din ceea ce este societatea, are vreo legătură atît de intimă cu limba[111]. Am putea chiar propune [C. 32] să distingem în cadrul condiţionării sociale între elemente interne (sic!) şi externe. Condiţionarea socială internă presupune acele mişcări inerente existenţei şi evoluţiei sociale, rezultat al unor acumulări lente, nespectaculoase, a căror consemnare se face foarte rar întrucît nu iau forma „evenimentelor", ci privesc modul cotidian de existenţă socială. Condiţionarea socială externă încadrează acele accidente particulare care individualizează evoluţia unei societăţi şi pe care le avem de obicei în vedere cînd spunem *istorie*. Ar intra aici toate cele consemnate de F. de Saussure ca fiind „elemente etxerne".

În ceea ce ne priveşte, ne vom limita la cele spuse pînă aici, ipoteze suficiente pentru a deduce din ele întrepătrunderea unor fapte de interes deopotrivă sociologic, psihologic şi lingvistic, greu de ierarhizat după criteriul cauză-efect, tocmai aceasta înţelegînd prin *întrepătrunderea* lor: niciunul din aceşti factori nu poate fi considerat numai cauză, sau numai efect. Le-am putea numi *cauze paralele,* aceste fenomene care se dezvoltă concomitent stimulîndu-se una pe alta, fiecare fiind cauză şi efect al celeilalte. Exemplu clasic: raportul *limbă-gîndire*.

În cele de mai sus am insistat mai mult pe ideea unei cauzalităţi sociale în evoluţia determinării. Acelaşi fenomen lingvistic este supus, evident, şi unei condiţionări de ordin psihic. La rîndul ei, determinarea, ca proces lingvistic constituit, devine, desigur, cauză a unor „evenimente"

---

[110] Vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language,* cap. I.

[111] Vezi A. Martinet, *Eléments de linguistique générale,* p. 79.

Scanned with OKEN Scanner

de ordin psihic, mai ales în perioada de achiziție a limbajului ș.a.m.d. Ne oprim însă aici.

§ 182. Nu intrăm nici în amănuntele condiționării psihologice a determinării. Majoritatea celor ce s-au ocupat de articol, punîndu-și sau nu problema apariției acestuia, au formulat mai mult sau mai puțin clar un punct de vedere mentalist, psihologist. Împins la limită, acest punct de vedere face din apariția articolului efectul unui stadiu avansat de dezvoltare a inteligenței vorbitorilor, lăsîndu-se destul de clar să se înțeleagă despre ceilalți vorbitori, ai limbilor fără articol, că nu au atins un asemenea grad de creștere a capacităților intelectuale[112].

Nu insistăm asupra acestei chestiuni aici, din capitolul următor, *Noutatea articolului,* va rezulta destul de clar șubrezenia unei asemenea poziții.

Totuși ni se pare evident că articolul nu întîmplător apare mai tîrziu, că, deci, apariția sa relativ tîrzie trebuie legată, cîtuși de puțin, de un anumit stadiu al dezvoltării limbii *în general,* al gîndirii vorbitorilor (sic). Dar că articolul într-o limbă apare și în alta nu — mai ales cînd e vorba și de limbi înrudite — acesta este un fapt oarecum de amănunt, căruia trebuie să-i găsim explicația mai curînd în planul strict lingvistic, și nu în acela, de maximă generalitate, al relației limbă - gîndire - (societate), la care putem raporta așadar numai apariția articolului în general, ca unitate lingvistică nouă, dar nu și faptul că acest articol apare numai în unele limbi.

Atingerea unui anumit stadiu de dezvoltare a inteligenței este cauza sau una din cauzele care fac posibilă și necesară apariția articolului. Dar, cum bine se știe, alături de cauze, spre a se produce efectul așteptat, adeseori mai este nevoie și de îndeplinirea unor condiții, minore în sine, frizînd hazardul, de cele mai multe ori natura condiției diferind cu totul de natura cauzei propriu-zise. Cf. și Gustave Guillaume, *op. cit.,* p. 39: „il ne peut exister d'action *directe* de l'esprit sur le langage. (...) Il faut „autre chose" qu'un besoin de la pensée pour créer une forme nouvelle d'expression. Cette „autre chose", dont l'existence se laisse théoriquement soupçonner, ne serait-ce pas l'absurde agissant des lois phonétiques ou analogiques?"

[112] Vezi Radu I. Paul, *op. cit.,* p. 15.

Scanned with OKEN Scanner

Firește, vom încerca și noi să deducem care va fi fost acel „autre chose" lipsit în sine de importanța consecințelor pe care le-a declanșat.

§ 183. În concluzia acestui lung preambul, care poate părea inutil sau numai lungit peste măsură, și prin care am vrut să insistăm doar asupra unor chestiuni ce ni se par noi în legătură cu *determinarea,* procedeu lingvistic atît de frecvent, dar a cărui teorie cît de cît cuprinzătoare încă nu s-a făcut, rezumînd cît se poate de mult sensul celor de mai sus, fapte de luat în considerație atît în discuția apariției articolului, cît și-n aceea a funcționării sale, vom face acest raționament:

— sintagma nominală (a substantivului cu determinanții săi) este cu atît mai dezvoltată cu cît:

(a) — obiectul numit e mai puțin cunoscut receptorului

(b) — receptorul ne e mai necunoscut

— deci substantivul singur, fără determinanți, nu mai poate fi suficient în exercițiul comunicării datorită faptelor (a) și (b)

— articolul, ca morfem sau element al determinării, constituie o lărgire a sintagmei nominale

— deci articolul apare, în ultimă analiză, datorită situațiilor numite sub (a) și (b).

§ 184. Ne vom îngădui acum să aducem un corectiv, mai curînd o completare, unei teorii care a făcut și face încă epocă (și pe bună dreptate), o teorie cu privire la poziția articolului față de substantiv, cu referință specială la postpunerea articolului în limba română. Se înțelege, credem, că e vorba de cunoscutele studii ale acad. Al. Graur dedicate articolului. Domnia sa pune în legătură poziția articolului cu poziția adjectivului, arătînd că în limbile unde se obișnuiește prepunerea adjectivului, articolul este și el pus înaintea substantivului și a adjectivului, în ordinea *articol+adjectiv+substantiv*. În limbile care practică postpunerea adjectivului ordinea va fi *substantiv+articol+adjectiv*. Faptele și comentariul lor nu îngăduie nici o rezervă față de teoria mai sus rezumată (poate chiar prea rezumată). Pentru noi însă ele prilejuiesc observația că această solidaritate dintre articol și adjectiv, amîndoi determinanți ai numelui, dovedește reacția vorbitorilor față de insuficiența substantivului singur de a trimite cu precizie la referentul său. Cu alte cuvinte, rolul, același, jucat, prin folosirea articolului și a

Scanned with OKEN Scanner

adjectivului, de apariția (și sporirea) situațiilor cînd fiecare vorbitor „lega de același cuvînt un număr mai mare de obiecte de același fel". Cu alte cuvinte, motivele folosirii adjectivului sînt în mare aceleași și pentru articol. Și după cum prin adjectiv putem califica sau identifica, și articolul va fi de calificare (cel nehotărît) și de identificare (cel hotărît).

În același sens pot fi interpretate și frecventele cazuri în care articularea unui substantiv obligă la determinarea și printr-un atribut, adjectival cel mai des: *un tineret* (!), dar *un tineret studios, mă duc la școala* (!), dar *mă duc la școala nouă*.

[C. 33] Apariția articolului

§ 185. Pornim de la următoarele premise, acceptabile în urma celor discutate pînă aici:

(1) prin articolul hotărît marcăm valoarea de nume de „obiect" cunoscut a substantivului, iar prin articolul nehotărît valoarea de nume de „obiect" necunoscut pentru receptorul mesajului. Opoziția între aceste două valori dă sens articolului.

(2) cele două valori *nu sînt deopotrivă de vechi* în limbă. Credem că valoarea de nume definit (cea marcată de obicei prin substantive articulate hotărît) este mai veche. La început substantivele au fost folosite numai (sau mai ales) pentru referința la obiecte cunoscute atît emițătorului, cît și receptorului mesajelor.

(3) cele două valori pot fi exprimate și prin alte mijloace, în primul rînd lexicale: prin pronume (adjective) demonstrative valoarea „cunoscut" și prin pronume (adjective) nehotărîte valoarea „necunoscut". Aceste „mijloace lexicale" se deosebesc de articol prin faptul că ele *nu* funcționează în opoziție unele cu altele. Numai prin apariția articolului cele două valori sînt puse în opoziție, articolul hotărît definindu-se prin raportare la cel nehotărît și invers, ceea ce nu se poate spune și despre, să zicem, pronumele demonstrative, care nu sînt „simțite" nici de vorbitori, nici de gramatici în opoziție cu cele nehotărîte. Domeniul pronumelor demonstrative este distinct și separat de cel al pronumelor nehotărîte. Demonstra-

Scanned with OKEN Scanner

tivele își împart între ele domeniul „cunoscutului" intrînd în opoziție numai între ele, în cadrul acestui domeniu, închis, neraportabil la altul în mod special (adică mai mult decît la oricare altul, dată fiind inerența interdependenței în cadrul vast al limbii). La fel, pronumele (adjectivele) nehotărîte acoperă zona „necunoscutului", fiindu-și lor suficiente.

(4) punerea în opoziție a celor două domenii (valori) — cunoscut și necunoscut — este firească, „logică", *motivată* deci, reprezentînd un rezultat (sau o tendință) la care ajunge sau trebuie să ajungă orice limbă în condiții normale de dezvoltare[113]. Încît lucrul de mirare și căruia s-ar cuveni să-i căutăm mai întîi explicația nu este apariția articolului, ci dimpotrivă, faptul că într-o limbă sau alta acesta nu apare. Căci apariția articolului este, cum am spus, normală, în concordanță cu existența în mai toate limbile a celor două domenii *(cunoscut* și *necunoscut)* care, în cele din urmă, ar trebui să intre în opoziție.

§ 186. Explicația pe care o putem da faptului că între „cunoscut" și „necunoscut" nu s-a stabilit în toate limbile o opoziție, va avea în vedere, în primul rînd, cele înfățișate în cadrul premisei (2): cele două domenii (valori) au apărut și s-au constituit la „date" diferite, astfel că apariția ulterioară a uneia dintre cele două valori găsește în limbă deja constituit, structurat mai mult sau mai puțin riguros, domeniul celeilalte valori.[114] De aceea semnul (sau nici unul din semnele) valorii „noi" nu va putea intra *imediat* în opoziție cu vreunul din termenii domeniului valorii mai „vechi", căci fiecare dintre aceștia este deja prins într-o rețea de opoziții, alături de ceilalți termeni ai valorii cu „vechime".

Situația limbii latine confirmă cele de mai sus: domeniul pronumelor demonstrative este, în latină, precum se

---

[113] Apariția scrisului, a culturii, conservatoare în materie de limbă prin natura ei, o considerăm în afara acestor „condiții normale". De aceea, probabil, limbile care au intrat fără articol în perioada lor culturală, istorică, vor rămîne pentru totdeauna fără articol. Tradiția lingvistică, întreținută de atîția factori, devine prea puternică pentru a mai îngădui inovații de însemnătatea articolului.

[114] Cf. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 107, despre „le caractère trop complexe du système" ca factor al stabilității limbii, al „imutabilității" semnului lingvistic.

Scanned with OKEN Scanner

știe, bine sistematizat, este o structură complexă în cadrul căreia fiecare pronume este legat de celelalte prin relații de opoziție. „Sistematica" acestora este mult mai riguroasă decît aceea, destul de vagă, a pronumelor nehotărîte. Acest fapt îl luăm ca o *dovadă*, sigură, a vechimii domeniului „cunoscutului" și a relativei noutăți pe care o reprezintă pronumele nehotărît și celelalte mijloace de exprimare a valorii „necunoscut". În sprijinul premisei (2), deci.

Structura morfologică (etimologică) mai ușor analizabilă a pronumelor nehotărîte, ca și datele oferite de lingvistica comparativă, susțin, de asemenea, vechimea mai mare în limbă a demonstrativelor (lucru, dealtfel, bine știut).

§ 187. Revenim asupra premisei (4): am susținut deci că în consecința existenței în limbă a unor *cuvinte* prin care putem marca cele două „aspecte" nominale *(cunoscut* și *necunoscut)* apare tendința de a opune cele două valori, de a le face să existe una în funcție de cealaltă, așa cum, de pildă, există singularul și pluralul, *da* și *nu*. Apariția acestei tendințe o considerăm cel puțin motivată, dacă nu chiar inevitabilă în condițiile date. Dar numai tendința nu este suficientă. Cauza? În primul rînd faptul că domeniul *cunoscutului* se constituie (a) ca un sistem, aparte, cvasi-închis, (b) cu mult înainte să apară termenii celuilalt domeniu (vezi premisa 2).

Ce înseamnă asta? Că, de pildă, pronumele demonstrative (prin care este de obicei și în mod expres exprimată valoarea „cunoscut") se opun unul altuia, există unul în funcție de celălalt, împărțindu-și între ele domeniul *cunoscutului*. Apariția ulterioară a unor termeni, a unor cuvinte care să indice valoarea „necunoscut", nu duce *de la sine* la stabilirea opoziției cunoscut-necunoscut deoarece fiecare pronume demonstrativ este deja prins într-o opoziție în interiorul domeniului valorii „cunoscut". Și așa se face că aceste două domenii, logic opuse („în absolut"!), ajung să existe, să funcționeze cu totul separate. Dar această situație, în principiu, nu poate dura. Mai devreme sau mai tîrziu *ar trebui* să se stabilească o relație de opoziție între cele două valori. Și e probabil că tendința de a le opune se realizează sau nu în funcție de anumite amănunte, care nu mai au nimic comun cu cauzele ce au dus la apariția tendinței ce se împlinește prin

Scanned with OKEN Scanner

apariția articolului[115]. Iar aceste amănunte diferă, desigur, de la o limbă la alta. Încît ceea ce într-un sens restrîns am putea numi „cauzele apariției articolului" sînt fapte de ordin strict lingvistic, diferite dacă nu de la o limbă la alta, măcar de la un grup de limbi la altul.

Din perspectiva celor de mai sus ne vom referi la domeniul romanic, păstrînd grija de a ajunge și la generalizările posibile.

§ 188. Domeniul *cunoscutului* se împarte la rîndul său în două părți: cunoscutul participant la actul comunicării (*eu, tu* ș.a.) și cunoscutul absent. Determinarea și, implicit, articolul, privesc exprimarea „cunoscutului absent". (De aceea, poate, în principiu, dar și în cele mai multe cazuri, la vocativ substantivele nu se articulează, pentru că vocativul intră în zona „cunoscutului participant", iar articolul hotărît, cum se va vedea, e legat de „cunoscutul absent" la actul comunicării.)

Pentru „cunoscutul absent" avem un termen reprezentativ: *el,* pronumele personal de persoana a III-a. Acesta, în limba latină, nu exista. În locul a ceea ce pentru noi este azi pronumele de persoana a III-a latinii foloseau un pronume demonstrativ sau altul, în funcție de criterii specifice, azi uitate, părăsite.

Lipsa unui pronume care să se opună lui *eu* și *tu* ar putea fi interpretată ca o dovadă a faptului că — altă ipoteză — enunțurile au avut „la început" ca obiect numai (sau mai ales) persoanele I și a II-a, adică pe emițător și receptor, persoane de față, apropiate de propria lor denumire prin faptul participării la actul de comunicare. Ipoteza mi se pare greu de respins, mai greu de admis este că un reflex al unui asemenea stadiu lingvistic, „atît de" incipient, să răzbată pînă în timpurile istorice, permițîndu-ne nouă să legăm de acest stadiu absența pronumelui de persoana a III-a în limba latină.

(Această ultimă ipoteză, cu totul marginală discuției noastre, fie confirmată, fie infirmată, nu dovedește mare lucru cu privire la articol. Ea ni se oferă în virtutea declanșării acestui comod mecanism producător de ipoteze

---

[115] De aceea, speculațiile pe seama diferenței între limbi cu articol și limbi fără articol, speculații ce tind să antreneze în discuție gradul de dezvoltare intelectuală a vorbitorilor, sînt neștiințifice, rezultat al absolutizării unor aparențe comode pentru cercetător.

Scanned with OKEN Scanner

cu privire la preistoria limbajului pe care îl folosim cu — probabil — exagerată uşurinţă.)

Aşadar, latina nu avea nici pronume personal de persoana a III-a, nici articol. Amîndouă vor apărea (1) cam în acelaşi timp şi (2) din acelaşi cuvînt, pronumele demonstrativ *ille*.

Ce putem deduce din aceste coincidenţe în încercarea noastră de a *descrie* apariţia articolului?

§ 189. Prin apariţia pronumelui de persoana a III-a, *el*, întregul domeniu al „cunoscutului absent" ajunge să fie cuprins într-un singur cuvînt, reprezentativ, şi prin care acest domeniu poate deveni termen al unei noi opoziţii. Şi *el* va intra ca atare într-o opoziţie nouă, cu *eu* şi *tu*, în cadrul „cunoscutului", stabilind opoziţia *prezent — absent* la actul comunicării. Această opoziţie există în majoritatea limbilor, de aceea nu considerăm că mai e nevoie s-o justificăm. Dar bazîndu-ne pe larga răspîndire a acestei opoziţii conchidem că prima „mişcare" o constituie apariţia pronumelui personal.

Aşadar, *ille* pronume, în poziţie de parte de propoziţie independentă, devine pronume personal, intrînd în opoziţie cu celelalte pronume personale. Ca adjectiv însă, adică pe lîngă substantive, folosit mai departe, *ille* nu poate conta, cum ne-am aştepta, ca semn al „cunoscutului absent", pentru că orice substantiv, nume de obiect cunoscut, nu poate fi decît nume de obiect cunoscut absent, neparticipant la actul comunicării. (De aceea, în mod obişnuit, substantivele nu sînt substituibile prin *eu* sau *tu*, şi invers). Totodată *ille* adjectiv nu poate intra în opoziţii paralele celor noi pe care le contractează *ille* pronume: *eu/ tu/ el (ille)*, neexistînd alături de *substantiv + ille* sintagme analoge: *substantiv + ego* sau *substantiv + tu*. Deci, în cadrul substantivelor nume de „obiecte" cunoscute (substantiv + *ille*) nu se mai poate realiza opoziţia prezent-absent, care justifica transformarea lui *ille* în pronume personal. În acest fel combinaţia *substantiv + ille* devine un termen al domeniului „cunoscut", indiferent la opoziţia absent-prezent, de neaplicat la substantive, şi, astfel, acest termen rămîne în afara oricărei opoziţii. Cu atît mai mult cu cît paralel cu trecerea lui *ille* printre pronumele personale se produce şi înlocuirea sa în cadrul demonstrativelor prin *ecce + ille*, în felul acesta combinaţia *substantiv + ille* (sau *ille + substantiv*) nemai-

Scanned with OKEN Scanner

putîndu-se opune nici substantivelor determinate de alte adjective pronominale demonstrative.

Rămas „fără pereche", *ille* adjectival va trebui, prin forța *mecanismului lingvistic,* să intre în opoziție cu un alt termen. Și o va face, în virtutea noii sale valori de exponent al întregului domeniu „cunoscut", cu unul din adjectivele nehotărîte, care, nefiind „prins" într-un sistem strîns de opoziții[116] poate fi mai ușor „rupt" și angajat într-o opoziție nouă, într-adevăr puternică.

Abia în felul acesta *ille* pronume personal se va detașa de *ille* adjectiv demonstrativ, pe cale de a deveni articol, în continuare evoluînd fiecare separat.

§ 190. Să recapitulăm ipotezele noastre legate de apariția articolului:

(1) — substantivele au denumit „la început" cu precădere obiecte anumite, cunoscute atît emițătorului, cît și receptorului. Așa se explică constituirea la date diferite a celor două domenii: „cunoscut" și „necunoscut", lucru dovedit în primul rînd de caracterul mai organizat, mai complex, mai bine structurat al relațiilor dintre termenii lingvistici care își împart domeniul „cunoscutului", mai vechi, deci, în limbă.

(2) — „sistematica" riguroasă a acestor termeni (în speță, a demonstrativelor) devine o piedică în calea realizării opoziției *cunoscut-necunoscut,* care, altminteri, în principiu, este firesc să se constituie în orice limbă capabilă să marcheze prin semne distincte (lexicale, în primul rînd) cele două valori. Prin articol aceste două valori sînt puse „față în față", devin raportabile una la alta și definibile la fel.

(3) — tendința, existentă în majoritatea limbilor, de a crea această opoziție ajunge să se realizeze în urma acțiunii unor factori secundari, chiar accidentali, care nu mai au nimic comun cu cauza propriu-zisă, aceeași pentru toate limbile, care a dus la *apariția tendinței.* Evident, acești factori e de așteptat să difere de la o limbă la alta.

§ 191. Pentru limba latină acești factori ar fi următorii:

(4) — numărul mare de pronume demonstrative. Cu cît acest număr, al elementelor care își „împart" zona „cunoscutului", este mai mic — la limită două — cu atît

---

[116] Domeniul pronumelor și adjectivelor nehotărîte este mult mai slab sistematizat.

Scanned with OKEN Scanner

mai greu se va putea desprinde dintre aceste pronume unul care să devină termen reprezentativ al întregului domeniu şi opozabil în această calitate altui termen, reprezentativ pentru domeniul „necunoscutului". (Căci articolul se creează *nu* prin desfiinţarea demonstrativelor.)

Faptul de a ajunge la un sistem cu un număr mai mic sau mai mare de pronume demonstrative are desigur o cauză, dar este evident că aceasta nu are nimic *în sine* comun cu articolul, cu cauzele apariţiei acestuia. Numărul mare de elemente care îşi împart un domeniu face ca opoziţiile în care se vor grupa aceste elemente să fie, fiecare, mai puţin pregnantă, mai slab întipărită în conştiinţa vorbitorilor, mai puţin stabilă, făcînd deci, posibilă „ieşirea", „neobservată", a vreunuia dintre aceste elemente. Asta în timp ce existenţa a numai două elemente (pronume demonstrative) ar întîrzia cel mai mult apariţia articolului. Şi, firește, existenţa unui singur termen pentru întreg domeniul „necunoscutului" favorizează, în principiu, cel mai mult apariţia articolului. (Dar nu credem să existe vreo limbă care să fi atins nivelul de dezvoltare „reclamat" de articol şi în care limbă să existe un singur pronume demonstrativ.)

(5) — lipsa pronumelui personal de persoana a III-a; cerut de existenţa în limbă a pronumelor *ego* şi *tu*, acesta va apărea prin „scoaterea" lui *ille* din sistemul de demonstrative, ca termen reprezentativ al domeniului „cunoscut absent la actul comunicării" opus lui „cunoscut prezent la actul comunicării": *ego, tu, nos* etc. (ca element component, în interiorul sistemului demonstrativelor, *ille* va deveni *ecce ille* pentru a nu se confunda cu pronumele personal). Se constituie aşadar opoziţia dintre *ille* şi celelalte pronume personale: *ego, tu*. În urma acestor evenimente sintagma *substantiv+ille* (sau *ille+substantiv*), atît de frecventă altminteri, va rămîne fără pereche, în afara oricărei opoziţii şi va „trebui" să se orienteze spre un termen de asemenea liber sau nu foarte strîns legat de alţii, împreună cu care să instituie opoziţia cea mai firească: fiind semn al *cunoscutului*, va intra în opoziţie cu semnul *necunoscutului*.

Caracterul firesc, motivat, logic al acestei opoziţii şi frecvenţa sa mare vor duce la gramaticalizarea opoziţiei,

Scanned with OKEN Scanner

instituind *obligaţia* de a însoţi orice substantiv nume de obiect cu unul dintre cei doi termeni, deveniţi morfeme (vezi capitolul următor).

*

După cum se vede punctul cel mai important al modelului evolutiv propus de noi îl constituie apariţia unui termen care să se desprindă din opoziţiile existente în interiorul domeniului „cunoscut" (în primul rînd) şi care să devină reprezentativ pentru întregul domeniu, făcînd deci acest domeniu *opozabil* altui domeniu.

Acest termen va fi *ille* adjectiv demonstrativ, desprins dintre celelalte demonstrative prin transformarea în pronume personal a lui *ille* pronume demonstrativ.

Amănuntul care va ocaziona apariţia lui *ille* ca semn al „cunoscutului" este lipsa pronumelui personal de persoana a III-a în limba latină şi apariţia acestuia în epoca tîrzie a latinei, ca şi neputinţa pronumelor personale *ego* şi *tu* de a funcţiona ca adjective, opozabile lui *ille* adjectiv, „liber" astfel să devină articol.

§ 192. Încă o chestiune, a cărei rezolvare nu este prea importantă, dar asupra căreia merită să ne oprim.

Pentru a diferenţia cele două valori — importante prin frecvenţa lor şi prin faptul că se află logic în opoziţie — era suficientă apariţia unui singur articol, pentru a marca una din valori, urmînd ca pentru a doua valoare să fie folosită forma fără articol, aşa cum se întîmplă în greacă, de pildă, unde articolul e folosit pentru valoarea de nume definit („articol hotărît"), iar forma nearticulată pentru valoarea de nume nedefinit (în primul rînd) şi adjectivală.

E de presupus că limba ezită între o asemenea soluţie, economicoasă, şi cealaltă, mai explicită. „Decizia" finală e luată şi în funcţie de stadiul de dezvoltare al limbii respective din punctul de vedere al determinării, adică de numărul valorilor nominale ce apar cu oarecare frecvenţă în discurs. Şi anume, dacă valoarea de nume nedefinit este mult mai rar folosită decît cea de nume definit, dar totuşi mult mai frecventă decît valoarea adjectivală, aceasta fiind rar folosită, credem că formula cu un singur articol va satisface nevoile comunicării şi va fi adoptată.

În cazul că valoarea adjectivală este ceva mai des folo-

Scanned with OKEN Scanner

sită, aşijderi şi cea de nume nedefinit, va fi adoptată formula cu două articole, unul hotărît şi altul nehotărît, forma nearticulată „rămînînd" pentru valoarea adjectivală. Să examinăm mai îndeaproape această ipoteză.

Apariţia a cîte unui semn pentru fiecare din cele două valori importante ce reclamă punerea lor în opoziţie face ca forma nearticulată să rămînă „neacoperită". Evident, această formă nu poate să dispară din această cauză. Cu atît mai mult cu cît trebuie să ne imaginăm situaţia de mai sus nu în termenii fermi în care am descris-o noi. E de presupus că aceasta era numai tendinţa limbii într-o perioadă „de transformări", cînd forma nearticulată continua să fie folosită (ca şi azi, în definitiv) pentru a exprima valoarea de nume definit sau nedefinit, lucrurile nefiind încă aranjate pe un făgaş unic. E de presupus că a existat o asemenea perioadă de „tatonări" nu numai la începutul articolului, ci, în general, pentru orice inovaţie, care nu se impune dintru bun început la toţi vorbitorii şi în toate situaţiile cunoscute nouă ulterior (vezi şi mai jos, § 193, 200, 203).

Ce se întîmplă cu această formă nearticulată a substantivelor? În cazul în care celelalte două forme (şi valori) sînt destul de des folosite, iar valoarea adjectivală de asemenea, substantivul nearticulat, continuînd să exprime, numai el, valoarea adjectivală, va rămîne, va deveni semn al acesteia. Repetăm, cu o condiţie: ca apelul la această valoare să fie suficient de frecvent ca să acopere, ca să justifice existenţa unui semn propriu. În caz contrar, cînd această valoare este rar folosită, limba nu-şi va putea permite luxul de a avea un semn distinct pentru valoarea adjectivală. Şi atunci, dintre cele două valori de nume definit şi de nume nedefinit, cea a cărei legătură cu semnul ei distinct este mai slabă (fiind mai rar folosită în comparaţie cu cealaltă), va fi atrasă de (sau va rămîne cu) forma nearticulată. Adică valoarea de nume nedefinit — situaţia din limba greacă şi altele (galeza, de pildă).

Ni se pare mai plauzibilă ipoteza că frecvenţa valorii adjectivale creşte cu cît ne apropiem în timp de epoca noastră. De aici şi succesiunea în timp a celor două modele posibile în ordinea: (1) cu un singur articol, hotărît, şi (2) cu două articole, hotărît şi nehotărît.

Scanned with OKEN Scanner

După cum se vede, explicăm în cele din urmă existența unui articol nehotărît alături de cel hotărît prin stadiul dezvoltării lingvistice la nivelul determinării nominale.

(Pentru acest paragraf, vezi mai jos § 197 și următoarele.)

[C. 34] Articolul nehotărît

§ 193. De ce, dintre adjectivele (pronumele) nehotărîte, pereche a lui *ille* a devenit *unus* și nu alt cuvînt? Ne gîndim în primul rînd la *quidam* și *aliquis*.[117]

Unus funcționa ca numeral, în opoziție cu *duo, tres* etc., și ca adjectiv sau pronume nehotărît în opoziție cu alte pronume nehotărîte. Cele două opoziții erau destul de slabe, în primul rînd datorită numărului mare de elemente angajate de fiecare. În plus, pentru *unus,* faptul de a funcționa în cadrul a două opoziții, ambele lexicale, îi va conferi o oarecare independență, un statut oarecum incert, echivoc, pe care și-l va păstra pînă azi.

În ceea ce privește pe *quidam* și *aliquis,* șansele lor de a ajunge articol, foarte mari, pe cît se pare, datorită sensului lor, erau compromise pe de o parte de mărimea corpului fonetic (obiecție de luat în seamă cu multă prudență), iar pe de alta de însuși sensul lor, prin care se opuneau[118] numai bine, dar *prea* net (sic!), lui *ille,* în cadrul opoziției cunoscut/necunoscut. *Unus,* față de cele două adjective (pronominale) nehotărîte, are avantajul de a putea intra, implicînd-o, sugerînd-o, și în opoziția nedefinit/adjectival. Căci precizînd că e vorba de *unus* (deci nu de *ille),* insistăm asupra individualității, asupra faptului că referentul substantivului astfel determinat este un *obiect, un. Quidam* și *aliquis* se înscriau în cadrul opoziției *cunoscut-necunoscut,* opoziția cea mai importantă, dar o „închideau", reduceau la ea întregul domeniu al nominalului, căci prin nimic semnificația lor nu „amintea" că substantivul mai poate numi și altceva decît termenii

---

[117] Vezi Al. Graur, *Quidam chez Apulée,* în *Hommages à Marcel Renard,* I, Bruxelles, 1969, p. 378—382.

[118] Firește, mai corect ar fi fost să folosim condiționalul: *s-ar fi opus.*

Scanned with OKEN Scanner

opoziției fundamentale. *Unus* are tocmai această capacitate, de a insista pe calitatea de obiect, numărabil, *un*, a referentului, totodată necunoscut, căci, dacă ar fi fost cunoscut, s-ar fi determinat prin *ille*. *Unus* marchează și opoziția obiect/însușire, prin insistența asupra ideii de *obiect* (căci altminteri *un* + *singularul* este redundant, deci *un* e folosit pentru a arăta că e vorba nu de un singur obiect, căci aceasta o arată foarte bine forma de singular, ci de un obiect, o entitate, o individualitate), și prin atracție, să-i zicem, antonimică, implicînd ca termen opus calitatea, valoarea adjectivală, existentă deja, dar abia prin articolul nehotărît *un* integrată în sistemul de opoziții al valorilor nominale. Despre capacitatea lui *ille* (și, în general, a valorii de nume definit) de a implica, de a aminti valoarea adjectivală, am văzut, în primul capitol, cît era de mică.

În ce privește frecvența la un moment dat în limba latină a lui *quidam* sau *aliquis*, aceasta nu poate fi despărțită de istoria articolului, căci „l'élaboration d'un article est un procès de longue durée et souvent différents procédés sont essayés avant que l'un d'entre eux réussisse à s'imposer: il est donc parfaitement licite d'examiner tous les tâtonnements, conscients ou non, qui y ont mené"[119] (vezi și mai jos, § 200 și 203).

§ 194. Articolul nehotărît *un, o* are o situație aparte în sistemul articolului, statutul său fiind de o complexitate evident mai mare decît a tuturor celorlalte articole. Am semnalat unele fapte în acest sens, pe parcurs, legate de concurența dintre *un* articol, și *un* adjectiv nehotărît sau numeral. Iată și cîteva observații pe care ni le prilejuiește luarea în considerație a formei articolului, pronumelui și adjectivului pronominal nehotărît *un (ul)*: ca *pronume* nehotărît *un* ajunge să aibă și forme de plural: *unii*. Această formă este, desigur, nouă, ulterioară apariției lui *niște*, pe care uneori îl concurează însă: la genitiv/dativ, unde nu se poate preciza dacă *unor oameni* reprezintă un substantiv articulat nehotărît sau un adjectiv nehotărît prepus substantivului determinat. Altminteri faptul de a avea de la *unu* plural este absurd. Și în latină *unus*, într-adevăr, nu se folosea la plural. Abia prin transformarea sa în articol și apoi, din articol în adjectiv ne-

---

[119] Vezi Al. Graur, *art. cit.*, p. 382.

Scanned with OKEN Scanner

hotărît, deci ca adjectiv nehotărît, căpătînd un sens foarte apropiat de al lui *aliquis* ori *quidam*, *un* va căpăta şi forme de plural, ba încă se va mai şi articula, hotărît, cînd, din adjectiv nehotărît va deveni pronume nehotărît.

Aşadar, propunem, ipotetic, următoarea „istorie" a lui *unus*, în etapele:

limba
latină

a. — numeral
b. — numeral şi adjectiv (pronume) nehotărît cu forme numai de singular
c. — numeral şi articol nehotărît (provenit din adjectivul nehotărît *unus)*

limbile
romanice

d. — numeral, articol nehotărît, adjectiv nehotărît cu forme şi de plural
e. — numeral, articol, adjectiv şi pronume nehotărît.

Iată cîteva fapte legate de această cronologie:

Faptul că *un* articol nu are forme de plural proprii, iar *un* adjectiv are forme de plural proprii, îl considerăm în sprijinul distincţiei între perioada (b) şi (c), pe de o parte, (c) şi (d) pe de alta. Adică, din acest fapt deducem că forma de plural *unii* nu exista cînd pentru *un* s-a format pluralul *nişte* şi asta pentru că *un* nu funcţiona, nu exista ca pronume (adjectiv) nehotărît — etapa (c).

De asemenea, ar trebui stabilit dacă în (b) şi (d) *un* adjectiv nehotărît avea aceeaşi valoare. Şi nu au aceeaşi valoare *unus* folosit adjectival şi urmaşii săi romanici. Şi mai ales frecvenţa lui *unus* adjectiv nehotărît pare să fi fost mai mică în latină, alături de absenţa unei forme de plural.

§ 195. În capitolul III, în preliminariile strict teoretice, deductive ale discuţiei despre atribut, am arătat că folosirea substantivelor articulate nehotărît la genitiv (ca atribute genitivale) este un nonsens. Găsim acum, la un examen ceva mai atent al morfologiei articolului nehotărît, o confirmare în plus a presupoziţiei noastre cu privire la incompatibilitatea dintre „sensul" atributului genitival şi valoarea de nume nedefinit.

Şi anume, vom observa că formele de genitiv-dativ la singular sînt *unui*, *unei*, care, evident, nu provin de la *un*, *o*, la fel cum, la plural, *unor* nu vine de la *nişte*. Mai ales

Scanned with OKEN Scanner

forma de plural dovedește că *niște*, deci, articolul nehotărît, a funcționat multă vreme fără forme de genitiv-dativ[120], lucru posibil de vreme ce, mai ales la genitiv, substantivele articulate nehotărît nici nu prea au motive să apară, după cum am văzut.

De unde provin *unui, unei* și *unor?* Considerăm că sînt refăcute prin (greșita?) încadrare a lui *un* printre adjectivele nehotărîte, refăcîndu-i-se, după modelul acestora, pe de o parte forma de pronume *unul, una* și apoi formele de genitiv dativ *unuia, uneia, unora,* respectiv, ca determinant, *unui, unei, unor,* după modelul *fiecăruia, fiecăreia, fiecărora/fiecărui, fiecărei, fiecăror; altuia, alteia* etc. Nu putem considera că de la bun început, alături de *un,* o articol și numeral, a existat și pronumele *unul, una.* Și iată de ce: mai întîi numeralul feminin este *o* și nu *una,* cum ar fi de așteptat după masculinul *unul. O* reprezintă însă rezultatul firesc al evoluției fonetice *una*〉 *ună**〉 *uă**〉 *o.* Deci forma *una* nu se creează prin acord, de la *unul,* căci atunci ar fi apărut și la numeral. Pronumele *unul, una* n-au putut exista de la început și pentru că ele *sînt articulate hotărît,* ceea ce ar fi însemnat ca ele să rezulte din sintagmele *unus+ille* sau *unus+illa,* evident absurde, de neimaginat într-o latină oricît de... vulgară. Sîntem obligați, așadar, să explicăm articularea hotărîtă a... articolului nehotărît ca pe un fapt ulterior, petrecut după ce articolul hotărît, din motive care nu ne mai interesează, ajunsese semn al distincției adjectiv nehotărît *(alt)* — pronume nehotărît *(altul).* Iar acest lucru, evident, se petrece mai tîrziu, reprezentînd consecința extinderii și generalizării articolului, a apariției unor valori noi și a abstractizării valorii inițiale, consecința transformării sale, tîrzii, din determinant lexical în determinant gramatical[121], așa cum îl găsim, de pildă, și la adverbe. Căci, repetăm, ca determinant lexical articolul nu putea însoți pe *unus.* Abia după constituirea, de la adjectivul nehotărît *(alt,*

---

[120] Formele *(rîndul) a nește izvoare, a nește furi, (mîna) a nește rușmători* (vezi Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc,* București, 1970, p. 233), întîlnite și azi în limba vorbită nu contrazic afirmația noastră cu privire la inexistența unei forme de genitiv-dativ a articolului nehotărît.

[121] Vezi V. Guțu-Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală,* în ELS, p. 225—236.

altă, altui, altei, altor) a pronumelui nehotărît *(altul, alta, altuia, alteia, altora,* de exemplu) se creează şi de la *un, o* pronumele *unul, una, unuia, uneia, unora* şi, tot prin analogie, „înapoi", formele de genitiv-dativ ale adjectivului şi ale articolului nehotărît: *unui, unei, unor.* Nu este sigur rolul jucat în acest proces de adjectivul nehotărît. Restricţiile de folosire a articolului nehotărît la genitiv-dativ se păstrează şi în cazul adjectivului nehotărît, care, deci, va fi existat numai sub forma *un, o,* deci cu paradigma incompletă. Iar forma *o,* de feminin, a adjectivului nehotărît, diferită de cea paralelă a pronumelui, ne face să credem în formarea mai tîrzie a pronumelui *una* şi, totodată, a formelor de genitiv-dativ ale articolului nehotărît, atît la singular, cît şi la plural.

Raţionamentele făcute de noi mai sus s-ar putea să nu fie acceptabile, la un examen riguros. Credem însă că premisele noastre sînt mai greu de respins. Şi, anume, noi am avut în vedere că:

(1) forma de genitiv-dativ a lui *nişte* este *unor*

(2) formele de singular *unui, unei,* trimit la *unul, una* care nu pot fi considerate forme moştenite, existente prin evoluţia firească, liniară, a elementelor latineşti, căci ar presupune un etimon absurd *unus + ille,* ar presupune, adică, articularea hotărîtă a articolului nehotărît, ceea ce, la vremea respectivă, ar fi constituit o altă contradicţie *in dictione.* Cele două fapte avute în vedere sînt satisfăcute doar de ipoteza apariţiei tîrzii atît a formelor de genitiv-dativ ale articolului (adjectivului) nehotărît, cît şi a pronumelui nehotărît corespunzător.

Toată discuţia de mai sus vine, cum am mai spus, în sprijinul presupoziţiei noastre că substantivele articulate nehotărît nu au nici un rost să apară la cazul genitiv. (Ele totuşi apar, aşa cum am văzut, dar — altă presupunere a noastră — sub efectul unei greşite folosiri a articolului.) În schimb, nu acelaşi lucru îl putem spune despre folosirea la dativ a substantivelor articulate nehotărît, căreia nu-i găsim nici o piedică. Şi acesta constituie punctul slab al întregii noastre susţineri de pînă aici cu privire la morfologia articolului nehotărît. Depăşirea acestei obiecţii poate fi făcută corectînd cele de mai sus în felul următor: restricţia folosirii substantivelor articulate nehotărît la genitiv nu priveşte şi dativul. „Absurdă" este

Scanned with OKEN Scanner

numai raportarea unui obiect (cunoscut sau nu) la un obiect necunoscut (atribut genitival), nu și raportarea unei acțiuni la un obiect necunoscut (cazul dativ). Apariția formei de dativ a substantivelor articulate nehotărît a facilitat, datorită cunoscutei omonimii genitiv-dativ, folosirea și la genitiv a substantivelor articulate nehotărît.

Evoluția articolului

§ 196. Am avut deja, pe alocuri, ocazia să facem unele referințe, sub semnul ipoteticului, cu privire la evoluția articolului. În principal, a fost vorba de procesul de extindere a articulării de la substantivele propriu-zise la celelalte: nume de obiecte unice, nume de materie, abstracte, nume de acțiuni etc. Ba chiar și substantivele proprii ajung destul de des să se articuleze, ca să nu mai vorbim de alte părți de vorbire. Extinderea articolului la toate substantivele se explică și prin caracterul continuu al domeniului lingvistic, neexistînd o limită netă, tranșantă, între substantivele care au făcut necesară și posibilă apariția articolului („substantivele propriu-zise") și celelalte substantive. Firește, acest proces nu a fost dus pînă la capăt și, precum s-a văzut, o serie întreagă de excepții, în marea majoritate a cazurilor fiind vorba de *nearticulare,* le-am pus pe seama tocmai a faptului că generalizarea articulării nu s-a produs pe deplin. (De pildă, în română mai puțin, se pare, decît în franceză). Totodată, urmare a acestei extinderi, valorile inițiale, originare, semnificația lor, au suferit anumite modificări, îndeosebi în direcția abstractizării.

Paralel cu extinderea articolului, dar și cu rezistența la articulare a unor substantive sau a substantivelor în anumite contexte, se produce, începînd tot de la substantivele propriu-zise, un proces oarecum opus: apariția articolului zero, adică folosirea tot mai frecventă a substantivelor nearticulate, cu o valoare nouă. Cele două procese au fost cuprinse de Gustave Guillaume într-o formulare fericită: „Absența articolului nu e numai un arhaism, ci și o valoare nouă, căpătată de un procedeu vechi"[122].

[122] G. Guillaume, *op. cit.*, p. 61—62.

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistul francez va considera că articolul zero este „o reacție născută împotriva prea marii exactitudini de formă care rezultă pentru substantiv din întrebuințarea constantă a articolului“[123], ceea ce, în mare, este același lucru cu ceea ce am numit noi a fi neutralizarea opoziției determinat definit/determinat nedefinit. I-am reproșa însă lui G. Guillaume faptul că a luat în considerație, spre a ilustra apariția „articolului zero“, sintagme oarecum fixe, îndeosebi locuțiuni și expresii verbale, *mettre en lumière, tenir tête, rendre gorge* etc., substantivele la care apare articolul zero nefiind, de cele mai multe ori, din categoria celor „propriu-zise“: *perdre patience, faire peur, avoir honte, avoir faim, avoir envie* etc.[124] Se pare însă că româna, mai mult decît franceza, uzează de valoarea absolută la substantivele considerate de noi propriu-zise. Încît ne întrebăm acum dacă nu cumva exemplele oferite de G. Guillaume ar proba mai curînd ezitări ale limbii franceze în articularea unor substantive incompatibile cu opoziția definit-nedefinit, ezitări între forma nearticulată și cea articulată, inovatoare, limba literară preluînd ambele forme și stabilind între ele o anumită diferență, la periferia articolului însă, oricum. Semnificativ în acest sens ni se pare faptul că majoritatea enunțurilor din limba română unde noi am identificat apariția valorii absolute s-ar traduce în franceză cu folosirea obligatorie a articolului.

Așadar, în analiza formelor substantivale nearticulate care nu au valoare adjectivală (ceea ce rezultă din funcția sintactică, în primul rînd) trebuie să decidem dacă e vorba de o inovație sau nu. Pentru aceasta ne orientăm în funcție de posibilitatea de apariție în același context a formei articulate (hotărît, de obicei), ceea ce ar denota valoarea absolută a substantivului nearticulat. În caz contrar avem de-a face cu „rezistența“ la articulare (1) fie a substantivului (la „abstracte“ ori la nume de materie, de pildă), (2) fie a contextului, cînd acesta indică prin alte mijloace valoarea de nume a substantivului nearticulat (de pildă, majoritatea prepozițiilor presupun valoarea de nume a substantivului pe care îl preced).

---

[123] *Ibidem*, p. 62.
[124] *Ibidem*, p. 235 și următoarele.

Scanned with OKEN Scanner

§ 197. Cu altă ocazie scriam următoarele:

„Pentru a explica faptul că vorbitorii „acceptă" unele modificări fără a avea sentimentul schimbării produse, propunem cu titlu de ipoteză următoarele formule (în care vom folosi grosso modo termenii de *formă* și *conținut*, fără alte precizări și nuanțări suplimentare):

A — Forma veche, existentă, capătă un conținut nou.

B — Conținutul vechii forme capătă o formă nouă.

După aceste formule, dintr-un element lingvistic pot rezulta două elemente lingvistice noi, se produce, așadar, o inovație, o schimbare, care, însă, va trece destul de ușor neobservată, cu alte cuvinte, ușor adoptată de vorbitori, întrucît fiecare din cele două elemente noi are o componentă cunoscută, fie forma, fie conținutul.

Multe din schimbările petrecute în limbă se încadrează în una din cele două formule sau chiar în amîndouă. Un exemplu ni-l oferă istoria articolului în limbile romanice. În latină exista *ille* cu valoare de pronume demonstrativ. Mai tîrziu *ille* devine articol, capătă, deci, un conținut, o valoare nouă (după formula A; faptul că *ille* suferă și o serie de modificări fonetice nu are importanță, neavînd dovada că acestea s-au petrecut concomitent cu însușirea valorii de articol). Conținutul vechi, de pronume demonstrativ, nu dispare, ci capătă o formă nouă: *ecce+ille* (după formula B)."[125]

Menținem ipoteza formulată cu zece ani în urmă cu privire la mecanismul schimbărilor din limbă, încercînd s-o verificăm, în continuare, prin alte fapte din domeniul articolului.

Am afirmat, mai sus, că valoarea de nume definit este cea mai veche, iar valoarea adjectivală (și absolută) este mai nouă. Și, într-adevăr, valoarea de nume definit părăsește vechea sa formă — substantivul nearticulat — spre a-și însuși o formă nouă: substantivul articulat (după formula B). Iar forma veche capătă un conținut nou, valoarea adjectivală (formula A).

Mai mult, făcînd distincție între substantiv nume de obiect și substantiv nume de concept și considerînd că

---

[125] Ion Z. Coja, *Pentru un punct de vedere lingvistic în problema originii graiului*, în PLG, VI, p. 17—24.

mai vechi (vezi mai sus, § 165) este numele de obiect anumit, cunoscut, constatăm că pentru exprimarea acestei valori forma veche adeseori nu e suficientă, ci sîntem nevoiţi să folosim o formă nouă — sintagma nominală dezvoltată (vezi mai sus, § 183), forma veche — substantivul fără nici un determinant — fiind suficientă exprimării valorii noi, nume de concept. Numele proprii sînt şi ele un soi de formă nouă pentru un conţinut vechi.

După aceleaşi formule, în limbile unde apare un singur articol, acesta va fi articolul hotărît: formă nouă pentru conţinut vechi. Şi este şi firesc să fie aşa: conţinutul vechi, frecvent în limbă, este reazemul formei noi, aşa cum şi forma veche, cunoscută vorbitorilor, înlesneşte pătrunderea, fixarea noului conţinut.

§ 198. Formulele discutate mai sus au o coerenţă surprinzătoare, ba chiar suspectă din clipa în care ne vom întreba cui aparţine această coerenţă, „ingeniozitatea“ acestor formule. Dacă le vom atribui vorbitorilor, vom fi obligaţi astfel să le atribuim acestora şi o atitudine net conştientă în procesul devenirii lingvistice, ceea ce contrazice rezultatele celei mai sumare investigaţii.

A pune pe seama lingvistului această coerenţă, deci formulele însele să le considerăm nu o descoperire, ci o invenţie, cum nu puţine sînt — din păcate — în domeniul nostru, ar însemna să respingem, ca neadevărate ori greşit interpretate, faptele prin care am considerat că ilustrăm funcţionarea acestor formule. Nu ne vom grăbi să acceptăm această soluţie înainte de a verifica şi ultimul răspuns posibil: formulele discutate, coerenţa lor, *aparţin limbii.*

Luat ca atare, fără alte detalieri, considerîndu-l suficient, acest enunţ este tipic pentru un anumit fel de a face ştiinţă — lingvistică, în cazul nostru — gîndind în cuvinte şi asupra cuvintelor folosite (aici *cuvînt* ar avea sensul pe care-l are în cadrul altor discipline, acela de „termen tehnic“), al cărui rezultat în ultimă consecinţă, este eşuarea într-un soi de mistică a limbajului, prin care vom atribui acestuia statutul de lucru, de obiect, de fiinţă, chiar.

Dimpotrivă, neuitînd nici o clipă că limba este nu un lucru *(ergon),* ci o activitate *(energeia* — în termenii inspiraţi ai lui Humboldt), o acţiune a vorbitorilor şi a determinanţilor psihici, sociali, lingvistici etc., care îi mo-

Scanned with OKEN Scanner

delează omului formele activității cerebrale — limbajul, comunicarea prin cuvinte, fiind o astfel de activitate — vom încerca să amănunțim semnificațiile posibile ale ultimului răspuns.

Mai întîi să vedem ce anume ar putea declanșa funcționarea celor două formule, devenite astfel utile și aplicabile. Sînt, în acest caz, posibile două răspunsuri:

(a) apariția unei valori noi, căreia îi trebuie căutată o formă prin care să se poată exprima

(b) apariția unei forme noi, căreia să i se caute o valoare prin care forma respectivă să se mențină în limbă.

Ipoteza (a) concordă cu principiul universal al necesității care premerge posibilitatea, conform succesiunii cauză-efect.

Ipoteza (b) la prima vedere poate să pară absurdă. Ea este de luat în considerație atunci cînd e vorba nu atît de o formă nouă, cît de una deja existentă și care, dintr-un motiv sau altul, rămîne „în aer", nefolosită, cum am presupus noi (vezi § 134—137) că s-a întîmplat cu formele substantivale nearticulate în contextele în care valoarea de nume definit se exprima prin substantive articulate hotărît, cînd, deci, s-ar fi petrecut paradoxul posibilității care creează necesitatea: valoarea absolută.

Firește însă că ipoteza (a) este cea de luat în seamă pentru o teorie cît mai cuprinzătoare cu privire la schimbările lingvistice. Iar în ce privește apariția unei valori noi, deci apariția necesității, cu această chestiune ieșim, de cele mai multe ori, în afara domeniului lingvistic.

§ 199. Așadar *primul moment* al unei schimbări, al unei inovații lingvistice în sens larg, l-ar constitui apariția unei valori noi de exprimat.

Cum se rezolvă această necesitate? În unele cazuri prin împrumut din altă limbă, ceea ce constituie o soluție de excepție, căci presupune existența unuia sau mai multor vorbitori bilingvi în comunitatea unde s-a ivit necesitatea respectivă, presupune, de asemenea, ca în cealaltă limbă să existe deja atît valoarea nouă, cît și o formă proprie acesteia. Oricum, această soluție — cea mai lipsită de interes pentru o teorie a inovațiilor, a schimbărilor — ar funcționa numai la nivelul vocabularului. Tot la acest nivel ar face față necesității avute în vedere și procedeul obținerii unei forme noi din elementele formale deja existente. Și limba și-a creat un sistem întreg, riguros, de

Scanned with OKEN Scanner

derivare, compunere etc., prin care este aptă să rezolve o sumedenie de cazuri de apariţie a unei valori noi. Repetăm — la nivelul lexical.

În alte situaţii însă, cînd vorbitorilor nu le e foarte clar faptul că e vorba de o valoare nouă, vor apela la o formă deja existentă, corespunzătoare unei valori deja existente. Forma respectivă devine astfel un caz de polisemie şi lucrurile se pot opri aici, sau, dimpotrivă, pot continua, atunci cînd polisemia respectivă, devenită eventual omonimie cu timpul, nu mai este tolerabilă.

Deci al doilea moment l-ar constitui apariţia unei noi valori, alături de cea existentă, în funcţionarea unei anumite forme, a unui semn care ajunge, astfel, să aibă două conţinuturi: unul vechi şi altul nou. Dintre aceste două valori e de presupus că frecvenţa cea mai mare o are valoarea veche. În orice caz, la una din valori credem că se va face mai des apel şi tocmai aceasta va fi valoarea căreia, în încercarea de a evita omonimia, vorbitorii îi vor crea o formă nouă. Căci, în momentul cînd vor încerca să evite omonimia, vorbitorii, spre a fi înţeleşi, spre a nu se confunda valoarea de exprimat cu cealaltă valoare, vor avea tendinţa de a preciza în vreun fel că valoarea la care se referă nu este „cealaltă", absentă din enunţ. Şi fie că vor ocoli această formă, fie că o vor modifica în vreun fel care să o lege numai de valoarea de exprimat. Deci valoarea de exprimat este cea căreia îi vom da o formă nouă în enunţul construit cu grija de a evita omonimia. Astfel că dintre cele două valori cea care este mai des folosită se va alege cu o formă nouă.

Aşadar, se produce al treilea moment: evitarea omonimiei. Referirea la una din cele două valori se va face cu grija de a ocoli omonimia, în consecinţă evitîndu-se forma comună celor două valori. În principiu ar urma — neexistînd un consens între vorbitori — ca aceştia, în grija de a evita omonimia şi de a fi bine înţeleşi, să creeze cîte o formă nouă pentru fiecare valoare.

„Decizia" e luată în funcţie de frecvenţa celor două valori: valoarea cu o frecvenţă mai mare va da frecvenţă mai mare unei forme noi, care, din această cauză, se va şi impune. Valoarea cu o frecvenţă mai mică (sau mică) nu va putea să impună o formă nouă, chiar dacă vorbitorii vor fi o vreme tentaţi, în apelul lor la această valoare, să recurgă tot la o formă nouă (spre a evita omonimia).

Scanned with OKEN Scanner

Fără suportul unei frecvenţe mari o nouă formă nu se poate impune. Singura posibilitate de a se menţine, în aceste condiţii, pentru valoarea respectivă este să rămînă cu forma veche, deja cunoscută. Şi cum valorile vechi, în concurenţă cu cele noi, cel puţin la începutul existenţei acestora din urmă, sînt mai frecvent utilizate, urmează că ele, valorile vechi, vor căpăta formă nouă, cea veche rămînînd noii valori, fiind şi un bun „reazem" acesteia, acceptării ei de către limbă. Adică formulele mai sus discutate. Ele mai prezintă şi avantajul de a asigura evoluţiei limbii o continuitate care pentru vorbitorul obişnuit capătă aspectul, aparenţa imobilităţii.

Cînd amîndouă valorile exprimabile prin aceeaşi formă sînt folosite cu o frecvenţă mare e de aşteptat să impună fiecare o formă nouă. Aşa e de presupus că se vor fi petrecut lucrurile în limbile care au şi articol hotărît, şi articol nehotărît. În cazul acestora forma veche (substantivul nearticulat) nu dispare, ci capătă (sau rămîne cu) valoarea cea mai nouă: adjectivală. Firește, cu condiţia ca şi aceasta să aibă o frecvenţă suficientă pentru a menţine în mintea vorbitorilor această formă. (În concordanţă cu cele discutate la începutul acestui capitol, s-ar părea că frecvenţa valorii de nume nedefinit este în proporţie directă cu frecvenţa valorii adjectivale. De aceea nu există nici o limbă care să aibă amîndouă articolele — forme noi — şi să „renunţe" la forma veche, nearticulată.)

Valoarea de nume general, şi ea nouă, va uza şi ea o vreme de forma veche. Apoi, sub presiunea regulilor de articulare stabilizate, în funcţie şi de rolul sintactic, nu numai — ca la început — de sensul, de valoarea nominală a substantivului, acestea (cele cu valoare de nume general) ajung ori încep şi ele să se articuleze, atunci cînd articolul va fi devenit pe deplin morfem, încetînd de a fi adjectiv demonstrativ.

Oricum, conform formulelor de mai sus ar urma să avem:

I. În limbile care stabilesc numai opoziţia articulat/nearticulat (care, deci, au un singur articol), forma articulată corespunde valorii nominale celei mai vechi: nume definit.

II. În limbile în care se stabilesc opoziţii între trei termeni, articulat hotărît/nehotărît/nearticulat, termenul ne-

Scanned with OKEN Scanner

marcat, nearticulat, este folosit pentru valoarea cea mai nouă: cea adjectivală.

Aceste modele sînt respectate în toate limbile cu articol despre care avem cunoştinţă, cît de vagă.

Din aceleaşi formule şi fapte mai rezultă: dintr-o serie de elemente care aparţin aceluiaşi plan al limbii (expresie sau conţinut) este mai vechi acela căruia îi corespund în celălalt plan al limbii mai multe elemente, deci cel care se abate de la regula corespondenţei biunivoce a limbajelor neechivoce.[126] Deci este mai veche, dintre valori, cea căreia îi corespund mai multe forme, şi este mai veche *forma* prin care se pot exprima mai multe valori. Adică, la articol, valoarea de nume definit şi forma nearticulată.

Sau, cu alţi termeni, abaterile, excepţiile sînt semn de vechime în limbă, precum se ştie. Flexiunea cea mai ortodoxă o au neologismele. Formele flexionare aberante sînt dovada cea mai certă de vechime. Ceea ce propunem noi este să considerăm printre elementele cu un comportament aberant atît forma nearticulată (prin care se pot exprima mai multe valori nominale), cît şi valoarea de nume definit (exprimabilă prin mai multe forme).

[C. 36] Un nou articol hotărît în limba română?

§ 200. În limba română contemporană, îndeosebi vorbită, se constată folosirea foarte frecventă a adjectivelor pronominale demonstrative, de obicei formele *ăla* şi *aia*, *cela* sau *ceea*, chiar şi în contexte care în chip evident nu reclamă încă un determinant: *unde-i fata aia a noastră? nu mai vine maică-ta aia; mare deştept şi frate-tău ăla!*[127] etc. Avem oare dreptul să asemuim această stare de lucruri cu situaţia ce va fi existat pe vremea apariţiei articolului, şi să considerăm că în momentul de faţă limba română ar fi pe cale să-şi făurească un nou articol?[128]

---

[126] Vezi TLG, p. 35.

[127] Fenomenul a fost deja semnalat, cu privire la felul de a vorbi al unor personaje sadoveniene.

[128] Vezi şi Enderlein, „Romania", 1908, p. 187, care pune apariţia articolului pe seama modului de a se exprima al oamenilor de rînd, cu repetări, precizări şi pleonasme care au dus la scăderea pregnanţei demonstrativului şi la trecerea sa în articol:

Scanned with OKEN Scanner

Folosirea acestor demonstrative pare deplin redundantă, căci ele însoțesc numai substantive articulate hotărît, dar numai pe cele cu valoare de nume definit. Căci substantivele nume generale nu vor fi niciodată însoțite de aceste demonstrative (vezi și § 209—210).

Descoperim astfel și o rațiune, o motivare posibilă a apariției unui nou articol: pentru a distinge între valoarea de nume definit *(fata aia)* și de nume general *(fata)*, în momentul de față omonime. În felul acesta valoarea de nume general ar ajunge să-și capete o formă proprie. Luînd lucrurile ca atare, ar fi vorba de apariția unui articol nou pentru valoarea de nume definit, deci o formă nouă pentru un conținut vechi! Formula B. Conținutul nou, valoarea de nume general, căpătînd forma veche, existentă, după formula A.

(Echivalăm, mai departe, precum se vede, vechimea cu frecvența mare, și firește, noutatea, cu frecvența redusă. Valoarea de nume general ar fi, probabil, cea mai nouă dintre primele patru valori, fiind cea mai puțin frecventată valoare, din care cauză nu are nici măcar o formă proprie.)

Cu același rol funcționează *ăl* și *a* în limba populară: *ăl fecior, a bătrînă*. Aici credem că tendința de creare a unui nou articol hotărît, cu valoarea exclusivă de nume definit, a mers pînă foarte aproape de împlinire. Considerăm că ignorarea acestui articol de autorii (sic!) limbii literare a lipsit limba română, probabil pentru totdeauna, de un articol care ar fi individualizat-o net. (Vezi și Apendince X).

Ipoteza atît de sumar discutată mai sus ia în considerație, în cazul cel mai rău, fapte ce pot fi incluse printre acele „tatonări" ale limbii de care vorbea Al. Graur. Realitatea acestei bănuite tendințe se poate dovedi numai prin împlinirea ei. Dar șansele în acest sens sînt, oricum, minime, dacă nu chiar inexistente în condițiile în care româna cunoaște o variantă literară atît de bine precizată, cu un prestigiu care o face stabilă, conservatoare, incapa-

---

„Die Umständlichkeit, mit der sich oft genug der Mann aus dem Volke ausdruckt, und diese Eigentümlichkeit der Volkssprache ist der treibende Faktor, der zum immer häufigeren Anwendung des Demonstrativs und damit zur Abschwächung seiner Bedeutung vom Demonstrativ zum blossen Artikel geführt hat" (după Radu I. Paul, *op. cit.*, p. 27).

bilă să accepte o inovație de însemnătatea apariției unui nou articol. (Vezi și Apendice X).

§ 201. Se pare că încercarea de a deosebi formal net între valoarea de nume definit și cea de nume general s-a mai produs o dată în istoria limbii române. În acest fel interpretăm, cu mult mai puțină convingere, totuși, faptul că în toate cazurile de folosire a lui *cel (cea)* ca articol substantival (modelul *cel oștean)* avem de-a face cu substantive nume definite și niciodată nume generale. Din păcate, folosirea lui *cel (cea)* ca articol (sau ca adjectiv prepus) nu s-a stabilizat în limba literară și, sub influența acesteia, probabil, a slăbit și în graiurile populare unde acest articol a fost folosit.

Sîntem oare îndreptățiți pe seama celor de mai sus să credem că s-ar manifesta în limba română tendința de a distinge net, la nivelul inventarului de elemente, între valoarea de nume general și cea de nume individual, definit, în primul rînd?

Din punctul de vedere al sistemului articolului existența și împlinirea unei asemenea tendințe n-ar duce decît la un acord mai mare între sistemul de valori și sistemul de forme puse în joc în cadrul a ceea ce Radu I. Paul a numit flexiunea nominală internă în limba română. Pentru acesta, pe bună dreptate, sistemul articolului românesc se înfățișează, în comparație cu al celorlalte limbi romanice, a fi mult mai complex: „În limba română și greacă de pildă, — afirmă Radu I. Paul — articolul a rămas liber în serviciul flexiunii interne, de aceea sîntem în măsură să explicăm formele nominale sub acest aspect gramatical, după criteriul valorilor logice proprii conceptelor nominale, în vederea exprimării cărora s-a constituit sistemul articulării.

În franceză însă, ca și în celelalte limbi romanice de apus, articolul la început introdus în limbă în vederea definirii acelei valori primitive a strictei determinări, de la care în mod firesc pornește orice sistem de articulare, cade în serviciul altei sfere gramaticale, a categoriilor de gen și număr, care în urma dispariției desinențelor nu mai aveau o expresie materială. În acest chip articolul însoțește pretutindeni numele; el nu mai este destinat a deveni semnul distinctiv al unei anumite valori nominale. Prezența articolului nu se mai poate explica după crite-

Scanned with OKEN Scanner

riul logic al acestor valori, căci articolul nu este sub guvernarea exclusivă a flexiunii nominale interne"[129].

Şi în altă parte[130]: „Ceea ce deosebeşte sistemul articulării din limba română faţă de sistemul limbilor romanice, şi ceea ce prezintă mai multă importanţă pentru individualitatea limbii noastre, nu este problema de formă a postpunerii sau prepunerii articolului, ci este problema de fond a valorilor sintactice şi lingvistice în genere, pe care acest sistem le realizează în diferitele limbi romanice."

Radu I. Paul a avut intuiţia corectă a complexităţii deosebite a articolului românesc. În ultimă instanţă această intuiţie l-a sprijinit în ideea vechimii mai mari a articolului românesc (în comparaţie cu celelalte limbi romanice), format de timpuriu în latina transdanubiană sub influenţa limbii dacilor autohtoni, care ar fi avut articolul (vezi Apendice II, *Radu I. Paul).*

În principal, complexitatea sistemului de articulare din română este legată de larga folosire a articolului zero (vezi capitolul V). Această complexitate, reală, ar spori prin dovedirea tendinţelor mai sus discutate sub semnul ipoteticului.

§ 202. Faptele din § 200 pot prilejui însă şi o altă interpretare: să fie, adică, vorba într-adevăr de repetarea situaţiei care va fi dus la apariţia articolului cu sute de ani în urmă. Deci, fără nici o legătură cu distincţia nume individual definit/nume general. O astfel de interpretare ar presupune că în momentul de faţă articolul nu ar mai fi ceea ce „trebuia" să fie în momentul apariţiei sale. O asemenea constatare este oricum îndreptăţită cu privire nu numai la articol, dar şi la orice altă parte de vorbire ori categorie gramaticală. Iar pînă aici am pus în evidenţă destul de multe fapte privind folosirea articolului în funcţii căpătate ulterior apariţiei sale: la adverbe, prepoziţii, pronume nehotărît, la unele categorii de substantive etc. Această „dilatare" a articolului a avut, firește, un efect asupra, să-i zicem, valorii originare a articolului, estompînd-o, fie printr-un soi de diluare, fie prin jocul suprapunerii acestor numeroase „sensuri" la care ajunge în final articolul hotărît.

---

[129] *Op. cit.*, p. 37.
[130] *Op. cit.*, p. 43.

Scanned with OKEN Scanner

Încît a aprecia faptele de la § 200 drept tendință de a recrea articolul hotărît (nu neapărat pentru a diferenția valoarea de nume definit de cea de nume general), nu ni se pare un lucru exclus în principiu. Ar fi chiar în concordanță cu cele înfățișate mai sus în legătură cu evoluția determinării, care a inovat, de pildă, o serie de procedee de a exprima sau reexprima valoarea de nume definit: substantiv, sintagmă nominală, substantiv articulat.

(Atît numai că în susținerea unei astfel de ipoteze va fi nevoie de un număr mai mare de fapte și argumente.)

În această eventualitate studiul faptelor actuale de limbă ar putea să ne ajute să înțelegem, încă o dată, mai bine fapte petrecute în urmă cu sute și mii de ani. Ținînd însă seamă și de faptul că totuși articolul există, că, deci, situația pare a nu mai fi aceeași. Deși aceleași elemente ne ispitesc cu ipoteza că în ciuda existenței în formele și cu valorile actuale ale articolului, din punctul de vedere al stării de limbă care a generat apariția articolului, lucrurile nu s-au schimbat ori au revenit la loc.

Nu ne încumetăm noi la o asemenea întreprindere. Și nu pentru că o confirmare a ipotezei lui Enderlein (și alții) nu s-ar potrivi cu propria noastră susținere. În definitiv perspectiva indicată de Enderlein s-ar înscrie mai curînd în categoria acelor fapte care, întîmplător, favorizează împlinirea unei tendințe cu care să nu aibă, în principiu, nici în clin, nici în mînecă. Dar ne-ar plăcea să credem, întru totul conștient de subțirimea argumentării, că în limba română s-ar încerca stabilirea unei forme proprii pentru valoarea de nume general, fapt nemaiîntîlnit în alte limbi și care — lucrul cel mai important pentru noi — ar completa în chipul cel mai potrivit tabloul sistemului articolului.

[C. 37] Un nou articol nehotărît în limba română?

§ 203. Am văzut în primul capitol (§ 9) că din punctul de vedere al poziției emițătorului și receptorului față de „obiectul" enunțului sînt, teoretic, posibile următoarele situații:

(1) E cunoaște „obiectul", R cunoaște obiectul — valoare de nume definit — articol hotărît

Scanned with OKEN Scanner

(2) E cunoaşte obiectul, R nu cunoaşte obiectul — valoare de nume nedefinit — articol nehotărît

(3) E nu cunoaşte obiectul, R nu cunoaşte obiectul

(4) E nu cunoaşte obiectul, R cunoaşte obiectul.

În timp ce situaţia (4) e greu de imaginat cum s-ar desfăşura în realitate, situaţia (3) o întîlnim uneori. Ba chiar se pare că există şi procedee speciale pentru a o distinge de primele două. Să ne imaginăm următoarele dialoguri purtate la telefon:

(a) — *Ce face Gheorghiţă?*
— *Mănîncă portocale.*

(b) — *Ce face Gheorghiţă?*
— *Mănîncă nişte portocale.*

Din răspunsul *Mănîncă nişte portocale* se înţelege, credem, că emiţătorul ştie despre ce portocale este vorba, eventual, chiar în faţa sa le mănîncă Gheorghiţă. De aceea la întrebarea:

— *Ce-o fi făcînd acum Gheorghiţă în Sicilia?* răspunsul — *Mănîncă nişte portocale* sună ciudat, tocmai pentru că persoana care îl dă nu este de faţă la acţiunea descrisă (nu „cunoaşte" portocalele, nu le vede).

În acest sens interpretăm şi diferenţa între:

— *N-ai văzut pe drum vreo femeie?* (indiferent care, pentru emiţător, ceea ce echivalează cu „necunoscută")

— *N-ai văzut pe drum o femeie?* (anumită, cunoscută de emiţător; receptorul nu putea întîlni pe drum decît o anumită femeie, ştiută de emiţător, care va folosi articularea nehotărîtă — *o femeie* — numai datorită poziţiei receptorului faţă de „obiectul" astfel denumit). Sau:

— *Ai întîlnit pe drum soldaţi?* (nedefiniţi pentru emiţător şi receptor).

— *Ai întîlnit pe drum nişte soldaţi?* (anumiţi pentru emiţător).

Se poate spune *Iarna copiii mănîncă portocale,* dar nu *iarna copiii mănîncă nişte portocale,* căci acestea nu sînt, pentru emiţător, anumite portocale, ca în enunţul *I-am adus nişte portocale* sau *ieri copiii mei au mîncat nişte portocale.*

La fel este interpretabilă diferenţa între: *aveţi voi în fabrică vreo fată Maria?* şi *aveţi voi în fabrică o fată Maria?* Din al doilea enunţ rezultă că emiţătorului i s-a spus de existenţa unei asemenea fete (sau ceva asemănă-

Scanned with OKEN Scanner

tor), deci o „cunoaşte", verificînd numai dacă faptul este adevărat, ceea ce nu se înţelege şi din primul enunţ.

Sau:

(1) *La circ poţi vedea urşi, lupi, lei, tigri*

(2) *La circ poţi vedea nişte urşi, nişte lupi, nişte lei, nişte tigri,* înţelegîndu-se din (2) că emiţătorul mesajului a fost la circul respectiv şi a văzut acei urşi, lupi etc. Din enunţul (1) nu se poate înţelege aşa ceva, deşi se poate spune (3) *La circ am văzut urşi, lupi, lei, tigri.* În acest enunţ, comparativ cu (2) sau cu (4) *La circ am văzut nişte urşi, nişte lupi, nişte lei, nişte tigri,* „distanţa" între emiţător şi obiectele amintite în enunţul său pare mai mare, eventual în timp sau, să zicem, din punct de vedere psihic, al impresiei.

Pe baza acestor exemple formulăm ipoteza: valoarea de nume nedefinit are două grade: *nedefinirea totală,* prin adjectivul nehotărît *vreun, vreo* (cînd substantivul este la singular), şi *nedefinirea parţială,* prin articolul nehotărît propriu-zis. Nedefinirea totală se foloseşte în cazul obiectelor necunoscute atît de emiţător, cît şi de receptor (situaţia C), iar nedefinirea parţială în cazul obiectelor cunoscute numai de emiţător, nedefinite numai pentru receptor.

Singular	Nedefinit total (situaţia 3)	vreo femeie,	vreun soldat
	Nedefinit parţial (situaţia 2)	o femeie,	un soldat
Plural	Nedefinit total (situaţia 3)	femei,	soldaţi
	Nedefinit parţial (situaţia 2)	nişte femei,	nişte soldaţi

Fără să facem o verificare amănunţită, ci numai la o apreciere „din ochi", luînd în consideraţie frecvenţa posibilă a celor două valori (mai frecventă cea de nedefinit parţial) şi semnificaţia (sic!) singularului şi pluralului pe de o parte (singularul fiind mai precis, dînd o informaţie netă din punct de vedere numeric), a celor două grade de nedeterminare, pe de altă parte, considerăm că putem totuşi afirma că valoarea de nume nedefinit parţial o vom întîlni mai des folosită la singular, iar valoarea de nume nedefinit total va fi mai frecventă la plural. Ba

Scanned with OKEN Scanner

chiar am spune că în cadrul nedefinirii, luată ca un întreg, la singular este mai frecventă valoarea de nedefinit parțial, iar la plural cea de nedefinit total. Iată, mai detaliată, motivarea impresiei noastre: folosirea la singular a unui substantiv presupune, din partea emițătorului, de cele mai multe ori, un minim de cunoștințe despre obiectul denumit: că este unul singur. De obicei, cînd vorbim despre ceva necunoscut, numărul plural, mai incert, mai nedeterminativ, este de preferat. (Desigur, cu excepția enunțurilor care privesc situații în care e de așteptat (ori de dorit etc.) apariția unui singur obiect, ceea ce și face posibilă existența unei forme de singular.)

Așa s-ar explica aparenta opoziție articulat nehotărît (singular)/nearticulat (plural) evidentă la nivelul formelor pentru oricine a întîrziat cît de cît asupra articolului. Ea se datorează frecvenței mai mari a valorilor corespunzătoare, iar această frecvență e motivată de sensul valorilor respective. Dar luate în sine aceste valori, detașate de practica enunțării, ele nu se opun între ele, ci fiecare altei valori, conform tabloului de mai sus.

§ 204. Interesant ni se pare că valoarea de nedefinit total ni s-a înfățișat pentru prima oară (vezi § 9) numai ca posibilitate, la nivelul strict teoretic, deductiv, din examinarea nu a faptelor de limbă, ci a sistemului lingvistic, parcurgînd astfel drumul invers, de la teorie la fapte. Poate că din această cauză am și ezitat cu introducerea valorii de nedefinit total în inventarul propriu-zis de valori nominale.

În sprijinul ipotezei existenței valorii de nume nedefinit total (cu formele respective, proprii) am aduce următoarele observații:

— ca formă de singular a valorii nedefinit total, lui *vreun (vreo)* i se opune la plural, precum s-a văzut, forma nearticulată, care, aceasta, face parte cu siguranță din sistemul articolului, al formelor substantivale, face parte din „flexiunea nominală internă."

— ca pronume nehotărît lui *vreun (vreo)* i se opune la plural forma așteptată, *vreunii (vreunele)*, care însă nu funcționează și ca adjectiv: *vreunii profesori* (!), ceea ce oferă lui *vreun (vreo)* „libertatea", dar și obligația (sic!) de a intra, ca adjectiv, în alte opoziții. Atragerea sa în sistemul articolului s-ar justifica foarte ușor, datorită asemănărilor de ordin semantic și morfologic cu articolul

Scanned with OKEN Scanner

nehotărît, care, la fel, poate funcţiona şi ca pronume, nehotărît, cu modificări morfologice identice: *un, o/unul, una; vreun, vreo/vreunul, vreuna.*

—. *vreun (vreo)* se opune la singular nearticulării de la plural a unor substantive care, în acelaşi context, trecute la singular, nu pot rămîne nearticulate: *pe stradă trec soldaţi? — pe stradă trece soldat?* (!). Lui *soldaţi* nu i se opune la singular, în asemenea enunţuri, nici *un soldat,* nici *soldatul,* pentru care avem pereche *nişte soldaţi,* respectiv *soldaţii,* ci *vreun (vreo): pe stradă trece vreun soldat?*

Tot ca argument pentru ipoteza noastră ar conta şi faptul că această nouă valoare, de nume total nedefinit, îşi află locul în schema teoretică a situaţiilor posibile în care se pot afla emiţătorul şi receptorul mesajului faţă de „obiectul" enunţării, din punctul de vedere al opoziţiei cunoscut/necunoscut.

Se înţelege că substantivele nearticulate la plural ar exprima valoarea de nedeterminat total atunci cînd nu au valoare adjectivală, ceea ce, cum am văzut, rezultă din funcţia sintactică.

§ 205. Se observă cu uşurinţă că apariţia în enunţ a acestui aşa-zis articol al nedeterminării totale este legată şi de alţi factori. În primul rînd intonaţia. Se pare că în propoziţiile enunţiative-afirmative vom întîlni cu greu asemenea „articol":

A venit vreun om (!).

În schimb, în propoziţiile interogative *(A venit vreun om?)* sau pe lîngă un verb la prezumtiv *(O fi venit vreun om)* apariţia sa este mai uşor de înregistrat. Şi nu e de mirare să fie aşa, căci acesta (interogaţia, prezumţia) este modul firesc în care putem, ca emiţători de mesaje, să ne referim la obiecte pe care noi înşine nu le cunoaştem, bănuindu-le existenţa, presupunînd-o. La fel, nu pot rosti cu o intonaţie neutră *voi aveţi în fabrică vreo fată Maria* (!), ci numai *voi aveţi în fabrică o fată Maria,* căci se naşte o contradicţie între tonul afirmativ, de „cunoscător" al celor relatate, şi „sensul" nedeterminării totale, care cere un comentariu dubitativ, interogativ, prezumtiv etc.: *veţi fi avînd în fabrică vreo fată Maria.* Semnalăm în acest caz concordanţa dintre modul prezumtiv şi valoarea nominală de nedeterminare totală, marcată şi eti-

Scanned with OKEN Scanner

mologic (cf. *veţi* şi *vreo*, provenind amîndouă de la *a vrea*).

Oricum, problema existenţei unui articol al „nedeterminării totale" rămîne deschisă. Noi nu am făcut decît să o semnalăm ca ipoteză, aducînd şi cîteva argumente sprijinitoare. O cercetare amănunţită a acestei chestiuni va pune în evidenţă, probabil, statutul incert al formei de singular, în primul rînd. Toate obiecţiile posibile vor trebui să aibă în vedere frecvenţa mult mai mică a situaţiilor de nedeterminare totală, la singular mai ales. Aceasta ar explica integrarea, se pare, parţială, a formelor discutate în sistemul articolului românesc, care, iată, din nou prezintă o complicare spectaculoasă, în sensul sporirii complexităţii, al accentuării caracterului raţional.

[C. 38] Articolul şi reducerea flexiunii

§ 206. Foarte mulţi au legat apariţia articolului de slăbirea (reducerea) flexiunii nominale[131], ale cărei efecte ar fi contracarate de articol, devenit indice al genului, numărului şi cazului.

Obiecţia cea mai importantă care se poate aduce acestei ipoteze: dacă au existat motive (cauze) care să ducă la reducerea flexiunii nominale, de ce aceleaşi cauze nu au dus şi la reducerea flexiunii articolului?

Şi Ion Coteanu a prezentat[132], convingător, o mulţime de fapte care ne împiedică să facem din reducerea flexiunii cauza apariţiei articolului. Dar aceleaşi fapte pot fi luate în consideraţie în sens invers, dacă [C. 38] *vom face din apariţia şi existenţa articolului* **una** *din cauzele reducerii flexiunii* (sic!), şi nu efectul acesteia.

Mai întîi vom avea în vedere apariţia, datorită articolului, a formelor substantivale nearticulate, cu valoare adjectivală. Substantivele cînd au această valoare stau invariabil în acelaşi caz, nominativul, cerut de funcţiile sintactice specifice valorii adjectivale: nume predicativ, element predicativ suplimentar, apoziţie. Folosit la celelalte cazuri, cu valoarea de nume definit sau nedefinit, substan-

---

[131] Considerată a fi acel „autre chose" de care vorbea G. Guillaume (vezi mai sus).

[132] Ion Coteanu, *Contribuţii la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, p. 17—44.

Scanned with OKEN Scanner

tivele vor flexiona și vor fi însoțite de articol, flexibil și acesta, prin acord.

Putem presupune că în felul acesta se va fi creat în mintea vorbitorilor de la opoziția articulat-nearticulat, opoziția paralelă *variabil-invariabil*. Cum *variabil* înseamnă și *articulat*, nu va fi fost greu, sub presiunea existenței unei forme substantivale invariabile sub raportul cazului, să se treacă asupra articolului formele flexiunii cazuale (în primul rînd), în felul acesta generalizîndu-se forma nearticulată și invariabilă a substantivului la care se va adăuga, în funcție de situație, un articol sau altul, o formă cazuală sau alta a articolului.

În sprijinul acestei ipoteze avem în vedere faptele următoare:

1. substantivele nearticulate (cu valoare adjectivală, în primul rînd) au o formă unică, cea de nominativ, pretinsă încă din latină de funcțiile sintactice în care aceste substantive apar în mod sistematic (mai puțin apoziția).

2. numai la substantivele articulate se păstrează forme deosebite pentru genitiv-dativ. Cu alte cuvinte articularea substantivelor conservă flexiunea. Deci și reciproca: forma nearticulată tinde spre invariabilitate, în raport cu cazul.

3. mai mult decît substantivele articulate, au păstrat flexiunea, cel mai bine, acele cuvinte din categoria numelui incompatibile cu valoarea adjectivală și care, deci, nu și-au putut astfel crea o formă invariabilă. Este vorba în primul rînd de pronumele personale, care au totdeauna valoare de nume definite.

În schimb unele pronume nehotărîte, al căror sens este departe în primul rînd de valoarea de nume definit, unele chiar apropiindu-se de valoarea adjectivală, au o flexiune săracă, multe fiind chiar invariabile sub raportul formei.

Prin cele de mai sus legăm reducerea flexiunii nominale de apariția articolului, mai precis, de apariția formelor substantivale nearticulate, corespunzătoare valorii adjectivale. Și cum substantivele nu se vor articula în funcții sintactice care cer mai ales nominativul, acesta va deveni forma unică acolo unde flexiunea cazuală se reduce total.

În felul acesta nu explicăm propriu-zis reducerea flexiunii nominale, fenomen de o complexitate și însemnătate mai mari decît ale apariției articolului. Cele de mai

Scanned with OKEN Scanner

sus au concurat, credem, alături de alte fapte, la producerea fenomenului discutat. Dar atragem atenţia că, în general, luînd în consideraţie limbi înrudite, se constată că limbile care au articol (îndeosebi cele care cunosc toate trei formele: articulat hotărît, articulat nehotărît, nearticulat) şi-au redus mult flexiunea nominală în comparaţie cu limbile care nu au articol.

În acelaşi sens mai putem veni cu un fapt, de a cărui realitate nu sîntem siguri şi nici nu avem cum să ne dăm seama, deocamdată, cel puţin: bănuim, anume, că în anumite funcţii sintactice substantivele abstracte (în primul rînd) au o frecvenţă mai mică decît celelalte. Aşa cum o serie foarte mare de substantive (abstracte şi altele) sînt evident incompatibile cu vocativul — lucru uşor de constatat, tot aşa există şi o incompatibilitate fundamentală între sensul unor substantive şi „sensul" unor cazuri[133]. Am numit „fundamentală" această nepotrivire, cu gîndul la sensurile de bază ale cazurilor. De pildă, cîte substantive şi care vor putea figura la cazul genitiv ca nume al posesorului sau al originii ori măcar indicînd apartenenţa? Există substantive care acoperă aproape toate valorile cazuale, altele care apar numai cu valori rare, periferice. Firește, acestea din urmă au acţionat — pasiv, e drept — în sensul reducerii flexiunii nominale. Cu alte cuvinte, [C. 38'] reducerea flexiunii s-ar lega şi de sporirea numărului şi frecvenţei în enunţuri a unor substantive incompatibile cu valorile cazuale, valori stabilite într-o epocă preistorică a limbajului, cînd clasa substantivului va fi fost dominată net de substantive nume într-adevăr de fiinţe sau de lucruri.

Firește, însă, acestei ipoteze nu-i acordăm o putere explicativă prea mare. Cel puţin pînă cînd chestiunea semnalată, a existenţei unor substantive defective (sic!) de genitiv sau de vocativ ori de alt caz, ori numai de anumite valori cazuale, nu va fi în mod expres studiată.

Aşadar, apariţia formei nearticulate, consecinţă a apariţiei... articolului, ar contribui la explicarea reducerii flexiunii. Argumentul cel mai important, în cazul limbii române, l-ar constitui faptul că forma nearticulată nu are flexiune cazuală.

---

[133] Această problemă va fi reluată în partea de sintaxă a gramaticii noastre. Să menţionăm doar că această compatibilitate diferă de la un substantiv la altul.

Scanned with OKEN Scanner

Lucrurile pot fi privite și altfel, într-o ipoteză mai puțin probabilă: reducerea flexiunii fiind semnul apariției, înaintea articolului, a valorii nominale ce va fi apoi exprimată prin substantivul nearticulat. Nevoia de a distinge această valoare de celelalte a impus folosirea articolului pentru a le marca pe acestea: nume definit și nume nedefinit. Deci apariția (sau conștiința existenței) valorii (sau valorilor!) azi exprimabile în mod obișnuit și sistematic prin substantivul nearticulat ar impune pe de o parte apariția articolelor propriu-zise, pe de altă parte ar declanșa procesul de reducere a flexiunii nominale. Coincidența celor două procese ar explica preluarea de către flexiunea articolului a sarcinilor ce reveniseră flexiunii substantivului. Dacă reducerea flexiunii ar fi un fenomen independent de apariția articolului, atunci articolul (și pronumele) și-ar fi redus și el, în aceeași măsură, flexiunea.

§ 207. În legătură cu forma de nominativ pe care o adoptă substantivele nearticulate, adică tocmai substantivele în funcții sintactice în care devin insensibile la diferențierile cazuale, sînt de făcut cîteva observații:

Mai întîi aceea că fixarea valorii adjectivale la forma de nominativ ar dovedi că acest caz avea sau începea să aibă o situație totuși aparte printre celelalte, confirmîndu-se aprecierea că în limbi cum a fost latina vorbitorii cînd se gîndeau la un obiect desprins de relațiile sale cu alte obiecte aveau în minte forma de nominativ: *lupus* (vezi disputa Meillet—Vendryes în această chestiune). Nu întîmplător nominativul este singurul caz care nu e cerut de vreo prepoziție, adică este cazul la care stă obiectul gîndit oarecum în sine, izolat de celelalte, fără a lua în seamă relațiile sale cu restul obiectelor, exprimabile, aceste relații, tocmai prin prepoziții și flexiune, în general. Primii gramatici au avut intuiția acestui fapt atunci cînd au pus nominativul în fruntea listei de cazuri.

Iată, în același sens, două observații noi:

Nominativul este, de regulă, și cazul apoziției, indiferent de cazul elementului regent, determinat. Cazul în care stă apoziția este foarte important, căci apoziția este, dintre toate funcțiile sintactice, cea mai apropiată de denumirea „obiectului“ considerat în sine, desprins de relaționările întîmplătoare. Ea este, într-un fel, și cea mai metalingvistică dintre funcțiile sintactice, urmîndu-i, în ordine, probabil numele predicativ, elementul predicativ

Scanned with OKEN Scanner

suplimentar ş.a. În latină şi greacă, limbi puternic sintetice[134], apoziţia se acordă cu elementul regent[135], ceea ce ar constitui o dovadă a faptului că, dimpotrivă, vorbitorii acestor limbi nu obişnuiau să ipostazieze semnificaţia cuvintelor, a substantivului în primul rînd, să le gîndească în afara contextului, în sinea lor. Faptul că în limbile romanice apoziţia stă de obicei în cazul nominativ şi că numai în enunţuri arhaizante se acordă cu elementul regent, concordă cu fixarea valorii adjectivale la forma de nominativ. De aici deducem o sugestie, pe care deocamdată n-am putut-o verifica: oare există vreo legătură *în fapt* (nu numai teoretică) între apariţia articolului (şi a formei nearticulate cu valoare adjectivală) şi independenţa sintactică a apoziţiei, vădită în fixarea ei la o formă, cea de nominativ, indiferentă la forma elementului regent? Adică, oare *apoziţia se acordă numai în limbile fără articol,* iar în cele cu articol apare de regulă mereu la acelaşi caz, probabil nominativul?

Deocamdată nu facem decît să menţionăm această ipoteză, care decurge din cîteva premise legate de articol. Confirmarea ipotezei propuse nu s-ar lega atît de articol, cît de procedeul folosit de noi, justificîndu-l.

§ 208. [C. 39] Anacolutul furnizează şi el o serie de dovezi în chestiunea discutată mai sus. Precum se ştie, anacolutul constă, foarte des, în enunţarea unui substantiv sau pronume, în introducerea acestuia în enunţ la alt caz decît cel la care ar trebui să stea, de cazul corect în care trebuia pus substantivul respectiv dîndu-ne seama ulterior folosirii sale, pe măsură ce înaintăm în enunţ şi se precizează relaţiile substantivului respectiv cu predicatul, cu alte substantive etc. La prima folosire a substantivului, deci, vorbitorul nu are clară imaginea relaţiilor în care se află substantivul, gîndindu-l cumva în afara contextului. Şi aproape totdeauna, într-un anacolut, substantivul

---

[134] În greacă apariţia articolului nu ar avea nici o consecinţă asupra reducerii flexiunii întrucît forma nearticulată corespunde în primul rînd valorii de nume nedefinit, compatibilă, în general, cu valorile cazuale (vezi şi mai sus, discuţia cu privire la articolul nehotărît).

[135] Pentru a nu ne complica vorbim de termen „regent" al apoziţiei, deşi natura raportului dintre apoziţie şi elementul ei „regent" nu este, precum se ştie, nici de coordonare, nici de subordonare, ceea ce pune, din nou, apoziţia într-o situaţie aparte printre celelalte funcţii sintactice.

Scanned with OKEN Scanner

(sau pronumele) este folosit prima oară (atunci cînd este gîndit „în afara contextului") la cazul nominativ.

Anacolutul apare într-o vorbire mai puțin îngrijită, dar tocmai de aceea mai revelatorie pentru mecanismul limbii. Iar cele de mai sus ar dovedi tendința de a crea o formă nominală capabilă să se refere la un obiect luat în afara oricărui context. O asemenea formă nouă nu s-a creat, ci s-a împrumutat acea formă al cărei sens obișnuit era cel mai apropiat de sensul urmărit: forma de nominativ, a subiectului.

Apariția în conștiința vorbitorilor a acestei forme „supracazuale" trebuie luată în considerație în legătură cu reducerea flexiunii, pe care o și precedă, nefiind numai un efect al acestui proces, ci și o cauză, o necesitate care se împlinește prin reducerea flexiunii. Și faptul că *anacolutul se produce numai la nume,* nu și la verb, vine în confirmarea celor de mai sus.

De asemenea, din nou, ajungem la necesitatea unei comparații în perspectivă diacronică. Și dacă, de pildă, vom constata că și în latină majoritatea anacolutelor uzează la introducerea numelui de cazul nominativ (cum ușor ne dăm seama că stau lucrurile în română, franceză etc.) va însemna că încă din latină exista (sau începea să existe) o formă pentru situarea în afara oricărui context a obiectului gîndit „în sine". Iar această formă este și ea legată de reducerea flexiunii, favorizînd-o.

*

Firește, toate cele de mai sus, repetăm, sînt de luat în seamă în contextul larg al evenimentelor multiple ce vor fi avut ca rezultat reducerea flexiunii nominale.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

NOUTATEA ARTICOLULUI

Articolul hotărît şi pronumele demonstrativ

§ 209. Aproape în toate limbile articolul hotărît provine dintr-un pronume (adjectiv) demonstrativ. Apariţia articolului hotărît nu duce însă la dispariţia pronumelui (adjectivului) demonstrativ, a valorii acestuia, care, conform formulelor propuse mai sus (§ 197), îşi continuă existenţa în limbă însuşindu-şi ca suport material un complex sonor nou, de regulă derivat din cel iniţial: *ille*>rom. *-l*, fr. *le*, it. *il*, sp, *el* etc., respectiv rom. *acela*, fr. *celui*, it. *cuello*, sp. *aquel*<*ecce*+*ille*. De aceea, orice studiu detaliat asupra articolului trebuie să precizeze deosebirile dintre articolul hotărît şi pronumele (adjectivul) demonstrativ corespunzător[136]. În cazul limbilor romanice, pe lîngă articolul hotărît şi pronumele demonstrativ corespunzător, latinescul *ille* mai are un descendent ce trebuie şi el atras în comparaţie: pronumele personal de persoana a III-a. Dar cum o cercetare a descendenţilor lui *ille* depăşeşte interesul şi puterile noastre[137], noi ne vom mulţumi, aici, să indicăm doar cîteva deosebiri între articolul hotărît şi pronumele demonstrativ, deosebiri ce se lasă descoperite şi la o cercetare mai superficială a faptelor, satisfăcătoare într-o gramatică predominant sincronică, descriptivă.

§ 210. Constatăm destul de uşor un raport de dependenţă unilaterală între cele două elemente, dintre care

---

[136] Prin „pronumele (adjectivul) demonstrativ corespunzător" înţelegem acel pronume care, sub aspectul conţinutului, corespunde pronumelui demonstrativ din care provine articolul hotărît. Pentru limbile romanice (majoritatea lor) este vorba de acele pronume (adjective) demonstrative care corespund azi cel mai bine latinescului *ille*. În limba română: *acela*.

[137] Vezi D. Găzdaru, *Descendenţii demonstrativului* ille *în limba română*, Iaşi, 1929.

Scanned with OKEN Scanner

articolul hotărît poate să apară şi singur, fără adjectivul demonstrativ, în vreme ce adjectivul demonstrativ apare numai pe lîngă un substantiv articulat hotărît. Mai mult, nu totdeauna un substantiv articulat hotărît poate fi determinat şi de adjectivul demonstrativ[138]:

a — cînd substantivul are valoare de nume general: *prietenul la nevoie se cunoaşte / prietenul acela* (!) *la nevoie se cunoaşte.*

b — cînd substantivul denumeşte obiecte unice: *răsare soarele / răsare soarele acela* (!) *a venit mama ta / a venit mama aceea a ta* (!)

c — cînd substantivul este abstract: *respectul meu pentru tine / respectul acela* (!) *al meu pentru tine.*

Vor mai fi fiind şi alte situaţii de acest fel, cele de mai sus sînt însă suficiente pentru a conchide că:

(1) articolul hotărît e compatibil cu toate valorile pronumelui (adjectivului) demonstrativ corespunzător, în schimb acesta nu este compatibil cu *anumite* valori ale articolului hotărît. Din care decurge:

(2) valorile articolului din enunţurile în care substantivul articulat hotărît poate fi determinat de adjectivul demonstrativ corespunzător sînt valorile originare, vechi, primare, mai vechi decît valorile din enunţurile în care substantivele articulate hotărît nu pot primi ca determinant un adjectiv demonstrativ. Date fiind ipotezele (1) şi (2), în conformitate cu ele ar urma să considerăm că:

(3) articolul încetează de a mai fi adjectiv demonstrativ, devenind ceea ce este şi azi, adică articol, tocmai prin apariţia valorilor ce „refuză" determinarea prin adjectivul pronominal demonstrativ. Aceleaşi valori pot fi considerate că nu au „reclamat" apariţia articolului, ba chiar au rezistat o vreme acestei inovaţii.

Ne amintim aici, la capătul acestor deducţii, că rezultatul lor coincide cu rezultatele la care ajungem, pe alte căi, prin analiza semnificaţiei substantivelor (vezi § 52). Şi, anume, acest rezultat constă în susţinerea că articularea substantivelor în (a), (b) şi (c) s-a produs ulterior apa-

[138] În limbile unde articolul hotărît este pus înaintea substantivului, folosirea demonstrativului exclude articolul hotărît, devenit redundant, înlocuindu-l. Dar şi în aceste limbi sînt situaţii cînd vom putea determina substantivele prin articol hotărît, dar nu şi prin adjectivul demonstrativ corespunzător.

Scanned with OKEN Scanner

riţiei articolului. Coincidenţa de care vorbeam ne face să credem în continuare în posibilitatea de a elabora ipoteze corecte cu privire la istoria articolului pe baza observării atente a faptelor actuale de limbă.

Oprindu-ne ceva mai mult la ipoteza (3), putem oare crede că apariţia, noutatea articolului constă tocmai în folosirea articolului acolo unde adjectivul pronominal demonstrativ (din care provine articolul) nu poate să apară? O asemenea interpretare a faptelor înfăţişate ar fi convenabilă cu privire la cele înscrise sub (a): substantive cu valoare de nume general. Mai ales că deja Gustave Guillaume a dat o importanţă aparte valorii de nume general în definirea articolului. Respingem însă această ipoteză întrucît, aşa cum s-a văzut:

— valoarea de nume general nu are un semn propriu, un *articol* propriu, specific.

— ea nu intră în opoziţie cu celelalte valori de nume, fiind în distribuţie complementară cu acestea, deci nerealizînd raportul de comutare.

— ca valoare nominală, valoarea de nume general exista şi înainte de apariţia articolului, la fel cum există şi azi în limbile fără articol.

Şi, atunci, în ce constă noutatea articolului?

§ 212. Deosebirea între articol (hotărît) şi pronumele (adjectivul) demonstrativ constă în apartenenţa lor la sisteme diferite de opoziţii. Articolul hotărît, căci despre acesta este vorba în primul rînd, intră în opoziţie cu articolul nehotărît, comutînd în mai toate textele în care apare fiecare. Pronumele demonstrativ, fie în latină *ille*, fie în limbile romanice *acela, celui, cuello, aquel* etc., intră în opoziţie cu celelalte pronume demonstrative, divizînd zona „cunoscutului". Şi prin aceasta se stabileşte asemănarea mare dintre orice pronume demonstrativ şi articolul hotărît. Această asemănare există mai ales la nivelul definiţiei „sensului" articolului hotărît, pe de o parte, a pronumelor demonstrative, pe de alta. Dar de îndată ce vom avea în vedere întregul limbii, adică „sentimentul" nostru lingvistic global despre aceste elemente, ne vom da seama că asemănarea respectivă decurge mai curînd din cunoştinţele noastre de istorie a limbii, acestea sugerîndu-ne mai mult ca orice relaţia pronume demonstrativ—articol hotărît. Căci, în fapt, pentru vorbitori sînt

Scanned with OKEN Scanner

lucruri complet diferite deoarece aparţin unor nivele diferite ale limbii: articolul aparţine gramaticii, morfologiei, pronumele demonstrativ lexicului.

Lexical şi gramatical (II)

§ 213. Împreună cu F. Boas şi R. Jakobson[139], vom spune că articolul aparţine gramaticii întrucît ori de cîte ori folosim într-un enunţ substantive sîntem *obligaţi* să le dăm una din cele trei forme posibile: articulat hotărît, articulat nehotărît, nearticulat. Avem la dispoziţie un inventar de forme, de semne, *gramaticale* deci, deoarece apelul la acest inventar, la una din formele cuprinse într-însul, este obligatoriu. Şi nu e vorba numai de forme, ci, în primul rînd, de valorile (semnificaţiile) gramaticale, categoriile gramaticale care au acelaşi caracter obligatoriu, în sensul că sîntem constrînşi, de codul lingvistic folosit, să raportăm la ele şi să analizăm în funcţie de ele experienţele noastre, conţinutul „brut" al enunţurilor.

„Gramatica, după Boas, — scrie R. Jakobson — alege, clasează diferite aspecte ale realităţii, pe lîngă aceasta, ea îndeplineşte şi o altă funcţie importantă: ea stabileşte pentru fiecare experienţă care sînt aspectele care *trebuie* să fie exprimate. Boas demonstrează cu mare fineţe caracterul obligatoriu al categoriilor gramaticale, trăsătură specifică prin care se disting de semnificaţiile lexicale:

> Cînd noi spunem: *The man killed the bull,* noi înţelegem că un om unic şi anumit (definit) a omorît, cîndva, în trecut, un taur unic şi anumit. Nu ne este cu putinţă să exprimăm această experienţă astfel încît să nu se ştie dacă e vorba de o persoană anumită sau oarecare (nedefinită) (ori de un taur definit sau nedefinit), de una sau de mai multe persoane (ori tauri), de prezent sau de trecut. Avem de ales unul sau altul dintre aspecte şi sîntem obligaţi să alegem unul. Aceste aspecte sînt obligatorii prin mijlocirea procedeelor gramaticale"[140].

---

[139] Vezi R. Jakobson, *La notion de signification grammaticale selon Boas*, în *Essais de linguistique générale*, p. 197—206.

[140] R. Jakobson, *op. cit.*, p. 197—198, cu un citat din F. Boas, *Language*, în *General Anthropology*, Boston, 1938, p. 132.

Scanned with OKEN Scanner

La pronumele (adjectivele) demonstrative avem şi aici un inventar de unităţi, organizate într-un sistem de opoziţii, şi alegem dintre acestea, dar folosirea unuia dintre aceşti termeni, apelul, deci, la inventarul respectiv, nu este obligatoriu.

Totuşi — ar putea cineva să insiste — de unde ştim că în inventarul de unităţi dintre care sîntem obligaţi să alegem una, nu figurează — alături de substantiv articulat hotărît, articulat nehotărît, nearticulat — şi forma substantiv articulat hotărît determinat (şi) printr-un demonstrativ, de vreme ce această formă apare şi ea în enunţuri, destul de des chiar.

Răspundem, definind încă o trăsătură a „gramaticalului", că numai folosirea uneia din cele trei forme ale articolului este predictibilă, existînd reguli care condiţionează forma substantivală în funcţie de context sau invers. Pe cînd apariţia în enunţ a unui adjectiv (pronume) demonstrativ nu este anunţată ori cerută de alte elemente (vezi mai jos, § 220 şi 221).

§ 214. Din cele spuse mai sus rezultă că referirea la valorile exprimabile prin articol se face cu o frecvenţă foarte mare, căci numai aşa se justifică gramaticalizarea acestor valori. Dar este vorba numai de o exprimare expresă, prin forme, semne proprii, a acestor valori, căci altminteri, prin alte procedee, după cum am arătat deja şi poate oricine să constate uşor, aceste valori sînt exprimabile, cu aceeaşi frecvenţă, şi în limbile fără articol. Încît exprimarea prin articol a valorilor nominale, într-o serie destul de cuprinzătoare de enunţuri, se dovedeşte, prin comparaţie cu enunţurile corespunzătoare din limbile fără articol, a fi redundantă.

Aşadar, faptul trecerii articolului în categoria elementelor gramaticale, cu toate consecinţele înfăţişate mai sus şi care, de fapt, arată mai degrabă în ce constă această „gramaticalizare", nu reuşeşte să justifice mulţumitor „efortul" limbii de a-şi crea un nou complex de opoziţii, un inventar cît de cît nou, deci suplimentar, de semne. Chiar dacă noile opoziţii sînt evident justificate, „raţionale". Motivul principal al rezervei noastre: faptul că aceleaşi valori pot fi exprimate şi în limbile fără arti-

Scanned with OKEN Scanner

col[141], prin alte procedee, prin alte semne, fie că acestea nu sînt proprii, nu aparţin numai valorilor respective. Sînt însă suficiente comunicării acestor valori.

§ 215. Ajunşi în acest punct al discuţiei noastre faptele înfăţişate ne sugerează o completare la teoria distincţiei lexical-gramatical. Am văzut aşadar că exprimarea gramaticalizată a unor sensuri, a unor „valori", cum le-am numit noi mai tot timpul, este cerută de regulile gramaticale, obligatorie fiind situarea în sistemul respectiv de opoziţii, regulile stabilind numai, în funcţie de contextul enunţului în primul rînd, apariţia uneia sau alteia dintre valori, dintre semnele corespunzătoare.

Pînă în acest punct, apariţia semnelor respective este, cum spuneam, redundantă. Aşa stau lucrurile, de pildă, şi cu exprimarea genului personal în română. Între *j'ai vu Pierre* şi *l-am văzut pe Petre* aceasta este deosebirea: în primul enunţ „genul" personal este exprimat o singură dată, lexical, prin numele propriu. În al doilea enunţ, pe lîngă expresia lexicală, o avem şi pe cea gramaticală, constînd din anticiparea complementului direct prin forma atonă a pronumelui personal şi din folosirea prepoziţiei *pe*. Aceste semne gramaticale le putem considera redundante. Dar nu şi inutile. Şi iată de ce:

Existenţa unor reguli gramaticale, cum este aceea a anticipării numelor de persoană prin pronume personale neaccentuate, prezintă [C. 40] un avantaj comun tuturor regulilor: ea poate fi încălcată! Iar abaterea de la reguli, încălcarea lor, adeseori are valoare semnificativă. Ne putem abate de la folosirea regulilor în două feluri: ignorînd regula respectivă sau aplicînd-o „greşit", dincolo de limitele pe care i le fixează gramatica. Rezultatele acestor abateri sînt, de cele mai multe ori, enunţuri inacceptabile. Dar nu totdeauna. Uneori, în felul acesta se obţin efecte cel puţin interesante, dacă nu şi acceptabile.

Aşa, de pildă, un camarad de arme, la lecţiile de teorie militară, încălcînd cu bună ştiinţă regulile exprimării genului personal, vorbea cam aşa: *o luăm pe puşcă şi o*

---

[141] Singură diferenţa între un substantiv cu valoare de nume general articulat hotărît şi unul articulat nehotărît, cu aceeaşi valoare, nu poate fi pusă în evidenţă într-o limbă fără articol. Dar această diferenţă e atît de mică şi aşa de rar sesizabilă încît dacă pe seama ei am pune noutatea articolului, am fi chiar ca în povestea cu sfîrîiacul lui Ion Creangă.

Scanned with OKEN Scanner

demontăm. Țeava lu' pușca se compune din . . . Este, cred, evident pentru oricine efectul ce se obținea astfel.

Același procedeu l-am întîlnit și în vorbirea „șmecherească" a unora: *am băut-o pe bere* ș.a.

S-ar fi cuvenit să ilustrăm teoria noastră cu exemple mai . . . nobile, literare, precum se obișnuiește. Nu avem însă cunoștință de utilizarea de către scriitorii români a acestei posibilități pe care le-o oferă limba română întru obținerea unor efecte cu totul deosebite. De pildă, nu ne e greu să ne imaginăm o nuvelă, cu subiectul cunoscutei povestiri gogoliene, în care, în loc de manta să fie vorba de o geantă, să zicem, și care nuvelă, încheindu-se cu dobîndirea obiectului pierdut, să se termine cu o frază de felul acesta: *iat-o și pe biată geantă-mea, o regăsisem,* dintr-un asemenea enunț înțelegîndu-se mai bine decît din orice comentariu și din oricîte peripeții prin care ar fi trecut eroul și geanta sa, afecțiunea deosebită, fetișizantă, care îi leagă.

Și tocmai caracterul predictibil, obligatoriu al semnelor gramaticale face remarcabilă omiterea acestora. O omisiune care adeseori poate avea, ca și alte abateri de la normă, o funcție stilistică. O „omisiune elocventă."

§ 216. [C. 41] Ceva asemănător putem constata și cu privire la articol. *Noutatea articolului constă în primul rînd în faptul că el poate să . . . lipsească acolo unde îl cer regulile obișnuite de articulare a substantivelor.* Ceea ce am discutat cu privire la valoarea nominală absolută privește aproape în întregime tocmai acest fapt, prin care limbile cu articol se dovedesc a ieși în cîștig față de cele fără articol. De asemenea, dar în mai puține cazuri, articolul poate să și apară acolo unde nu este așteptată prezența sa. Căci, așa cum am văzut, există, în mare, o distribuție complementară a valorii de nume și a valorii adjectivale, căreia, în limbile cu articol, îi corespunde, oarecum redundantă, o distribuție complementară a formelor nominale articulate și nearticulate. Dar existența unor reguli de folosire în funcție de context a formelor articulate și nearticulate naște posibilitatea de apariție a altor forme decît cele așteptate. Rezultatul acestor abateri îl constituie, așa cum s-a văzut, *apariția unei valori nominale noi, de neexprimat în limbile fără articol.* Căci cum s-ar putea marca într-o asemenea limbă diferența între *răsare luna* și *răsare lună?* Între *Agonia și extazul,* titlu

Scanned with OKEN Scanner

posibil al unei lucrări ştiinţifice, al unui tratat de psihologie, să zicem, şi *Agonie şi extaz,* titlu marcat de lucrare beletristică? Cum am putea traduce versuri ca *un soare de s-ar stinge-n cer, / răsare iarăşi soare* ş.a.m.d. sau diferenţa dintre *el este inginer* şi *el este inginerul,* în acest din urmă caz avînd de-a face nu cu lipsa articolului, ci cu apariţia sa în contexte unde nu este aşteptat. Dacă în enunţurile din această ultimă categorie limbile fără articol se pot descurca cît de cît prin folosirea demonstrativelor, pentru celelalte cazuri, în care articolul se face *util tocmai prin absenţa sa,* nu există soluţie, în esenţa lor asemenea enunţuri rămînînd intraductibile. Articolul, precum s-a văzut, poate fi suplinit, ceea ce este *de neînlocuit este lipsa articolului.*

§ 217. Aşadar, încercînd să înţelegem în ce constă noutatea articolului, primul lucru pe care îl constatăm este acela că exprimarea valorilor fundamentale, primare, pe care le pune în joc articolul, se face la fel de bine şi fără articol, în limbile care nu-l au. Şi acest lucru este posibil, în general, prin apelul la context: valoarea adjectivală apare, de obicei, în funcţii sintactice din care este exclusă valoarea de nume. Iar distincţia nume definit/nume nedefinit se face, în limbile fără articol, prin context, prin indici lexicali etc. Valoarea de nume general este şi ea, cum am văzut, în distribuţie complementară cu celelalte valori de nume, deşi apare şi ea în aceleaşi funcţii sintactice ca şi acestea. Cele patru valori erau, deci, exprimabile atît înainte de apariţia articolului, cît şi acum, azi, în limbile care (încă?) nu au articol.

În raport cu aceste valori, existenţa articolului (a formelor substantivale respective) este un fapt de redundanţă, aşa cum am văzut, apariţia uneia sau alteia dintre formele respective fiind cerută de context, adeseori predictibilă deci, redundantă.

Şi unii lingvişti au insistat deja asupra acestui aspect, al apariţiei articolului ca efect al tendinţei populare, de limbă vorbită, de a insista, de a marca de mai multe ori o valoare anumită.

Ceva este adevărat în acest punct de vedere, pe care chiar dacă ni l-am însuşi, căci prezintă avantajul „demitizării" articolului, al îndepărtării de teoriile mentaliste excesive, uşor degradabile în *ne-* şi *anti-* ştiinţă, nu trebuie însă uitat că articolul mai înseamnă şi stabilirea unei

Scanned with OKEN Scanner

opoziţii noi, chiar dacă termenii existau deja, a unei opoziţii prin care structura gramaticală cîştigă în motivare, în „raţionalitate", şi acesta deja este un punct în favoarea noutăţii articolului.

[C. 41] Totuşi noutatea articolului este alta. Dar ea urmează a fi dobîndită mult după apariţia articolului, după constituirea unor reguli de folosire în funcţie de enunţ a unei forme sau a alteia. Noutatea articolului, ceea ce face din el un instrument indispensabil pentru vorbitorii care îl întrebuinţează, este un fapt ce nu putea fi avut în vedere de strămoşii noştri atunci cînd, mai mult sau mai puţin conştient, au început să marcheze mai frecvent valorile nominale. Acest fapt îl constituie, precum s-a văzut, *posibilitatea abaterii de la regulile de folosire a articolului*. Toate enunţurile care sînt construite cu respectarea acestor reguli sînt perfecte traductibile în limbile fără articol. De cum vom încălca aceste reguli, obţinînd, uneori, cum s-a văzut, anumite efecte, enunţurile devin intraductibile în limbi care neavînd articol şi reguli de articulare nu au nici ce regulă să încalce.

Cel mai frecvent caz de abatere de la regulile de articulare, folosit cît de cît sistematic, îl constituie omisiunea articolului în enunţuri în care, ca receptori, aşteptăm producerea sa. Încît, forţînd foarte puţin lucrurile în căutarea unei formule spectaculoase, putem spune că *noutatea* articolului constă în **posibilitatea de a nu-l folosi.** Acesta este avantajul limbilor cu articol faţă de cele fără articol. Uneori, în enunţuri ca *el este inginerul,* avem de-a face nu cu lipsa articolului, ci cu prezenţa sa într-un context neaşteptat, numele predicativ. Dar aceste enunţuri sînt rare, aşa că putem rămîne la formula *lipsa articolului = noutatea articolului.*

În alţi termeni, putem vorbi de o distribuţie cvasi-complementară a valorilor nominale în limbile fără articol. Aceste valori nu pot să apară decît în contexte anumite, proprii, specifice. Articolul cînd apare şi multă vreme după aceea va fi redundant, căci va fi folosit în conformitate cu regulile de distribuţie a acestor valori. Apariţia articolului ca noutate propriu-zisă se produce mai tîrziu şi va consta în modificarea distribuţiei valorilor nominale prin încălcarea regulilor amintite.

Scanned with OKEN Scanner

Articolul zero

§ 218. Se vorbeşte despre un „articol zero" sau despre „lipsa articolului" în majoritatea studiilor consacrate subiectului nostru. De cele mai multe ori însă sub acest titlu sînt adunate substantive nearticulate, avînd, în funcţie de context, o valoare sau alta.

Dacă vorbim de un *articol zero,* termen posibil al unor opoziţii în interiorul articolului, apoi va trebui să ne referim prin acest termen la o singură valoare, deosebită de celelalte, la o valoare nouă, care nu poate fi alta decît cea absolută.

Nu avem voie să vorbim despre articol zero numai pe motivul nearticulării unor substantive, chiar dacă cei care procedează astfel, intuitiv, nu iau în consideraţie substantivele nearticulate cu valoare adjectivală. Dar, precum am văzut, substantivele apar destul de des nearticulate, din diverse motive: sensul substantivului, prezenţa altor indici ai determinării sale, fapt de limbă arhaic păstrat pînă în zilele noastre etc., etc. Numai cînd un substantiv nearticulat poate fi folosit exact în acelaşi context şi articulat hotărît[142], numai atunci vom spune că forma nearticulată este articol zero, formulă preferabilă primei căci afirmă legătura dintre articol şi absenţa sa, absenţă semnificativă.

Avem aşadar *articol zero* numai ca formă a *valorii absolute.*

*

În sensul celor de mai sus este de reţinut afirmaţia lui Michel Bréal: „Limbile în care articolul aduce cele mai multe servicii sînt cele care îşi păstrează libertatea de a-l întrebuinţa sau omite după înţeles. Este sigur că de două secole încoace, franceza a extins mai mult decît s-ar fi cuvenit întrebuinţarea articolului, aşa încît el a devenit din ce în ce mai puţin folositor, pe măsură ce a devenit mai indispensabil."

(Se pare, într-adevăr[143], că în franceză extinderea folosirii articolului, generalizarea sa, nu s-a desfăşurat pa-

---

[142] Precum se vede, prin *nearticulat, articol zero, lipsa articolului* etc. se înţelege *lipsa articolului hotărît.*

[143] Vezi şi F. Bar, *L'usage abusif de l'article indéfini en français d'aujourd'hui,* în „Le français moderne", 1969, 2, sau R. I. Paul, *op. cit.,* p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

ralel cu inițierea și extinderea nearticulării, cum s-a întîmplat în limba română. Dar asta este o chestiune care nu ne mai privește.)

În concluzia celor de mai sus ne-am permite o completare la teoria lui Boas și Jakobson privind diferența dintre gramatical și lexical. R. Jakobson spune[144] că „les langues diffèrent essentiellement par ce qu'elles *doivent* exprimer, et non par ce qu'elles *peuvent* exprimer." Regulile care rezultă pentru orice limbă din ceea ce ele *„trebuie să exprime"* au un reflex în planul a ceea ce numai ele *„pot să exprime"*: încălcarea acestor reguli, abaterea de la ele, efectele obținute în acest fel și care nu pot fi exprimate în limbile unde lipsesc regulile respective.

*

Firesc ar fi, în continuare, să precizăm în ce condiții este acceptabilă o încălcare a regulilor, o abatere de la respectarea lor. Ne oprim însă aici. Deocamdată, cel puțin.

§ 219. După cum s-a văzut, apariția valorii absolute (care în cea mai mare măsură dă existenței articolului un sens sigur în perspectiva dezvoltării comunicării lingvistice, contribuind la sporirea acesteia) este legată de existența unui sistem cît de cît constituit de reguli ale articulării. Ceea ce constituie încă un argument pentru considerarea acesteia ca valoare nouă față de celelalte, existente, așadar, și înainte de apariția articolului, cum existente sînt și azi în limbile fără articol.

În ce privește constituirea acestui sistem de articulare, a regulilor respective, e de presupus că nu a necesitat o perioadă de timp prea îndelungată, de vreme ce, în esența lor, aceste reguli introduceau în enunț semne redundante. Astfel încît noua valoare a putut să... înceapă să apară relativ devreme (dovadă apariția ei, în limba română, și în poeziile populare: *bate vînt de primăvară* etc.), contribuind probabil și ea, alături de valoarea adjectivală, la slăbirea flexiunii nominale.

§ 220. Tot în beneficiul noutății articolului ar mai fi de luat în considerație două fapte:

a — valorile speciale pe care le capătă articolul nehotărît în afara opozițiilor sale din sistem. De pildă, una din ele, apariția unui fel de vocativ, la persoana a III-a

---

[144] R. Jakobson, *op. cit.*, p. 84.

Scanned with OKEN Scanner

(sic!) a substantivelor, de regulă a substantivelor cu sens peiorativ: *un bădăran!* Asemenea valori nu le considerăm prea concludente, întrucît ele sînt legate nu numai de prezenţa articolului nehotărît, ci şi de sensul substantivului, de o anumită intonaţie etc. De aceea nu le-am dat o atenţie mai mare în cercetarea noastră, considerîndu-le a funcţiona la periferia sistemului articulării;

b — constituirea, prin articol, a unui procedeu relativ simplu, uşor de manevrat, pentru substantivarea nu numai a altor părţi de vorbire, ci şi a unor sintagme dezvoltate: *un du-te vino* etc. (În limbile unde articolul hotărît nu este aglutinat, ca în română, acest procedeu funcţionează, firește, şi mai bine.)

După cum am avut ocazia să remarcăm, există tendinţa generală, în toate limbile care au intrat în epoca modernă şi, mai ales, contemporană, de a spori numărul substantivelor îndeosebi prin ipostazierea semnificaţiei unor cuvinte aparţinînd altor părţi de vorbire. În satisfacerea acestei tendinţe, limbile care au articol sînt în chip evident avantajate, substantivarea aflînd în articol un instrument excelent.

Morfem sau parte de vorbire?

§ 221. Întrebarea aceasta, cu privire, firește, la articol, ne-am pus-o şi cu altă ocazie[145]. Dintre argumentele folosite atunci, azi n-am prelua decît un număr foarte mic, spre a susţine însă aproape aceleaşi concluzii. Am păstra în primul rînd multiplele dificultăţi pe care le ridică introducerea determinării printre celelalte categorii gramaticale ale numelui. Mai apoi am încerca să precizăm cu claritate distincţia între morfem şi cuvînt, între „gramatical“ şi „lexical“.

Iată cîteva puncte în care determinarea se deosebeşte de celelalte categorii gramaticale ale numelui:

— genul, numărul şi cazul sînt, în această ordine, categorii gramaticale „obiective“ — le numeam noi —, impuse de calitatea referentului şi de relaţiile în interiorul lumii referenţiale. Determinarea — prin calificare şi, mai

[145] Vezi I. Coja, *Articolul — parte de vorbire sau morfem al determinării?* în SCL, 1969, nr. 2, p. 167—181.

Scanned with OKEN Scanner

ales, identificare — are un caracter subiectiv, decurge din poziția emițătorului și receptorului față de referent. Aparține unui soi de metavorbire;

— fenomenul acordului privește numai genul, numărul și cazul. Deși am vorbit adeseori de apariția articolului (în enunț) ca element redundant, am avut în vedere nu repetarea articolului, ci existența în enunț a altor semne (lexicale și sintactice) pentru valoarea marcată și prin articol. Nu trebuie uitat însă că acordul, care apare numai la nume (la determinanții nominali), are rolul tocmai de a stabili raportul de determinare, iar articolul îl folosim spre a preciza felul determinării rezultate: calificare ori identificare;

— dintre celelalte categorii gramaticale, modul se aseamănă cel mai mult cu determinarea: „modul caracterizează relația care leagă procesul enunțat (evenimentul narat) și pe protagoniștii lui prin referire la locutor (protagonistul procesului enunțării), altfel spus, concepția pe care o are vorbitorul despre relația dintre acțiune, agent și scopul ei“[146]. (Propunînd această apropiere ne amintim că în paginile dedicate valorii nominale absolute ne-am exprimat părerea că prin folosirea substantivelor cu valoare absolută „circumstanța se transformă în modalitate“: *a intrat în casa nouă / a intrat în casă nouă, merge pe drumul îngust / merge pe drum îngust* etc. Dealtfel și substantivele care își schimbă categoria gramaticală devenind adverbe — de modalitate, majoritatea — sînt folosite astfel cu forma nearticulată: *treaba merge șnur, a adormit buștean* etc.).

Putem oare deduce din aceste fapte că determinarea nu este o categorie morfologică? Pentru a decide într-o asemenea chestiune va trebui să pornim de la o teorie convenabilă și convingătoare a distincției între lexical și gramatical, între morfem (gramatical) și cuvînt. Să mai reținem că despre *determinare* se poate vorbi în două feluri: într-un sens larg determinarea (vezi § 166 și urm.) există în orice limbă, practic în orice enunț, constituind un raport (sau mecanism) lingvistic dintre cele mai curente, iar într-un sens restrîns, puțin precizat în lucrările care discută chestiunea, ar fi ceva despre care să ne putem întreba dacă este sau nu categorie gramaticală.

---

[146] Vezi *Structura morfologică a limbii române*, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

§ 222. Cele spuse mai sus nu par totuşi suficiente pentru a opera cu uşurinţă distincţia învederată, căci, precum s-a văzut (§ 213, ultimele două alineate), întîmpinăm serioase dificultăţi în stabilirea inventarului de unităţi gramaticale dintre care sîntem obligaţi să alegem una. Predictibilitatea acestora, la care ne-am referit mai sus, funcţionează diferit la cele trei (sau patru ori chiar cinci) valori şi forme. La un examen sumar al faptelor s-ar părea că mai predictibile decît celelalte ar fi valorile de nume definit şi cea adjectivală, ca şi formele substantivale articulat hotărît şi nearticulat. Despre predictibilitatea substantivelor articulate hotărît s-a mai vorbit în legătură cu caracterul de morfem gramatical al articolului[147], semnalîndu-se obligativitatea articolului la substantivele precedate de adjectivele *tot, ditamai, cogeamite*. Vor trebui aduse în discuţie fapte noi ca să putem concluzie asupra măsurii în care articolul hotărît este un element predictibil în enunţ.

Iată cîteva:

— cel mai adesea dativele posesive, atunci cînd stau înaintea substantivului determinat, anunţă articularea hotărîtă a acestuia. Articolul nehotărît în asemenea enunţuri este rar şi, de fapt, nici nu este articol, ci adjectiv nehotărît (vezi § 65);

— după unele prepoziţii: *de-a*, de pildă.

Dacă vom lua în consideraţie şi valoarea de nume definit (adeseori exprimabilă prin substantive nearticulate) dovezile de predictibilitate sporesc:

— anticiparea prin pronume personal a complementelor directe nume definite: *l-am văzut pe profesor*, faţă de *am văzut un profesor*. În al doilea caz lipsa pronumelui anticipativ şi a prepoziţiei *pe* nu anunţă articolul nehotărît căci vom putea spune şi *am văzut filmul;*

— anticiparea prin prepoziţii (majoritatea lor, de pildă, la atributul prepoziţional).

De asemenea, trebuie avut în vedere şi un alt fapt: dacă e să conteze pentru noi şi sentimentul vorbitorilor, apoi atunci, în limba română — şi în celelalte limbi care au articol hotărît postpus — orice apariţie a acestuia este predictibilă în momentul în care pronunţarea substanti-

---

[147] Vezi V. Guţu-Romalo, *Articolul şi categoria determinării în limba română*, în ELS, p. 225—236.

Scanned with OKEN Scanner

vului — în contextele care cer valoare de nume — începe fără a fi fost precedată de articolul nehotărît! Ca să nu mai vorbim de postpunerea şi aglutinarea articolului hotărît care contribuie atît de mult la încadrarea, de către vorbitori, a articolului hotărît printre morfemele gramaticale.

Despre predictibilitatea articolului nehotărît sînt foarte puţine lucruri de spus. Cu atît mai mult cu cît el este în toate limbile pus înaintea sintagmei nominale. Alte fapte:

— relaţiile mult mai strînse pe care le păstrează cu clasa numeralelor şi a adjectivelor (pronumelor) nehotărîte faţă de cele ale articolului hotărît cu demonstrativele;

— gradul minim de sudură între acest articol şi substantivul determinat, între cele două elemente putîndu-se intercala cuvinte, propoziţii etc.: *cutare era un ... cum să-ţi zic ... ucenic de-al meu* (vezi şi § 220, a).

Toate acestea ne fac să credem că articolul hotărît ar realiza în mai mare măsură condiţia de morfem gramatical, în comparaţie cu articolul nehotărît, care prezintă încă o serie de particularităţi proprii statutului de cuvînt, de element lexical.

§ 223. În marginea unui amănunt din cele spuse mai sus, ne-am putea întreba de ce oare articolul nehotărît apare întotdeauna pus înaintea substantivului. Considerăm, întorcîndu-ne la originile articolului, că e vorba de grija emiţătorului de a scuti pe receptor de un efort inutil, atrăgînd atenţia că ceea ce urmează denumeşte un referent inexistent în panoplia de „amintiri“ ale receptorului. Că poziţia articolului nehotărît este motivată de sensul său ni se pare, oricum, un lucru sigur (chiar dacă cineva se va pricepe să stabilească o relaţie mai convingătoare, o va face, credem noi, tot în acest cadru) de vreme ce aproape toate adjectivele nehotărîte preced substantivul, chiar în română, unde poziţia obişnuită a determinanţilor nominali este după substantiv. (Semnificativă e schimbarea de sens, ieşirea din categoria nehotărîtelor a unor adjective atunci cînd sînt folosite după substantiv. Cazul lui *certain* din franceză, de pildă.)

După cîte ştim noi, încă nimeni nu şi-a propus să explice poziţia articolului nehotărît, ceea ce se justifică prin caracterul motivat al acestei poziţii, dovedit şi prin aceea că în toate limbile articolul nehotărît se pune înaintea

Scanned with OKEN Scanner

substantivului, pregătind astfel receptorul pentru o operație psihică cu totul alta decît cea pe care o declanșează apariția în enunț a unui substantiv articulat hotărît. (Firește, nu uităm că articolul nehotărît continuă să ocupe poziția numeralului din care provine.)

Totodată din faptul că nimeni nu s-a gîndit să explice poziția articolului nehotărît se vede încă o dată că pentru majoritatea celor care au studiat articolul, articol înseamnă în primul rînd cel hotărît, care, cum s-a văzut, realizează și mai bine decît cel nehotărît statutul de morfem.

§ 224. Întorcîndu-ne la firul părăsit în paragraful anterior și întrebîndu-ne, deci, care ar putea fi cele cîteva dovezi ale predictibilității valorii adjectivale (și a formei nearticulate) ne gîndim imediat la faptul că această valoare este limitată la cîteva funcții în care celelalte valori apar cu anumite restricții (numai dacă substantivele respective sînt determinate prin atribut, în prezența unei intonații anumite etc.). De asemenea, precum s-a văzut, o serie de prepoziții introduc în enunț substantive nearticulate cu valoare adjectivală (*de,* la atribute, de pildă).

Așadar, statutul de morfem gramatical se realizează cel mai convingător la substantivele articulate hotărît și la cele nearticulate, cu valorile corespunzătoare, de nume definit și adjectivală. Excepții de la reguli de articulare avem aproape numai de la articularea cu articolul hotărît. Iar aceste excepții constau aproape totdeauna în folosirea formei nearticulate în locul celei articulate hotărît.

La acest nivel, al determinării considerată categorie gramaticală și al articolului considerat morfem gramatical al determinării, termenii de pus într-un sistem de opoziții se dovedesc a fi numai doi: articulat hotărît și nearticulat. Fără să dea vreo explicație, vreo justificare, majoritatea celor ce s-au ocupat de articol au intuit această situație, fiind doar și ei ... vorbitori, și au acordat o atenție net aparte, mai mare, acestor două forme, în comparație cu celelalte. Repetăm: fără conștiința netă a acestei preferințe și fără justificarea trecerii articolului nehotărît pe planul secundar al problemei, încălcînd aparențele conform cărora opoziția articulat hotărît/articulat nehotărît ar fi cea mai importantă de vreme ce se realizează cel mai des în enunțuri. Importanța acestei opoziții crește cu cît ne întoarcem în timp.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar, la nivelul de maximă gramaticalitate la care s-a ajuns în tendinţa de gramaticalizare a articolului am avea de-a face cu numai doi termeni: substantivele articulate hotărît şi cele nearticulate.

Dintre cele două forme numai prima se află în corespondenţă cu o singură valoare, anumită: cea de nume definit. Formei nearticulate îi corespund cel puţin două valori: adjectivală şi absolută. În aceste condiţii vom defini categoria determinării numai sau mai ales în funcţie de valoarea de nume definit. Reţinem, aşadar, ca pe un lucru sigur, menirea articolului hotărît, morfem al determinării, de a marca valoarea de nume individual definit, deci de a individualiza şi de a identifica reprezentarea unui „obiect" cunoscut deopotrivă emiţătorului şi receptorului. A avea o asemenea categorie gramaticală este, pe lîngă motivele enumerate pînă aici, justificat şi din punctul de vedere al economiei lingvistice.

§ 225. Deşi am avea numai doi termeni, punerea lor în opoziţie nu e simplă. Pe de o parte necesită, prin detaşarea „gramaticalului" de „lexical", scoaterea din discuţie a articolului nehotărît. Pe de altă parte se ivesc complicaţii datorită faptului că predictibile — în plan sintagmatic, firește — sînt valorile de nume definit şi adjectivală, iar opuse, în planul sintagmatic, comutabile, sînt valorile de nume definit şi de nume absolut, ultima fiind cea mai puţin predictibilă, dar tocmai datorită ei realizîndu-se *şi* în planul sintagmatic opoziţia formelor articulat hotărît-nearticulat.

În plus, opoziţia dintre cele două valori (de nume definit şi adjectivală), aşa cum s-a văzut în primul capitol, are cele mai slabe motivaţii. La ea se ajunge însă nu prin acţiunea unor determinanţi mentalişti, ci a celor mecanici. Rămînerea, din diverse motive, a articolului nehotărît mai aproape de clasa elementelor lexicale, aglutinarea (în unele limbi) a articolului hotărît şi trecerea acestuia la un statut de morfem, parcursul identic al formei nearticulate, toate acestea duc la un rezultat neaşteptat: slăbirea opoziţiilor în care articolul nehotărît apare alături de articolul hotărît şi, respectiv, forma nearticulată. Din această cauză cei doi termeni din urmă vor ajunge să se atragă unul pe celălalt, instituind o opoziţie care pare că orientează în momentul de faţă evoluţia

Scanned with OKEN Scanner

sistemului de articulare, pornit inițial de la distincția cunoscut/necunoscut și ajungînd azi la o opoziție din care numai termenul „cunoscut" mai face parte, ceea ce, firește, determină importante mutații ale acestui sens (vezi Apendice I), în cadrul însă — credem noi — originar, fără să infirme primele noastre definiții.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VI

CONCLUZII ŞI IPOTEZE

Forme şi valori. Opoziţii

Inventarul de forme şi valori, la o cercetare amănunţită se dovedeşte a fi mai bogat decît cel ce ni se oferă dintr-o privire superficială, la nivelul primei impresii. În mod sigur se adaugă la acest inventar valoarea nominală absolută.

Sub semnul ipotezei, avansată cu suficiente precauţii, s-ar mai adăuga şi valoarea de nume nedefinit total, prin acceptarea căreia sporeşte şi inventarul de forme, introducînd în clasa articolului adjectivul nehotărît *vreun, vreo*.

Între valori şi forme există, în mare, o serie de corespondenţe destul de des respectate pentru a le considera reguli de articulare, principalele reguli. Acestea ar fi:

VALOARE	FORMĂ	
	SINGULAR	PLURAL
1 nume individual definit	*fat-a, băiat-ul*	*fete-le, băieţi-i*
2 nume individual parţial nedefinit	*o fată, un băiat*	*nişte fete, nişte băieţi*
3 nume individual total nedefinit	*vreo fată, vreun băiat*	*fete, băieţi*
4 nume general	*fata, băiatul*; *o fată, un băiat*	*fetele, băieţii*
5 absolută	*fată, băiat*	*fete, băieţi*
6 adjectivală[148]	*fată, băiat*	*fete, băieţi*

[148] Inventarul prezentat priveşte valorile numai ale substantivelor propriu-zise, de aceea n-am mai menţinut valoarea „neutră" a substantivelor incompatibile cu celelalte valori.

Scanned with OKEN Scanner

La prima vedere pare destul de greu de mînuit acest sistem de corespondențe, datorită ultimelor două (trei) valori. Între valoarea absolută și cea adjectivală vom distinge însă cu ușurință în enunțurile propriu-zise, ele aflîndu-se în raport de distribuție complementară. Putem spune, în mare, că este vorba de o distribuție complementară la nivelul funcțiilor sintactice (adică în unele funcții sintactice apare valoarea adjectivală și în altele *poate* să apară cea absolută). Aceasta spre deosebire de distribuția complementară propriu-zisă, în care se află valoarea de nume general, pe de o parte, și cele de nume individual pe de alta (la nivelul enunțului, caracterizat numai din punct de vedere semantic).

Valoarea de nume definit se mai poate exprima și prin forma nearticulată a substantivelor. În limba română această abatere este frecvent și sistematic tolerată după prepoziții (cu excepția cîtorva: *cu*, în primul rînd). Felul prepoziției, sensul substantivului și funcția sintactică sînt indicii prin care distingem, în acest caz, între valoarea de nume definit și cea adjectivală, exprimabile amîndouă prin aceeași formă.

Valoarea absolută, exprimabilă și ea prin forma nearticulată, apare numai în contextele în care valoarea de nume definit se exprimă prin forma articulată hotărît.

Valoarea de nume general este și ea exprimabilă prin forma nearticulată (după prepoziții, mai ales), corespondență care pare să fi fost regulă la începutul istoriei articolului. O distingem de celelalte valori pe baza caracteristicilor semantice ale contextului în care apare.

La plural, tot formă nearticulată au și substantivele cu valoare de nume (total) nedefinit, în contexte în care cele definite se articulează.

Precum se vede, cele mai complicate probleme pentru raportul de corespondență valoare-formă le pune forma nearticulată a substantivelor, deoarece prin această formă se poate exprima oricare dintre valorile numelui. Grija cea mare a celui care face gramatica articolului românesc va fi să descrie condițiile de apariție în enunț a acestei forme, condiții care fac posibilă decodarea cu diverse valori nominale a substantivelor nearticulate, deci stabilirea unui alt raport de corespondențe, între valorile numelui și ocurențele (contextele) formei nearticulate. În mare, acest lucru am încercat să-l facem și noi căutînd

Scanned with OKEN Scanner

de fiecare dată să găsim şi o componentă „semantică“ pentru aceste ocurenţe, prin care să justificăm decodarea cu o anumită valoare a formei nearticulate.

Din acest punct de vedere am reuşit, credem, să justificăm cît de cît titlul lucrării noastre, să dovedim şi utilitatea ei prin aportul unui punct de vedere dacă nu total nou, oricum însă urmărit cu o consecvenţă mai atentă decît a predecesorilor noştri.

În definiţia dată valorilor şi, deci, articolului am apelat la distincţia cunoscut-necunoscut, considerînd aceşti termeni, dintre cei puşi la dispoziţie de limbajul curent, a fi cei mai apropiaţi de „sensul“ articolului. Pe parcursul lucrării, examinarea faptelor ne obligă să atribuim termenilor *cunoscut* şi *necunoscut,* odată adoptaţi, semnificaţii şi nuanţe suplimentare, dar nu diferite de cele primare, completîndu-le pe acestea, adăugîndu-li-se, şi nu înlocuindu-le.

Examinarea articolului dintr-o perspectivă mai generală, cea a funcţiilor limbajului, ne-a sugerat distincţia între „metalangue“ şi „metaparole“, articolul — şi, în general, categoria substitutelor — aparţinînd metavorbirii, conştiinţei aplecate asupra actului de comunicare.

Discutate în parte fiecare valoare, din perspectivă logică şi ontologică, probleme deosebite a ridicat valoarea de nume general, atît pentru faptul că nu are o formă proprie, cît şi pentru importanţa ce i s-a acordat în alte lucrări dedicate articolului.

Ne-am oprit, de asemenea ceva mai mult, asupra valorii adjectivale, prilej cu care am încercat să stabilim, la nivelul conţinutului, deosebirea dintre substantiv (fie el şi cu valoare adjectivală) şi adjectiv. Observaţiile făcute cu acest prilej ni se par interesante atît pentru lingvistică, cît şi pentru logică, mai ales că problema deosebirii dintre substantiv şi adjectiv, după ştiinţa noastră, nu a mai fost adusă în discuţia despre articol.

Opoziţiile din cadrul sistemului de articulare le-am studiat mai întîi separat, în planul paradigmatic, respectiv sintagmatic, apoi am stabilit oarecari legături între cele două planuri. Această procedură se pare — cel puţin pentru noi — a fi nouă şi se justifică prin rezultatele diferite la care ajungem în cele două planuri, rezultate care, aşa cum am văzut, determină o dinamică specifică. Şi anume e vorba de numărul mai mare de opoziţii care se

Scanned with OKEN Scanner

stabilesc la nivelul paradigmatic şi de tendinţa de a extinde şi în planul sintagmatic aceleaşi opoziţii. Această tendinţă s-ar realiza în măsura în care pentru vorbitori planul limbii este real, există şi au, adică, conştiinţa lui sau măcar intuiţia. Firește, se manifestă şi o rezistenţă a factorilor care guvernează funcţionarea planului sintagmatic, deosebit de complecşi, de care trebuie să ţinem seama atunci cînd cercetăm măsura realizării în enunţ, în *vorbire,* a opoziţiilor din sistem, din limbă. Am ajuns astfel să distingem între opoziţiile *potenţiale* — care există numai în planul paradigmatic, şi cele *realizate* în planul paradigmatic. În acest punct al lucrării noastre s-ar putea să fi adus o contribuţie demnă de a fi luată în seamă la aprofundarea teoriei generale a opoziţiilor lingvistice...

Discutînd apoi fiecare opoziţie posibilă, spre a evidenţia „baza de comparaţie comună şi trăsătura diferenţiativă", am ajuns la următorul model, vădit logicizant:

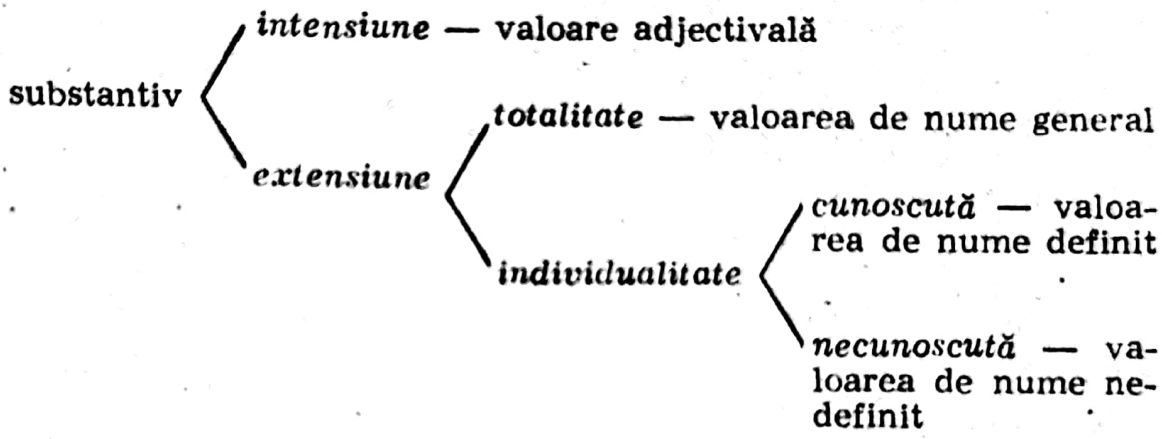

Confruntarea diferitelor valori aflate în opoziţie posibilă (în planul paradigmatic) a dus la identificarea unei baze comune de o întindere diferită de la o opoziţie la alta. Aşa de pildă, această bază pare a fi mai cuprinzătoare în cazul opoziţiei valoare *adjectivală*/valoare de *nume nedefinit* şi mult mai redusă în cazul opoziţiei *adjectival/definit*. Am conchis — mereu deductiv, că în planul sintagmatic realizarea acestor opoziţii este în directă dependenţă de mărimea acelei baze comune, că, deci, ocurenţa în acelaşi context a valorilor adjectivală/nume nedefinit este mai probabilă decît ocurenţa primei valori cu cea de nume definit. Această ipoteză, ca şi altele, urmînd a fi verificată în capitolul III, în care am cercetat planul sintagmatic, am reţinut totuşi, în favoarea ipotezei noastre, existenţa în limba română a unui mare nu-

Scanned with OKEN Scanner

măr de substantive la care, din motive morfo-fonetice, nici nu se poate stabili opoziţia nume definit/valoare adjectivală, pentru ambele valori aceste substantive avînd întotdeauna aceeaşi formă: *ministru, codru, cuscru, lucru, monstru* etc.

În felul acesta, de la bun început, punem la îndoială importanţa opoziţiei articulat hotărît/nearticulat (mai precis opoziţia dintre valorile corespunzătoare), care, în alte lucrări, este precumpănitoare. Teza noastră pune la baza sistemului articulării opoziţia cunoscut/necunoscut, adică opoziţia articulat hotărît/articulat nehotărît, nume individual definit/nume individual nedefinit. Semnificativă în acest sens este şi etimologia articolului nehotărît *nişte* < *ne scio quìd*.

Substantiv şi articol

Capitolul II tratează raportul dintre substantiv şi articol, foarte strîns legate, de vreme ce articolul, fie ca parte de vorbire, fie ca morfem al determinării, funcţionează aproape numai pe lîngă substantiv. Conform unei mereu resimţite nevoi, de a lua totul de la capăt, de a verifica toate datele pe care ne sprijinim, am încercat o definire a substantivului din perspectiva categoriilor morfo-sintactice specifice substantivului. Am ajuns astfel la conceptul de definiţie „gramaticală", probabil impropriu denumit astfel, prin care am stabilit că o definiţie şi chiar o teorie privind o clasă de cuvinte trebuie să ia în consideraţie nu toate elementele acelei părţi de vorbire, ci numai pe cele care, prin sensul şi forma lor, se dovedesc a fi compatibile cu toate categoriile gramaticale proprii acelei părţi de vorbire. Am introdus astfel în discuţie ideea de compatibilitate între sensul unui cuvînt şi categoriile gramaticale după care flexionează, dat fiind că un mare număr de cuvinte flexionează numai formal în funcţie de o categorie gramaticală sau alta. Am considerat că aceste cuvinte nu trebuie avute în vedere atunci cînd facem teoria părţii de vorbire respective. În ceea ce ne priveşte, pentru teoria determinării, implicit a articolului, am lăsat de-o parte substantivele „abstracte", nume de materie, nume de acţiune, în general acele substantive care, prin referenţa lor, nu permit individualizarea unor

Scanned with OKEN Scanner

specimene net distincte, sensibile la opoziția cunoscut/necunoscut.

Aici, ca și mai departe, am avut ocazia să distingem între perspectiva vorbitorului și cea a lingvistului, precizînd că lingvistica este interesată de raportarea la realitate așa cum aceasta se înfățișează, prin intermediul limbii, vorbitorilor. Mulți au greșit, de pildă anulînd categoria substantivelor abstracte, luînd în discuție realitatea ca atare, după ultimele precizări făcute de știință.

În concluzie, încercarea noastră de a face o gramatică rațională a articulării substantivelor se va baza, în principiu, numai pe acele substantive compatibile prin semnificația lor cu toate valorile articolului, urmînd a verifica în continuare măsura în care pe aceste substantive se sprijină funcționarea principalelor reguli de folosire a articolului. În consecință, caracterul rațional al gramaticii articolului derivă în primul rînd din legătura ce se poate stabili între funcționarea articolului (distribuția acestuia — forme și valori deopotrivă) și subclasele substantivului, toate aceste subclase caracterizîndu-se pe baza unor criterii strict semantice.

Locul important pe care îl ocupă teoria substantivului (cam ignorată și ea în cercetările anterioare sau inconsecvent avută în vedere) în cadrul gramaticii articolului s-ar explica, poate, și prin faptul că însăși această gramatică este numai un capitol al gramaticii substantivului, a numelui. În așteptarea acestei gramatici a numelui vor trebui acceptate ori trecute cu vederea unele observații laterale subiectului nostru și neduse pînă la capăt (cum ar fi distincția între atributul genitival și cel cu prepoziția *de*).

În ultimă instanță, posibilitatea de a scrie o gramatică rațională a articolului depinde în directă măsură de posibilitatea de a da substantivului o definiție de tip semantic. Sîntem convinși de realitatea acestei posibilități, cu alte cuvinte sîntem convinși de caracterul motivat al grupării la un loc a cuvintelor pe care le numim, tot motivat, deci, substantive. Iar faptul că în această chestiune, a grupării cuvintelor în părți de vorbire — care, în termenii glosematicii, ar ține de forma conținutului — limbile diferă atît de puțin, ar dovedi, de asemenea, caracterul motivat, „rațional", al limbajului, și, implicit, al gramaticii acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

Pînă acum cei care au cercetat forma conținutului, punînd în evidență diferențele mari între limbi oricît de înrudite, nu au avut în vedere surprinzătoarea coincidență între limbi la nivelul claselor de cuvinte, adică la nivelul grupării în părți de vorbire a semnificațiilor, a substanței conținutului. Și credem că de aici înainte teoria arbitrarului semnului lingvistic, făcută în consecința teoriei hjelmsleviene, va trebui să justifice această masivă abatere de la principiul arbitrarului formei conținutului.

În acest punct lucrarea noastră și-a atins, probabil, nivelul teoretic de maximă generalitate la care ne-am putut ridica cu observațiile noastre, justificînd totodată, dintr-un unghi de vedere foarte înalt credința noastră că se poate scrie o *gramatică rațională,* a limbii române în speță.

Articolul în limba română contemporană

Am urmărit în acest capitol să justificăm atît regulile de articulare, cît și excepțiile. Justificarea regulilor de articulare s-a făcut prin stabilirea unei concordanțe între valoarea nominală și „sensul" funcției sintactice. Explicația apariției unor forme nominale corespunzătoare unor valori puțin compatibile cu funcția sintactică respectivă s-a bazat, de cele mai multe ori, pe luarea în considerație a sensului substantivului respectiv, confirmîndu-se astfel utilitatea subcategorizărilor propuse în capitolul precedent.

Examinarea faptelor de limbă contemporană s-a făcut cu o permanentă grijă de a stabili în ce măsură ele pot fi probante, doveditoare pentru un stadiu lingvistic îndepărtat, depășit, sau, dimpotrivă, pentru o tendință nouă, pe cale de a se institui în limbă.

Firește, în fiecare enunț discutat am procedat la comutarea atît a formelor, cît și a valorilor nominale, spre a putea astfel stabili numărul și frecvența cu care se realizează, în plan sintagmatic, opozițiile. Din acest punct de vedere, faptul cel mai important dovedit în capitolul III a fost acela că în mod constant se realizează numai opoziția nume definit — nume nedefinit, articulat hotărît — articulat nehotărît, deci. De aceea am și dat o mare importanță acestei distincții, în jurul ei orientînd lucrarea

Scanned with OKEN Scanner

noastră. Dimpotrivă, mulţi au considerat mai importantă opoziţia articulat hotărît / nearticulat. Am explicat — în finalul capitolului V — cum s-a ajuns la această procedură, nu tocmai neîntemeiată. În linii mari însă ea vădeşte un defect general al lucrărilor despre articol, cărora le lipseşte distincţia clară şi consecventă între valori şi forme, cercetarea lor separată. Forma nearticulată are, am văzut, toate valorile posibile, inclusiv (şi foarte des) pe aceea de nume definit. Cu ce valoare intră — ne întrebăm — forma nearticulată în opoziţie cu cea articulată hotărît, care, totdeauna are valoare de nume definit?! Cu valoare adjectivală, substantivele nearticulate nu intră niciodată în opoziţie cu valoarea de nume definit (substantive articulate hotărît). Numai cu valoarea nominală absolută forma nearticulată poate intra în opoziţie cu cea articulată hotărît. Cum această valoare este nouă şi cum abia datorită ei putem vorbi despre noutatea autentică a articolului, conchidem că opoziţia articulat hotărît / nearticulat este cea care cîştigă teren în momentul de faţă, mai ales datorită greutăţilor pe care articolul nehotărît le întîmpină întru gramaticalizarea sa.

Dat fiind că nu există o concordanţă permanentă între o anumită valoare şi o anumită formă, precum s-a văzut forma nearticulată putînd avea, în funcţie de context şi de sensul substantivului, oricare dintre valori, încă de la început am propus cîteva „procedee de stabilire a valorii substantivelor". O altă precauţie pe care ne-am luat-o a fost aceea de a scoate din discuţie substantivele determinate prin atribut, a căror considerare ar fi complicat lucrarea, fără a-i modifica rezultatele.

Am încercat să stabilim şi cîteva criterii de a distinge între *un*, o articol nehotărît şi *un*, o adjectiv pronominal nehotărît.

Apoi am trecut la examinarea propriu-zisă a faptelor, luîndu-le în discuţie în ordinea clasică a părţilor de propoziţie. Mai întîi articularea substantivelor cu funcţia de subiect şi aşa mai departe. Nu ne-a interesat atît epuizarea situaţiilor tipice, nici degajarea altor reguli, secundare, de articulare, cît aflarea acelor instrumente teoretice cu care să putem face faţă unui număr cît mai mare de enunţuri diferite. Şi în prima parte a capitolului am înşirat cîţiva dintre factorii ce pot fi avuţi în vedere în comentariul determinării prin articol. Alţi factori de

Scanned with OKEN Scanner

aceeaşi speţă s-au mai ivit pe parcursul cercetării, mai ales în partea a doua a acestui capitol, cînd am urmărit măsura în care se realizează în *enunţ* opoziţiile identificabile la nivelul sistemului. Cît de puţin productivă este opoziţia articulat hotărît/nearticulat s-a văzut şi din faptul că sistemul propriu-zis al determinării funcţionează la fel de bine şi la substantivele la care această opoziţie, din motive articulatorii, fonetice, nu poate fi stabilită (tipul *codru, ministru* etc.), fapt asupra căruia am insistat prea puţin, deşi este deosebit de important pentru teoria articolului. Firește, aceste substantive sînt sortite, măcar deocamdată, să nu poată fi niciodată[149] folosite cu valoare nominală absolută.

Din unele porţiuni mai amănunţit prezentate s-a văzut destul de bine complexitatea deosebită a faptelor pe care le atrage în discuţie încercarea de justificare a regulilor de articulare. Din nou s-a simţit, şi nu de puţine ori, nevoia de a face o gramatică a numelui consecventă punctului de vedere pe care îl introduce determinarea, consecventă unui principiu explicativ. Motiv în plus pentru a face din lucrarea de faţă primul capitol în această gramatică raţională a limbii române, în al cărei centru se va afla *substantivul* (subiect), faţă de care *adjectivul* (atribut) este, cel mai des, morfem lexical (sic!) prin care *calificăm,* făcînd astfel o economie de tip paradigmatic. Articolul hotărît, alături de alţi substituenţi, operează în cadrul economiei de tip sintagmatic, *identificînd. Verbul* (predicat) este şi el un determinant al substantivului, consemnînd tot o ipostază a acestuia, un „accident". (În legătură cu predicatul-ipostază a subiectului, anticipînd, afirmăm că subiectul este anterior predicatului şi, la nevoie, cauză (sic!) a acestuia. Acest raport — de anterioritate ori cauzalitate — ne va orienta corect, de pildă, în analiza structurii sintactice a frazelor de tipul / *ceea ce . . . este că . . .* / unde subiectivă nu este propoziţia introdusă prin *ceea ce,* aşa cum o consideră cei mai mulţi, ci cea-

---

[149] „Niciodată" în opoziţie cu substantive articulate hotărît. În anumite contexte — foarte puţine — şi în raport de coordonare cu substantive obişnuite, la care se poate marca formal distincţia *cu/fără* articol, valoarea absolută este exprimabilă şi la aceste substantive:

— *X s-a măritat.*
— *Cu ministru sau cu profesor?*

Scanned with OKEN Scanner

laltă, introdusă prin *că*, propoziție care desemnează o acțiune anterioară celei din prima propoziție și cauză a acesteia, de care este determinată.)

Axînd gramatica noastră pe substantiv, care singurul trimite la referenți identificabili, cu identitate de sine stătătoare, din care gîndirea noastră își poate face un reazem și un reper, sperăm să putem mai bine evidenția puntea pe care limbajul o întinde între realitate și gîndire. Astfel încît odată cu scrierea acestei gramatici să se configureze și o teorie a limbii, fără de care nici o gramatică nu este posibilă.

Substantivul este, în plan paradigmatic, elementul cu certitudine cel mai important. Trecerea în planul sintagmatic, la enunț, implică, printre altele, folosirea predicatului care, în aceste limite, ale enunțului, va fi fiind elementul supraordonator, în conformitate cu menirea enunțului, așa cum l-au considerat atîtea gramatici de pînă astăzi, văzînd în predicativitate esența propoziției. Cum însă enunțul și propoziția nu pot fi luate niciodată în sine — situație artificială care face posibilă și justificată importanța ce se dă predicatului — ci ele trebuie raportate, atît de vorbitor, cît și de lingvist, la un plan de referință căruia să-i fie caracteristică stabilitatea, nemișcarea relativă, iar cum acest plan este tocmai limba, planul paradigmatic, realitatea cîtă se află „depusă" în mintea noastră, vom acorda acestui plan prioritate — așa cum s-a stabilit deja de către alții, că studiem limba-*langue*, în primul rînd — și vom conchide că punctul central al unei gramatici (și al unei teorii a limbajului) nu poate fi decît *subiectul* și *substantivul*, văzute, pe cît posibil ca un singur element al limbii. Articolul, în această viziune, va fi *și* un instrument al trecerii dintr-un plan în altul, de la „le nom en puissance" la „le nom en effet" (vezi G. Guillaume).

Constatăm, post factum, că a pleca în edificarea gramaticii noastre de la substantiv (subiect) corespunde sensului în care se mișcă și gîndirea noastră, pornind de la reprezentarea obiectelor din realitate. Nădăjduim ca parcursul ce-l vom străbate în continuare să prelungească coincidența dintre teoria limbii și teoria gîndirii...

Menționăm, abia aici, în sprijinul celor de mai sus, aprecierea ce ne îngăduie s-o facem examinarea determinării: față de celelalte categorii gramaticale ale substan-

Scanned with OKEN Scanner

tivului, determinarea constituie un criteriu mult mai coerent de grupare a cuvintelor, cu consecințe imediate și importante asupra comportării acestora în planul sintagmatic.

•

În acest capitol, cercetarea amănunțită a faptelor a impus înregistrarea valorii absolute, alături de celelalte, stabilind în legătură cu ea următoarele caracteristici mai importante:

— valoarea absolută se exprimă prin substantive nearticulate;

— din această cauză ea nu poate să apară în același context cu valoarea adjectivală, care se exprimă și ea prin substantive nearticulate;

— valoarea absolută, în principiu, poate să apară numai în contextele în care valoarea de nume definit se exprimă prin substantive articulate hotărît. În contextele în care valoarea de nume definit se exprimă prin substantive nearticulate, valoarea absolută nu poate să apară. Într-un asemenea enunț vorbitorii vor interpreta substantivul nearticulat ca nume definit, ceea ce dovedește că această valoare este mai importantă pentru vorbitori decît cea absolută. Și anterioară acesteia.

Cercetarea amănunțită a faptelor ne-a dus la o nouă subcategorizare a substantivelor, prin separarea celor „relative", despre care logicienii vorbiseră deja, părînd însă că din punct de vedere gramatical substantive ca *prieten, coleg, vecin, frate, soră, văr* etc. nu au nici un temei să fie considerate separat de celelalte. Acest temei iată că există și este impus de includerea determinării printre celelalte categorii gramaticale. Substantivele „relative" cer aproape totdeauna să fie determinate printr-un atribut.

În concluzia acestui vast capitol am observat: „complexitatea cercetării (dar și a domeniului) se dezvăluie în momentul cînd facem inventarul abaterilor de la corespondențele obișnuite valoare-formă încercînd a le și explica. În această încercare sîntem adeseori obligați să facem apel la istoria articolului, atît ca punct de plecare, cît și ca țintă pentru soluțiile date".

Scanned with OKEN Scanner

Istoria articolului

La baza acestui capitol am pus frecvența mare, constatată în faptele de limbă contemporană, a opoziției definit/nedefinit, randamentul funcțional al acestei opoziții, net superior celorlalte. Din perspectiva ei am conceput o schiță a istoriei determinării nominale, în cadrul căreia apariția articolului ar reprezenta numai un moment. În istoria articolului propriu-zis, odată apărut, s-au evidențiat două mari mișcări, aparent opuse: (1) extinderea articulării la un număr tot mai mare de substantive (la toate, în principiu) și (2) extinderea nearticulării la un număr tot mai mare de substantive, în contexte tot mai diferite. În prima mișcare e vorba de extinderea articulării de la substantivele numite de noi propriu-zise, la celelalte, extindere care are de învins incompatibilitatea (sau indiferența) semnificației unor substantive față de valorile articolului. În al doilea caz este vorba de folosirea tot mai frecventă a substantivelor (mai ales a celor propriu-zise) cu noua valoare nominală: absolută. Rezultă, din cele de mai sus, că va trebui să distingem între lipsa articolului — în contexte care nu cer valoare adjectivală — semn al unei stări de limbă istoricește depășită de norma lingvistică, a sistemului, și „articolul zero", semn al unei valori noi. Distincția o vom face prin apel la sensul substantivului nearticulat și la posibilitatea aceluiași substantiv de a apărea articulat hotărît, în același context. Caz în care avem de-a face cu articol zero (opus celui hotărît), cu valoare absolută, deci. Distingînd cele două situații vom evita astfel o confuzie frecventă în lucrările despre articol.

În general, se constată ușor că *nu putem construi o gramatică rațională, coerentă* a articolului *fără a apela la un model evolutiv* în funcție de care să putem interpreta mulțumitor abaterile de la regulile de articulare.

În ce privește apariția propriu-zisă a articolului, am încercat să demonstrăm motivările existenței și, deci, ale apariției articolului în cadrul general al limbii, pentru fiecare limbă în parte existînd fapte de însemnătate mai mică datorită cărora articolul apare sau nu. Pentru limbile romanice am considerat că acest fapt prin care domeniile definit și nedefinit ajung să fie opuse l-a constituit lipsa unui pronume personal de persoana a III-a și

Scanned with OKEN Scanner

trecerea la un moment dat, în această poziție, a pronumelui *ille,* care, odată cu el, scoate din rîndul demonstrativelor și adjectivul *ille*. Dar în timp ce, ca pronume, *ille* va intra în opoziție cu *ego, tu,* ca adjectiv *ille* va trebui să-și găsească alt termen (*ego* și *tu* nefiind și adjective) cu care să intre în opoziție. Și îl va „alege" pe *unus (una),* instituind o opoziție cu totul motivată.

Ne-am îngăduit și cîteva pagini de teorie a schimbărilor lingvistice. Formulele prezentate cu această ocazie, ca și ideea că rol inovator oamenii au mai curînd la percesperea și decodarea unui enunț, decît la emiterea acestuia, ar avea, la un loc, avantajul de a explica destul de bine caracterul insesizabil al mișcării, al dinamicii limbii, al inovației, de a cărei producere cel ce o „propune" nu este conștient.

Odată cu articolul apare și forma . . . nearticulată. Rolul acesteia pare să fie încă de la bun început deosebit. Am legat-o mai întîi de reducerea flexiunii, proces susținut, după părerea noastră, de apariția unei valori nominale căreia să-i corespundă o formă invariabilă în raport cu cazul, cum este forma nearticulată, a substantivelor cu valoare adjectivală, care, propriu-zis, nu flexionează.

Noutatea articolului

Am legat noutatea articolului tot de forma nearticulată, de data aceasta expresie a valorii nominale absolute. Degajarea noutății pe care o aduce articolul a necesitat o discuție teoretică cu privire la distincția lexical-gramatical. Ne-am bazat pe observațiile făcute de R. Jakobson pe marginea unor note ale lui F. Boas, încercînd să aducem unele completări ce rezultă din cercetarea articolului, domeniu lingvistic în cadrul căruia se poate cel mai bine studia fenomenul trecerii de la nivelul lexical la cel gramatical. Am constatat, în legătură cu celelalte valori, o repartiție, o distribuție a valorilor articolului în strînsă dependență de caracteristicile contextului, încît articolul, expresie a acestor valori, se produce în enunț aproape ca un element redundant, așteptat. Așa se explică faptul că fără a avea articol, celelalte limbi pot exprima toate valorile nominale evidențiabile prin articol, în afară de valoarea absolută. Cu alte cuvinte, valorile nominale care există

Scanned with OKEN Scanner

și înainte de articol au o distribuție care nu se modifică prin apariția articolului, element redundant, explicitativ. Cu timpul, caracterul acesta explicitativ îi va îngădui însă articolului să modifice distribuția (normală, rațională, am putea-o numi) a valorilor nominale. În felul acesta am putut constata că avantajul pe care îl presupune existența articolului decurge din posibilitatea de a încălca regulile de distribuție a formelor (și, deci, a valorilor) substantivelor. În mod sistematic în limba română încălcarea regulilor de articulare se face pentru a exprima valoarea nominală absolută. Ea apare în contexte în care substantivele nume definite se articulează obligatoriu, cu excepția contextelor în care substantivele articulate stau la genitiv-dativ, substantivele nearticulate, precum am stabilit, neavînd forme pentru aceste cazuri. Abia cu apariția valorii nominale absolute se realizează și în planul sintagmatic opoziția articulat hotărît-nearticulat.

Considerînd că modalitatea nu este o circumstanță, ci o caracteristică adeseori esențială, definitorie, ne-am permis, pentru cele mai multe cazuri de apariție a valorii absolute, să considerăm că prin ea „circumstanța se transformă în modalitate“: *vine pe drumul de țară / vine pe drum de țară.*

Spre deosebire de alte limbi, care uzează mai rar de valoarea absolută, româna pare că face acest lucru în chip sistematic, dar fapte care nu au nici o legătură cu cauzele apariției acestei valori se opun cu totul arbitrar, întîmplător. Și așa se face că în limba română substantivele nu vor putea avea valoare absolută după prepoziții (cînd nu sînt urmate de un determinant lexical) și în cazul genitiv-dativ. Aceste restricții nu au nici o legătură rațională cu sensul noii valori, ele sînt numai consecința întîmplătoare, nesemnificativă a adoptării pentru această valoare a formei nearticulate, „liberă“, nefolosită într-o serie de contexte, dar nu în toate contextele cu care, în principiu, această valoare ar fi compatibilă. Din acest punct de vedere alte limbi, cum ar fi franceza, sînt avantajate, deși nu au ajuns să uzeze atît de mult ca româna de această valoare nouă.

Tot la acest capitol al lucrării noastre s-ar fi cuvenit consemnat un fapt care, părîndu-mi-se a fi prea puțin argumentat, l-am lăsat pentru Apendice: tendința limbii române de a-și crea un nou articol hotărît, care să exprime

Scanned with OKEN Scanner

numai valoarea de nume individual definit, nu şi pe cea generală, valoare care ar fi rămas să fie exprimată prin forma articolului hotărît de azi. Ni s-a părut chiar că această tendinţă s-a manifestat prin mai multe încercări de a transforma în articol unul din demonstrativele *cel, ăl* (prepuse) şi *ăla* (postpus). Într-un fel am regretat că această tendinţă nu s-a împlinit, ceea ce ar fi conferit limbii române un sistem de articulare complet şi, prin asta, net distinct. Oricum însă, şi în forma actuală acest sistem se dovedeşte a fi remarcabil de complex şi de coerent organizat.

*

Cercetarea articolului, mai mult ca alte capitole ale gramaticii, sugerează posibilitatea şi, uneori necesitatea, de a elabora două gramatici: una a emiţătorului şi alta a receptorului. Urmează ca această idee s-o avem în vedere pe parcursul volumelor viitoare. Ea s-a vădit însă deja cu certitudine indispensabilă teoriei schimbărilor lingvistice.

O teorie a determinării nominale a început să se constituie aproape fără voia noastră. Din cele de pînă aici putem considera că determinarea este sistemul de relaţii ce se constituie în planul sintagmatic în vederea trecerii de la sensul general al fiecărui element luat în parte, sens cu care aceste elemente există în planul paradigmatic, la sensul particular, individual pe care îl capătă combinaţia acestor elemente. Sintagma nominală astfel constituită poate indica genul proxim al unui obiect *(calificare)* sau însuşi obiectul *(identificare)*. În primul caz sintagma nominală este introdusă prin articolul nehotărît, în al doilea prin articol hotărît. Determinarea se poate face:

— suprasegmental (intonaţie): *el este un profesor . . .*
— sintactic: *el este un profesor cumsecade*
— lexical: *el este un profesor de geografie.*

Articolul, ca morfem al determinării, nu determină propriu-zis, ci ne orientează printre reprezentările pe care le avem. Articolul hotărît arată fie cea mai apropiată, în text, reprezentare subordonată aceluiaşi substantiv: *a intrat în clasă profesorul nostru de istorie.* **Profesorul** nu *are catalogul cu el,* fie că e vorba de reprezentarea unui obiect cunoscut, identificabil propriu-zis prin atribut: *a intrat în clasă* **profesorul** *nostru de istorie.* Prin articolul

Scanned with OKEN Scanner

nehotărît receptorul este „avertizat“ că substantivul numeşte un obiect ce-i este ca individualitate, necunoscut: *a intrat în clasă* **un profesor.**

Determinarea pînă la identificare face posibilă folosirea pronumelor, a „substitutelor“, a numelor proprii. Numele proprii au ca principiu de funcţionare echivalenţa „un semn pentru un obiect“: *Ion.* De îndată ce se abate de la acest principiu, acelaşi nume fiind folosit pentru mai multe obiecte, sistemul numelor proprii se complică, apar sintagmele, deci determinarea: *Ion Coja.*

Scanned with OKEN Scanner

APENDICE

I. Definiţiile articolului

Cel mai des apare termenul *definit,* pentru a „traduce" semnificaţia pe care o are articolul hotărît, drept care foarte mulţi autori şi numesc acest articol *definit*. Simţind insuficienţa acestei „definiţii", care face apel la un termen ce necesită el însuşi o explicitare, întocmai ca şi *determinativ* — alt termen folosit în acelaşi scop şi cu acelaşi rezultat, şi încercînd să ajungă la termeni dintr-un limbaj care să-i scutească de alte definiţii, adică limbajul comun, diverşi autori care s-au ocupat de articol au mai propus „definiţiile": de individualizare, de particularizare, de specializare, descriptiv, de familiarizare, de actualizare, de concretizare, de substantivizare ş.a. Legarea articolului de determinare este cea mai răspîndită teorie.

Paralel i s-au dat asemenea definiţii şi articolului nehotărît.

Teoria determinării, la care aderă cei mai mulţi, este însă destul de vag făcută de cei care s-au ostenit să definească acest termen. Paul Christophersen, în *The Articles — a Study of their Theory and Use in English,* Copenhagen, 1939, lucrare utilă pentru a afla stadiul cercetărilor la data respectivă, nu trece de minima determinare a problemei cuprinsă în consideraţii de felul următor: ceea ce se denumeşte prin forma cu articol „zero", adică nearticulată, ar fi de o extensiune vagă şi nedefinită, pe cînd forma cu *the* apare pentru o extensiune mai mică decît a întregului gen. În comparaţie cu determinarea prin *a (a forme -the forme)* formele cu *the* pot fi considerate ca mai determinate decît cele cu *a,* deşi nu există nici o deosebire în ce priveşte mărimea extensiunii: formele cu *a* denumesc de asemenea un singur individ.

Scanned with OKEN Scanner

Semnificativă în sensul definiției propuse de noi este părerea lui L. Hjelmslev, expusă în *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, 1928, p. 335—337, pentru care articolul marchează diferența dintre concret și abstract. Funcția lui este să concretizeze semantemele, transformîndu-le în cuvinte propriu-zise, ce apar în enunțurile vorbirii, concrete. Articolul hotărît este „un morfem de concretizare care arată că obiectul în chestiune este presupus *cunoscut de interlocutor* (s.n.). Articolul nehotărît este un morfem de concretizare care arată că obiectul respectiv are însușirea de a fi *necunoscut de interlocutor*" (s.n.). Cu justețe observă P. Christophersen că trecerea aceasta de la semantemul abstract la combinația concretă, efectuată prin articol, amintește foarte bine de trecerea de la „le nom en puissance" la „le nom en effet" din teoria lui G. Guillaume.

Termenii „cunoscut"/„necunoscut", puși în opoziție cu privire la valorile fundamentale ale celor două articole, revin în nenumărate lucrări, îndeosebi în gramaticile curente. Autorii unor studii mai detaliate asupra articolului propun adeseori alți termeni, precum cei amintiți mai sus, devenind victime ale unui exces de precizie care, făcîndu-i atenți la nuanțe contextuale, îi îndepărtează de esența fenomenului.

Termenii „cunoscut"/„necunoscut" mai au și avantajul că putem manevra ușor cu ei în cadrul larg al unei teorii a articolului și a determinării care să justifice, să motiveze apariția articolului.

Majoritatea celor ce au căutat o definiție articolului s-au împiedicat de faptul, inexplicabil și nejustificabil prin nici una din definițiile date, al articulării substantivelor nume de obiecte unice: *luna, soarele* etc. Noi am considerat exagerată importanța ce li s-a atribuit acestor substantive, aflate în categoria celor ce nu fac necesară apariția și funcționarea articolului, dar care, în momentul cînd articolul se instaurează în sistemul morfologic, ajung să se articuleze și ele, deci toate substantivele, în virtutea unei mecanici a sistemului, binecunoscută.

Numai dintr-un punct de vedere strict logicizant este interesant sau ciudat faptul că în denumirea obiectelor unice vorbitorii vor face uz de articol, deși extensia obiectului (sic!) și a conceptului este identică, încît a distinge conceptul *lună*, spre exemplu, de obiectul unic *lună*, poate

Scanned with OKEN Scanner

părea, repetăm, dintr-un unghi de vedere exclusiv logic, un nonsens. Dar asemenea perspectivă asupra limbajului nu este admisibilă în lingvistică. Noi ţinem socoteală nu de realitatea *de drept*, ci de cea *de fapt*, adică aşa cum o „vede" vorbitorul de rînd, pentru care luna bunăoară este ea una singură, dar înfăţişările ei sînt mai multe, astfel încît în fapt este şi aici aplicabilă distincţia între extensia conceptului şi intensia sa.

St. Iacob, în articolul *Determinare şi individualizare*, în LR, 3/1957, p. 14—21, consideră că „rolul articolului este să dea nota de *integritate* singularului şi pe cea de *totalitate* pluralului", interpretînd articolul în funcţie de opoziţia parte — întreg. De aceea, după „numeralul" *tot* orice substantiv se articulează, *toată vremea, toţi oamenii* şi, dimpotrivă, după „numeralele" cu caracter partitiv substantivul nu poate fi articulat: *multă vreme, mulţi oameni, cîţiva oameni*. Noi considerăm că în aceste ultime exemple nu avem de-a face cu substantive propriu-zis nearticulate, întrucît au valoare de nume nedefinite, *mult* şi *cîţiva* fiind echivalenţi lexicali ai lui *nişte*.

Autorul distinge între *singularitate* (aspectul general al noţiunii: *om*), *unitate* (arată un individ sau un exemplar oarecare din specie: *un om*) şi *individualitate* (un anumit individ, izolat de specie, avînd notele sale proprii care îl fac să nu se confunde: *omul*). Prin determinarea unei noţiuni, St. Iacob înţelege „micşorarea sferei ei".

Articolul însă nu are rol individualizator. „Atît în cadrul aspectului general, cît şi în cadrul aspectului individual al noţiunii, el dă nota întregului, spre deosebire de forma nearticulată, care dă nota de parte din întreg". Individualizarea se face prin nume proprii şi pronume.

Considerăm inspirată introducerea în discuţie a opoziţiei parte-întreg, propusă şi de cei care socotesc articolul printre cuantificatori. Deseori însă acolo unde St. Iacob vede exprimarea părţii din întreg prin nearticulare avem, în fapt, substantive nearticulate cu valoare de nume nedefinit, mai ales la plural. Autorul face astfel şi el greşeala tuturor celor care au considerat la un loc toate substantivele nearticulate, indiferent de valoarea lor.

A. R. Hansen, în *Artikel systemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952, introduce, inspirat, termenul „aspect nominal" pentru a denumi valorile substantivelor în funcţie de articol:

Scanned with OKEN Scanner

— aspect relativ (sau continuativ): nume articulat hotărît

— aspect inceptiv (sau introductiv): nume articulat nehotărît

— aspect predicativ: nume nearticulat („articol zero")

Aspectul predicativ „adjectivează" substantivul, nu desemnează obiectul, ci îi exprimă calităţile.

Noi, considerînd că prin valoarea nominală absolută transformăm „circumstanţa în modalitate", implicit am considerat că valorile de nume cel puţin sînt circumstanţe, deci concrete, ale substantivităţii. Asemenea afirmaţii sînt permise în limitele acceptabile ale analogiei nume-verb, pe care o propunem astfel, fără a insista, deocamdată.

II. **Radu I. Paul,** *Flexiunea nominală internă în limba română*

Cartea este aproape uitată, deşi se numără printre puţinele la noi scrise cu egală competenţă şi sensibilitate faţă de faptele lingvistice şi literare. Împărtăşind metoda şi rezultatele la care ajunsese Gustave Guillaume în „problema articolului", Radu I. Paul ne dă o vastă panoramă a valorilor substantivului românesc în textul literar, poetic. Observaţiile sale sînt deseori de o exactă şi aplicată subtilitate, avînd un temei lingvistic bine controlat. Reproşăm totuşi acestei lucrări remarcabile abuziva detaliere a valorilor nominale, foarte multe dintre ele depinzînd de contextul în care apar şi neputînd fi încadrate în sistemul propriu-zis de valori nominale pus în mişcare de articol. De fapt, acelaşi reproş i se poate aduce şi maestrului său francez.

Radu I. Paul, cu variate, deşi nu foarte multe argumente, susţine ipoteza originii traco-dacice a articolului românesc. Considerînd articolul un semn de superioară intelectualitate a celor ce-l folosesc, autorul e mai preocupat să adune dovezi „culturale" în favoarea spiritualităţii geto-dacilor, fără de care i se pare de neconceput funcţionarea articolului. Nu împărtăşim acest punct de vedere asupra articolului, precum s-a văzut, deşi sîntem de acord cu Radu I. Paul asupra vieţii spirituale intense, dar de alt tip decît cel greco-latin, ce a existat în Dacia.

Scanned with OKEN Scanner

Ipoteza originii autohtone a articolului românesc merită mai multă atenție. În ce ne privește sîntem tentați să explicăm prin această vechime a articolului românesc, prelatin deci, caracterul său mult mai complex în comparație cu celelalte limbi romanice, de care se mai deosebește și prin alte trăsături care singularizează articolul românesc: postpunerea articolului definit, lipsa articolului după prepoziții, articolul posesiv și adjectival, „încercările" de a crea noi articole etc. Cum bulgara și macedoneana sînt singurele dintre limbile slave care au articol (și tot postpus, ca și albaneza, cele patru limbi acoperind cel mai bine spațiul tracic), acest fapt e de natură să acrediteze ipoteza[150] lui Radu I. Paul.

III. Nume general

Indicii după care recunoaștem apariția unui substantiv cu valoare de nume general sînt foarte diverși, probabil imposibil de formalizat. O încercare mai întinsă asupra acestei chestiuni a făcut-o Rita Marinovici, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, LR, V, 1956, nr. 6, p. 38—49. Dincolo de faptul că uneori se face confuzia între valoarea de nume general și cea adjectivală, autoarea propune o serie de indici semantici pe care o cercetare exhaustivă a articolului va trebui să-i ia în considerație. E vorba în primul rînd de raportul dintre această valoare a substantivelor subiecte și sensul predicatelor. Se face, de pildă, observația că „există o serie de verbe care exprimă acțiuni care nu se pot repeta fără a fi întrerupte de o altă acțiune. Aceste verbe, *în mod obișnuit* (s.n.), nu se întrebuințează pentru a caracteriza un subiect (cu valoare de nume general, adică — n.n.), ele neconstituind miezul unei acțiuni. Din această categorie fac parte verbele care arată începutul sau sfîrșitul unei acțiuni, ca de ex.: a-și lua zborul, a decola etc.".

Totuși, în enunțul *vaporul acostează, iar avionul aterizează* substantivele au valoare de nume general, indicată probabil prin punerea în paralel a celor două acțiuni.

La fel, s-a remarcat legătura dintre această valoare nominală și timpul prezent (indicativ) al predicatelor, fi-

[150] Cf. și A. R. Hansen, *op. cit.*, p. 166—167.

Scanned with OKEN Scanner

ind vorba de acel prezent gnomic care, din păcate, nefiind marcat formal nu poate fi considerat semn al valorii nominale generale.

Fiind de acord cu autoarea precum că „experiența ne face să nu simțim nici o greutate în ce privește exprimarea sau descifrarea acestui sens" (de nume general), credem totuși că o cercetare mai amplă, făcută cu multă răbdare, va putea pune în evidență o serie de caracteristici, semantice mai ales, poate și stilistice, deci oarecum formale, pentru contextele în care apar substantivele cu valoare de nume general.

O asemenea cercetare va trebui să rezolve și chestiunea următoare: în ce măsură valoarea de nume general exprimată prin substantiv articulat hotărît este aceeași cu valoarea de nume general exprimată prin substantiv articulat nehotărît: *Prietenul la nevoie se cunoaște / un prieten la nevoie se cunoaște*. Se pare că ar exista o nuanță distinctivă, care face ca în unele contexte să nu fie posibilă apariția ambelor forme: *La început, omul comunica prin semne* față de *La început, un om comunica prin semne* (!). Se pare că, de obicei, forma articulată nehotărît este cea care nu este admisă în unele contexte. Ceea ce ar explica — dacă am accepta-o — tendința românei de a specializa pentru această valoare o formă proprie — articolul enclitic, prin crearea unui nou articol hotărît propriu-zis (vezi Apendice X, *Un nou articol hotărît în limba română?*).

Oricum, absența unei forme proprii pentru această valoare ne îndreptățește să-i acordăm un rol mai puțin important în istoria articolului.

Un neașteptat ajutor în discuția noastră ni-l aduce categoria substantivelor relative. Acestea, cum am văzut, se folosesc cu valoare de nume individual (definit îndeosebi) numai determinate printr-un atribut. Nedeterminate, dar articulate hotărît, aceste substantive au valoare de nume general. De unde rezultă că substantivele care pot fi substituite cu un substantiv relativ articulat hotărît și nedeterminat printr-un atribut au valoare de nume general. Ceea ce ar putea constitui un procedeu cît de cît formalizat de a recunoaște contextele în care substantivele au valoare de nume general.

Scanned with OKEN Scanner

IV. Substantive concrete și abstracte

„Abstractele și concretele sînt două categorii lexicale ale substantivului a căror tratare nu este justificată de gramatică". (Finuța Asan, *Categoriile substantivului,* în *Omagiu Iorgu Iordan,* p. 441—450).

„Problema „cuvintelor concrete și abstracte" pune dificultăți teoretice și practice atît lingviștilor, cît și (...) elevilor, care sînt obligați să învețe — înțelegîndu-le — clasificări labile și inconsecvente.

Față de toate aceste inconveniente, problema „cuvintelor concrete și abstracte" ne pare a fi „o falsă problemă" de lingvistică, și mai curînd o problemă de teoria cunoașterii și cel mult de psihologie. Dacă noțiunea nu trebuie confundată cu denumirea ei, dacă nici denumirea nu trebuie confundată cu obiectul desemnat și dacă ne gîndim că „este o metodă proastă, aceea de a pleca de la cuvinte pentru a defini lucrurile", atunci nu mai vedem utilitatea ca lingvistica și mai ales gramatica să se ocupe de „cuvinte concrete și abstracte". (Tatiana-Slama Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" și „cuvintele abstracte",* în *Omagiu Iordan,* pag. 805—810.

„Din cele înfățișate mai sus rezultă următoarele concluzii:

— Clasificarea substantivelor în abstracte și concrete este arbitrară.

— Din lipsa unui criteriu obiectiv, delimitarea abstractelor de concrete este, practic, imposibilă.

— Noțiunile de abstract și concret sînt neesențiale pentru gramatică și clasificarea substantivelor în concrete și abstracte nu prezintă nici o valoare gramaticală (...)". (N. Goga, *Clasificarea substantivelor,* StUBB, 2/1959, p. 176 și urm.).

Precum s-a văzut însă distincția concret-abstract la substantive are totuși „valoare gramaticală", iar lingvistica este totuși o teorie a cunoașterii, anume a acelei cunoașteri conținute sau mediate de către limbă. Datele acestei cunoașteri pot fi sau nu comparate cu cele ale cunoașterii științifice. Anulîndu-le, în acest caz, valabilitatea, nu le anulăm și existența. Dacă pentru logică și psihologie, pentru logicieni și psihologi, deci, nu există noțiuni abstracte și noțiuni concrete, asta nu înseamnă că

Scanned with OKEN Scanner

pentru vorbitorii de rînd lucrurile vor sta la fel. Dovadă faptul lingvistic.

Firește, nu plecăm de la cuvinte pentru a defini lucrurile, dar nici lucrurile nu ne interesează în sine, în înfățișarea lor *adevărată,* ci în cea concepută de vorbitori, reflectată în limbaj.

Considerăm că aceeași greșeală face și I. Coteanu respingînd[151] clasificarea substantivelor în continue și discontinue (adică nume de materie — nume de obiecte) cu argumente privind structura și definiția noțiunilor, argumente luate din diverse lucrări de logică la care pot avea acces lingviștii, iar nu vorbitorii. Cu atît mai puțin acei vorbitori care au „fixat" regulile limbii în urmă cu secole și milenii.

Repetăm, lingvistica are obligația de a descrie mai întîi modul de gîndire, de reflectare a lumii cuprins în structura limbii și numai apoi, aceasta nemaifiind obligatoriu, să aprecieze valoarea de adevăr a rezultatelor la care se ajunge prin această gîndire.

Adică lingvistul să-și însușească ceea ce am numit a fi „perspectiva limbii, a vorbitorului". Din această perspectivă, substantivele sînt *concrete* sau *abstracte,* la fel, *continue* sau *discontinue.* (Vezi și mai jos, aplicarea cu succes a acelorași distincții de către R. Piotrovski).

Ignorarea distincțiilor operate de noi în interiorul categoriei substantivului, îndeosebi a distincțiilor abstract/concret și continuu/discontinuu, falsifică datele oricărei cercetări privind articolul. Un bun exemplu în acest sens este studiul lui Bernard Pottier, *L'absence de l'article en français et sa motivation* (în „Revue de linguistique romane", tome XXVI, nr. 101—102, 1962, p. 188—199), care conchide că absența articolului reprezintă un stadiu vechi, „un *avant* du système *un/le*". Concluzia lui B. Pottier se sprijină însă numai pe sintagme în care substantivele nearticulate sînt abstracte. La acestea într-adevăr absența articolului ar putea reprezenta un stadiu vechi, nearticularea „inițială" a substantivelor. Sînt rezistente la articulare, în anumite contexte, substantivele care nu realizează integral condiția substantivității. Dimpotrivă, la substantivele care îndeplinesc această condiție, absența articolului este un fapt recent, o inovație.

---

[151] Vezi I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului,* SCL, 1/1958 p. 17—44.

Scanned with OKEN Scanner

V. Distribuţia complementară

„Două elemente A şi B sînt în distribuţie complementară dacă nu au nici un context comun: în vecinătăţile în care apare A, nu poate să apară B şi invers. Neapărînd niciodată în acelaşi context cele două elemente nu se opun unul celuilalt şi, ca atare, nu sînt comutabile". (E L S, p. 40). Acest mod de a raţiona se bazează pe faptul, neexprimat explicit, că singură comutarea ne poate ajuta să distingem între două unităţi diferite, între două invariante. Ceea ce nu este adevărat. Disting pe *a* de *b*, să zicem, fără să am la îndemînă o pereche minimală de cuvinte (sau de contexte) care să stabilească între *a* şi *b* un raport de comutare. Diferă *a* de *b* prin prea multe trăsături ca să le pot confunda. Numai atunci cînd două foneme, să zicem, seamănă prea mult între ele, deosebindu-se printr-o singură trăsătură distinctivă, aplicarea comutării este utilă şi eficace.

Raţionamentul după care două elemente care nu sînt comutabile sînt variante, căci nu se opun unul celuilalt, mi se pare greşit. Ca dovadă evidenţa faptului că în engleză, de pildă, „există douăsprezece perechi de consoane pentru care nu cunosc perechi minimale (deci nu sînt comutabile — n.n.) (. . .); acestea sînt: /ʒ/:/vʃčžŋ/wh/ şi /ŋ/: /ʒδjwh/"[152]

Un asemenea raţionament ar fi valabil în cazul în care în fiecare limbă ar fi obligatorie producerea tuturor combinaţiilor posibile între fonemele inventarului dat.

De distribuţie complementară însă cred că se poate vorbi mai cu folos referindu-ne la unităţile lingvistice biplane: morfemele gramaticale şi cele lexicale.

Credem că omonimia este tolerabilă tocmai în măsura în care elementele omonime sînt în distribuţie complementară. Dar, evident, despre omonime nu spunem că sînt variante. Astfel *-i* articol, plural şi *-i* desinenţă verbală, marcă a perfectului simplu, pers. I, au o distribuţie complementară. La fel, cum am văzut, sînt în distribuţie complementară, substantivele articulate cu valoare de nume individual şi substantivele articulate (aceleaşi) cu valoare de nume general. De asemenea, substantivele nearticulate cu valoare de nume definit şi cele cu valoare adjectivală au o distribuţie complementară. Dar nu ne-am

[152] H. Gleason, *op. cit.*, p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

gîndit nici o clipă să le considerăm variante. Tocmai faptul că toate aceste valori, numeric mai multe decît formele, au o distribuţie complementară, permite vorbitorilor să le vehiculeze fără greşeală, adică fără confuzii. Cu alte cuvinte, prin distribuţie complementară se poate face economie de material sonor, acelaşi semn putînd fi folosit cu mai multe sensuri sau valori, net diferite, între care vom distinge cu ajutorul contextului.

Relaţia însă dintre distribuţia complementară şi reducţia variantelor ni se pare nulă sau cel puţin greşit stabilită ori măcar formulată. În distribuţie complementară se află numai variantele contextuale (să zicem, în română, exemplul clasic, *n* velar şi *n* dental). Dar prin însuşi faptul că le-am considerat variante contextuale am spus şi că sînt în distribuţie complementară, fiecare caracterizîndu-se prin contexte proprii, specifice, în care, deci, cealaltă variantă nu apare.

Chiar dacă am completa definiţia distribuţiei complementare, adăugînd că e vorba de două elemente A şi B care „prezintă o proprietate comună care le distinge de toate celelalte“[153] elemente, în felul acesta nu vom face altceva decît să înlocuim o obiecţie prin altele, prevenind astfel obiecţia formulată de noi mai sus (acele consoane englezeşti pentru care nu se găsesc perechi minimale), dar totodată trezindu-ne dinaintea alteia, mai grave: ce să înţelegem prin proprietate comună? Sau, altfel spus, cît să semene între ele două elemente pentru a le considera că sînt în distribuţie complementară în cazul că îndeplinesc celelalte condiţii? Iată, *p* şi *b* seamănă foarte mult. La fel de mult aproape seamănă *p* şi cu b^h (aspirat), din poziţia finală; *p* din *pom* şi b^h din rob (pronunţat rob^h) sînt oare în distribuţie complementară pentru că nu le vom putea niciodată supune probei comutării şi sînt deci variante ale aceluiaşi fonem? Firește că nu!

Speranţa că prin distribuţie am găsit procedeul formal de descriere precisă, obiectivă, se vădeşte încă o dată neîn-

---

[153] Vezi R. Jakobsen, *Essais de linguistique générale*, p. 126 „Dacă două sau mai multe trăsături, prezumate diferite, nu coexistă niciodată în sistemul aceleași limbi, dacă pe de altă parte *ele prezintă o proprietate comună care le distinge de toate celelalte trăsături* (s.n.) sîntem în drept să le considerăm ca realizări diferite ale uneia şi aceleiaşi trăsături, fiecare apărînd cu excluderea celorlalte şi reprezentînd, deci, un caz particular de distribuţie complementară“.

temeiată. Iar conceptul de distribuţie complementară, aşa cum a fost aplicat în fonologie, un soi de sofistică metodologică: două elemente sînt variante pentru că nu sînt comutabile, amestecîndu-se deci un fapt de limbă (calitatea de variantă) cu unul de metodă, de lingvistică, procedeul comutării, care, ca orice procedeu de cercetare, are o aplicabilitate limitată. Acolo unde nu mai poate fi aplicat se cuvine să-l înlocuim mai întîi cu un alt procedeu, altminteri facem din metodele noastre un fel de pat al lui Procust.

Mult mai justificată ni s-a părut dispunerea complementară a unor elemente din planul conţinutului pentru care avem acelaşi semnificant: omonimele, adică. În acest caz lingvistul intervenind cu conceptul de distribuţie complementară explică, pe de o parte, de ce acele valori sau semnificaţii sînt în distribuţie complementară, iar pe de altă parte „coboară" distribuţia din sfera metalimbajului (lingvistica) în cea a limbajului, distribuţia complementară reprezentînd deci un procedeu al limbii de a face omonimia tolerabilă. O omonimie deplin tolerabilă, care niciodată nu va da naştere unor enunţuri echivoce, se stabileşte între cuvinte şi valori omonime aflate în distribuţie complementară.

VI. **R. Piotrovski,** *Întrebuinţarea articolului la scriitorii români,* CL, 1, 1965

Consideră că „articolul românesc serveşte pentru a evidenţia semnificaţia gramaticală principală a substantivului — adică noţiunea de obiect sau substantivitate. Noţiunea de substantivitate este eterogenă". Tipurile de substantivitate descrise, ilustrînd caracterul eterogen al substantivităţii, sînt în mare parte coincidente cu valorile substantivului, inventariate de noi la început. Este stabilită şi legătura cu subclasele de substantive: „Sistemul intern al categoriei de substantivitate se reflectă şi în gruparea lexicologică a substantivelor. Diferitele grupe tematice substantivale se orientează spre cutare sau cutare aspect al substantivităţii. De exemplu, substantivele enumerabile cu sens concret permit în cele mai multe cazuri întrebuinţarea speciilor Am şi Ai (determinare definită şi nedefinită — n.n.). Altfel se prezintă substantivele

Scanned with OKEN Scanner

abstracte sau cele neenumerabile cu sens material. Primele se orientează spre aspectul A (nume general — n.n.) sau α°, celelalte apar de obicei sub aspectul α (valoare adjectivală — n.n.)", p. 62. Noi am ajuns la concluzia că unele substantive sînt compatibile cu toate valorile articolului — ceea ce şi face necesară apariţia articolului. Iar altele, la periferia vocabularului cele mai multe, a substantivităţii, sînt compatibile numai cu una sau alta dintre valori.

„O anumită interacţiune există între funcţia sintactică a numelui şi aspectele substantivităţii". Din cele înfăţişate de noi s-a văzut că e vorba de o interacţiune foarte importantă.

Concluzia acestui merituos studiu confirmă (sau este confirmată de) lucrarea noastră: „diferitele aspecte ale categoriei *logice* (s.n.) de substantivitate îşi găsesc reflectarea paralelă în alegerea diferitelor forme ale articolului, în gruparea tematică a substantivelor şi în funcţiile sintactice ale numelui". Adevărul acestei concluzii constituie totodată o îndreptăţire în plus a titlului lucrării noastre.

VII. **Stuart Mill, Gottlieb Frege, Bertrand Russell.** *Articolul în structura de adîncime.*

Avem în vedere preocupările filozofilor şi logicienilor legate de determinarea numelui, în primul rînd prin articol. Şi nu atît rezultatele la care s-a ajuns, cît măsura în care asemenea preocupări justifică o dată în plus titlul lucrării noastre. Cei trei gînditori, amintiţi mai sus nu sînt singurii care studiind limbajul ca mijloc de exprimare şi de investigare totodată a gîndirii au ajuns să discute despre articol, ca instrument al unor distincţii importante pentru logică. Ne referim însă, cel puţin în acest subtitlu, numai la Mill, Frege şi Russell, ale căror teorii sînt pe îndelete prezentate într-o lucrare dedicată articolului: *The Definite Article in English Transformations*, 1968, al cărei autor, Beverly Levin Robbins, încearcă să demonstreze că articolul definit ar avea, într-adevăr, aşa cum a presupus-o deja Henry Hiz, statutul unei constante transformaţionale (din teoria transformaţională aplicată de Zellig Harris limbii engleze). „O propoziţie în care *the* anaforic sau determinativ însoţeşte un substantiv se va descom-

Scanned with OKEN Scanner

pune în propoziții elementare care nu-l mai conțin pe *the* înaintea substantivului în chestiune; (...) acesta va apărea precedat de *a* ori *some* în propozițiile elementare din care a rezultat propoziția dată" (*lucr. cit.*, p. 11)[154]. Sau, cu alte cuvinte, articolul hotărît apare numai în structura de suprafață, în cea de adîncime „modul de existență" al substantivului fiind, cu precădere, valoarea de nume nedefinit.

Dacă modul cum a aplicat teoria și metoda transformațională nu este greșit, concluzia la care a ajuns B. L. Robbins ar putea fi invocată ca un bun exemplu de inadecvare a gramaticii transformaționale la realitatea lingvistică considerată în toată complexitatea ei. Căci a considera că în construcția unui enunț se pleacă de la substantive articulate nehotărît înseamnă a ignora următoarele fapte ușor controlabile:

1. realitatea psihică. Emițătorul, în marea majoritate a cazurilor, construiește mesaje referitoare la obiecte sieși bine cunoscute. Transformările intervin mai curînd atunci cînd în structura de suprafață avem de-a face cu un substantiv articulat nehotărît (nedefinit);

2. datele oferite de istoria limbii și de cercetarea procesului achiziției limbajului de către copii. Adică atît filogenia, cît și ontogenia, pun în evidență anterioritatea valorii de nume definit.

Mai mult, înseși „teoriile logice ale articolului definit", a căror prezentare ocupă o bună parte din spațiul cărții amintite, infirmă ceea ce autorul ei s-a străduit să demonstreze chiar cu ajutorul acestor teorii. Astfel Frege arată „că cel puțin într-un caz anume starea predicativă a substantivului, rolul său de a indica un concept este de la sine vizibil; și anume cînd substantivul se află într-o propoziție singulară *(singular)* după copula *is* și după articolul nehotărît". Și înțelege prin asta că o asemenea propoziție, de pildă *Luceafărul de dimineață este o planetă,* exprimă faptul că numele propriu ce premerge pe *is* se supune conceptului indicat de substantivul ce urmează lui *is*. Ceea ce vrea el să stabilească este faptul că un substantiv în situația de subiect gramatical, dar însoțit de *a, all, some* etc. este logic predicativ" (B. L. Robbins,

---

[154] Vezi și G. Frege, *Scrieri logico-filozofice*, I. București, 1977, p. 289—305.

Scanned with OKEN Scanner

lucr. cit. p. 25). Sau, cu alte cuvinte, articolul nehotărît apare, în structura de adîncime (sau, în orice caz, într-o structură subordonată celei de suprafaţă), la predicat, la numele predicativ, care, prin diverse transformări, ajunge să îndeplinească diferite funcţii, de pildă cea de subiect. În română, unde numele predicativ este mai curînd nearticulat decît articulat nehotărît (ca în engleză)[155], apare mai clar că articularea nehotărîtă ţine de suprafaţa textului, de aplicarea unor transformări al căror rezultat este. Aşa de pildă enunţul (1) *Vasile trece pe stradă,* în care structura de adîncime coincide cu cea de suprafaţă, devine, în funcţie de receptor, (2) *un om trece pe stradă* în care subiectul *un om* provine din introducerea propoziţiei (3) *Vasile este om* alături de (1), amîndouă constituind „propoziţiile elementare" pe seama cărora s-a ajuns la (2), adică la folosirea unui substantiv articulat nehotărît.

Aşadar, în structura de adîncime este probabil să găsim numai substantive articulate hotărît şi nearticulate. Aceasta, desigur, dacă vom cădea de acord că acest concept, *structură de adîncime,* aparţine realităţii limbii, şi nu ingeniozităţii inventive a lingviştilor care şi-ar fi propus să explice cum prin aplicarea unor formule, cuvintele dintr-un dicţionar pot deveni propoziţii şi fraze aidoma celor naturale (sic!).

Căci numai aşa, plecînd de la un inventar mort de elemente lingvistice — foneme, morfeme, cuvinte etc. — şi considerîndu-l în sine, ca într-un joc combinativ artificial, putem spune că articolul hotărît este un element al structurii de suprafaţă şi nu al celei de adîncime, ignorîndu-se astfel un lucru prea cunoscut ca să mai încapă în vreo teorie: limba este un mijloc, nu un scop, este un mijloc de a comunica despre fiinţe şi lucruri care ne înconjoară. Oamenii vorbesc pentru că au despre ce. Iar acest *ceva* precede actul vorbirii, provocîndu-l. De aceea pentru emiţător substantivele sînt în primul rînd articulate hotărît. Iar structura de adîncime dacă există, dacă e reală, atunci ea guvernează codificarea, adică îl reprezintă pe emiţător.

[155] Cf. totuşi şi nota de subsol nr. 43, de la pag. 25: „the predicate of *The morning star is a planet* is *planet* rather than *is a planet*".

Scanned with OKEN Scanner

A ajunge la concluzia că propoziţiile elementare nu conţin substantive articulate hotărît mi se pare un foarte bun exemplu de cum se poate face „lingvistică pe hîrtie“ (apud A. Martinet).

În altă ordine de idei se poate remarca, la Frege şi Russell, grija de a rezolva echivocul situaţiei în care se află valoarea de nume general, care, firește, ca logicieni, îi interesa cel mai mult. Amîndoi recurg la aceeaşi soluţie: substantivul articulat hotărît să denumească individualitatea, cel articulat nehotărît, conceptul. „Pentru el (Frege — n.n.) o expresie începînd cu articolul nehotărît nu este numele unui obiect; ea este predicabilă şi se află în situaţia de concept“ (*op. cit.*, p. 20). „După principiile lui Frege astfel de expresii (formate din *the* + substantiv la singular — n.n.) indică obiecte, niciodată concepte“ (*ibidem*, p. 32). „În *Principiile Matematicii* scrisă independent de cercetările lui Frege, Russell accentuează importanţa cuvintelor *all, any, a, some, the.* Am văzut că Frege grupează împreună primele patru cuvinte pe principiul (considerentul) că substantivele pe care le însoţesc desemnează concepte. (...) numai *the* + substantiv desemnează un obiect şi nu un concept. Russell desigur recunoaşte o diferenţă aparte între *the* şi *a, some, all,* etc.“ (p. 33). „Russell stabileşte că „cuvîntul *the,* la singular, este folosit corect numai legat cu un concept-clasă care are o singură instanţă“. (Cum ar fi *luna,* de exemplu — n.n.) Astfel articolul hotărît, spre deosebire de *a* şi de cuantificatori, oferă un procedeu de a indica un singur termen prin mijlocirea unui concept“ (p. 34).

Soluţia dată de cei doi logicieni o putem considera ca un bun arbitru în disputa gramaticienilor, căci fiecare dintre ei a acţionat şi în calitatea sa de vorbitor atunci cînd au decis că:

— substantivul articulat hotărît are în primul rînd valoare de nume de obiect, anumit, valoarea de nume general putînd fi trecută cu vederea;

— dintre cele două articole, mai apropiat de valoarea de nume general este articolul nehotărît, chiar dacă această valoare se poate exprima prin amîndouă articolele.

Cele două observaţii de mai sus, deduse din afirmaţiile lui Frege şi Russell, vin în sprijinul celor spuse de noi în primul capitol, cu privire la opoziţia dintre valori, şi

Scanned with OKEN Scanner

a celor spuse privitor la valoarea de nume general în critica teoriei articolului a lui Gustave Guillaume. „Substantivele sînt folosite şi ca predicate (cuvinte-concept) şi ca nume proprii. Frege înregistrează mai multe modalităţi sintactice prin care folosirea substantivului poate duce la distingerea conceptului de obiect. Un substantiv care e precedat de articolul hotărît sau un adjectiv demonstrativ este nume propriu. Cînd un substantiv este folosit cu articol nehotărît sau la plural fără articol este un cuvînt-concept" (p. 25).

Alte puncte de contact cu lucrarea noastră:

a. „Frege recunoaşte două categorii gramaticale: nume proprii şi predicate. Prin această convenţie numele proprii includ cuvinte unice ca: Cezar şi zero, perifraze: capitala Germaniei, numărul patru, direcţia axei pămîntului (...) *Un nume propriu nu poate fi predicat* (s.n.) deşi poate fi o parte din el (...). Doctrina că numele de obiect nu poate fi predicat pare a fi respinsă de existenţa unor propoziţii ca: *Luceafărul este Venus*. Într-adevăr Mill ar spune că Venus e predicat, cu *is* copulă. Dar Frege face distincţie între utilizarea lui *is* drept copulă sau semn al predicării şi utilizarea lui ca semn al identităţii" (p. 24). Întreg pasajul aminteşte discuţia noastră cu privire la incompatibilitatea dintre valoarea de nume definit şi funcţia de nume predicativ — propoziţiile de felul: *El este inginerul* sau *El este Popescu* (vezi § 73).

b. „Numele comune care implică relaţii se numesc relative. Caracterizîndu-le Mill se bazează pe principiul următor: dacă putem afirma cu adevărat despre A că A este R pentru B, atunci este tot atît de adevărat că B este R opus pentru A. (...) Mill ajunge la următorul criteriu privind numele relative: un nume comun este relativ dacă fiind predicatul unui obiect el implică un atribut al obiectului, care atribut implică existenţa altui obiect sau obiecte, cărora acelaşi nume sau corelativul său îi sînt predicabile" (p. 14).

O clasificare a numelor comune în relative şi non-relative (sau *absolute*, cum le-am numit noi) nu părea să aibă vreo legătură cu lingvistica, cu gramatica. Iată deci faptele pe care le-am constatat în beneficiul acestei subcategorizări gramaticale:

— substantivele relative se determină obligatoriu atunci cînd au valoare de nume definit sau de nume nedefinit,

Scanned with OKEN Scanner

din această cauză la aceste substantive regimul articulării cunoaşte mult mai puţine excepţii de la corespondenţele obişnuite valoare-formă;

— articulate (hotărît, mai ales, sau nehotărît) şi nedeterminate aceste substantive au valoare de nume general;

— nearticulate aceste substantive pot fi întîlnite aproape numai cu valoare adjectivală.

Drept care vom considera utilă şi justificată introducerea în gramatica limbii române a clasificării substantivelor în *relative* şi *absolute*.

Pentru aceeaşi relaţie dintre susţinerile noastre şi teoriile logice cu privire la concept şi delimitările necesare definirii acestuia, care privesc, firește, lucrarea noastră, se pot cita o mulţime de alţi autori[156], unii anteriori chiar celor amintiţi mai sus, pe care i-am preferat totuşi datorită intermedierii printr-o lucrare de asemenea dedicată articolului, acceptîndu-i astfel ca un fel de arbitri.

Altminteri, considerăm că ne sînt suficiente în abordarea problemelor de limbă distincţiile curente ale logicii, le-aş numi chiar *vulgare,* aflîndu-se la îndemîna oricărei persoane cu o conştiinţă teoretică cît de cît formată. Căci ceea ce ne interesează în lucrare şi, în general, în cercetarea limbii este perspectiva vorbitorului, acele operaţii şi delimitări pe care acesta le face în chip firesc, în calitatea sa de vorbitor, constrîns adică de însuşi sistemul limbii ce o vorbeşte. Ne interesează logica, rezultatele ei, atîta cîtă e cuprinsă în categoriile şi clasele limbii. De aceea lucrarea noastră nici nu excelează printr-o bibliografie prea bogată privind cercetarea logică propriu-zisă.

The Definite Article in English Transformations nu este singura lucrare în care se afirmă, mai mult sau mai puţin limpede, că articolul hotărît nu aparţine structurii de adîncime. O asemenea afirmaţie, pentru a rămîne valabilă, ar trebui să se sprijine pe susţinerea că orice propoziţie elementară, nucleu, în care subiectul este un substantiv propriu *(Ion scrie)* este „precedată" de propoziţii încă mai ... elementare, de tipul: *cineva scrie, cineva este Ion,* din care să poată rezulta prima. Cu alte cuvinte, ar urma să postulăm că în structura de adîncime subiectul este întotdeauna nedeterminat. Aceasta contrazice însă

---

[156] Cf. *La struttura logica del linguaggio,* Milano, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

situațiile cele mai frecvente în care ne aflăm nu numai ca emițători, dar și ca receptori ai mesajelor. Orice informație, orice enunț, se analizează în ultimă instanță într-o structură subiect + predicat, dintre care de cele mai multe ori noutatea o aduce predicatul, subiectul fiind cunoscut receptorului, cu atît mai mult emițătorului. Așadar, atît în gramatica receptorului, cît și, mai ales, în gramatica emițătorului, substantivele în structura de adîncime sînt cu precădere articulate hotărît, nume ale unor obiecte definite, anumite, acele obiecte care prilejuiesc actul de comunicare, în jurul cărora gravitează interesele vorbitorilor.

Credem că pentru mulți transformaționaliști substantivele par a fi nearticulate, nedeterminate în structura de adîncime, și pentru că, mai mult sau mai puțin conștient, ei au preluat întocmai datele de la care a pornit N. Chomsky în pariul său de a scrie o gramatică pornind de la un dicționar, acel dicționar pe care-l poate atît de ușor înregistra memoria himericei mașini de tradus, la care prin aplicarea unor reguli să obținem enunțuri corecte. Că aceste reguli sînt uneori numai ale mașinii, nu și ale limbii, pare a fi un fapt mai puțin important dacă rezultatul este acceptabil. Așa stau lucrurile și cu articolul în structura de adîncime. În funcție de soluția la care ne hotărîm stabilim și regula de transformare. Și ne oprim la substantivul nedeterminat pentru că sub forma aceasta, nedeterminate, există substantivele și în dicționare. Iar ce va fi fiind în mintea emițătorului, aceasta este psihologie curată, adică nu e știință, deci nici lingvistică, zic unii.

VIII. **Declinarea substantivelor nearticulate**

Am afirmat în mai multe rînduri că substantivele nearticulate nu au forme de genitiv-dativ. Lucrul acesta ni se pare deasupra oricărei îndoieli, deși persoane avizate în materie de gramatică au ținut să obiecteze punîndu-ne în față secvențe de tipul *acestei case, frumoasei fete,* în care am avea deci de-a face cu substantive nearticulate. Ni se pare inutil să demonstrăm că în *această casă* substantivul *casă* este articulat hotărît, ca și în *frumoasa casă.*

Scanned with OKEN Scanner

E greu de precizat cazul substantivelor nearticulate în enunțurile în care aceste substantive nu sînt comutabile cu un pronume. În *mi-am cumpărat mașină* e greu de dovedit că *mașină* este la acuzativ. *Mi-am cumpărat-o* corespunde enunțului *mi-am cumpărat mașina*. Cînd spunem că substantivele nearticulate nu au flexiune, avem în vedere substantivele nearticulate cu valoare adjectivală și absolută. Cînd substantivul nearticulat are valoare de nume definit, cazul acestuia este ușor de pus în evidență: *venim de la profesor — venim de la tine.*

IX. Grade de gramaticalitate

Pentru noi, gramaticalitatea este o însușire ce poate aparține în grade diferite unor enunțuri deopotrivă de corecte. Astfel, între enunțurile (1) *Elevul citește cartea* și (2) *Cartea este citită de elev* considerăm a fi *mai* gramatical enunțul (2).

Comparînd: (3) *elevul are o carte,* (4) *cartea elevului* (5) *elevul și-a pierdut cartea,* vom spune că în enunțul (3) ideea de posesie este exprimată prin mijloace lexicale, cu ajutorul verbului *a avea,* iar în enunțurile (4) și (5) expresia aceleiași semnificații se face prin mijloace gramaticale. În enunțul (5) avem un grad superior de gramaticalitate.

Am putea spune că gramaticalitatea unui enunț este în funcție de „distanța" la care se află acel enunț de structura sa de adîncime. Cînd structura de suprafață și cea de adîncime coincid, gramaticalitatea este zero, ca în enunțurile (1) și (3). În enunțul (5) avem o structură de suprafață care presupune mai multe transformări decît enunțul (4), fiind deci *mai* gramatical decît acesta.

Am mai putea adăuga un criteriu, dedus din cel de mai sus: din două structuri sintactice, eventual sinonime, este mai gramaticală structura care nu poate fi tradusă literal în alte limbi (sau în mai multe limbi). Cu alte cuvinte, o construcție morfo-sintactică o vom aprecia a fi cu atît mai gramaticală cu cît este mai specifică unei limbi, mai idiomatică. Universalitatea și gramaticalitatea sînt într-un raport de inversă proporționalitate.

Scanned with OKEN Scanner

X. Un nou articol hotărît în limba română? (II)

Ipoteză. Următoarele fapte:

1. Folosirea lui *cel (cea),* adjectiv demonstrativ, cu o mare frecvenţă în limba veche şi populară, în locul articolului, dar numai pe lîngă substantive cu valoare de nume individual definit (nume de obiect anumit), şi niciodată cu valoare de nume general. (Cf. S. Puşcariu, în *Dicţionarul limbii române,* tomul I, partea II, p. 270: „ca şi lat. *ille, cel* poate scădea la funcţiunea de articol — prepozitiv — devenind un simplu instrument gramatical fără conţinut semantic"). „Zise către ea *cel împărat,* / Sfatul *celui înger* căzut l-au luat, / După pravilele *celor împăraţi* bătrîni vechi, li s-au fost făcînd moarte" etc.

2. Situaţia demonstrativului *ăl, a:* „Segmentele *ăl copil, a casă* se opun nu numai segmentelor *ăst copil, astă casă,* segmentelor *copilul ăla, casa aia* — în cadrul funcţiei proprii demonstrativelor — dar şi segmentelor *un copil, o casă* — în cadrul funcţiei determinative a demonstrativelor"[157].

„Specificul demonstrativelor româneşti de tipul /ILLE/ în raport cu cele din alte limbi romanice, constă în faptul că, în Romania, acolo unde articolul este proclitic, apar numai opoziţiile Clasă / Membru, Cunoscut / Nou (...) în timp ce, în română apar şi opoziţiile de individualizare (5) *ăl copil, a casă* / *copilul, casa* care completează sistemul (romanic — n.n.) (...) astfel:

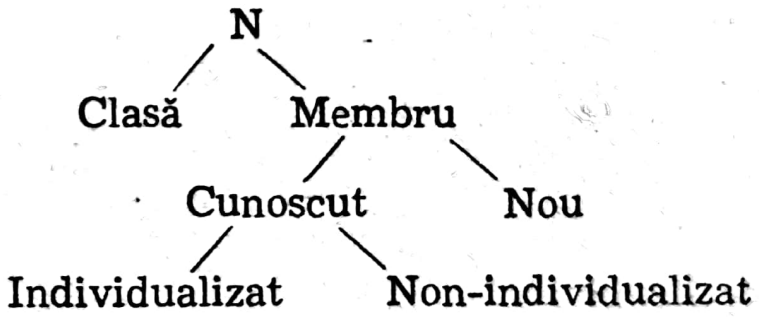

Opoziţia (5) este deci exclusiv daco-românească. Această primă constatare indică de la bun început că demonstrativele daco-româneşti se caracterizează printr-un inventar mai bogat şi un sistem de relaţii mai complex decît cel al altor limbi romanice"[158].

---

[157] A. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice,* vol. II, Bucureşti, 1978, p. 212.

[158] *Ibidem,* p. 212—213.

Scanned with OKEN Scanner

Determinate prin *ăl, a* substantivele au *numai* valoare de nume individual definit.

3. Folosirea, probabil și emfatică, în limba vorbită a determinării prin demonstrative (de obicei *ăla, aia)* a unor substantive care nu mai necesită acest surplus de precizare: *Unde-i fata aia a noastră?* se poate adresa unul dintre părinți celuilalt, deși au o singură fată.

Toate aceste fapte ar justifica presupunerea că în română s-a încercat, pe mai multe căi, crearea unui articol hotărît care să denumească *numai* valoarea de nume individual definit. În acest caz articolul hotărît propriu-zis ar fi rămas, probabil, să exprime valoarea de nume general, ceea ce ar fi însemnat că această valoare ar fi căpătat un semn propriu distinctiv, situație spre care ar fi „normal" să tindă orice sistem de determinare nominală prin articol, dar care nu s-a împlinit în nici una din limbile cunoscute.

În schimb, nu știu altă limbă care să se fi apropiat mai mult decît română de realizarea acestei tendințe, realizare frînată, poate nu definitiv, de acțiunea conservatoare a culturii scrise care nu și-a însușit, în expresia ei lingvistică, nici unul dintre demonstrativele de mai sus: modelul *cel împărat* sau *ăl copil*. (Vezi și § 200—202).

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

AUI	Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", secţiunea III, Iaşi
AUT	Analele Universităţii din Timişoara, seria ştiinţe filologice, Timişoara
BL	Bulletin linguistique, Paris-Bucureşti
CL	Cercetări de lingvistică, Cluj
DR	Dacoromania, Cluj
ELS	*Elemente de lingvistică structurală,* (redactor responsabil Ion Coteanu), Bucureşti, 1967
GA	*Gramatica limbii române,* vol. I şi II, Bucureşti, 1966 *(Gramatica Academiei)*
LL	Limbă şi literatură, Bucureşti
LR	Limbă română, Bucureşti
Omagiu Iordan	*Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958
Omagiu Rosetti	*Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani,* Bucureşti, 1965
PLG	*Probleme de lingvistică generală,* I—VII, Bucureşti, 1959—1977
RRL	Revue roumaine de linguistique, Bucarest
SCL	Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti
SG	*Studii de gramatică,* I—III, Bucureşti, 1956—1961
SL	*Sistemele limbii,* (coordonatori I. Coteanu şi Lucia Wald), Bucureşti, 1970
SMFC	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* I—VI, Bucureşti, 1959—1972
STUBB	Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia, Cluj
TLP	*Tratat de lingvistică generală,* (colectiv), Bucureşti, 1971
TLG	Travaux linguistiques de Prague

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

1. Asan, Finuța, *Categoriile substantivului*, în *Omagiu Iordan*, p. 441—443
2. Bar, F., *L'usage abusif de l'article indéfini en français d'aujourd'hui*, în „Le français moderne", avril, 1969; p. 97—112
3. Benveniste, E., *La phrase nominale* în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966
4. Brøndal, V., *Les parties du discours*, Copenhaga, 1948
5. Christophersen, P., *The Articles*, Copenhaga, 1939
6. Ciobanu, Fulvia, *Cîteva observații despre articularea substantivelor proprii în limba română actuală*, în *Omagiu Rosetti*, p. 119—122
7. Coja, I., *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri negative*, în MSFC, vol. III, 1962
8. Coja, I.,*Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor*, în PLG, V, 1967, p. 83—99
9. Coja, I., *Articularea substantivelor precedate de prepoziții*, în SCL, 4, 1968, p. 347—363
10. Coja, I., *Articolul — parte de vorbire sau morfem al determinării?* în SCL, 1, 1969, p. 67—81
11. Coja I., *Cîteva ipoteze cu privire la articol*, în SL, p. 165—179
12. Copceag, D., *Contribuții la definirea articolului în limba română*, în SCL, 2, 1966, p. 185—194
13. Coteanu, I., *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, 1, 1958, p. 17—42
14. Coteanu, I., *Ce este de la vocativ?* în *Omagiu Iordan*, p. 213—216
15. Coteanu, I., *Esquisse de la déclinaison du nom en roumain commun*, în SCL, 4, 1964, p. 445—469
16. Coteanu, I., *Morfologia numelui în protoromână*, București, 1969
17. Dan, I., *Unele aspecte ale articolului (Privire istorică)*, în AUI, 12, fasc. 2, 1966, p. 143—164
18. Dessaints, M., *La catégorie de l'article en français moderne*, în „Les études classiques", janvier, 1964, p. 187—211
19. Diaconescu, Paula, *Un mod de descriere a flexiunii nominale*, în SCL, 1, 1962, p. 164—178
20. Diaconescu, Paula, *Aspecte ale declinării cu articol în limba română*, în SCL, 1, 1965, p. 149—162

Scanned with OKEN Scanner

21. Diaconescu, Paula, *Declinarea cu „articol definit" proclitic în limba română*, în SCL, 5, 1966, p. 555—566
22. Diaconescu, Paula, *Declinarea cu articol proclitic a substantivelor proprii, nume de persoană în limba română*, în *Omagiu Rosetti*, p. 171—175
23. Dimitrescu, Florica, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba română*, în SCL, 1, 1954, p. 93—94
24. Dimitrescu, Florica, *Despre deictice*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959
25. Dragomirescu, Gh. N., *Articolul în limba română actuală*, în LL, 1, 1953, p. 39—46
26. Dubois, J., *Grammaire structurale du français: nom et pronom*, Paris, 1959
27. Evdojenco, A., *Cu privire la istoria articolului posesiv*, în „Limba și literatura moldovenească", 2, 1960, p. 36—43
28. Greimas, A. J., *Comment définir les indéfinis?* în *Études de linguistique appliquée*, Paris, 1963
29. Găzdaru, D., *Descendenții demonstrativului* **ille** *în limba română*, Iași, 1929
30. Ghergariu, L., *Articularea substantivelor după prepoziție*, în LL, 1957, p. 91—103
31. *Gramatica limbii române*, București, 1966 *(Gramatica Academiei)*
32. Graur, Al., *Autour de l'article postposé*, în BL, V (1937), p. 204—218
33. Graur, Al., *A propos de l'article postposé en roumain*, în „Romania", LV (1929), p. 475 ș.u.
34. Graur, Al., *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL, XIII (1945), p. 156—161
35. Graur, Al., *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în RRL, XII (1967), p. 3—12
36. Graur, Al., *Articolul hotărît la numele de persoane românești*, în SCL, 1, 1966, p. 19—25
37. Graur, Al., *Studii de lingvistică generală*, București, 1960
38. Graur, Al., *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968
39. Goga, N., *Clasificarea substantivelor*, în StUBB, 2, 1959, p. 176 ș.u.
40. Guillaume, G., *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919
41. Guillaume, G., *Langage et science du langage*, Paris, 1963
42. Guiraud, P., *La syntaxe du français*, Paris, 1963
43. Guțu-Romalo, Valeria, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu Iordan*, p. 365—370.
44. Guțu-Romalo, Valeria, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în ELS, p. 225—243
45. Hansen, A. R., *Artikel systemet i rumaensck*, Copenhaga, 1952
46. Horejsi, V., *Chronologie relative et linguistique structurale*, în TLP, 1, 1964, p. 107—109
47. Hjelmslev, L., *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, 1928

Scanned with OKEN Scanner

48. Iacob, St., *Determinare și individualizare*, în LR, 3, 1957, p. 14—21
49. Iancu, V., *Cu privire la morfo-sintaxa articolului*, în LR, 4, 1964, p. 553—556
50. Iordan, I., *Observații asupra articulării substantivelor*, în LL, 1, 1972, p. 63—65
51. Iordan, I., Guțu-Romalo, Valeria, Niculescu, Al., *Structura morfologică a limbii române*, București, 1966
52. Iordan, I., *Limba română contemporană*, București, 1956
53. Iordan, I., Robu, V., *Limba română contemporană*, București, 1979
54. Ivănescu, G., *Gramatica și logica*, în AUT, I, 1963, p. 34—56
55. Ionașcu, A., *Evoluția sistemului de articulare a numelor proprii românești și datele geografiei lingvistice*, în SL, p. 173—181.
56. Jakobson, R., *Essais de linguistique générale*, Paris, 1965
57. Lozbă, M., *„A" — prepoziție, articol posesiv, pronume posesiv de reluare*, în AUI, 15, 1969, p. 97—122
58. Manoliu, Maria, *Substitute și economizatori*, în PLG, V, p. 39—58
59. Manoliu, Maria, *Sistematica substitutelor în limba română*, București, 1968
60. Marinovici, Rita, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor în limba română*, în LR, 1, 1956, p. 35—47
61. Matzubara, H., *Essai sur la syntaxe de l'article en français moderne*, Paris, 1932
62. Mittérand, H., *Études de linguistique appliquée*, Paris, 1964, p. 129
63. Moignet, G., *G. Guillaume et la systématique du langage*, în „Les langues modernes", 2, 1964
64. Niculescu, Al., *Individualitatea limbii române*, vol. II, București, 1978
65. Niculescu, Al., *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1969, p. 167—185.
66. Ocheșanu, Rodica, *Articolul genitival*, în LR, 1, 1957, p. 115—123
67. Onu, L., *Valoarea stilistică a articolului nehotărît*, în „Steaua", 12, 1955, p. 107—111
68. Paul, R. I., *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, 1932
69. Piotrovski, R., *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români*, în SCL, 4, 1960, p. 625—632
70. Piotrovski, R., *О фодмировании артикля в романскнх языках*, Moscova, Leningrad, 1960
71. Piotrovski, R., *Folosirea articolului hotărît și nehotărît de către scriitorii români*, în *Omagiu Rosetti*, p. 693—695
72. Pottier, B., *L'absence de l'article en français et sa motivation*, în „Revue de linguistique romane", 1962 (26), p. 188—199
73. Procopovici, Al., *Articol și vocativ*, în DR, X, partea I, p. 9 ș.u.
74. Robbins, B. L., *The Definite Article in English Transformations*, Haga, 1968

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Cîteva precizări 5

Cap. I FORME ŞI VALORI. OPOZIŢII 10

Forme 10
Valori 11
Cunoscut/necunoscut 12
„Metalangue" şi „metaparole" 16
Ipoteze 21
Valoarea adjectivală a substantivelor 23
Opoziţii 28

Cap. II SUBSTANTIV ŞI ARTICOL 45

Definiţii „gramaticale" 47
Substantive abstracte 51
Perspectiva vorbitorului şi perspectiva lingvistului . 52

Cap. III ARTICOLUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ 66

Tipuri de neconcordanţe 67
Procedee de stabilire a valorii substantivelor . . . 68
Articularea substantivelor determinate prin atribut . 71
Pluralul substantivelor nearticulate 72
Articol nehotărît, adjectiv nehotărît sau numeral? 74
Subiectul 76
Negaţia 77
Accentul 81
Concluzii 82
Numele predicativ 83
Atribute lexicale 87
Atributul 90
Cîteva concluzii 100
Atributul substantival genitival 101
Lexical şi gramatical 102
Schema 104
Atributul substantival prepoziţional 107
Apoziţia 116

Scanned with OKEN Scanner

Complementul direct 117
O valoare nominală „nouă"? 123
Opoziţii (II) 126
Substantivul (II) 129
„Valoarea neutră" 130
Funcţii sintactice (II) 134
Subiectul (II) Negaţia (II) 144
Numele predicativ (II) 145
Atributul (II) 146
Articularea substantivelor precedate de prepoziţii . . 149
Substantive „relative" 158
Concluzii 162

Cap. IV ISTORIA ARTICOLULUI 166

Schiţă de istorie a determinării 168
Determinarea 170
Identificare şi calificare 179
Apariţia articolului 188
Articolul nehotărît 197
Evoluţia articolului 202
„Formule" 204
Un nou articol hotărît în limba română? 209
Un nou articol nehotărît în limba română? . . . 212
Articolul şi reducerea flexiunii 218

Cap. V NOUTATEA ARTICOLULUI 224

Articolul hotărît şi pronumele demonstrativ . . . 224
Lexical şi gramatical (II) 227
Articolul „zero" 233
Morfem sau parte de vorbire? 235

Cap. VI CONCLUZII ŞI IPOTEZE 242

Forme şi valori. Opoziţii 242
Substantiv şi articol 246
Articolul în limba română contemporană 248
Istoria articolului 253
Noutatea articolului 254

APENDICE 258

I. Definiţiile articolului 258
II. Radu I. Paul 261
III. Nume general 262
IV. Substantive concrete şi abstracte 264
V. Distribuţia complementară 266
VI. R. Piotrovski 268
VII. Mill, Frege, Russell 269
VIII. Declinarea substantivelor nearticulate . . . 275
IX. Grade de gramaticalitate 276
X. Un nou articol hotărît în limba română? (II) . . 277
ABREVIERI 279
BIBLIOGRAFIE 280
CUPRIS 285

Scanned with OKEN Scanner

Redactor: ADRIANA SOFIAN
Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar: 18. Bun de tipar: 31. I. 1983.

Întreprinderea Poligrafică Cluj,
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146.
Republica Socialistă România
Comanda nr. 560

Scanned with OKEN Scanner